Deneme

UMBERTO ECO

Sıcak Savaşlar ve
Medyatik Popülizm

DK

UMBERTO ECO YENGEÇ ADIMLARIYLA

Umberto Eco (1932), bilim adamı, yazar, edebiyatçı, eleştirmen ve düşünür kimliğiyle 20. yüzyılın önemli düşünce adamlarından biridir.

Dünya kamuoyunun gündemine 1980'de çıkan ilk romanı *Gülün Adı* ile giren Eco'nun romanlarının ve bilimsel kitaplarının pek çoğu Türkçede de yayımlandı. *Baudolino* (2003), *Kraliçe Loana'nın Gizemli Alevi* (2005) ve *Prag Mezarlığı* (2011) adlı romanları ile *Güzelliğin Tarihi* (2006) ve *Çirkinliğin Tarihi* (2009) adlı incelemeleri de yayınlarımız arasında çıktı.

Yengeç Adımlarıyla

Sıcak Savaşlar ve Medyatik Popülizm

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN
YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI

Baudolino
Kraliçe Loana'nın Gizemli Alevi
Güzelliğin Tarihi
Çirkinliğin Tarihi
Prag Mezarlığı

YENGEÇ ADIMLARIYLA
Sıcak Savaşlar ve Medyatik Popülizm

Orijinal adı: A Passo di Gambero / Guerre calde e populismo mediatico
© RCS Libri S.p.A.-Milano Bompiani 2006
Yazan: Umberto Eco
İtalyanca aslından çeviren: Şemsa Gezgin

Türkçe yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
1. baskı / Ekim 2012 / ISBN 978-605-09-1116-9
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Geray Gençer
Baskı: Ayhan Matbaa Basım Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Mahmutbey Mah. Deve Kaldırım Cad. Gelincik Sok.
No: 6 Kat: 3-4 / Bağcılar -İSTANBUL
Tel. (212) 445 32 38
Sertifika no: 22728

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Yengeç Adımlarıyla

Sıcak Savaşlar ve Medyatik Popülizm

Umberto Eco

Çeviren: Şemsa Gezgin

DK DOĞAN KİTAP

İçindekiler

Yengeç Adımları 11

I / Savaş, barış ve başka konular 17

Savaş ve barış üzerine bazı düşünceler..... 19
Amerika'yı sevmek ve barış için yürümek 43
Avrupa'nın geleceği konusunda düşünceler 49
Kurt ile kuzu. Baskı retoriği 56
Aydınlanma ve sağduyu..... 78
Oyundan Karnaval'a..... 83
Gizliliğin kaybı 89
"Politically correct" üzerine 102
Özel okul nedir 112
Bilim, teknoloji ve sihir 118

II / Bir rejimin kronikleri 127

Çanlar kimin için çalıyor. 2001'de bir ahlak referandumuna çağrı 129
2001 seçim kampanyası ve eski komünist teknikleri. 135
Medyatik popülizm üzerine 142
Halktan yararlanmak..... 142
Berlusconi kötü gösterilebilir mi? 144
Duce'nin gözleri..... 156
Kuşu öldür..... 160
Parlamentoyu terketmek 162
Popülizme evet, ama meydanlara hayır 164
Komedyenlerin İtalyası: Trajik bir durum 166

Romalılarla bir sözleşme nasıl yapılmalı?..... 169
Biz ve yabancılar 173
Çöp ve muz 173
İşi yokuşa sürmek..... 175
Söylemesi kolay..... 177
Burası Teksas, güzelim! 180
Tarihi gözden geçirmek 183
Faşizm döneminde geçen çocukluğumdan bazı anılar..... 183
Açıkça gizleme..... 185
Solun egemenliği..... 187
Acaba kötü zamanlarda daha mı iyi durumdaydık?.. 194
Yasalara başkaldırı 196
Şimdi de savcılara bozuk para atalım..... 196
Bazı devrimci reform planları 198
Yasa Bekçilerine Karşı..... 201
Toplum polislerinden televizyon polislerine 203
Cunegonda makarna..... 206
Skatolojik not 208
Roma İmparatorluğu kronikleri..... 212

III / Büyük Oyun'a geri dönüş..... 215

Watson ile Arabistanlı Lawrence arasında 217
Bu öyküyü daha önce duymuştum..... 217
Önce oku 219
Savaşmak için kültür gerekir 222
Haksız da olunsa kazanmak mümkündür 224
Büyük Oyun Kroniği..... 227
Sözcükler taştır..... 231
Sözcük savaşı 231
Bin Ladin'i "anlayanlar"..... 232
Köktendincilik, entegrizm, ırkçılık 235
İç savaş, direniş ve terör..... 238

Altmışlı yıllara geri dönüş 241
Kamikaze ve Haşhaşin 246

IV / Haçlı Seferleri'ne geri dönüş 249

Kutsal savaşlar, tutku ve sağduyu 251
Farklı etnik grupların yaşadığı bir
toplumda pazarlık 265
Kudüs'ün alınması. Naklen yayın 271
Güzellik kraliçeleri, köktendinciler ve cüzamlılar ... 278
Âdem'den önce yaşayan insanları ne yapacağız? 281

V / *Summa* ve gerisi 285

Avrupa'nın kökleri 287
Haç, gelenek ve görenekler 290
Embriyonların ruhu üzerine 295
Rastlantı ve Akıllı Tasarım 299
Çekin ellerinizi Oğlumun üstünden! 302
Tanrı'ya inanmayan, artık her şeye inanır 306
Sıfır Yılı'na inanmak 306
Simyaya inanmak 308
Rahip Amorth'a inanmak 310
Medyumlara inanmak 313
Tapınak Şövalyeleri'ne inanmak 315
Dan Brown'a inanmak 318
Geleneğe inanmak 320
Hermes Trismegistos'a inanmak 323
Üçüncü Sırra inanmak 325
Görecilik 328

VI / Irkın korunması 331

İtalyanlar antisemitist midir? 333
Komplo 337
En iyi arkadaşlarımdan bazıları 341

Onun en iyi arkadaşlarından bazıları 344

VII / Yeni binyılın çöküşü 347

Bir düş 349
Devlerin omzunda 354
Ölümün sakıncaları ve yararları 377

Yengeç Adımları

Bu kitap 2000-2005 yılları arasında yazılmış çok sayıda makale ve konferans metninden oluşmaktadır.

Yazgısal boyutlu bir dönem söz konusudur, yeni binyıla duyulan kaygılarla açılır, 11 Eylül'le başlayıp Afganistan ve Irak savaşlarıyla devam eder; İtalya'da ise Silvio Berlusconi'nin yükselişi görülür.

Yukarıda belirttiğim altı yıl boyunca yazdığım değişik konulardaki makaleler içinden sadece siyaset ve iletişim konularıyla ilgili olanları seçtiğimi belirtmek isterim. Böyle bir seçim düşüncesi, "Hafif Teknolojinin Zaferi" başlıklı eski bir makalemden (*La bustina di Minerva*) doğmuştur.

Crabe Backwards[1] adlı bir yazara aitmiş gibi gösterdiğim bir kitabın düzmece eleştirisini yaparken, son zamanlarda ortaya çıkan bazı teknolojik gelişmelerin, kelimenin tam anlamıyla geriye doğru atılan bir adım olduğunu yazıyor ve *ağır iletişim*'in yetmişli yılların sonlarında krize girdiğini ileri sürüyordum. O zamana kadar en saygın iletişim aracı renkli televizyondu. Her şeye egemen kocaman bir kutu, karanlıkta uğursuz ışıklar saçıyor, çıkardığı gürültüyle komşuları rahatsız ediyordu. *Hafif iletişim*'e doğru ilk adım ise uzaktan kumanda aletinin bulunmasıyla atıldı: İzleyici, bu araçla se-

1. Eco'nun İngilizce "crab" (yengeç) ve "backwards" (geriye) sözcüklerinden uydurduğu bir isim. (ed.n.)

si alçaltmanın ötesinde, tamamen kapatabiliyor, renkleri yok edebiliyor ve bir kanaldan öbürüne geçebiliyordu.

İzleyici, sessiz ve siyah beyaz ekran karşısına geçmiş, onlarca program arasında, birinden ötekine atlayarak, "Blob[2] dönemi" diye adlandırdığımız özgür bir yaratıcılık dönemine çoktan girmişti. Eski televizyon, canlı yayınlarda bizi olayı anında izlemek zorunda bırakıyordu. Bu zorunluluktan videoteyple kurtulduk, ayrıca bu alet sayesinde Televizyon'dan Sinema'ya geçiş başladı ama sinemadan farklı olarak izleyici kaseti geriye sarma olanağını elde edince, anlatılan konuyla edilgin ve baskıcı ilişkisi de sona erdi.

Bu durumda, istendiğinde ses tamamen kapatılıp, sıkıştırılarak bilgisayara uyarlanmış değişik müzikler eşliğinde, düzensiz bir biçimde art arda gelen görüntüler yorumlanabilecekti; aynı televizyon kanalları duyma özürlü insanlara yardım bahanesiyle filmdeki eylemi yorumlayan altyazıları kullanma alışkanlığını edinince, kısa bir süre sonra, sessizce öpüşen iki kişiyi gösteren sahnede "Seni seviyorum" yazan bir kare ortaya çıkacaktı. Böylece hafif teknoloji Lumiére kardeşlerin sessiz filmini keşfetmiş olacaktı.

Bir sonraki gelişmeye, görüntülerin hareketinin ortadan kaldırılmasıyla ulaşılmıştı. Bilgisayar kullanıcısı internet aracılığıyla, beyinsel bir çaba harcamadan, yalnızca pek kaliteli olmayan, çoğu kez tek renkli, hareketsiz görüntüler alabiliyordu ve bilgiler ekranda alfabetik karakterlerle belirdiği için sese de gereksinim duyulmuyordu.

Gütenberg Galaksisi'ne görkemli dönüşü izleyen dönem, dediğim gibi, görüntünün tamamen ortadan kaldırılması olacaktı. Çok az yer kaplayan, yalnızca ses yayımlayan ve doğrudan bir tuşa dokunarak *zapping* yapılabildiği için uzaktan kumanda aleti bile gerektirmeyen çok küçük bir çe-

2. Eleştiri ağırlıklı, güncel konularda değişik ve ilgi çekici, birbiriyle ilişkisi olmayan düzensiz film karelerinden oluşan kısa film. (ç.n.)

şit kutu keşfedilecekti. Radyoyu keşfettiğimi sanıyordum; oysa i-Pod'un gelişini tahmin ediyormuşum.

Son evrede, beraberinde getirdiği tüm fiziksel bozukluklara karşın hava yoluyla yapılan yayınlardan, *pay-tv* ve internetin ortaya çıkmasıyla telefon kablosu aracılığıyla yeni bir yayıncılık dönemi başlamış, telsiz telgraftan kablolu telefona geçilmiş, Marconi aşılıp Meucci'ye dönülmüştür.

Şaka yollu olsa da bu gözlemler fazla abartılı değildir. Üstelik geriye doğru gidildiği, Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında yani Avrupa ve Asya'nın siyasi coğrafyasının kökten değişimiyle açıkça görülmüştür. Coğrafya atlası yayıncıları stoklarındaki tüm ürünleri (Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Doğu Almanya ve buna benzer bölgelerde meydana gelen büyük değişimler kullanılmalarını olanaksız kıldığı için) hurda kâğıda dönüştürmek ve 1914 öncesinde yayımlanan, Sırbistan, Karadağ, Baltık devletleri ve benzerlerini gösteren atlaslardan esinlenmek zorunda kalmışlardı.

Ama geriye atılan adımlar tarihi burada son bulmaz, üçüncü binyılın başlangıcında pek çok yengeç yürüyüşüne tanık oluruz. Örnek olarak, elli yıllık Soğuk Savaş'tan sonra Afganistan ve Irak ile, gerçek savaşa ya da sıcak savaşa görkemli dönüşü, hatta 19. yüzyılda "zeki Afganlar"ın Hayber Geçidi'ne unutulmaz saldırılarının yeniden ortaya çıkmasını, İslamiyet ile Hıristiyanlık arasındaki çatışmayla Şeyhülcebel'in Haşhaşileri, ayrıca ihtişamlı İnebahtı Savaşı da dahil olmak üzere, yeni bir Haçlı Seferleri mevsiminin başlamasını sayabiliriz (son yılların bazı talihli yayınları da "Annecim Türkler geliyor!" diye özetlenebilir).

19. yüzyılın gündelik haberlerinde kaldığı sanılan Hıristiyan köktendinciliği, Darwin karşıtı tartışmaların başlamasıyla, yeniden ortaya çıktı ve demografik ve ekonomik biçimde de olsa, Sarı Tehlike hayaleti canlandı. Uzun süredir aile-

lerimizin, tıpkı *Rüzgâr Gibi Geçti*'deki gibi siyahi hizmetlileri bulunmaktadır, İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda görülen barbar toplulukların büyük göçleri yeniden başlamıştır ve (bu kitaptaki bir yazıda da belirtildiği gibi) en azından bizim ülkemizde 4. ve 5. yüzyıl imparatorluk gelenek ve görenekleri yeniden yaşanmaktadır.

Yahudi düşmanlığı *Protokoller*'iyle birlikte görkemli bir biçimde geri dönmüştür ve hükümetimizde faşistler (sonraki nesillerden olsalar da, bazıları hep bilinen faşistler) var. Öte yandan, yazılarımı düzeltirken, bir baktım ki stadyumda bir atlet, alkış tutan kalabalığı Romalı usulü selamlıyor. Tıpkı benim yetmiş yıl önce *balilla*[3] iken yaptığım gibi – ama bir farkla, ben o selamı vermek zorundaydım. Bu arada İtalya'yı Garibaldi öncesine götüren federasyonculuğu da anmadan geçmemek gerek.

Cavour sonrası Kilise-Devlet tartışması da yeniden başladı ve birçok şey "adreste bulunamadı" hızıyla geri döndü, örneğin Hıristiyan Demokrat Parti değişik biçimlerde yeniden ortaya çıktı.

Sanki tarih, geçmiş iki bin yıl boyunca yaptığı sıçrayışlardan yorulmuş, kendi üzerine sarmalanıyor ve Gelenek'in avutucu ihtişamına geri dönüyor.

Bu kitapta, başlığın yerindeliğini gösterecek sayıda makalede geriye atılan birçok adımlardan söz edilmektedir. Ama hiç kuşkusuz ki, yeni bir şeyler, daha önce asla yaşanmamış bir şeyler, en azından bizim ülkemizde oldu: Medya aracılığıyla, özel bir şirket tarafından özel çıkarlarını korumaya yönelik popülizm propagandasına dayalı bir hükümet biçimi ortaya çıktı – bu elbette bizim için yepyeni bir deneyim, en azından Avrupa sahnesinde ve Üçüncü Dünya popülizm-

3. Balilla, Mussolini döneminde İtalya'da kurulan ve adını 18. yüzyılda İtalya'nın kuzeyinin büyük bölümüne egemen olan Avusturyalılara karşı ayaklanan Cenovalı bir çocuktan alan gençlik örgütü. (ed.n.)

lerinden çok daha tedbirli ve teknolojik açıdan güçlü.

Yazılarımın birçoğu bu konuyla ilgilidir ve ilerlemekte olan, durdurulması da şimdilik (en azından bu satırları baskıya yolladığım şu anda) mümkün görülmeyen bu Yeni'ye karşı duyduğum kaygı ve kızgınlık sonucunda kaleme alınmışlardır.

Bu konuyla ilgili olarak, ikinci bölümü, 2001 yılında gerçekleşen seçimler öncesi yazdığım ve çok hakarete uğrayan bir çağrıyla açmak istiyorum. Daha o zaman, herhalde beni birazcık seven sağcı bir gazeteci, benim gibi "iyi" bir insanın kendisi gibi oy kullanmayan İtalyan vatandaşlarını küçümsemesine üzüldüğünü ve şaşırdığını söylüyordu. Son zamanlarda da, bu tür bir çabanın küstahlık olduğu, sağ tarafından olmasa da, ileri sürüldü – bu da muhalefet kültürünün büyük bir bölümünü sevimsiz kılacak yıkıcı bir eğilimdir.

Ne pahasına olursa olsun sevimli görünmeye çalıştığım suçlaması karşısında çok acı çektiğim için, sevimsiz bulunmam bana gurur veriyor ve hoş bir mutluluk duyuyorum.

Ama bu suçlama çok ilginç. Sanki o günlerde (*si parva licet componere magnis*[4]) Rosselli'lere, Gobetti'lere, Salvemini'lere, Gramsci'lere, hatta Matteotti'lere rakiplerine karşı yeterince anlayışlı ve saygılı olmadıkları söylendi mi ki?

Eğer insan bir siyasi görüş için mücadele ediyorsa (bu durumda ahlaksal ve uygar bir seçim de söz konusu), o anda doğru yaptığına inanıp, farklı davranan kişilerin yanlışını güçlü bir biçimde ortaya koymalıdır. Bir gün görüş değiştirme hakkına sahiptir elbette, hatta buna hazır da olmalıdır. Ben, "Siz haklısınız, ama oyunuzu haksız olana verin" diyen bir seçim kampanyası asla görmedim. Seçim tartışmalarında rakibe yönelik eleştiriler, en azından kararsızları ikna etmek

4. Küçükle büyüğü karıştırmam mümkünse. (ç.n.)

için sert ve acımasız olmalıdır.

Ayrıca hoşa gitmeyen eleştirilerin çoğu ahlaksal eleştirilerdir. Ahlak eleştirmeni (çoğu kez başkalarının kusuru karşısında kendi dürtülerini de kamçılar) iğneleyici olmalıdır. Geçmişin büyük isimlerinden örnek verecek olursak, ahlak eleştirmeni olmak istiyorsan Horatius gibi davranmak zorundasın; madem Vergilius gibi davranacaksın, o halde hüküm süren Yıldız'ı öven güzel bir destan yaz.

Ama karanlık bir zamanda yaşıyoruz; gelenekler yozlaşırken eleştiri de, sansürle bastırılmadığı zaman, halkın öfkesine bırakılıyor.

Bu yazıları, üstlendiğim şu olumlu sevimsizlik doğrultusunda yayımlıyorum.

Görüleceği gibi, kitapta her makalenin kaynağı belirtilmiştir, ama bunların birçoğu yeniden gözden geçirilerek bazı yerleri değiştirilmiştir. Elbette bu değişiklikler, yazılarımı güncel hale getirmek ya da daha sonra meydana gelen olayları ekleyip, kehanette bulunmuş gibi yapmak için değil. Amacım, tekrarları ortadan kaldırmak (sürekli aynı konular üzerinde durunca düşünceleri tekrar etmemek pek kolay değil), yazı biçimini düzeltmek ya da okur tarafından artık unutulmuş ve anlaşılmayan o anki güncel olaylarla bağlantılı bilgileri çıkarmaktı.

I

Savaş, barış ve başka konular

Savaş ve barış üzerine bazı düşünceler*

Altmışlı yılların başında, nükleer silahsızlanma konusunda bir İtalyan komitesi kurulması çalışmalarına ve barış yürüyüşlerine katıldım. Bu açıklamanın ardından her zaman sakin bir mizaca sahip olduğumu belirtmek isterim. Ama bugün yalnızca savaş değil, barış konusunda da olumsuz konuşmak zorundayım. Sizlerden beni hoşgörüyle dinlemenizi rica ediyorum.

Körfez Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, savaş üzerine birçok yazı yazdım, ama geriye dönüp baktığımda savaş kavramı üzerine düşüncelerimi yeniden gözden geçirmem gerektiğini anlıyorum. Bir başka deyişle, Yunanlılar zamanından düne kadar (kullanılan silahlar dışında) aşağı yukarı hep aynı kalan savaş kavramı, son on yıl göz önüne alınarak, yeniden ve derinliğine incelenmelidir.[1]

Eski Savaş'tan *[Paleoguerra]* Soğuk Savaş'a

Eski Savaş olarak adlandırdığımız savaşın amacı yüzyıllar boyunca ne olmuştur? Rakibi yenmek ve kazanılan za-

* Temmuz 2002'de Comunità di Sant'Egidio için Milano'da verilen konferans.

1. *Cinque scritti morali* (Milano, Bompiani 1997) [Türkçesi: *Beş Ahlak Yazısı*, Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, 1998] adlı yapıtımda yer alan bir yazıda ele aldığım konuları yeniden işlemek zorundayım. Birinci Körfez Savaşı üzerine belirttiğim düşünceler, daha sonra meydana gelen olaylardan dolayı yeni anlamlar kazanmışlardır.

ferden yararlar sağlamak. Beklenmedik bir anda düşmanın karşısına çıkıp isteklerimizi gerçekleştirmek için savaşıyorduk, düşman amacına ulaşmasın diye mümkün olan her şeyi yapıyorduk, rakibe bizim uğradığımız zarardan daha fazlasını vermek için, insan yaşamıyla ödenen bedele razı oluyorduk. Amaçlar uğruna, sahip olunan tüm güçleri kullanmak gerekiyordu. Oyun iki rakip arasında oynanıyordu. Bu oyunun dışında kalanların tarafsızlığı, başkalarının giriştiği savaştan zarar değil yarar görmeleri, savaşanların hareket özgürlüğü açısından önemli bir koşuldu. Unutuyordum, bir koşul daha vardı: Düşmanın kim olduğunu ve nerede bulunduğunu bilmek. Onun için de çatışma, genelde, göğüs göğüse ve bilinen iki ya da daha fazla alanda gerçekleşiyordu. Yüzyılımızda, Polinezya kavimleri gibi tarihsiz toplumları bile etkileyen "dünya savaşı" kavramı, savaşanlar ile tarafsızlar arasındaki farkı ortadan kaldırmıştır. Atom enerjisi, savaşan taraflar hangi ülkelerden olursa olsunlar, tüm dünyanın zarar görmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak Soğuk Savaş aracılığıyla, Eski Savaş'tan Yeni Savaş'a *[Neoguerra]* geçilmiştir. Soğuk Savaş, doğrudan savaşı ya da barışçıl bir savaş durumunu düşündüren bir gerilim, ortada önemli bir istikrar sağlayan korku dengesi yaratıyordu, ama diğer yandan da marjinal Eski Savaş biçimlerinin (Vietnam, Orta Doğu, Afrika devletleri, vesaire) ortaya çıkmasına izin veriyor ya da bunları gerekli kılıyordu. Soğuk Savaş, aslında Birinci ve İkinci Dünyalarda barışı sağlıyordu; bunun bedeli de Üçüncü Dünya'daki bazı geçici ve yerel savaşlarla ödeniyordu.

Körfez Yeni Savaşı

Sovyet imparatorluğunun yıkılmasının ardından Soğuk Savaş koşulları geçerliliğini yitirince, Üçüncü Dünya'da as-

la bitmeyen savaşların doğurduğu sorunlar tek tek su yüzüne çıktı. Kuveyt'in işgaliyle yeniden, geleneksel savaşa geri dönülmesi gerektiği anlaşıldı (anımsarsanız, İkinci Dünya Savaşı'ndan söz edildiğinde, Hitler Polonya'yı işgal ettikten sonra dursaydı keşke, deniliyordu...), ama savaşın artık iki cephede gerçekleşmediği de fark edildi. O günlerde Bağdat'ta patlak veren Amerikalı gazeteciler skandalı, Irak karşıtı ülkelerde yaşayan milyonlarca Irak yanlısı Müslümanla ilgili skandalla (çok daha büyük boyutlarda) aynıdır.

Eski zaman savaşlarında, düşman esir alınır ya da öldürülürdü; düşman topraklarda, rakibin haklılığından söz eden bir yurttaş, savaş sona erer ermez, asılırdı – faşist radyo aracılığıyla ülkesine karşı saldırıya geçen John Amery'nin İngilizler tarafından nasıl asıldığını anımsarsınız. Ezra Pound ise, büyük ünü ve birçok ülkenin aydınlarının yardımı sayesinde yaşamayı başarmış olsa da, akıl sağlığını açık bir biçimde yitirerek büyük bir bedel ödemiştir.

Yeni Savaş'ın başlıca özellikleri nelerdi?

Düşmanın kim olduğu belirsizdir. Tüm Iraklılar mı? Tüm Sırplar mı? Kimi yok etmek gerek?

Savaş göğüs göğüse gerçekleşmez. Yeni Savaş çokuluslu kapitalizmin doğası nedeniyle artık göğüs göğüse gerçekleşemezdi. Batı sanayilerinin Irak'a silah sağlamaları bir rastlantı sonucu olmamıştır; aynı şekilde, on yıl sonra Taliban'ın da Batı sanayileri tarafından silahla donatılmaları bir rastlantı değildi. Ülkelerin denetiminden kurtulan olgun kapitalizmin mantığı işte budur. Güç açısından fazla dikkat çekici olmasa da, anlamı büyük bir olayı sizlere aktarmak istiyorum: Bir ara Batılı uçakların Saddam'ın tank ve uçak deposunu bombaladıkları düşünüldü, ama daha sonra bu araçların bir İtalyan firması tarafından üretilen ve Saddam'a yasal yollarla satılan tuzak tesisler olduğu anlaşıldı.

Eski Savaşlarda ülkelerin savaş sanayileri gelişirken, Yeni

Savaşlarda düşman tarafların hepsinden çıkarı olan çokuluslu şirketler zenginleşiyordu. Bununla da kalmıyor: Eski Savaşlar top üreticilerine bol kazançlar sağlarken, ticari alışverişi asla durdurmazdı; oysa Yeni Savaş, top üreticilerini zenginleştirse de, birçok sanayiyi –seyahat, eğlence, turizm, medya ve gereksiz olarak tanımlanan ama sistemin belkemiğini oluşturan, inşaat sektöründen otomobil sektörüne kadar birçok sektörü– krize sokuyordu, üstelik tüm dünyada.

Yeni Savaş'ta bazı güçler kendilerini beklenmedik bir biçimde başka güçlerle rekabet ederken buldular ve çatışma mantıkları ulusal güçler mantığını aşıyordu.

Bütün bunlar olurken, ben Yeni Savaş'ın kısa sürmesi gerektiğini ileri sürüyordum, çünkü uzun sürmesi halinde hiçbir tarafa yararı olmayabilirdi.

Ama savaşmakta olan ülkelerin mantığı, Yeni Savaş ile birlikte çokuluslu şirketlerin mantığına ve aynı zamanda enformasyon endüstrisi gereksinimlerine de uymak zorundaydı. Körfez Savaşı'yla, tarihte ilk kez Batılı medya kuruluşları, yalnızca Batılı barışseverlerin –bu kişiler arasında Papa en başta geliyordu– sesini değil Saddam sempatizanı Arap ülkelerinin büyükelçilerinin ve gazetecilerinin sesini de duyurdu.

Enformasyon kuruluşları sürekli olarak rakibe söz hakkı veriyor (her savaş politikasında rakiplerin propagandasını engellemek vardır) ve kendi hükümetleri konusunda tarafların moralini bozuyordu (Clausewitz, zafer koşulunu savaşanların moraline dayandırır).

Geçmişte her savaş, vatandaşların, doğru olduğunu düşündüğü için, düşmanı yok etme arzusu ilkesine dayanıyordu. Oysa şimdi, enformasyon, yalnızca vatandaşların inancını sarsmakla kalmıyor, düşmanlarının ölümü karşısında zayıflıklarını ortaya çıkarıyordu; o, artık uzak ve belirsiz bir olay değil, dayanılmaz bir görsel kanıttı. Körfez Savaşı, sa-

vaşçıların düşmanlarına karşı merhamet duydukları ilk savaş oldu.

Benzeri bir olay Vietnam Savaşı sırasında da yaşanmıştı ama o zaman radikal ve marjinal Amerikalı gruplar, belli yerlerde konuşurlardı. Ho Chi Minh'in büyükelçisi ya da general Giap'ın elçisi gibi BBC'ye konuşmazlardı. Hanoi'deki bir otelden ya da Peter Arnett gibi Bağdat'taki bir otelden haber geçen Amerikalı gazeteciler yoktu.)

Enformasyon düşmanı geriye alır. Körfez Savaşı ile birlikte, günümüz savaşlarında düşmanın aramızda olduğu saptanıyordu. Medya susturulmaya çalışılsa da, yeni iletişim teknolojileri durdurulamayan bilgi akışına izin verecektir, bu bilgileri bir diktatör bile durduramaz, çünkü kendisi de vazgeçemeyeceği teknolojik altyapılardan yararlanır. Bu bilgi akışı, geleneksel savaşlarda gizli servislerin işleviyle aynı işleve sahiptirler: Her sinsi eylemi etkisiz duruma getirir. Düşmanını beklenmedik bir anda şaşırtmayan bir savaş da nasıl mümkün olabilir? Yeni Savaş, Mata Hari'nin görevini kurumsallaştırıyor, bu da "düşman istihbaratı"nı genellikle ulaşılır hale getiriyordu.

Yeni Savaş, çoğu kez aralarında çatışma halinde olan, çok fazla gücü işin içine kattığı için, başroldekilerin hesap ve niyetleri artık kesin ölçüler olamıyordu. Savaş sahnesindeki güçlerin artışı (o sıralarda gerçekten küreselleşmenin başlarındaydık) nedeniyle, Yeni Savaş'ta beklenmeyen olaylarla da karşı karşıya kalınabiliyordu. Nitekim, sonuç rakiplerden birinin lehine görünse de, genelde, *iki taraf da savaşı kaybediyordu.*

Bir çatışmanın, belli bir zamanda, birilerine yarar sağladığını ileri sürmek, bu yararın "belli bir zaman"a ait olduğunu ve iyi bir sona ulaşıldığını söylemek demektir. Ama, Clausewitz'in de istediği gibi, savaş başka araçlarla siyasetin devamı olursa, bir sona ulaşılabilir, bu nedenle savaş ancak,

siyasete dönüş yapmaya izin veren bir dengeye ulaşıldığında biter. Oysa 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşında görüldüğü gibi, savaş sonrası siyaset, her zaman ve her durumda, baştaki savaş gerekçelerinin devamıdır (her tür araçla). Savaş, nasıl giderse gitsin, her yönüyle rakiplerin isteğine karşılık veremeyecek genel bir yeni düzen yarattığından, siyasi, ekonomik ve psikolojik açıdan dramatik bir istikrarsızlıkla on yıllarca devam eder ve *savaşılan bir siyasetten* başka bir şey üretemez.

Bunun tersi olduğu hiç görüldü mü? Klasik savaşların mantıklı sonuçlar –bir son denge– yarattığına karar vermek, Hegelci bir önyargıdan kaynaklanır. Bu önyargıya göre tarihin bir yönü vardır. Pön Savaşları'ndan sonra Akdeniz'de ya da Napolyon Savaşları'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan yeni düzenin bir dengeye karşılık verdiğini ne bilimsel olarak ne de mantıksal olarak ileri sürebiliriz. Savaş yapılmasa ortaya çıkmayacak bir dengesizlik durumu olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlığın, dengesizlik durumlarını çözmek için on binlerce yıl savaşması, aynı dönemde insanlığın psikolojik dengesizliklerinin çözümü için alkol ve başka uyuşturuculara başvurmasından farklı değildir.

O zamanlara ait bu düşüncelerimin gelişigüzel üretilmediğini Körfez Savaşı sonrası yaşanan olaylar kanıtlamıştır. Batılı güçler Kuveyt'i işgalden kurtardılar, ama sonra durdular, çünkü düşmanı tamamen yok edemezlerdi. Bu durumdan sonra ortaya çıkan denge de, çatışmaya neden olan dengeden farklı değildi; nitekim Saddam Hüseyin'in nasıl yok edileceği sorunu sürekli masaya yatırıldı.

Körfez Yeni Savaşı'yla birlikte, yalnızca Eski Savaşların mantığı ve işleyişi açısından değil, psikolojik açıdan da yepyeni bir sorun ortaya çıktı. Eski Savaşların amacı, çok kişi kaybetmek pahasına, mümkün olduğunca çok sayıda düşman yok etmekti. Geçmişin büyük komutanları, zaferden

sonra, gece, binlerce ölünün yattığı savaş alanında dolaşırken, ölenlerin yarısının kendi askerleri olduğuna şaşırmazlardı. Bu ölümler madalya ve dokunaklı merasimlerle anılırdı, bu da beraberinde kahramanlara saygı geleneğini getirmiştir. Düşman askerlerin ölümü ise herkese duyurularak, övünülür, sivil halk, evinde, ortadan kaldırılan her düşman için bayram yapardı.

Körfez Savaşı'yla birlikte iki ilke belirlenmiştir: (1) Bizden kimse ölmesin ve (2) mümkün olduğunca az düşman öldürülsün. Rakiplerin ölümüyle ilgili olarak gerçeklerin saklandığına ve ikiyüzlülük yapıldığına tanık olduk; çünkü çölde çok sayıda Iraklı yaşamını yitirdi ama bu sayının abartılmamaya çalışılması bile ilginç bir işaretti. Ne olursa olsun, sivillerin ölmemesine gösterilen dikkat, artık Yeni Savaş'ın bir özelliğidir ve ancak kaza sonucu meydana gelen ölümlere göz yumulmaktadır; çünkü bu ölümlerin sayısı arttığında, uluslararası medyanın eleştirisine maruz kalmamak mümkün değildir.

Gelelim akıllı bombaların kutlanıp kullanılmasına. Soğuk Savaş'ın getirdiği elli yıllık barıştan sonra bu duyarlılık birçok gence fazla abartılı gelebilir, ama aynı duyarlılığın, V1'ler Londra'yı yıkarken ve Müttefikler Dresden'i yerle bir ederken gösterildiğini hayal edebiliyor musunuz?

Kendi askerlerimiz konusuna gelince, Körfez Savaşı, tek bir insan kaybının bile kabul edilemediği ilk çatışma olmuştur. Savaşa giren ülke, zafer uğruna binlerce evladının eski savaşlardaki gibi ölmesine artık izin vermiyordu. Bir Batı uçağının kaybı çok acı bir olay olarak yaşanıyor ve televizyon ekranlarında, düşmanların eline düşen askerlerin, hayatta kalmak için, rakip propagandaya aracılık ettikleri görülüyordu (zavallılar, deniyordu, belli ki dayakla buna mecbur bırakıldılar ve yakalanan askerin işkence altında bile konuşmaması konusundaki kutsal ilke unutuluyordu).

Eski Savaş mantığına göre, bu kişiler halk tarafından küçümsenir ya da en azından başlarına gelen talihsiz kaza ört bas edilirdi. Oysa bugün anlayışla, sıcak dayanışma duygularıyla karşılanıyorlar, askeri makamlar tarafından ödüllendiriliyorlar ve hayatta kalabildikleri için medyanın dikkatlerini üzerlerinde topluyorlardı.

Kısacası, Yeni Savaş medyanın bir ürünü oldu; nitekim, Baudrillard, savaşın gerçek olmadığını yalnızca televizyonda temsil edildiğini işte bu nedenle söyleyebildi. Medya acı değil mutluluk sattığı için, savaş mantığına büyük mutluluk ilkesi ya da çok az özveri ilkesi eklemek zorundaydılar. Özveri gerektirmeyen ve yüksek oranda mutluluğu korumaya çalışan bir savaş kısa sürmelidir. Körfez Savaşı için durum böyle oldu.

Ama o kadar kısa sürdü ki, aslında genelde lüzumsuzdu, yoksa *neocon*'lar hem Clinton'ı hem de Bush'u, Saddam'ı rahat bırakmamaları için köşeye sıkıştırmak zorunda kalmazlardı. Yeni Savaş artık kendisini besleyen nedenlerle çelişkiliydi.

Kosova Yeni Savaşı

Yeni Savaş'ın Körfez Savaşı sırasında ortaya çıkan tüm özellikleri, daha yoğun bir biçimde Kosova Savaşı'nda da görülmüştür.

Gazeteciler Belgrad'da kalıyor, İtalya Sırbistan'a uçak yolluyor ama Yugoslavya ile diplomatik ve ticari ilişkilerini de sürdürüyor, NATO televizyonu Sırplara saat başı hangi uçağın Aviano'dan ayrıldığını bildiriyor, Sırp görevliler televizyon ekranlarından hükümetlerinin savaş gerekçelerini destekliyordu. Biz bunları gördük ve duyduk. Ama düşman, yalnızca bizlerin değil, onların da evindeydi.

Biljana Srbljanović adında bir Sırp kadın gazetecinin her

gün *Repubblica* gazetesine Miloševič karşıtı yazılar gönderdiğini herkes anımsayacaktır. Hükümetlerine düşman olan, düşmanlara dostluk mektupları yazan insanların yaşadığı bir kent nasıl bombalanabilir ki? 1944 yılında Milano'da da Müttefiklerin yardımını bekleyen faşizm karşıtı pek çok insan yaşıyordu elbette, ama bu Müttefiklerin, tartışılamaz askeri nedenlerden dolayı Milano'yu vahşice bombalamasına ve kentte yaşayanların bunu doğru bulmayıp, karşı çıkmalarına engel olamadı. Oysa Belgrad'ın bombalanması sırasında, hem Miloševič, hem Miloševič karşıtı Sırplar, hem de bombalayan Batılılar kendilerini mağdur gösterdiler. Böylece, hiç de akıllı olamadıkları anlaşılan akıllı bombaların tanıtımı başlamış oldu.

Yeni Savaş'ın ikincisinde de kimsenin ölmemesine dikkat edilmeliydi, hiç olmazsa Irak'ta ölenlerden daha az sayıda kişi hayatını kaybetmeliydi, ne de olsa Sırpalar kendilerini bombalayanlar gibi beyazdılar ve Avrupalıydılar, hatta sonunda, Arnavutları Sırplardan korumak için başlatılan çatışmadan sonra, Sırpları Arnavutlardan koruma zorunluluğu bile doğmuştur. Çatışma elbette göğüs göğüse gerçekleşmiyordu ve taraflar düz bir çizgiyle değil, dolambaçlı, aralarında kesişen yollarla birbirlerinden ayrılmışlardı.

Afganistan

11 Eylül ile birlikte savaş mantığı yeniden altüst oldu. Şu unutulmamalıdır ki, Afgan Savaşı 11 Eylül ile başlamaz; bu tarihten sonra, Batı dünyasıyla, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile İslam terörü arasında, hâlâ devam etmekte olan bir rekabet başlamıştır.

11 Eylül'ü savaşla sonuçlanacak bir rekabetin başlangıcı olarak düşünürsek, Yeni Savaş'ın bu döneminde, göğüs göğüse ilkesinin tamamen ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Bu

çatışmanın Batı dünyasıyla İslam dünyasını karşı karşıya getirdiğini düşünenler de, rekabetin artık belli sınırlar içinde gerçekleşmediğinin bilincindedirler. Şu ünlü haydut devletler (*rogue states*) aslında terörizme destek veren sıcak noktalardır ama terörizmin toprakları ve sınırları aştığını da unutmamak gerekir. Terörizm aslında Batı ülkelerindedir. Bu kez gerçekten *düşman geri hatlarda.*

Körfez ve Kosova savaşları sırasında düşman topraklarda bulunan casusların kim olduğu biliniyordu (nitekim televizyona da çıkıyorlardı), ama uluslararası terörizmle bu kişiler şu güçlere sahip oldular: 1) Kim oldukları bilinmiyor 2) Medyamız onları, Peter Arnett'in Bağdat'ta Batı bombardımanı altında sürdürülen yaşamı gösterdiği gibi gösteremez 3) Düşmanlar arasında, yalnızca ülkelerimiz topraklarında yaşayan etnik açıdan yabancı kişiler değil, kendi vatandaşlarımız da vardır; nitekim şarbonlu mektupların Müslüman kamikazeler tarafından değil de, Yankee tarikatlar, Neonaziler ya da başka fanatikler tarafından konulmuş olması da olasıdır, en azından böyle bir şey akıllara gelebilir.

Ayrıca, önceki iki Yeni Savaş'ta düşmanın düşüncesine de yer veren medyanın, 11 Eylül'de rolü farklı olmuştur.

Her terör eylemi, insanlarda korku ya da en azından tedirginlik yaratan bir iletiyi gerçekleştirmek için yapılır. Terör iletisi, etkisi çok az olsa da, eğer hedef "güçlü" bir simgeyse dengeleri sarsar. Peki, o zaman Bin Ladin'in İkiz Kuleler'i vurmaktaki amacı neydi? En korkunç felaketleri anlatan filmlerin senaryoları için bile hayal edilemeyen "en büyük dünya gösterisi"ni gerçekleştirmek, Batı iktidarının simgelerine yapılan saldırının gözle görülmesini sağlamak, bu iktidarın en büyük ve kutsal yerlerine ulaşılabileceğini kamtlamak.

Bin Ladin o görüntüyle dünya kamuoyunu şaşırtmayı amaçlıyordu ama iletişim araçları da bu haberi vermek, ulaştırılmaya çalışılan yardımların, yapılan kazıların dramatik

anlarını, Manhattan göğündeki yarayı göstermek zorundaydı. Ama o haberi her gün, en az bir ay boyunca, fotoğraflar, filmler, sayısız tanığın öyküsünü yansıtarak tekrar etmek ve o yaranın görüntüsünü sürekli vermek zorunda mıydılar? Bu soruya bir yanıt vermek çok zor. Gazeteler o fotoğraflarla satışlarını artırdılar, televizyonlar o filmleri sürekli göstererek izlenme oranlarını artırdılar; hatta o korkunç görüntülerin tekrarını bazen öfkelerini beslemek, bazen de bilinçaltı sadizm duygularını tatmin etmek için insanlar kendileri istiyordu. Belki de bu kaçınılmazdı ama bu şekilde iletişim araçları Bin Ladin'e milyarlar değerinde bedava reklam armağan etmiş oldular; onu herkes görsün, Batılılar ne yapacaklarını şaşırsınlar, köktendinci yandaşları gurur duysun diye yarattığı görüntüleri her gün göstererek ona reklamını yapma olanağı verdiler.

Böylece Bin Ladin'i eleştiren iletişim araçları, onun en iyi müttefiği oldular, bu durumda ilk eli onun kazandığını söyleyebiliriz.

Öte yandan Bin Ladin'in El Cezire aracılığıyla yayınladığı bildirileri sansürleme ya da yumuşatma girişimlerinin yanlış olduğu da anlaşılmıştır. Küresel enformasyon kanalı, Pentagon'dan daha güçlüydü ve Yeni Savaş'ın temel ilkesinin düşmanın "senin evin"de bulunduğu gerçeği olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Bu şekilde de Yeni Savaş artık iki Ülke'yi değil, sayısız gücü karşı karşıya getiriyordu, bu farklı güçler daha önceki iki savaşta çatışmanın kısa sürmesini sağlayıp barışa ulaşmak için çalışabilirlerdi; oysa şimdi savaşı uzatmaları tehlikesi vardı.

Eski CIA başkanı, aylar önce *Repubblica* gazetesine verdiği bir söyleşide, asıl bombalamak gereken düşmanın, Cayman Adaları'ndaki ve büyük olasılıkla diğer önemli Avrupa kentlerinde de bulunan *off shore* bankalar olduğunu söyledi.

Birkaç gün önce, Vespa'nın sunduğu bir televizyon programında, bu konu CIA başkanı tarafından değil de küreselleşme karşıtları tarafından dile getirildiğindeyse, Gustavo Selva, büyük Batı bankalarının teröristlerin oyununa katıldıklarını düşünmenin çılgınlık ve korkunç bir varsayım olduğunu söyleyerek, öfkelendi. Bu tepkisiyle, çoktan emekli olacak yaşa gelmiş bir siyaset adamı olduğunu ve Yeni Savaş'ın gerçek doğasını anlayacak düzeyde olmadığını göstermiş oldu. Ama Washington'da birileri bunu çoktan anlamıştı ve 11 Eylül ile Afganistan'a düzenlenen operasyonların başlangıç tarihi arasındaki dönemde, Amerika Birleşik Devletleri terörizmin ekonomik alanlarını felce uğratarak, çatışmayı büyük bir casus savaşı olarak sürdürebileceğini düşündü. Ama derinine aşağılanmış bir Amerikan kamuoyunun uğradığı zararın hemen tazmin edilmesi gerekiyordu, bunun tek yolu da en kısa zamanda bir Eski Savaş önermekti.

Böylece Afganistan Savaşı yeniden bölge çatışmasına, meydan çatışmasına, geleneksel taktik biçimlerine dayandırıldı; öyle ki İngilizlerin 19. yüzyıldaki Hayber Geçidi seferlerini anımsatıyordu, bu arada Eski Savaş'a ait bazı ilkeler de geri geldi.

(1) Medyanın askeri operasyonların etkisini azaltmasına izin verilmiyordu, bu düşünce, sansüre çok benzer bir gerçeği ortaya çıkardı. Ama küresel enformasyon sisteminin Amerikan medyasının saklamaya çalıştığı olayları bir Arap televizyonunun dile getirmesine olanak sağlamasıyla, Eski Savaş'ın internet çağında mümkün olmadığı anlaşıldı.

(2) Rakip simgesel açıdan ilk eli kazandığı için, fiziksel olarak yok edilmesi gerekiyordu. Suçsuz sivil halka karşı biçimsel bir saygı ilkesi hâlâ geçerliliğini sürdürüyordu, bu nedenle akıllı bombalara başvuruluyor ama Batılılar eyleme geçmediklerinde, Afganistan'da bulunan Kuzey İttifakı görevlileri, üstünkörü anlatılan bazı katliamları gerçekleştirebiliyorlardı.

(3) Kendi askerlerinin de yaşamlarını yitirebilecekleri gerçeği kabul edildi ve vatana yeni bir özveri çağrısında bulunuldu. Genç Bush, tıpkı Churchill'in İkinci Dünya Savaşı'nda yaptığı gibi, vatandaşlarına zafer sözü verdi ama kan ve gözyaşı dökületeceğini de belirtti; oysa babası Körfez Savaşı sırasında bunu yapmamıştı.

Afganistan Eski Savaşı bazı sorunları çözüme ulaştırmış olabilir (Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılması gibi), ama bu savaşın başlamasına neden olan Yeni Savaş'ın üçüncü evresinden doğan sorunları çözememiştir. Afganistan Savaşı'nın amacı uluslararası İslam terörizmini yok etmek ve merkezlerini etkisiz hale getirmekti ama bu merkezler bugün başka yerlere kaydırılmıştır ve tek sorun ikinci hamlenin nerede yapılacağına karar vermektir. Belki de amaç, Bin Ladin'i ortadan kaldırmaktı ama bunda başarılı olunduğu asla söylenemez; bu amaca ulaşılsaydı, belki Bin Ladin'in karizmatik bir kişiliğe sahip olduğu ama köktendinci İslam terörünün bununla çözülemeyeceği keşfedilecekti.

Metternich gibi akıllı insanlar, Napolyon'u St. Helena Adası'na ölüme götürerek Bonapartçılığın yok edilemeyeceğini çok iyi bilirler; nitekim Metternich Waterloo'yu Viyana Kongresi'yle kusursuz hale getirmek zorunda kalmıştı (ama 19. yüzyıl tarihinin gösterdiği gibi bu da yetmemiştir).

11 Eylül ile başlayan Yeni Savaş ne kazanılmış, ne de Afganistan Savaşı'yla çözümlenmiştir. Açıkça söylemem gerekirse, Bush daha farklı mı davranmalıydı ve nasıl davranmalıydı, onu da bilemiyorum, zaten konumuz da bu değil. Yeni Savaşlarda savaşı kazanacak askeri bir komuta olmamasından söz ediyoruz.

Bu durumda yeryüzündeki çelişkiler ve karışıklıklar en yüksek dereceye ulaşmıştır. Bir savaşa girmek için gerekli koşullar ortadan kalkmıştır; çünkü düşman artık kendini göstermemektedir ama bir şekilde düşmana kafa tutuldu-

ğunu kanıtlamak amacıyla Eski Savaş'a ait idoller yaratma gereği doğmuştur. Ancak bu idoller sadece iç cepheyi sağlam tutmak ve düşmanın bombalanan yerde değil, aramızda olduğunu unutturmak için kullanılır.

Bu bocalama karşısında kamuoyu, çaresiz olası bir Eski Savaş görüntüsü aramıştır (bazı kamuoyu önderleri de onların düşüncelerini dile getirmiştir). Kullanılan eğretileme Haçlı Seferleri, uygarlık çatışması, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki İnebahtı çatışmasıydı. Eğer küçük Afganistan Savaşı'nın askeri açıdan kazanıldığını kabul edecek olursak, o zaman Küresel Yeni Savaş'ı Dünya Eski Savaşı'na dönüştürerek, biz beyazları Araplara karşı savaştırarak kazanmak neden mümkün olmasın? Bu şekliyle bir çizgi roman gibi algılanabilir ama Oriana Fallaci'nin kitaplarının başarısı, bize çizgi romanları çok sayıda yetişkinin okuduğunu gösteriyor.

Haçlı Seferi taraftarları, bu durumda da, Haçlı Seferleri'nin bir çeşit Eski Savaş olduğunu ve Yeni Savaş'ın koşullarını ve çelişkilerini yaratan küresel bağlamda gerçekleşemeyeceğini düşünemediler.

Olası bir Haçlı Seferi Senaryosu

Hıristiyan dünyasıyla İslam dünyasının karşı karşıya geldiklerini düşünelim – tıpkı geçmişteki gibi göğüs göğüse çarpışacaklardır o zaman. Ama geçmişte Akdeniz'in Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında paylaşıldığı, sınırları belli bir Avrupa vardı. Pireneler de, bir kısmı hâlâ Arapların elinde olan kıtanın batı kanadını ayırıyordu. Onun için de çatışma iki biçimde gerçekleşebilirdi: Ya saldırarak ya da durarak.

Saldırı Haçlılar tarafından gerçekleştirildi ama neler olduğu da görüldü. Kesin bir fetihle sonuçlanan tek Haçlı Seferi, Ortadoğu'da Batı Krallıklarının kurulmasını sağlayan ilk se-

ferdir. Daha sonra, bir yüzyıldan daha az bir süre içinde Kudüs yeniden Müslümanların eline geçmiştir ve yüz elli yıl boyunca hiçbir çözüme ulaştırmayan başka Haçlı Seferleri yapılmıştır.

Daha sonra meydana gelen tek başarılı askeri operasyon İspanya'nın Yeniden Fethi'dir ama bu denizaşırı bir sefer değil, iki dünya arasındaki rekabeti ortadan kaldırmayan, yalnızca aralarındaki sınır çizgisini biraz oynatan ulusal birlik mücadelesiydi. Durmaya gelince, Türkler Viyana'nın önünde durdu, İnebahtı Savaşı kazanıldı, kıyılarda Arap korsanlarını takip edebilmek için kuleler dikildi, Türkler Avrupa'yı fethetmediler ama rekabet bitmedi.

Sonra Batı, zayıflamasını bekleyip Doğu'yu sömürgeleştirdi. Elbette bu, uzun sürecek bir zaferle sonuçlanan bir girişim oldu ama yarattığı sonuçları ancak bugün görebiliyoruz. Rekabet sona ermedi, aksine daha da alevlendi.

Bugün yeniden göğüs göğüse savaş yapılsa, geçmişteki savaşlara oranla ne gibi farklılıklar görülür? Haçlı Seferleri zamanında Müslümanların savaş gücü Hıristiyanlarınkinden farklı değildi, iki tarafın da elinde kılıç ve kuşatma makineleri vardı. Bugün, Batı, savaş teknolojisi açısından daha ileridedir. Pakistan'ın köktendincilerin eline geçmesi durumunda atom bombası kullanılabilir ama yapacağı tek şey, örneğin, Paris'i yerle bir etmek olabilir, ardından nükleer silah reservleri yok edilir. Bir Amerikan uçağı düşerse yenisini yaparlar ama bir Suriye uçağı düşerse Batı'dan yeni bir uçak satın almakta güçlük çekebilirler. Doğu, Paris'i yerle bir ederken, Batı da Mekke'ye atom bombası atar. Doğu posta yoluyla botulinum yayar, Batı da, tıpkı Midwest'in [ABD'nin Ortabatı eyaletleri] böcek zehiriyle yok edilen toprakları gibi, Arap çölünü zehirler, develer bile ölür. Çok iyi. Bu iş uzun da sürmez, en fazla bir yıl, sonra herkes taşlarla savaşa devam eder ama karşı taraf daha kötü durumda kalabilir.

Geçmişe göre bir fark vardır. Haçlı Seferleri sırasında Hıristiyanların kılıçları için Arap çeliğine, Müslümanların da Hıristiyan çeliğine gereksinimi yoktu. Bugün ise en ileri teknoloji bile petrole bağımlı yaşıyor ama petrol kimde, onlarda, en azından dünya petrolünün büyük bir bölümü onlarda. Kuyularını bombalarsan tek başlarına petrol çıkaramazlar ama bu arada sen de petrolsüz kalırsın. Batı tüm teknolojisini petrol kullanımına gerek olmayacak bir şekilde yeniden düzenlemek zorundadır. Bugüne kadar saatte seksen kilometreden daha hızlı gidebilecek ve şarjı bütün bir gece sürmeyecek elektrikli bir otomobil üretmeyi başaramadığımıza göre, bu yenilenmenin ne kadar süreceğini bilemiyorum. Bu teknolojilerin hassasiyetini hesaba katmadan, uçak ve tanklarda atom enerjisi kullanmak ve elektrik santrallerimizi devreye sokabilmek için daha çok zaman gerekiyor.

Ayrıca bu konuda Yedi Kız Kardeş bakalım aynı şekilde mi düşünüyorlar? Batılı petrolcülerin, sırf para kazanmaya devam etmek için tüm dünyanın Müslüman olmasını kabul edebileceklerine şaşırmam doğrusu.

Ama olay bununla da bitmiyor. Geçmişin güzel zamanlarında Araplar denizaşırı bir yerde, Hıristiyanlar başka bir yerde bulunuyorlardı. Ama bugün Avrupa, bizim dilimizi konuşan ve okullarımızda okuyan Müslümanlarla doludur. Bu insanlardan bazıları şimdiden ülkelerindeki köktendincilerin taraftarıdır, onun için de küresel bir çatışmada neler olabileceğini tahmin etmek güç değildir. Böyle bir çatışma, bu dünyada yalnızca kendi topraklarımızda yaşayan değil, aynı zamanda devletimizin sağlık sigortasından da yararlanan düşmanla yapılan ilk savaş olur.

Aynı sorun İslam dünyası için de geçerlidir; çünkü onların da topraklarında Batı sanayileri, hatta, Etiyopya örneğinde olduğu gibi, Hıristiyan *enclave*'ler yaşamaktadır.

Adı üstünde, düşman kötü olduğu için, denizin ötesinde

yaşayan Hıristiyanları gözden çıkarmak zorundayız. Savaş savaştır. Daha işin başında, etnik temizlik için durum uygundur. Canım, biz de sonra hepsini San Pietro Meydanı'nda ermişler arasına katarız.

Peki, kendi topraklarımızda ne yapabiliriz? Çatışma aşırı boyutlara ulaşırsa ve başka gökdelenler, hatta San Pietro yıkılırsa, Müslüman avı başlar artık. Aziz Bartolomeus Gecesi'ni[2] ya da Sicilya'da Akşam Dualarını[3] anımsatan olaylar çıkar: Bıyıklı ve koyu tenli herkes yakalanıp boğazı kesilir. Milyonlarca insanı öldürmek söz konusudur ama silahlı kuvvetleri rahatsız etmeden halk gerekeni yapar.

Bu arada akıl üstün gelebilir ve kimsenin boğazı kesilmeyebilir. Ama pek liberal Amerikalılar bile İkinci Dünya Savaşı'nın başında, çok insancıl davranışlarla da olsa, ülkelerinde yaşayan Japon ve İtalyanları, orada doğmuş olduklarına halde, toplama kamplarına götürmüşlerdir. Onun için (fazla da incesine kaçmadan), Müslüman olabilecek herkes araştırılıp bulunur –bu arada Etiyopyalıların bazıları Hıristiyansa, ne yapalım, onlar da arada kaynar, Tanrı kendi kullarını ayıracaktır nasıl olsa– ve bir yere götürülürler. Nereye? Tutsak kampları kurmak için araziye, daha sonra da organizasyona, gözetime, yiyecek içeceğe, doktor tedavisine ihtiyaç olacaktır, Avrupa'da yaşayan yabancıların sayısı göz önüne alınacak olursa bu ekonomik açıdan mümkün değildir, ayrıca bu kamplar her an patlamaya hazır bombalar olacaktır.

Ya da hepsini alıp (bu pek kolay olmayabilir ama bir tanesinin bile kalmamasına özen gösterilip bu işlem *hemen*, bir anda yapılmalıdır), gemilere bindirmeli ve bir yerde indirmeli... Nerede? "Bağışlayın sayın Kaddafi, bağışlayın sayın Mü-

2. Aziz Bartolomeus Yortusu'na denk gelen 23-24 Ağustos 1572 gecesi Fransa'da Katolikler tarafından Protestanlara karşı gerçekleştirilen katliam. (ç.n.)

3. 1283'te Sicilya halkının Fransız işgalcilere başkaldırısı. (ç.n.)

barek, Almanya'dan atmaya çalıştığım şu üç milyon Türkü lütfen alır mısınız?" denir.

Tek çözüm şu kaçak insan taşıyan teknecilerin kullandığı yöntem: Denize atılıverilirler. Hitler'i anımsatan bir çözüm. Akdeniz'de yüzen milyonlarca ceset. Buna karar veren bir hükümet düşünemiyorum, böyle bir şeyin yanında *desaparecidos* olayı, hatta Hitler bile hiç kalır, o bile azar azar ve gizlice öldürüyordu.

İyi yürekli olduğumuz için, başka bir seçenek daha var: Ülkemizdeki yabancıları rahat bırakıp her birinin peşine bir Digos[4] casusunu takmayabiliriz. Ama o kadar casusu nereden bulacaksın? Yabancı vatandaşlar arasından seçebilir misin? Ama ya bu kişilere güvenilemeyeceği kuşkusu doğarsa? Amerika Birleşik Devletleri'nde böyle bir şey yaşandı: Havayolu şirketleri tasarruf amacıyla Üçüncü Dünya ülkelerinden göçmenleri havaalanı denetiminde görevlendiriyordu.

Elbette tüm bu düşünceler barikatın öbür yanında bulunan mantıklı bir Müslümanın da aklına gelebilir. Köktendinci cephe elbette kesin kazanacak taraf olamaz, bir dizi iç savaş ülkelerini kana bulayarak korkunç katliamlara yol açabilir, bunun beraberinde getireceği ekonomik güçlükler onları da etkiler, zaten bugün ellerinde az miktarlarda bulunan yiyecek içecek ve ilaçlar daha da azalır ve sinekler gibi ölürler. Ama göğüs göğüse bir savaş söz konusu olursa, onların değil bizim başımıza geleceklerden kaygı duymalıyız.

Batı dünyasına dönecek olursak, toplumumuzda, inanç açısından değil, savaşa karşı çıkmak için İslamcı gruplar, Batı'nın seçimini kabul etmeyen tarikatlar, hükümetleriyle işbirliği yapmayı reddedip hiçbir şey yapmayan Gandiciler, yozlaşmış Batı'yı arındırmak için Waco olayındaki gibi korku saçan fanatikler ortaya çıkar. Avrupa sokaklarında dünyanın sonunu beklerken merhamet dileyen çaresiz ve tepkisiz in-

4. İtalyan Gizli Servis Örgütü. (ç.n.)

sanlardan oluşan alaylar dolaşır.

Ama sadece bu "dengesiz yan gruplar"ı düşünmek gerekmiyor. Gaz lambasının bile kullanılamayacağı bir elektrik enerjisi azalmasını, iletişim araçlarının karartılmasını, günde yalnızca bir saat televizyon izlenmesini, otomobil yerine bisikletle yolculuğu, sinema ve diskoteklerin kapanmasını, McDonald's lokantalarının önünde kuyruğa girip günlük azık olarak bir parça ekmekle bir yaprak salata almayı, kısacası refah ve israf ekonomisinin durmasını herkes kabul eder mi? Savaş ekonomisinde yaşamak bir Afganlıyı ya da Filistinli bir mülteciyi neden ilgilendirsin ki? Onlar için bir şey değişmez. Peki bize ne olur? Nasıl bir ortak ruhsal çöküntü ve cesaret kırıklığına uğrarız?

Harlem'in zencileri, Bronx'un yetimleri, Kaliforniya'nın *chicano*'ları Batı ile hâlâ ne kadar özdeşebilir?

Müslüman olmayan, ama *gringo*'lara öfke duyan insanların yaşadığı Latin Amerika ülkeleri ne yapar? İkiz Kuleler'in yıkılmasından sonra *gringo*'ların arandıklarını fısıldayanlar da var.

Evrensel savaş elbette düşünüldüğünden daha az birleşmiş bir İslamiyet görebilir ama bu arada daha parçalanmış ve huzursuz bir Hıristiyanlık da ortaya çıkacaktır ve Tapınak Şövalyesi[5] olmayı, başka bir deyişle Batı'nın kamikazesi olmayı, çok az insan isteyecektir.

Bu asla gerçekleştiğini görmek istemediğim bir bilimkurgu senaryosudur. Ama bir gün gerçekleşmesi durumunda kimseyi asla zafere götürmeyeceğini kanıtlamak için yazılmalıdır. Söylediğimiz gibi, Yeni Savaş'ın üçüncü evresi küresel bir Eski Savaş'a dönüşse bile, hiçbir sonuca ulaştıramaz, ancak Barbar Conan senaryosundaki gibi hiç durmadan devam eder.

5. İtalyanca: *Templare*, çoğulu: *Templari*. Bkz. Bu kitapta "Tanrı'ya İnanmayan, Artık Her Şeye İnanır" başlıklı yazının "Tapınak Şövalyeleri'ne inanmak" bölümü. (ed.n.)

Bu da küreselleşme çağında küresel bir savaşın olanaksız olduğu ya da gerçekleşmesi durumunda herkesi yenilgiye uğratacağı anlamına gelmektedir.

Barış

Körfez Yeni Savaşı hakkında düşüncelerimi yazarken, savaşın artık olanaksız olduğu sonucuna varmış olmak beni, savaşı evrensel tabu ilan etme zamanının geldiği fikrine yaklaştırıyordu. Ama daha sonra edindiğim deneyimler, bunun saf bir yanılsama olduğunu gösteriyor. Yeni Savaş'ta, kazanan ve yenilen olmadığı ve Eski Savaşlar geçici bir galibiyet yaşayan tarafa yalnızca psikolojik bir doyum yaşatmaktan başka hiçbir çözüme ulaştırmadığı için, sonuç bir çeşit kalıcı Yeni Savaş'tır. Yalnızca geçici olarak duracak birçok Eski Savaş sürüp gidecektir.

Barış ideali hepimizin gözünü kamaştırdığı için bunun hoşumuza gitmediğini tahmin edebiliyorum. Yeni Savaşların yararsızlığı düşüncesinin, insanları barış olayını ciddiye almaya yönelteceği hayali çok güzeldi ama dediğimiz gibi bu gerçekdışı bir düşünce. Yeni Savaş, Barış kavramının anlaşılması güç doğası üzerine düşünmemizi sağlar.

Barıştan söz edildiğinde ve barış dilendiğinde, görüş alanımızın izin verdiği ölçüde, akla her zaman evrensel ya da küresel bir barış gelir. Yalnızca az sayıda ülkeyi kapsayan bir barış düşünürsek, gerçek anlamda barıştan söz edemeyiz, o zaman gider İsviçre'ye yerleşir ya da uzun ve karanlık işgal dönemlerinde yapıldığı gibi bir manastıra kapanırız. Barış, küresel kavram olarak önerilmelidir, yoksa düşünmeye bile değmez.

Barış konusunda, belirttiğimiz evrensel barış düşüncesini tamamlayan ikinci düşünce, barışın dünyanın başlangıcından itibaren var olan bir durum olduğudur. İlkel bir toplum fikrinden bir *altın çağ* fikrine kadar barış, her zaman, insa-

noğlunun temel durumunun yenilenmesi olarak düşünülmüş ve korunmuştur (aynı düşünce insan dünyası ile hayvan dünyası arasındaki barış için de geçerlidir) ama bu durum belli bir noktada bir kin ve adaletsizlik eylemiyle bozulmuştur. Unutmayalım ki, altın çağ mitleri karşısında Herakleitos "Mücadele dünyanın kuralıdır ve savaş her şeyin babası ve kralıdır" diyerek mantıklılığını ortaya koymuştur. Onu *homo homini lupus*[6] sözüyle Hobbes ve *struggle for life*[7] sözüyle Darwin izlemektedir.

Genel entropi eğrisine çatışmanın, yıkımın ve ölümün hakim olduğunu ve barış içinde yaşayan bölgelerin, Prigogne'in dağınık yapılar, düzen anları, genel eğrideki sevimli çıkıntılar, ayakta kalmak için çok güç harcanan istisnalar olarak adlandırdığı noktalar olduğunu düşünmeye çalışalım.

Bilimden eğretilemeye geçerken (bildiğim kadarıyla bir barış bilimi yoktur) barışın bize armağan edilmiş ve yalnızca onarılması gereken bir durum değil, tıpkı cephe savaşları gibi metre metre ilerleyerek, çok insanın yaşamını yitirmesi pahasına fethedilmesi çok güç bir gerçeklik olduğunu söyleyebilirim.

Tarihte tanıdığımız, *Pax Romana [Roma Barışı]* gibi geniş toprakları ilgilendiren büyük *Paces [Barışlar]* ve günümüz *Pax Americana [Amerikan Barışı]* (şu anda kaynayan ve karşılıklı çatışma içinde olan alanları yetmiş yıl boyunca tutan *Pax Sovietica [Sovyet Barışı]* da yaşandı) ve Birinci Dünya'nın Soğuk Savaş olarak adlandırılan, herkesin yokluğunu hissettiği büyük ve kutsal *Pax*'ı *[Barış]* (aslında bir *Pax Ottomana [Osmanlı Barışı]* ya da bir *Pax Cinese*'den *[Çin Barışı]* de söz edebiliriz), bir fethin ve sürekli bir askeri baskının sonucudur. Bu şekilde belli bir düzen sağlanırken ve or-

6. Latince: İnsan insanın kurdudur. (ed.n.)

7. İngilizce: Hayat mücadelesi. (ed.n.)

tada çatışma azalırken kenarlarda birçok Eski Savaş yaşanıyordu. Büyük *Paces [Barışlar]* bir askeri gücün sonucudur.

Bu kasırganın ortasında olan insanların hoşuna gidebilir ama kenarlarda olanlar sistemin dengesini koruması için Eski Savaşlara maruz kalmaktadır. Bu, barış olduğunda o her zaman bizim barışımızdır, asla başkalarının barışı değildir anlamına gelmektedir. Bana, hiç olmazsa iki bin yıl boyunca, kuşkusuz katı ama ne yazık ki hiç de iyi olmayan bu kuraldan kaçabilen tek bir örnek verin. No-global konusunda geçerli bir şeyler varsa, o da barışçıl bir küreselleşmenin getireceği yararların, sistemin kıyısında yaşayanların zararlarıyla ödendiği düşüncesidir.

Barışın bu kuralı Yeni Savaşların ortaya çıkışıyla acaba değişecek midir? Ben değişmeyecektir derim; çünkü, şimdiye kadar söylemeye çalıştığım şeyi özetleyecek olursak, Eski Savaşlardan Yeni Savaş'ın üçüncü evresine kadar şu değişiklikler meydana gelmiştir:

(1) Eski Savaşlar, rakipler arasında geçici ve iki yanlı bir dengesizlik durumu yaratıyor, tarafsızların çevresindeki genel dengeyi bozmuyordu.

(2) Soğuk Savaş, öncelikle iki dünyanın ortasında zorunlu, dondurulmuş bir denge yaratmıştır, bunun bedeli de kenarlarda birçok küçük Eski Savaş'ın yaşanmasıyla pek çok geçici dengesizliklerin ortaya çıkması olmuştur.

(3) Yeni Savaş'ın üçüncü evresi, kalıcı birçok Eski Savaşlarla yıpratılarak huzursuz bir alana dönüşen ve terörist saldırıların eksilmediği orta bölümde sürekli bir dengesizlik vaat etmektedir. Afganistan bunun ilk örneğidir sadece.

Kuşkusuz eskisinden daha kötü durumdayız. Ayrıca Soğuk Savaş'ın yarattığı yanılsama, yani ilk iki dünyanın merkezinde barış olduğu düşüncesi de silinmiştir. Nitekim Amerikalılar bu inancın yok oluşunu 11 Eylül'de yakından görmüş ve şok olmuşlardır.

İnsanın kardeşini öldürdüğü bu dünyada küresel bir barışa ulaşılacağına ben inanmıyorum. Fukuyama "Tarih bitti" dedi ama son olaylar tarihin yeniden, hep çatışma biçimiyle kendine geldiğini gösteriyor.

Yerel Barışlar

Küresel barış savaşın ürünü olduğuna göre –savaş kendi kendini besleyip, doğurduğu sorunları çözemedikçe, barış olanaksızdır– barışın bir fetih olduğuna ve tanrının bir bağışı olmadığına inanan için geriye ne kalır?

Barış için yavaş yavaş çalışmak, mümkün olan durumlarda hâlâ devam eden Eski Savaşların uçsuz bucaksız kenar alanlarında barışı sağlamak kalır.

Evrensel barış askeri bir zaferin sonucuysa, yerel barış savaş halinin sona ermesiyle doğabilir. Yerel bir barışa ulaşmak için savaş yapmak gerekli değildir. Yerel bir barış, rakiplerin yorulması durumunda, bir Aracı Şirket arabuluculuk yapmayı önerdiğinde gerçekleşebilir. Arabuluculuğun koşulu Eski Savaş'ın ikinci derecede önem taşımasıdır, böylece başladığı andan çok sonra, medyanın olaya ilgisi azalacaktır. O noktada arabuluculuğu kabul eden taraf uluslararası kamuoyu karşısında rezil olmaz.

Çatışmanın merkezlerden uzak olması ve medyanın belleğinin güçsüz olması barış arabuluculuğunun en önemli koşuludur. Günümüzde hiçbir barış görüşmesinin ya da arabuluculuğun merkezi bir dengesizliği düzeltme gibi bir gücü yoktur, özellikle de bu hükümetler tarafından istenmezse olanaksızdır. Yeni Savaş'ın üçüncü evresi için bir plan öngörmek mümkün değildir ama onun ürettiği Eski Savaşların her biri için bir şey yapılabilir.

Art arda gelebilecek bir dizi yerel barış, uzun bir sürede, kalıcı Yeni Savaş'ı ayakta tutan gerilim koşullarını zor kulla-

narak azaltabilir. Bu da, eğer projeyi bir örneğe indirgemek, kendi aralarında çok farklı durumlara uygulanabilirliğinin ve esnekliğinin göz ardı edilmesi riskini beraberinde getirmezse, bugün Kudüs'te yapılacak bir barışın küresel Yeni Savaş geriliminin azalmasını sağlayabilmesi anlamına gelmektedir.

Her zaman bu sonuca ulaşılsa da, entropik düzensizliğin genel eğrisinde küçük bir kabarcık gibi, son hedef ya da belli bir hedefe giden etap olmasa da, barışı gerçekleştirmek, her zaman bir örnek ve bir model olarak kalacaktır.

Örnek olarak barış. Düşünecek olursanız çok Hıristiyan bir kavram bu ama birçok pagan bilge tarafından da kabul görürdü diye düşünüyorum: İkimiz aramızda barış yapalım, yalnızca birbirine düşman Montague ve Capulet aileleri arasında olsa bile olsun; bu dünya sorunlarını çözmeyecektir ama bir anlaşmanın hâlâ ve her zaman mümkün olduğunu gösterecektir.

Yerel çatışmaların azaltılması bir gün küresel çatışmaların da çözüm bulacağı güvenini kazandırır. Bu yanılsama çok safça, bazen örnek vererek de yalan söylemek gerekir. Sözle yalan söyleyen kötü yalan uydurur ama bir şeyler yaparak yalan söyleyen, başkalarına aynı şeyi yapabileceklerini düşündürdüğü için iyi yalan söylemiş olur. Yalan söylese de, sunduğu örnek aracılığıyla düşündürür, bu örnek de özel bir teoremdir (bazı *p*'ler *q* yapar) ve evrensel bir teoreme dönüşebilir (tüm *p*'ler *q* yapar).

Ama bunlar etik ve retoriğin biçimsel mantık olmadığını gösteren nedenlerdir. Tek umudumuz yerel barışlar üzerine çalışmaktır.

Amerika'yı sevmek ve barış için yürümek*

Kötülük acı verir. Her terör eyleminin ve girişiminin en büyük amacının zarara uğrattığı bölgenin dengesini bozmak olduğunu kabul edecek olursak, yeni bir şey söylemiyorum. Denge bozmak rakipleri telaşlandırıp sakin davranmalarını engellemek, birbirlerinden kuşkulanmalarını sağlamak demektir. Ne sağ, ne de sol terör, örneğin bizim ülkemizde, istikrarı bozmayı başaramamıştır. Bir başka deyişle asıl ve en korkunç saldırıyı gerçekleştirememiş, yenilmişlerdir. Olaylar küçük boyutlarda sınırlı kalmıştır.

Bin Ladin (ve onun temsil ettiği geniş köktendinci topluluk) terörizmi kuşkusuz çok daha başarılı, yaygın ve etkilidir. 11 Eylül'den sonra, eski uygarlıklar arasındaki mücadele, din savaşları, kıta çatışmalarının eski hayaletlerini canlandırarak, Batı dünyasının istikrarını bozmayı başarmıştır. Ama şimdi çok daha doyurucu bir sonuç elde etmektedir: Batı dünyası ile Üçüncü Dünya arasındaki kopuşu daha da derinleştirdikten sonra, Batı dünyası içindeki yoğun çatlakları genişletmektedir. Boş umutlara kapılmaya gerek yok: Amerika ve Avrupa arasında çatışmalar (elbette bunlar savaş değil, ahlaksal ve psikolojik anlamda çatışmalardır) ve Avrupa'da bir dizi kopmalar meydana gelmektedir. Fransızların eski Amerika karşıtlığı yeniden ses bulmuş (böyle bir şeyi hiç tahmin eder miydik?), Amerika'da da bir zamanlar Fransızlara

* *La Repubblica*, Şubat 2003.

verilen kurbağa yiyicileri lakabı yeniden moda olmuştur.

Bu kopmalar, Amerikalıların Almanlara, ya da İngilizlerin Fransızlara karşı olmasına yol açmaz. Adriyatik Denizi'nin iki yakasında düzenlenen savaş karşıtı gösterilere bakacak olursak, "tüm Amerikalıların savaş istediğinin" ve "tüm İtalyanların barış istediğinin" doğru olmadığını düşünebiliriz. Biçimsel mantık, tüm dünyada yalnızca bir kişinin annesinden nefret etmesinin, "tüm insanlar annelerini sever" denmesine engel olacağını öğretir. Ancak "bazı insanlar annelerini sever" denebilir ve bu "bazı insanlar" "az sayıda" kişi anlamına gelmez, insanların yüzde doksan dokuzunu da kapsayabilir. Ama yüzde doksan dokuz da "herkes" olarak değil, "bazıları" olarak çevrilebilir, nitekim bu son sözcük "herkes değil" demektir. Evrensel niceleyici "herkes"in kullanıldığı durumlar çok azdır: "Herkes" yalnızca "tüm insanlar ölümlüdür" için kullanılabilir, iki kişinin –İsa ve Lazarus– dirildiği düşünülse bile, onların da bir gün yaşamları sona ermiş ve ölüm yolundan geçmişlerdir.

Nitekim kopmalar, bir tarafta ve herkes arasında ya da öbür tarafta herkes arasında yaşanmamaktadır: Her zaman iki (ya da üç ya da dört) tarafta, bazıları arasındadır. Bunlar ince elenmiş sık dokunmuş düşünceler gibi gelebilir ama bu tür önsözlere yer verilmezse, ırkçılık yapıldığı da sanılabilir.

Henüz kan dökülmemiş olsa da, bu kanlı parçalanmalar nedeniyle, her gün, kaçınılmaz bir biçimde, "Savaştan korkan herkes Saddam'ın müttefiğidir", "Güç kullanımının şart olduğunu düşünenler Nazi yanlısıdır" gibi ırkçı düşünceler duyuluyor. Bu konu üzerine biraz düşünmeye çalışalım mı?

Birkaç hafta önce, bir İngiliz eleştirmen kısa bir süre önce İngilizceye çevrilen *Beş Ahlak Yazısı* adlı kitabımdan olumlu sayılacak bir biçimde söz ediyor ama savaşın evrensel bir tabu olmasını yazdığım sayfaya gelince alaylı bir yorumda bulunuyordu: "Gidin de bunu Auschwitz'ten sağ kurtulanla-

ra anlatın." Bu şekilde, herkes savaştan nefret etseydi Hitler yenilgisi ve soykırım kamplarına kapatılan Yahudilerin (ne yazık ki yalnızca "bazılarının") kurtuluşu da olmazdı demek istiyor.

Bu bana her şeyden önce haksız bir düşünce gibi geliyor. Adam öldürmenin kabul edilemeyecek bir suç olduğunu iddia edebilirim (nitekim öyle olduğunu düşünüyorum) ve hayatımda asla kimseyi öldürmek istemem. Ama adamın teki elinde bir bıçak evime girerse ve beni ya da aile fertlerimden birini öldürmeye kalkışırsa, tüm gücümle onu durdurmaya çalışırım. Sonuçta, savaş bir suçtur ve İkinci Dünya Savaşı'na neden olan suçlunun adı Hitler idi: O savaşı başlattıktan sonra, Müttefikler harekete geçip şiddete şiddetle karşılık vererek iyi yaptılar; çünkü birilerinin dünyayı kötülüklerden kurtarması gerekiyordu. Elbette bu, elli milyon insanın yaşamına mal olan İkinci Dünya Savaşı'nın korkunç bir şey olduğu gerçeğini silmez. Hitler bu savaşı başlatmasaydı hiç kuşkusuz daha iyi olurdu.

Daha mantıklı bir itiraz daha yapılabilir: "Yani sen Avrupa'yı kurtarmak ve Nazilerin Liverpool ve Marsilya'yada soykırım kampları kurmasını engellemek için, Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahalesi iyi mi oldu diyorsun?" Benim bu soruya yanıtım, "Elbette iyi yaptılar" olur. On üç yaşındayken, evsiz barksız kaldığım küçük kentte ilk Amerikan alayını (zencilerden oluşan bir alaydı) görmeye gittiğimdeki heyecanımı unutamam. Onbaşı Joseph ile hemen arkadaş olmuştuk, hayatımda ilk çikleti onun elinden tattım, Dick Tracy'li ilk resimli romanları onun sayesinde gördüm. Ama benim verdiğim yanıttan sonra, az önceki görüşe şöyle bir itiraz gelebilir: "O zaman Amerikalılar, yeni başlayan Nazi-Faşist diktatörlüğü durdurmakla iyi yaptılar!"

Asıl gerçek, yalnızca Amerikalıların değil, İngiliz ve Fransızların da iki diktatörlüğü de doğarken bastıramamış olma-

larıdır. Faşizmi frenlemeye, yatıştırmaya çalışmışlar, hatta 1940'un başlarına kadar aracı olarak kabul etmişlerdir (bazı yaptırımlarla bir şeyler yapmaya çalıştıklarını göstermişlerdir ama bunlar bir iki konuyu geçmiyordu) ve Nazizmin birkaç yıl yayılmasına izin vermişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri Pearl Harbor'da Japonların saldırısına uğrayınca, müdahale etmek durumunda kalmıştır, bu arada Japonya'dan sonra, Almanya ve İtalya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilan ettiklerini de unutmayalım, savaş ilan eden Amerika değildi (gençlere bunun tuhaf bir tarih gibi geleceğini tahmin edebiliyorum ama gerçekten böyle olmuştur). Amerika Birleşik Devletleri, bu savaşa ahlaksal açıdan bakarak girmek istemiş olsa bile, sakınımlı davranmış, bu korkunç çatışmada yer almadan önce bir süre beklemiştir. Ayrıca Amerikan toplumunda da ünlü faşizm sempatizanları bulunmaktaydı; Roosevelt, halkını o çatışmaya sürüklemeden önce bu konu üzerine çok dikkatli çalışmıştır.

Alman yayılımcılığını durduracaklarını düşünen Fransa ve İngiltere, Hitler'in Çekoslovakya'yı işgal etmesini beklemekle iyi mi yaptılar? Belki. Chamberlain'in barışa ulaşmak amacıyla çaresizce harcadığı çaba çok alay konusu olmuştur. Bu bize bazen çok ihtiyatlı davranılsa da, yanlış yapılabileceğini gösterir ama barışı sağlamak için her yol denenir. En azından, sonunda savaşı başlatan kişinin Hitler olduğu ve tüm sorumluluğun ona ait olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle de, şu Amerikan gazetesinin, Fransa'yı gerçekten kurtarmak için ölen Amerikalı askerlerin bulunduğu mezarlığın fotoğrafını, Fransa'nın borcunu unuttuğuna işaret edercesine ilk sayfada yayımlamasının yanlış olduğunu düşünüyorum. Şu anda, yalnızca Irak'a yapılacak bir ön savaşı zamansız bulan Fransa, Almanya ve diğer ülkeler, uluslararası bir terörizmle karşı kaşıya kalan Amerika Birleşik Devletleri'yle dayanışma göstermiyor değildir. Yalnızca, bir-

çok sağduyulu insan gibi, Irak'a yapılacak bir saldırının terörizmi yenemeyeceğini, büyük bir olasılıkla (bence kesinlikle) güçlendireceğini, şu anda kararsız olup ihtiyatlı davranan insanları terörist grupların yanına iteceğini savunuyorlar. Terörizmin kendine Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa ülkelerinde yaşayan yandaşlar bulduğunu, bu insanların paralarını Bağdat bankalarına yatırmadıklarını ve başka ülkelerden de kimyasal olan ya da olmayan silahlar alabileceklerini düşünüyorlar.

Normandiya çıkarması öncesi, De Gaulle'ün, birlikleri denizaşırı topraklarda bulunduğu için, Côte d'Azur sahiline çıkmayı aklına koyduğunu düşünelim. Büyük bir olasılıkla, Amerikalılar ve İngilizler birçok neden ileri sürerek buna karşı çıkacaklardı: Örneğin Tiren Denizi'nde başta Cenova Körfezi olmak üzere İtalyan sahillerinin denetiminin hâlâ Almanlarda olduğunu ya da Kuzeye çıkartma yapılması durumunda İngiltere'nin koruması altında olunacağını, deniz birliklerinin Manş'ı geçmesinin tüm Akdeniz'i geçmesinden daha güvenlikli olacağını söyleyebilirlerdi. Bu durumda Amerika Birleşik Devletleri Fransa'yı arkadan vuruyor der miydik? Hayır, Amerikalılar sadece stratejik açıdan bunu uygun bulmadıklarını söyleyeceklerdi; nitekim Normandiya'ya çıkılmasını ben de daha akıllıca buluyorum. De Gaulle'ün yararsız ve tehlikeli bir girişimde bulunmaması için, tüm ağırlıklarını koyacaklardı. O kadar.

Son zamanlarda sık sık duyulan, benim de çok önemli ve başarılı barış misyonlarında bulunmuş bir şahıstan bizzat duyduğum bir itiraz da şudur: "Ama Saddam zalim bir diktatördür ve halkı kanlı idaresi altında acı çekmektedir. Zavallı Iraklıları düşünmeyelim mi?" Elbette düşünelim, ama zavallı Kuzey Korelileri, Afrika ve Asya kıtalarında birçok diktatörün yönetimi altında ezilenleri, Güney Amerika'da solcu devrimlere engel olmak için göz yumulan ve beslenen sağcı dik-

tatörlerin yönettiği halkları düşünüyor muyuz peki? Stalin'in Gulag'lara yolladığı zavallı Rusları, Ukraynalıları, Estonyalıları ya da Özbekleri ön bir savaşla kurtarma girişiminde bulunduk mu? Hayır, çünkü dünyadaki tüm diktatörlere savaş açmanın bedeli, dökülecek kan ve atom bombası riski açısından, çok yüksek olur. Onun için, siyasette her zaman yapıldığı gibi, en iyisi, ideal değerler söz konusu olsa bile, beklemektir, bu süre içinde şiddet içermeyen yöntemlerle elden gelen yapılmalıdır. Batı demokrasileri atom bombası kullanmadan Sovyet diktatörlüğünü ortadan kaldırdığına göre, böyle bir seçim doğru olmalı. Bunun için biraz zaman gerekti, bu arada yaşamlarını yitirenler de oldu, üzgünüz ama yüz milyonlarca insanın ölmesi de engellendi.

Bu birkaç gözlemin, içinde bulunduğumuz durumun karmaşıklığı nedeniyle, kesin kararlara, bölünmelere, "böyle düşündüğüne göre sen bizim düşmanımızsın" gibi suçlamalara yer olmadığını belirtmekte yeterli olmasını umuyorum. Bu tür suçlamalar da köktenciliğe dahildir. Amerika Birleşik Devletleri gelenek olarak, halkı, kültürü bakımından sevilebilir ve dünyanın en güçlü ülkesi unvanını kazanmış olmanın yarattığı saygıyla, 2001'de aldığı darbeye karşı içten bir üzüntü duyulabilir, bu elbette hükümetlerinin yanlış bir seçim yaptığını söylememize ve onları uyarmamıza engel olmaz, ülke bizim ihanetimizi değil, açık olarak dile getirdiğimiz fikir ayrılığımızı duymalıdır. Yoksa, yıllar süren diktatörlükten sonra, 1945'te biz zamanın gençlerine öğrettiklerinin tam tersini yapmış olurlar.

Avrupa'nın geleceği konusunda düşünceler*

Bu makale benim kişisel kararımdan doğmadı. Birkaç hafta önce Jürgen Habermas değişik Avrupa ülkelerinde yaşayan bazı meslektaşlarını arayarak, onlardan aynı günde, yani bugün, ülkelerinin önemli bir gazetesinde bir makale yayımlamalarını istedi. Habermas'ın niyetini belirttiği birkaç mesajın dışında, yazımı yazdığım şu sırada Habermas'ın ve Jacques Derrida'nın (yazacakları makaleler aynı gün *Frankfurter Allgemeine* ve *Libération*'da çıkacak), Fernando Savater'in (*El Pais*), Gianni Vattimo'nun (*La Stampa*), Adolf Muschg'in (*Neue Zürcher Zeitung),* Richard Rorty'nin (Amerika'nın sesi olarak ama *Süddeutsche Zeitung*'da) neler söyleyeceklerini bilmiyorum. Belki de bu yazılardan bir tartışma ortaya çıkar. Habermas, dostlarından ve meslektaşlarından Avrupa Birliği'nin günümüzdeki durumu konusunda vatandaşlarının görüşlerini yansıtmalarını ve ulusal hükümetlere ve Avrupa hükümetine bazı konuları anımsatmalarını istedi.

Birleşik bir Avrupa'nın geleceği konusunda öngörüde bulunmak için bu uygun bir zaman değil aslında: Irak çatışmasıyla ilgili olarak alınan tavırlar oldukça bölünmüş bir Avrupa ortaya çıkarmıştır, ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe girmeleriyle, ulusal egemenliklerini kısmen tartışmaya açmaya hazır eski demokrasilerle, yeni gerçekleştirdikleri ulu-

* *La Repubblica,* Mayıs 2003.

sal hükümet biçimlerini, Avrupa sınırlarını aşan bir müttefik siyaseti pahasına güçlendirmeye çalışan genç demokrasileri bir araya getirmektedir.

Bu çerçeve içinde, bir yanda Avrupalı bir bilinç ve kimlik (olduğunu), diğer yanda ise bu birliği dağıtmaya yönelik bir dizi olaylar olduğunu söyleyebiliriz.

Habermas'ın da vereceğini bildiğim bir örnek verelim: Batı dünyasının başlıca ilkeleri, Yunan ve Musevi-Hıristiyan mirası, Fransız devriminden doğan özgürlük ve eşitlik düşünceleri, Kopernik, Galileo, Kepler, Descartes ya da Francis Bacon ile doğan modern bilim mirası, kapitalist üretim biçimi, devletin laikliği, Roma hukuku ya da Common Law, sınıf mücadelesi aracılığıyla gerçekleşen adalet fikri (bunlar Avrupalı Batı'mn tipik özelliklerinden bazılarıdır) bugün artık yalnızca Avrupa'nın zenginlikleri değildir, bu değerler Amerika'da ve Avusturalya'da da kabul görerek yayılıp gelişmişlerdir, ayrıca her yerde olmasa da Asya ve Afrika'nın birçok yerinde de görülmektedirler. Bu noktada bir Batı uygarlığından elbette söz edilebilir (kendini küreselleşme sürecinde örnek alınan başarılı model olarak görmeye eğilimlidir) ama bu tür uygarlığın Avrupa'ya özgü olduğu söylenemez.

Bu arada, Batı uygarlığı çerçevesinde, bizler bir Avrupa kimliğini gün geçtikçe daha çok hissediyoruz. Belki bir başka Avrupa ülkesini ziyaret ettiğimizde bu kimlik ortaya çıkmıyor, yalnızca farklar hissediliyor – aslında aynı farklar Palermo'ya giden bir Milanolu, ya da Torino'ya gelen bir Calabrialı tarafından da algılanabilir. Ama, Amerikan kültürü de dahil olmak üzere, Avrupa dışı bir kültürle karşılaştığımız anda Avrupa kimliği hemen ortaya çıkar: Bir kongre sırasında, farklı ülkelerden dostlarla geçirilen bir akşamda, hatta turistik bir gezi sırasında, ansızın bir Fransızın, bir İspanyolun ya da bir Almanın bakış açısının, davranışlarının, zevklerinin, Avrupa dışı ülkelerden gelenlerinkine oranla bize daha yakın geldiğini fark ederiz.

2002 Aralık ayında, filozof ve bakan Luc Ferry, Paris'te düzenlenen bir barış konferansının açılışında, artık bir Fransız için, bir Almana karşı savaşmanın, bir İngiliz için İtalya'ya karşı savaşmanın ya da bir İspanyol için Flandre'nin işgalinin olanaksız olduğu görüşünü (elbette bu yeni bir buluş değildi ama çok dramatik bir biçimde altını çizdi) dile getirdi; oysa bu tür çatışmalar ve düşmanlıklar iki bin yıl boyunca süregelmişti. Tarihi açıdan yepyeni, daha elli yıl öncesinde aklımızın ucundan geçmeyecek bir durumla karşı karşıyayız, belki her zaman bunun pek bilincinde olmuyoruz ama bilinçli olsun ya da olmasın her Avrupalının hareketlerinde hissedildiği kesin, örneğin Avrupa vatandaşları tatile çıktıklarında farkına varmadan, babalarının ellerinde tüfeklerle geçtiği sınırdan rahatça geçiveriyorlar.

Bir Fransızın kendini bir Almandan hâlâ farklı hissetmesi için sonsuz neden vardır ama bugün ikisi de, onları ve ülkelerini etkileyen birçok deneyimin mirasçılarıdır: Bir bireysel başarı etiğinin homeostasis'i sayesinde değil, sendika mücadeleleriyle ulaşılan bir refah kavramına sahiptirler; hepimiz sömürgeciliğin başarısızlığını ve imparatorluklarımızın yıkılışını gördük; hepimiz diktatörlük altında yaşadık, onu tanıdık, belirtilerini biliyoruz, belki de (en azından çoğumuz) bu konuda aşılıyız.

Hepimiz ülkelerimizde savaşı gördük, sürekli tehlike durumunu yaşadık, eğer o iki uçak Notre Dame'ın ya da Big Ben'in üzerine düşseydi elbette tepkimiz korku, acı, öfke olurdu ama tarihte ilk kez ülkelerinde saldırıya uğrayan Amerikalıların yaşadığı şaşkınlığı yaşamayacağımızı ve bunalım sendromuyla birlikte, ne pahasına olursa olsun hemen karşılık verelim düşüncesine kapılmayacağımızı iddia edebilirim.

Kısacası, Avrupalıların sevinç ve üzüntü, gurur ve utanç, korunması gereken gelenekler ve incelenmesi gereken piş-

manlıklar gibi pek çok ortak özelliği vardır. Her Avrupa ülkesi, diğer ülkelerden farklı olarak, alışveriş ya da çatışma ilişkisi içinde olduğu ama okyanusların ayırmadığı bir Asya'ya ya da Afrika'ya yakın olmuştur.

Bütün bunlar birleşik bir Avrupa için gerçekten yeterli mi? Aslında yeterli olmaması gerek, avroya ve birçok ülkenin bu topluluğa katılmak istemesine rağmen, bu hergün değişik kanıtlarla görülmektedirler: Herkes bir topluluğa katılmak için her şeyden değil de, bazı şeylerden vazgeçmeye ve yeni çatışmalar geliştirmeye hazır, bunu da Irak Savaşı konusunda ortaya çıkan farklı tavırlar gösteriyor.

Şu da var ki, Avrupa'nın kendiliğinden oluşturamadığı birliği artık gelişen olaylar zorunlu kılıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan Doğu ve Batı olarak bölünerek çıkan Avrupa, Soğuk Savaş sırasında başka bir gücün ya Amerika Birleşik Devletleri'nin ya da Sovyetler Birliği'nin, koruması altında yaşamak zorundaydı. Bu büyük güçlerin her biri Avrupa'da önemli rol oynuyordu.

Amerika Birleşik Devletleri için Çin uzun vadede korkulacak bir rakip olabilirdi ama bu arada Çin kendi iç istikrarı için mücadele etmek zorundaydı ve Amerikalılarla değil, Ruslarla doğrudan rekabet halindeydi: Amerikalılar Kore'de bir kriz ve Vietnam'da bir yenilgi yaşayabilirdi ama asıl yarış Avrupa'daydı ve Sovyet imparatorluğunun yıkılmasıyla bu yarışı Avrupa'da kazandılar.

Avrupa ulusları, kendilerini aşan bu yarışın ortasına itilince, dış politikalarını özdeşleştikleri o iki bloğun dış politikasına uydurmak zorunda kaldılar ve birleşmiş bir askeri savunmayı (Nato ya da Varşova Paktı) kabul ettiler.

Berlin duvarının yıkılmasından sonra manzara zaten değişmişti ama sorunlar su yüzüne son yıllarda, belki de Amerikalıların Balkan sorununa ilgisinin sınırlı olduğu anlaşıldığı zaman çıkmaya başladı. Elli yıllık düşmanı yendikten

sonra Amerika Birleşik Devletleri, alanı belirsiz, ama İslam dünyasına, Orta ve Uzak Doğu'ya yuvalanmış bir düşmana sahip olduğunu anladı ve bu düşmana karşı askeri güçlerini Bağdat'tan Kâbil'e, belki de daha öteye yöneltti. Bu yeni savaş girişimi, askeri üslerinin yerlerini değiştirmeye kadar vardı ve Nato'da kesin bir destek noktası bulamadılar (bunun bir nedeni de Avrupa ülkelerinin Arap dünyasıyla, tarihsel ve coğrafi nedenlerle, Amerikalıların çıkarlarına uymayan bir ilişki içinde olmalasıydı).

Bu arada Amerika Birleşik Devletleri'nin hazırlandığı bir başka büyük yarış da Çin'le. Bu yarışın sıcak bir savaş olmayacağı ama ekonomi ve nüfus alanında meydana geleceği kesindir. Eğitim burslarının, araştırma görevlerinin, öğrenci temsilciliklerinin gün geçtikçe Asya kökenli öğrencilerin eline geçtiğini görmek için bir Amerikan üniversitesini ziyaret etmek yeterlidir (genetik değerlendirmelerin ötesinde, Avrupa kökenli yaşıtlarına oranla üst düzey konumlara ulaşma pahasına on sekiz saat çalışmaya kültürel açıdan da daha hazırlar). Amerika'nın bilimsel gelişimi artık Avrupalı değil, Asyalı beyinlerin –Hindistan'dan Çin'e ve Japonya'ya kadar– ithaliyle sağlanacaktır.

Bu da Amerikalıların tüm dikkatlerini Atlantik'ten Pasifik'e kaydırması demektir. Nitekim yıllardır üretimin ve araştırmanın en büyük merkezleri Kaliforniya sahilinde doğmakta ya da oraya taşınmaktadır. Uzun sürede New York, Amerika'nın Floransa'sı, modanın ve kültürün merkezi olacak ve büyük kararların alındığı yer olmaktan çıkacaktır.

Amerika, bir Atlantik ülkesi olma yolunda değil, Pasifik ülkesi olma yolunda ilerlemektedir, bu da Avrupa açısından kesin bir anlam taşımaktadır: Yirmili yılların *wasp*'ları Paris efsanesiyle yaşarken, bugünün önemli Amerikalıları (büyük Atlantik gazetesi) *New Yorks Times*'ın bile ulaşmadığı ya da ancak çıktığının ertesi günü, yalnızca bazı noktalara ulaştığı

ülkelerde yaşayacaklar. Amerikalıların gittikçe Avrupa hakkında az şey ya da hiçbir şey bilmez olacaklar ve Hawaii ya da Japonya'dan çok daha uzak olan bu gizemli ve tuhaf kıtanın mantığını anlamayacaklar.

Dikkatini Ortadoğu'ya ve Pasifik'in sonsuz evrenine yönelten bir Amerika ile, Avrupa'nın hiçbir önemi kalmayabilir. Ne olursa olsun, en tutkulu Amerika yanlısı da, Amerika Birleşik Devletleri'nin ne Nazi *panzerlerinin* ne de atlarına San Pietro'nun kutsal suyunu içirmek isteyen Kazakların egemenliği altına girme tehlikesi olmayan bir kıta için uykusuz geceler geçirmeyeceğini kabul etmelidir (kökleri o kıtada olsa da, adı Perez ya da Chong Li olan kaç Amerikalı vardır?)

Onun için, zorunlu olarak yalnız bırakılan Avrupa (olayların, mantıklı görünmesi nedeniyle gerçeklik olarak kabul edilmesinin rahatlık olacağını öngören neredeyse Hegelci bir önermeye göre) ya Avrupalı olacaktır ya da parçalanacaktır.

Parçalanma varsayımı gerçekdışı görünmektedir ama ne olacağını da belirtmek gerekir: Avrupa Balkanlaşacak ya da Güney Amerikalılaşacak. Yeni dünya güçleri (belki uzak bir gelecekte Çin, Amerika Birleşik Devletleri'nin yerini alır) küçük Avrupa ülkelerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilir, işlerine geldiği gibi (dünya gücü olarak yaşamlarını sürdürmek için) Polonya ya da Cebelitarık'ta ya da kutup rotaları nedeniyle Helsinki ya da Tallinn'de üs kurabilir. Avrupa ne kadar çok bölünürse ve avro dünya pazarlarında değer yitirirse, o kadar iyi olur (büyük bir dünya gücünden çıkarlarını düşünmemesi beklenemez).

Ya da Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ile Doğu (bu Doğu bakalım Pekin mi, yoksa Tokyo ya da Singapur mu olacak ?) arasında üçüncü güç olarak kendini önerme gücüne sahip olacaktır.

Avrupa'nın üçüncü güç olmak için tek olanağı vardır: Gümrük ve para birliğini gerçekleştirdikten sonra birleşik

bir dış politikaya ve bir savunma sistemine sahip olmalıdır. Bu savunma sistemi, Çin'i işgal etmeyeceğine ya da Amerika Birleşik Devletleri'yle savaşmayacağına göre, bir savunma ve artık Nato'nun garanti edemeyeceği bir acil müdahale politikası yapmak için yeterli olmalıdır.

Avrupa hükümetleri bu anlaşmaları imzalayabilecekler mi? Habermas'ın çağrısı, Estonya, Türkiye, Polonya ve bir gün de belki Rusya'nın dahil olduğu genişletilmiş bir Avrupa'yla bu amaca hemen ulaşılmasının imkânsız olduğunu belli ediyor. Ama bu plan Avrupa Birliği'ni kuran ülkeleri ilgilendirebilir. O ülkelerden bir öneri gelse, diğer ülkeler de yavaş yavaş bu öneriye katılabilirler (belki).

Ütopya mı? Belki ütopya yeni küresel denge için gerekli olabilir. Ya bu şekilde ya da hiçbir şekilde (Avrupa ayakta kalmak için ortak dış siyaset ve savunma araçları geliştirmeye *mahkûmdur*). Yoksa, kimse alınmasın ama, Guatemala olur.

Bazı Avrupalı vatandaşların doğdukları ve ait olmaktan gurur duydukları kıtanın hükümetlerine yaptıkları çağrının anlamı budur.

Kurt ile kuzu. Baskı retoriği*

Biraz sonra söyleyeceklerimi söylemeye değecek mi bilmiyorum, çünkü beyni sulanmış bir aptal kitlesine sesleneceğimi çok iyi biliyorum ve hiçbir şey anlamayacağınızdan eminim.

Bu başlangıç hoşunuza gitti mi? *Captatio malevolentiae* diye adlandırılan bir durum, bir başka deyişle olmayan ve asla olamayacak bir retorik simge kullanımı söz konusu, amacı da dinleyiciyi rahatsız edip konuşmacıya karşı olumsuz bir tavır takınmasını sağlamak. Bu arada şunu da belirtmek isterim: *Captatio malevolentiae*'yi, bir arkadaşın tipik bir davranışını tanımlamak için yıllar önce ben keşfettim sanıyordum ama internette araştırınca, *captatio malevolentiae* tanımlamasının artık birçok sitede yer aldığını gördüm, bu önerimin yayıldığını mı gösterir, yoksa yazınsal *polygenesis* mi (aynı düşünce aynı anda farklı yerlerde farklı insanların aklına geldiğinde ortaya çıkar) söz konusudur, bilemeyeceğim.

Eğer şu şekilde başlasaydım her şey farklı olurdu: "Size söyleyeceklerimi söylemeye değecek mi bilmiyorum, çünkü beyni sulanmış bir aptal kitlesine sesleneceğimi çok iyi biliyorum; ama salonda bulunan, aptal çoğunluğun dışında kalan iki üç kişiye olan saygım nedeniyle konuşuyorum." Bu, çok abartılı ve tehlikeli olsa da bir *captatio benevolentiae* du-

* "La permanenza del classico" Eğitim Merkezi'nin Bologna Üniversitesi'nde düzenlediği "Nel segno della parola" başlıklı bir dizi konferans için, 20 Mayıs 2004'te sunulan metin. Bazı değişikliklerle *Nel segno della parola* adlı yapıtta da yayımlanmıştır (düzenleyen Ivano Dionigi, Milano, BUR 2005).

rumudur; çünkü her biriniz o iki üç kişiden biri olduğunuza inanacaksınız ve geriye kalanları küçümseyerek, beni sevgi dolu bir işbirliğiyle dinleyeceksiniz.

Captatio benevolentiae, anlaşıldığı gibi, muhatap alınan kişinin anında sempatisini kazanmak amacıyla kullanılan bir retrorik yöntemidir. Söze "Benim için böyle seçkin bir topluluğa seslenmek bir onurdur" diye başlamak da bir *captatio* biçimidir, birine bilmediği ya da unuttuğu bir şeyi anımsatmak için kullanılan "sizin bana öğrettiğiniz gibi..." alışılagelmiş, hatta alaycı konuşmalara da girmiş bir *captatio*'dur, tekrar etmekten neredeyse utanılır; çünkü büyük bir olasılıkla bunu asıl bilen sizi dinleyen kişidir.

Retorikte *captatio benevolentiae* neden öğretilir? Bilindiği gibi retorik, bazen düşünüldüğü gibi, gereksiz sözler kullanılan ya da abartılı duygularla çağrılar yapılan, dokunaklı bir konuşmanın olması gerektiği gibi, yapay bir sanat da değildir, en azından bu sanatı kullanan Yunanlı sofistler hiç de soysuz insanlar değildi, böyle bir tanımı ancak kötü bir el kitabında bulabiliriz. Retorik sanatının en büyük ustası Aristoleles idi, Platon da diyaloglarında çok ince retorik oyunlarına başvurur ve bunları sofistlerle tartışmaya girmek için kullanırdı.

Retorik bir ikna yöntemidir; bir insanı yakışıksız girişimlerle, çıkarlarına karşı davranmaya ya da düşünmeye itebilen bir çaba da olsa kötü bir yöntem değildir. Açık bir biçimde üretilen düşünceler aracılığıyla dinleyicinin ikna edilebileceği bilindiği için bu konuda bir teknik araştırılıp geliştirilmiştir. Bir köşenin, bir kenarın, bir üçgenin ne olduğu belirlendiğinde Pisagor Teoremi'ne kimsenin itirazı olamaz. Ama günlük yaşamda, üzerinde tartışılan şeyler farklı düşünceler üretebilir. Antik retorik, yargısal (mahkemede bir delilin inandırıcı olup olmadığı tartışılabilir), müzakereci (parlamentolara ve kurullara özgüdür, örneğin yeni tünelin yapımı ya da apartman asansörünün değiştirilmesi, Tizio yerine

Caio'ya oy verilmesi tartışılır) ve *epideiksis* yani bir şeyi övmek ya da eleştirmek için yapılan retorik olarak üçe ayrılır ve hepimiz, Gary Cooper mı yoksa Humphrey Bogart mı daha yakışıklı, Omo mu yoksa Dash mı daha beyaz yıkar, eski kadın siyasetçimiz Irene Pivetti mi yoksa ünlü travesti Platinette mi daha kadınsıdır gibi sorulara yanıt vermek için matematik kurallarına başvuramayacağımızı biliriz.

Bu dünyadaki toplantı ya da görüşmelerin çoğunda tartışmalı sorunlar üzerinde durulduğu için retorik tekniği dinleyicilerin çoğunun birleştiği düşünceleri bulmayı ve güçlükle itiraz edilebilir biçimleri geliştirmeyi, önerimizin doğruluğu konusunda ikna etmeye yarayacak uygun dili kullanmayı ve dinleyiciler arasında ele aldığımız konunun başarısını, ayrıca *captatio benevolentiae*'yi gösterecek heyecanlar yaratmayı öğretir.

Elbette, daha başarılı ikna edici konuşmalarla kolayca bozulabilen ikna edici söylevler vardır; böylece ele alınan konunun sınırlı olduğu da ortaya çıkar. Belki sizler (*captatio*), çoğunluğun her zaman haklı olduğunu göstermek için kullanılan şu yaklaşımı biliyorsunuzdur: "Bok yiyin, milyonlarca sinek yanılıyor olamaz." Bu düşünce, sineklerin hayvan pisliğini sevdikleri için mi, yoksa gereksinimden dolayı mı yedikleri sorusu ortaya atılarak çürütülebilir. O zaman tarlaları ve yolları havyar ve balla kaplarsak sineklerin bu maddelerden belki de daha fazla hoşlanacakları düşünülebilir ama "Herkes sevdiği şeyi yer" sözüne de şu şekilde karşı çıkılabilir: Cezaevlerinde, hastanelerde, ordularda herkes ya da kıtlık ve işgal zamanlarında yaşayan halkların tümü ya da tedavi nedeniyle yapılan diyetlerde insanlar sevmedikleri şeyleri yemeğe zorunludurlar.

Ama bu noktada *Captatio malevolentiae*'nin neden bir retorik oyunu olamayacağı anlaşılmaktadır. Retorik onay ister; onun için de anında fikir ayrılığına yol açacak başlangıçlardan hoşlanmaz. Bu ancak, antik Atina'nın kusurlu de-

mokrasi de dahil olmak üzere, özgür ve demokratik toplumlarda kabul görür. Eğer bir şeyi güç kullanarak kabul ettireceksem, onay beklemem: Hırsızlar, ırza tecavüz eden kişiler, yağmacılar, Auschwitz'teki hapishane çavuşları *kapo*'lar asla retorik teknikler kullanmaya gereksinim duymamışlardır.

O zaman bir sınır çizgisi belirlemek kolaydır: İktidarın halkın rızasıyla göreve geldiği kültürler ve ülkeler vardır, buralarda ikna teknikleri kullanılır, bir de zorba ülkeler vardır, buralarda da yalnızca güç ve baskı yasası geçerlidir ve kimseyi ikna etmeye gerek yoktur. Ama bazı şeyler o kadar basit değil, işte onun için şimdi baskı retoriğinden söz edeceğiz.

Sözlükte yazıldığı gibi, zorbalık "güce güvenerek başkalarının hakkını almak" ve "yasanın öngördüğü sınırı aşarak onursuzca davranmak" anlamına gelmektedir. Zalim, bir anlamda davranışını yasallaştırmak ister ve diktatörlük yönetimlerinde olduğu gibi, bu davranışının acı çeken kişi tarafından kabullenilmesini bekler ya da kendisini temize çıkarmaya hazır birini bulmayı umar. Bu arada gücünü kötüye kullanmasını haklı göstermek için retoriğe başvurabilir. Baskı konusundaki yalancı retorik örneklerinden biri Phaedrus'un kurt ile kuzu öyküsüdür:

> Bir kurt ile bir kuzu, susayınca, aynı dere kenarına gelmişler. Kurt derenin üst tarafında, kuzu da alt tarafında durmuş. Kuzuyu gören hain obur kurt, kavgaya tutuşmak için bir bahane aramış.
>
> "Neden benim içtiğim suyu bulanıklaştırıyorsun?" demiş kuzuya. Kuzu korkudan titreyerek şöyle cevap vermiş: "Özür dilerim ama ben böyle bir şeyi nasıl yapabilirim ki? Ben önce senin önünden geçen sudan içiyorum."

Görüldüğü gibi kuzunun retorik becerisi yerinde ve kurtun zayıf kanıtını nasıl çürüteceğini biliyor ve sağduyulu insan-

ların katılacağı, suyun tepeden düzlüğe atık ve pislik getirdiği düşüncesini ileri sürüyor. Kuzunun itirazı karşısında kurt başka bir yol deniyor:

> Kurt, bu sözlerin doğruluğuna bozulup şöyle demiş: "Altı ay önce benim hakkımda kötü konuştun sen." Bunun üzerine kuzu şöyle cevap vermiş: "Ama o zaman daha doğmamıştım bile!"

Kuzu tarafından güzel bir hamle daha, kurt bir mazeret daha buluyor:

> "Baban kötü konuştu," demiş. Hemen üstüne atlayıp paramparça edip haksız yere öldürmüş kuzuyu. Bu öykü sözde sebeplerle suçsuz insanlara eziyet eden insanlar için yazılmıştır.

Phaedrus öyküsünde bize iki şey anlatıyor. Baskı yapan önce kendini temize çıkarmaya çalışır. Bu çürütülürse kanıt gerektirmeyen bir zorlamayla retoriğe engel olur. Öykü aslında gerçekdışı bir şey anlatmamaktadır. Bu makalemde böyle durumlara, daha ince biçimlerde de olsa, tarihte ne kadar rastlandığını anlatmaya çalışacağım.

Phaedrus'nun öyküsü bize baskıcının, retorik yaptığı sırada bir karikatürünü sunmaktadır; çünkü zavallı kurt zayıf da olsa bazı bahaneler ileri sürmektedir, aynı zamanda da güçlü baskıcının güçlü görüntüsünü de vermektedir. Kurdun ele aldığı konuların sahteliği ortadadır ama konular, çoğunluk tarafından paylaşılan bir düşünceye dayandırılmış (Bu Yunan retoriğinde *endoksa* olarak adlandırılır) gibi gösterildiğinde daha kurnazca olabilirler. Zalim belli etmeden *petitio principii*'ye başvurabilir; ya iddiasını olmuş sayar ya da bir konuyu, çürüttüğü şeyi kanıt olarak kullanıp çürütür.

Şu yazıyı okuyalım:

Resimli günlük gazeteler bir süredir küçük kentsoylular (...) için bir haber yayınlamaktadır: Dünyanın bir yerinde bir Zencinin avukat, öğretmen, papaz ya da buna benzer bir meslek edindiğini yazıyorlar. Budala kentsoylular, modern eğitim sistemimizin sonucu olan böyle başarılı bir olayın haberini şaşkınlıkla okurken, kurnaz Yahudiler, insanlar arasındaki eşitlik konusunda, halka aşılamak üzere bir kanıt daha elde ediyor.

Bozulmuş kentsoylu dünyamız, gerçekte akıldışı bir hata yaptığından hiç kuşkulanmıyor, yarı maymun birini eğiterek onu avukat yaptığını sanarak çok büyük bir çılgınlık yapıyor, diğer yanda üstün ırktan milyonlarca insan uygarlık dışı ve berbat yerlerde çalışmak zorunda kalıyor. Bu durumda, entelektüel meslekler için Hotantoları, Zuluları yetiştirerek Yaradan'ın isteğine de karşı geliniyor, çünkü Tanrı'nın yüzlerce soylu yaratığı günümüzün proletarya batağında acı çekiyor. Burada bilimsel bir "uzmanlaşma" söz konusu değil, yapılan tıpkı köpek eğitimi gibi bir şey. Aynı özen ve zahmet akıllı ırklar için gösterilse, bu işlerde bin kat daha fazla başarılı olurlar (...) Evet, her yıl yüz binlerce üstün insan eğitimsiz kalırken, hiçbir yeteneği olmayan yüzlerce insanın yüksek eğitime layık görülmeleri dayanılmaz bir durumdur. Ulusun karşı karşıya kaldığı kayıp tahmin edilemez.

Bu yazı kime aittir? Bossi'ye mi? Borghezio'ya mı? Yoksa Lega Nord Partisi'nden başka bir yabancı düşmanına mı? Hükümetimizin bir bakanına mı? Bu varsayımlar hiç de imkânsız değildir, ama bu yazı Adolf Hitler'e aittir ve *Kavgam*'dan alınmıştır. Hitler ırkçı kampanyasını hazırlamak için, bazı ırkların alt sınıfa ait oldukları görüşüne karşı çok güçlü bir konuyu, yani bir Afrikalıya eğitim koşulları sağlandığında bir Avrupalı gibi duyarlı ve başarılı olabileceği konusunu çürütmek zorunda kalıyor. Hitler bunu nasıl yapıyor? Alt sınıftan bir insanın öğrenmesi olanaksız olduğu için,

tıpkı sirk hayvanları gibi mekanik bir eğitimden geçirildiklerini söylüyor. Bu arada, zencilerin hayvan olmadıklarını kanıtlamaya çalışan konu, okurlarının kesinlikle paylaştıkları zenciler hayvandır görüşüyle çürütülüyor.

Yeniden öykümüzdeki kurda dönelim. Kurt kuzuyu yemek için bir *casus belli* arıyor, yani kuzuyu ya da onu duyanları, hatta belki de kendini, kötülük yaptığı için kuzuyu yemek istediğine inandırmaya çalışıyor.

1914 Avrupası'nda bir savaş çıkması için tüm koşullar vardı: Her şeyden önce en önemli güçler arasında büyük bir rekabet doğmuştu: Alman İmparatorluğu'nun büyük pazarlarda ilerleyişi İngiltere'yi kaygılandırıyordu, Fransa, Almanya'nın Afrika sömürgelerine el atmasını endişeyle izliyordu, Almanya çevresinin sarıldığım ve uluslararası hırslarının haksız yere bastırıldığım düşünüyordu, Rusya Balkan ülkelerinin koruyucusu olmuş ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'yla rekabete girmişti. Böylece tüm ülkeler silahlanma yarışına başlamış, ulusalcı ayaklanmalar ve müdahaleci hareketler baş göstermişti. Ülkeler savaşa hazırdı ama bu nedenlerden hiçbiri yeterli değildi. Savaş ilan edecek ülkenin ulusal çıkarlarını korumaya çalışarak diğer ulusların hakkını yediği düşünüleceği için, önemli bir bahaneye ihtiyaç vardı.

Ve 28 Haziran 1914'te, Bosnalı bir öğrenci, Avusturya-Macaristan İmparatorluk tahtının varisi arşidük Franz Ferdinand ve eşini Saraybosna'da öldürür. Fanatik bir insanın eylemi elbette tüm bir ülkeyi karıştıramaz ama Avusturya'nın zaten böyle bir fırsat kolladığı açıktır. Almanya ile anlaşır ve olayın sorumluluğunu Sırp hükümetine yükleyerek, 23 Temmuz'da Belgrad'a sert bir ültimatom verir, Sırbistan Avusturya karşıtı bir planın sorumlusu olarak suçlanır. Rusya, İngiltere'nin arabuluculuk önerisini beklemeden, hemen Sırbistan'ı desteklediğini bildirir. Tüm Avrupa ülkeleri kısa zamanda savaşa girer.

Neyse ki elli milyon insanın yaşamını yitirdiği İkinci Dünya Savaşı oldu da, Birinci Dünya Savaşı, Tarihe en korkunç çılgınlık olarak geçmedi.

Uygar ve aydın ülke Avusturya güçlü bir bahane arıyordu. Sonunda tahtın varisi prens öldürüldü ve böyle büyük bir olay karşısında, Princip'in eyleminin bireysel olmadığını, olayda Sırp hükümetinin parmağı olduğunu ileri sürmek yeterli oldu. Kanıtlanması olanaksız bir iddia ama belli bir duygusal etkiye sahip olduğu açıktır. Bu da bize, baskının temize çıkarıldığı başka bir biçimi, komplo sendromuna başvurulduğunu gösterir.

Bir savaş çıkarmak ya da zulmetmek için kullanılan düşüncelerden biri, bize, grubumuza, ülkemize, uygarlığımıza karşı hazırlanan bir komploya karşı tepki vermek zorunda olduğumuz düşüncesidir. *Siyon Liderlerinin Protokolleri (The Protocols of the Elders of Zion)* olayı, Yahudi soykırımını gerçekleştirmek için kullanılan bu iftira, komplo sendromunun tipik bir örneğidir. Ama komplo sendromu çok daha eskilere dayanır. Şimdi Karl Popper'in *sosyal komplo teorisi* olarak tanımladığı şeye kulak verelim:

> ... teori deniyor, birçok tanrıcılık biçimleri arasında en ilkel olanı, Homeros'ta görülen biçime benziyor. Troya ovasında meydana gelen tüm olaylar Homeros'a Olimpos üzerindeki komploların yalnızca bir yansımasıydı. Sosyal komplo teorisi işte bu Tanrıcılığın, yani Tanrıların ve onların heves ve isteklerinin her şeyi yönettiği inancının bir tasviridir. Tanrı'nın dayanak noktası olmaktan çıkmasının ve "Onun yerine kim vardır?" sorusunun sorulmasının sonucudur. Onun yeri şimdi birçok güçlü insan ve gruplar tarafından işgal edilmektedir – bunlar Büyük Bunalım'ı ve çektiğimiz tüm acıları yaratan uğursuz gruplardır. Sosyal komplo teorisi çok yaygındır ve pek gerçek yanı yoktur. Yalnızca komplo teorisyenleri iktidara gelince, gerçek olay-

ları tanımlayan bir teori özelliğine sahip olur. Örneğin, Hitler Siyon Liderlerinin komplosu efsanesine inandığı için iktidara gelebilmiştir, karşı komplosuyla ondan geri kalmamaya çalışmıştır.[8]

Diktatörlükler, kararlarına halkın desteğini sağlamak için, genellikle ulusun bütünlüğüne karşı komplo kurmakta olan bir ülkeden, bir gruptan, bir ırktan, gizli bir toplumdan söz ederler. Her popülizm biçimi, çağdaş popülizm de dahil olmak üzere, dışarıdan ya da iç gruplardan gelen bir tehditten söz ederek onay almaya çalışır. Ama *casus belli*'yi haklı göstermek için komplo teorisini kullanmış olan yalnızca Hitler değildir, unutmayalım ki Yahudi komplosu, yalnızca Yahudi katliamının temelini değil, İtalyan basınının "Yahudi komplosu plütokrasileri" diye adlandırdığı şeylerin fethi politikasını da oluşturmuştur. *Casus belli* ve komplo teorisi konusunda bir başka uzman da Mussolini idi.

Bu konudaki en iyi örnek Duce'nin 1935 Ekim ayında Etiyopya işgalinin başladığını açıklayan konuşmasıdır. İtalya, birliğinin gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra, sömürge sahibi olma konusunda diğer Avrupa ülkelerine öykünmüştür. 19. yüzyılda sorgulanmayan bu eylemin doğruluğu konusunu tartışacak değiliz; çünkü Kipling'in dediği gibi "beyaz adamın yükü – emperyal uygarlaştırma misyonu" ideolojisi geçerliydi. İtalya, Somali ve Eritre'yi işgal ettikten sonra, birçok kez Etiyopya'yı da ele geçirmeye çalışmış ama çok eski bir Hıristiyan uygarlığa sahip bir ülkeyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Avrupalılar tarafından Papaz John'un krallığı olarak tanınan bu ülke aslında Batı uygarlığına açılmak isteyen bir ülkeydi.

İtalyanlar, 1895 yılında Adua'da yenilgiye uğrayınca

8. "Per una teoria razionale della tradizione". *Congetture e confutazioni: lo sviluppo della conoscenza* scientifica. Bologna: il Mulino 1972.

Etiyopya'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldılar ama burada bir çeşit himaye uygulayarak, o topraklarda bazı köprü başlarını korudular. Faşizm zamanında Ras Tafari ülkesini feodal düzenden daha modern bir düzene geçirmeyi denemişti ve Haile Selasiye son bağımsız Afrika ülkesini kurtarmak için tek çarenin modernleşme olduğunu biliyordu. Doğal olarak Negus (Etiyopya kralı ünvanı) İtalyan teknisyenleri istemediği için, ülkesine, orduyu yeniden düzenlemek, yeni silahların kullanımı ve havacılık eğitimi için, Fransız, İngiliz, Belçikalı ve İsveçli teknisyen ve uzmanları çağırdı. Faşizm için, zaten Batılılaşma yolunda kısmen ilerleyen bir ülkeyi uygarlaştırmak söz konusu değildi (bir kez daha söyleyeyim, putperest bir kültüre Hıristiyanlığı tanıtma gibi dinsel bir bahane de bulunamazdı): Amaç yalnızca ekonomik çıkarları korumaktı. Bu arada, Etiyopya'yı işgal etme kararının da bir *casus belli*'den doğduğunu da söyleyelim.

Bu karar, Ogaden göçebe halkları için çok önemli bir kaynak olan, yaklaşık yirmi adet kuyunun denetimi amacıyla İtalyanlar tarafından güçlendirilmiş Ual-Ual bölgesini kontrol altında tutmak için alınmıştı. Etiyopya halkı, bölgenin sömürgeleştirilmesini kabul etmiyordu, bu da sınır ülkelerde sömürge sahibi olan İngiltere'yi kaygılandırıyordu. Kısacası, 24 Kasım 1934'te bir kaza meydana gelir: İngiliz ve Etiyopyalılardan oluşan, yüzlerce silahlı insanın eşlik ettiği bir komisyon kuyulara yaklaşır ve bölgenin terkedilmesini ister. İtalyan güçleri, hava gücü de dahil olmak üzere, duruma müdahale eder. İngilizler bu olaya karşı çıktıklarını belirterek bölgeyi terkederler, Etiyopyalılar gitmezler ve bir çatışma başlar. Üç yüz Etiyopyalı ve yirmi bir *dubat* –İtalyan sömürge orduları askerleri– yaşamını yitirir. İtalyanlar arasında yüzlerce yaralı da vardır. Birçok sınır çatışması gibi bu çatışma da diplomatik yollarla çözülebilirdi (üstelik ölü sa-

yısı Etiyopyalılara oranla İtalyanlarda ondörtte bir idi) ama bu Mussolini'nin uzun süredir aradığı bir bahaneydi. 2 Ekim 1935 tarihinde Palazzo Venezia'nın balkonundan yaptığı konuşmada, hareketini İtalyan halkı ve dünya karşısında yasallaştırmak için kullandığı retoriğe bir göz atalım:

Devrimin Kara Gömleklileri! Tüm İtalya'daki kadın ve erkekler! Dağların ve denizlerin ötesinde, dünyaya dağılmış İtalyanlar: Dinleyin!

Vatanımızın tarihi için önemli bir saat geldi çattı. Şu anda **yirmi milyon insan** tüm İtalyan meydanlarını kaplamış durumda. İnsanlık tarihinde böyle büyük bir gösteri asla yaşanmamıştır. Yirmi milyon insan: tek yürek, tek istek, tek kararda birleşti.

Aylardır **yazgı çarkımız**, sakin kararlılığımızın etkisiyle, hedefe doğru dönmektedir... Amaçları doğrultusunda hareket eden yalnızca ordu değil, kırk dört milyon insanın oluşturduğu bir halktır, bu halka haksızlıkların en korkuncu yapılmak üzeredir, elimizden güneşli bir yer alınmaktadır.

1915 yılında İtalya bir serüvene atılıp müttefikleriyle aynı yazgıyı paylaştığında, cesaretimiz nasıl da övülmüştü, ne sözler verilmişti! Ama İtalya'nın 670.000 ölü, 400.000 malul gazi ve bir milyon yaralıyla paylaştığı ortak zafer sonrası, açgözlü barış masasında İtalya'ya zengin sömürge ganimetinden ancak **birkaç kırıntı** kalmıştır.

On üç yıl sabrettik ama canlılığımızı bastıran bencillikler çemberi daha da daralmaya başladı. **Etiyopya konusunda tam kırk yıl sabır gösterdik! Artık yeter!**

(...) Ama bir kez daha, daha kesin bir biçimde söylensin istiyorum, ben şu anda, sizlerin önünde, bu sömürge çatışmasının bir Avrupa çatışmasına **dönüşmemesi** için elimizden geleni yapacağımızı söylüyor ve bu kutsal görevi üzerime alıyorum.

(...) Tarihin hiçbir döneminde İtalyan halkı, ruhunun üstün-

lüğünü ve karakterinin gücünü bu kadar çok ortaya koymamıştı. Ve insanlık en büyük fetihleri bizim halkımız sayesinde elde etmiştir ama şimdi **şair, sanatçı, kahraman, ermiş, denizci olan, okyanusları aşmış bu halka karşı yaptırımdan söz etmeye cüret ediyorlar!**

Bu söylevin önemli noktalarını yeniden okuyalım (vurgular benim). Her şeyden önce *halk isteği* nedeniyle bir meşrulaştırma görülüyor. Mussolini tek başına karar vermek üzere; ama değişik İtalyan meydanlarında toplandıklarını ileri sürdüğü yirmi milyonun varlığı, çatışma kararının onlar tarafından alındığı anlamına geliyor. İkincisi, bu karar *yazgı* öyle istediği için alınıyor. Duce ve onunla birlikte İtalyanlar Yazgı'nın kararlarını yorumluyorlar sadece. Üçüncüsü, Etiyopya sömürgesini ele geçirme arzusu, bir *hırsızlığa* karşı gelme isteği olarak bize yansıtılıyor: Elimizden güneşli bir yeri almak istiyorlar. Aslında onlar, yani İtalya'ya karşı yaptırım ilan eden Avrupa ülkeleri, İtalya'nın kendisine ait olmayan bir şeyi almasını istemiyorlardı. Diğer ülkelerin, İtalyan işgaline karşı çıkarak peşinde oldukları çıkarlar konusunu bir yana bırakalım. Bizim elimizden bir şey almadıkları açıktı, bizim başkalarına ait olan şeyleri çalmamıza karşı çıkıyorlardı.

Ama işte komplo sendromuna çağrı ortaya çıkıveriyor. Proleter İtalya, kuşkusuz Yahudi kapitaliziminden esinlenen Demokratik Ülkeler-Plütokrasi-Yahudi güçlerinin açlığından doğan komployla karşı karşıyadır. Nitekim, kutsallığı bozulan bir zafer üzerinde durulmakta ve *ulusal düş kırıklığından* kaynaklanan bir çağrı da yapılmaktadır. Biz bir dünya savaşını kazandık ama hakkımız olanı alamadık.

Trento ve Trieste'yi geri almak için bir savaş yapmış ve buraları almıştık. Bunu bir kenara bırakalım. Ancak ortak bir düş kırıklığı anımsatılarak (komplo sendromu her zaman bir

zulüm kompleksi öngörür) son sahne duygusal olarak gerekli ve anlaşılabilir oluyor: Etiyopya ile olan ilişkide tam kırk yıl sabır gösterdik, artık yeter. Bizim onların ülkesine gitmiş olmamıza karşın onların bize gelmek için ne olanakları ne de niyetleri olmadığına göre, Etiyopya'nın da bize sabır gösterip göstermediği sorulabilir. Ama son sahne etkili olur ve kalabalıktan memnuniyet belirten sesler yükselir.

Sonuç olarak –bu özgün bir retorik harekettir– *captatio benevolentiae* başta değil, sonda ortaya çıkar. İşgali yasallaştıracak isteğe sahip bu zulüm gören ve küçümsenen halkın ruh ve karakter gücü açısından önemli nitelikleri vardır ve özellikle de şairlerin, sanatçıların, kahramanların, ermişlerin ve denizcilerin ulusudur. Sanki Shakespeare, gotik kiliseleri yapanlar, Jeanne d'Arc ve Fernando Macellan Bergamo ile Trapani arasındaki topraklarda doğmuşlar gibi.

Mussolini ve Hitler komplo sendromundan son yararlananlar değildir. Şu anda birçok İtalyanın Berlusconi'yi düşündüğünü biliyorum, ama o, teorinin solgun ezbercisi yalnızca. Arap terörizmini haklı çıkarmak için *Protokoller*'in ve Yahudi komplosunun yeniden dirilmesi çok daha kaygı verici.

Moralinizi düzeltmek için, teorinin yüzlerce çeşidi arasından bir tanesin ele alacağım: Her tür tarikat araştırmacısı Massimo Introvigne'nin geçen ocak ayında yazdığı bir makalede (*Il Giornale*, 17 Ocak 2004) okudum, başlığı şöyle diyor: "Pokemonlar mı? Yahudi-mason komplosudur." Suudi Arabistan hükümetinin 2001 yılında Pokemonları yasakladığı anlaşılıyor. Suudilerin 2001'de uygulamaya başladıkları bu yasağın nedenleri, Aralık 2003'te Şeyh Yusuf El Karadavi'nin verdiği uzun fetvada dile getiriliyor. Yetmişli yıllarda Mısır hükümeti tarafından sürgüne gönderilen El Karadavi, Katar'da yaşamaktadır ve El Cezire televizyon kanalından konuşan en önemli vaizlerden biri olarak görülmektedir. Ayrıca Kato-

lik dünyasının üst düzey yetkilileri tarafından da İslamiyet ile diyalog için önemli bir kişilik olarak kabul edilmektedir.

Bu din yetkilisi şimdi Pokemonların "gelişme göstermeleri", yani daha büyük güçlere sahip bir kişiliğe dönüşmeleri nedeniyle kullanılmamaları gerektiğini ileri sürüyor. El Karadavi, bu şekilde bize "genç beyinlere Darwin kuramının yerleşeceğini" söylüyor; çünkü "Pokemonlar çevreye en iyi uyum sağlayanın ayakta kaldığı savaşlar yapıyorlar, bu da Darwin'in dogmalarından biridir." Ayrıca Kuran hayali hayvanların resmedilmesini de yasaklıyor. Pokemonlu bir kâğıt oyunu da var, bu oyunlar İslami kurallar tarafından "İslam öncesi barbarlıkların izleri olarak" yasaklanmıştır.

Ama Pokemonlarda "anlamı çok açık olan simgeler de bulunmaktadır, örneğin altı uçlu yıldız Yahudi ve masonlarla ilgilidir ve zorba İsrail Devleti'nin simgesi olmuştur. Başka simgeler de vardır, örneğin üçgenler masonları temsil eder, ayrıca ateizmin ve Japon dininin simgeleri de görülmektedir." Bazı Japonca tümcelerin çizgi filmlerde hızlı söylendiklerinde "Ben Yahudiyim" ya da "Yahudi ol" anlamına bile gelebileceği de olasıdır: Ama bu konu "tartışmaya açıktır" ve El Karadavi bunu kesin olarak ileri sürememektedir.

Ne olursa olsun, fanatikler için komplo ve Öteki'nin arabozuculuğu her yerde yuvalanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda ve Etiyopya'nın işgalinde *casus belli* her ne kadar kasten abartılmış olsa da, vardı. Bir de *ex novo* [yeniden başlatılan] olayların yaratıldığı durumlar vardır. Dinleyicilerimin farklı düşüncelerine saygımdan dolayı, Saddam'ın, Irak saldırısını haklı gösteren kitle imha silahlarına sahip olduğunun gerçekliğini tartışmayacağım. Yeni muhafazakârlar (*neocons*) olarak adlandırılan, haklı olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin, dünyadaki en güçlü demokratik devlet olduğunu ileri sürerek, *Amerikan barışı* adı verilen barışı sağlamak için yalnızca müdahale hakkına değil görevine

de sahip olduğunu düşünen grupların yazılarına göz atacağım.

Yeni muhafazakârların hazırladıkları belgelerde, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Birinci Körfez Savaşı zamanında tüm Irak'ı işgal etmediği ve Saddam'ı tahtından indirmediği için zayıflık gösterdiği düşüncesi ve özellikle 11 Eylül trajedisinden sonra, Arap köktendinciliğini durdurmak için tek yolun, dünyanın en büyük gücünün düşmanlarını yok etme gücüne sahip olduğunu kanıtlamak olduğu vardı. Bu arada Irak'ın işgal edilmesinin ve Saddam'ın tahtından indirilmesinin, yalnızca Amerika'nın o bölgedeki petrol çıkarlarının korunması açısından değil, korkulması gereken bir güç gösterisine olanak sağlaması açısından da şart olduğu düşünülüyordu.

Realpolitik'ten kaynaklanan nedenlere sahip bu tez üzerine tartışmak istemiyorum. Ama 26 Ocak 1998'de, yeni muhafazakârların, Project for the New American Century'nin en büyük temsilcileri Başkan Clinton'a yolladıkları ve Francis Fukuyama, Robert Kagan, Donald Rumsfeld gibi imzaların da bulunduğu mektubu sunuyorum:

> Yaptırımları uygulatmaya devam etmek ya da Saddam'ı Birleşmiş Milletler denetimlerini durdurduğunda ya da engellediğinde cezalandırmak için artık müttefiklerimize güvenemeyiz. Bu arada Saddam Hüseyin'in kitle imha silahı üretmediğini kanıtlama imkânımız önemli derecede azalmıştır. Yeniden denetimlere başlasak bile... deneyimimiz, Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah üretimini denetim altında tutmanın güç, hatta olanaksız olduğunu gösteriyor. Müfettişler uzun süre birçok Irak tesisine giremedikleri için, Saddam'ın tüm sırlarını keşfetmeyi başaracaklarını sanmıyoruz... Kabul edilebilecek tek strateji, Irak'ın bunları kullanması ya da tehdit unsuru olarak göstermesi olanağını ortadan kaldırmaktır. Bu, kısa vadede bir askeri sefer başlatmayı gerektirmektedir... Uzun vade-

de ise Saddam Hüseyin ve rejimini ortadan kaldırmaktır. Körfez'deki hayati Amerikan çıkarlarının korunması için, askeri adımlar da dahil, gerekli adımların atılması konusunda, mevcut Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde yetkimiz olduğuna inanıyoruz.

Metin çok açıktır. Özet olarak şöyle demektedir: "Körfezde çıkarlarımızı korumak için müdahale etmek zorundayız; müdahale etmek için Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu kanıtlamak gerekir; bu kesin olarak asla kanıtlanamaz; onun için ne olursa olsun biz müdahale edelim." Mektup kanıtların uydurulması gerektiğini söylemiyor; çünkü imzalayanlar onurlu insanlar.

1998 yılında Clinton'un aldığı bu mektubun, görüldüğü gibi, Amerikan politikası üzerinde hiç etkisi olmamıştır. Mektupta imzası bulunanlardan bazıları 20 Eylül 2001'de Bush'a da yazmışlardır ama bu arada birinci mektuba imza atan kişilerden biri Savunma Bakanı olmuştur:

Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı yapılan son saldırılara Irak hükümetinin bir şekilde karışmış olması mümkündür. Irak'ı doğrudan saldırıyla ilişkilendiren kanıtlar olmasa da, terörizmi ve destekçilerini yok etmeye yönelik her strateji Saddam Hüseyin'i ortadan kaldırma amacını da taşımalıdır.

İki yıl sonra, hem kimyasal silah hem de Müslüman köktendincilik bahanesi kullanıldı; oysa bu silahların varlığı kanıtlanamıyordu ve Saddam'ın diktatörlük rejimi laikti, köktendinci değildi. Bir kez daha, bu savaşın siyasi bilgeliğini yargılamak için değil, bir güç eylemini haklı gösterecek biçimleri incelemek için burada bulunduğumu yinelemek isterim.

Şimdiye kadar, baskının kesin bir haklılık –*casus belli*– aradığı bazı durumları inceledik. Ama Mussolini'nin konuşmasının son bölümü eski geleneğe dayanan bir başka konuyu gizliyor. Onu şöyle özetleyebiliriz: "Bizim baskı hakkımız var, çünkü biz en iyiyiz." Mussolini kendi kendine öğrendiği retoriğinde elbette düşük edebiyata başvurup İtalyanların şair, ermiş ve denizci olduklarını söyleyecekti. Başvuracağı çok daha yüce bir örnek vardı aslında, ama nefret uyandıran demokrasiyi övdüğü için onu kullanamazdı.

Bu örnek, Peloponnesos Savaşı'na başlamak üzereyken Perikles'in yaptığı konuşmadır (Thukydides tarafından kaydedilmiştir, *La guerra del Poliponesio,* II 60-4). Bu söylev, yüzyıllar boyunca demokrasinin bir methiyesi olarak kabul edilmiştir, bu düşünce, günümüzde de devam etmektedir. Bir ulusun vatandaşlarının, fikir alışverişini, yasaların özgürce tartışılmasını, sanatlara ve eğitime saygıyı, eşitliğe doğru eğilimi sağlayarak nasıl mutlu bir biçimde yaşayacabileceğini olağanüstü bir biçimde anlatır.

> Komşularının yasalarını taklit etmeyen bir yönetim şeklimiz var; başkalarına benzemeye çalışmak şöyle dursun, biz kendimiz başkalarına örnek oluyoruz. Vatandaşlık haklarından birkaç kişinin değil, çoğunluğun yararlanması ilkesine dayandığı için adı demokrasidir. Yasalar karşısında, kişisel çıkarlarla ilgili olarak, herkes eşit olma hakkına sahiptir; devlet yönetiminde her birey, ait olduğu sosyal sınıfa göre değil, konusunda gösterdiği başarıya göre tercih edilir... Yoksulluğa gelince, bir vatandaşın alt sınıftan olması kente iyiliği dokunmasını engelleyemez... Birbirimize zarar vermeden özel ilişkilerimizi sürdürüyoruz ve kamu yaşamında saygı, yasaları çiğnememizi engelliyor: Yöneticilerimize, buyruklarına ve haksızlığa uğrayanların haklarını koruyan kanunlara uyuyoruz, özellikle de, yazıya geçirilmiş olmasalar bile, karşı geldiğimizde utanç duyacağımız şeylere karşı gelmiyoruz.

Biz ruhumuzu yorgunluklardan arındırmak için de pek çok imkânlar bulduk. Bütün yıl boyunca oyunlar ve bayramlar düzenleyerek ruhumuzu yorgunluklardan kurtarıyoruz, ayrıca güzel, zarif döşenmiş evlerimiz var; bunların bize her gün verdiği keyifle üzüntülerimizi unutuyoruz. Kentimiz büyük bir merkez olduğundan çeşitli yerlerden çeşitli ürünler ulaşıyor; kendi ürünlerimizden yararlandığımız gibi, başka insanların ürettiği şeylerden de aynı mutlulukla yararlanıyoruz.

(...) Güzeli seviyoruz, ama aşırılığa kaçmadan ve düşkünlük göstermeden kendimizi bilgiye adıyoruz. Zenginliği kibirle gösteri yapmak için değil, yarattığı imkânlar için kullanıyoruz, yoksulluğunu kabul etmek kimse için utanç verici değildir, asıl ondan kurtulmak için uğraş vermemek ayıptır. Hem özel işlerimize hem de kamu işlerine özen gösteririz; başka etkinliklerle uğraşsak bile kamu çıkarları konusunda her zaman bilgiliyizdir.

Son derece idealleştirilmiş Atina demokrasisine bu övgünün amacı nedir? Yunanlı komşular ve diğer yabancı halklar üzerindeki Atina egemenliğini yasallaştırmaktır. Perikles, Atina'nın egemenlik hakkını yasallaştırmak için, Atina'daki yaşam biçimini olağanüstü renklerle yansıtmaktadır.

Atalarımız övülmeyi hak etmişlerdir ama asıl övülecek olanlar babalarımızdır: Kendilerine bırakılan egemenliğe, güçlüklerle kazandıklarını da eklediler ve bize bugünkü büyük egemenliği verdiler. Ama egemenliğin genişlemesi, şu anda olgun yaşta olan bizlerin eseridir, kentimizi büyüttük ve onu her açıdan hazır ve hem savaşta hem barışta kendine güvenebilecek duruma getirdik. (...) Savaş işlerinde düşmanlarımızdan şu nedenlerle ayrılıyoruz. Kentimizi herkese açık tutuyoruz, bir şeyi görür ya da öğrenir kaygısıyla hiçbir yabancayı kentimizden kovmuyoruz (bununla birlikte belli bir şeyi gören düşman, eğer

saklı değilse bundan yarar sağlayabilir). Biz eylemlerimizdeki cesaretimize güveniyoruz (bu cesaret kendimizden kaynaklanıyor), savunma ve hile hazırlıklarına değil. Eğitimde, diğer uluslar gençleri (hemen), daha çocuk yaşta yiğitçe bir karaktere sahip olsunlar diye, ağır iş ve alıştırmalarla hazırlıyorlar, bizler ise, rahat yaşadığımız halde, bizimle aynı güce sahip düşmanla, başımıza gelebilecek tehlikelere karşı koymayı biliyoruz. İşte kanıtı: Lakedaimonia'lılar bile tek başlarına bizim topraklarımızı işgal edemezler; ancak müttefiklerle anlaşırlarsa bunu yapabilirler. Biz ise komşularımıza tek başımıza saldırdığımızda, yabancı topraklarda, ülkelerini savunan insanlarla savaşmakta güçlük çekmeyiz. Şimdiye kadar savaş güçlerimizin tümüyle hiçbir düşmanımız karşılaşmadı. Biz donanmamızı hazır tutarken, karadan birçok birlik yollarız. Böyle olduğunu bildikleri halde Lakedaimonia'lılar, küçük bir birliğimizle çatışıp kazandıklarında, hepimizi geri püskürttüklerini söyleyip övünüyorlar, yenilince de bütün ordumuz karşısında bozguna uğradıklarını anlatıyorlar. Biz tehlikeleri zahmetle değil kolayca çözmek isteriz, cesaretimiz yasalardan değil, davranış biçimimizden kaynaklanıyor, böylece bizi bekleyen acıları önceden çekmiyoruz ama güçlüklerle karşılaşınca da yüreklilikte, sürekli kendilerini kanıtlamaya çalışanlardan geri kalmıyoruz. Atina bu ve başka konularda hayranlığa değer.

Bu, baskı retoriğinin bir başka biçimi, belki de en kurnazca olanıdır: Başkalarının üzerinde gücümüzü uygulama hakkımız vardır; çünkü biz varolan en iyi yönetim biçimine sahibiz. Ama Thukydides bize baskı retoriğinin bir başka ve olağanüstü biçimini de sunuyor: Bahaneler ve *casus belli* aranmıyor, doğrudan baskının kaçınılmazlığı ve gerekliliği vurgulanıyor.

Atinalılar, Sparta ile çatışma halindeyken tarafsız kalan Milos Adası'na bir çıkarma yapmışlardır. Bu küçük kent,

Atina'ya savaş açmamış, onun rakipleriyle de birleşmemişti. Bu saldırıyı haklı göstermek gerekiyordu, bunun için de her şeyden önce Milos Adası sakinlerinin mantık ve siyasi gerçeklik ilkelerini kabul etmediklerini kanıtlamak gerekiyordu. Atinalılar, Milos'a bir heyet yollayıp teslim olmaları durumunda onlara dokunmayacaklarını bildirirler. Miloslular, gurur duygusu ve (bugün "uluslararası hukuk" dememiz gereken) adalet anlayışıyla, bu teklifi kabul etmezler ve İÖ 416'da, uzun bir işgalden sonra, ada fethedilir. Thukydides'in yazdığı gibi, "Atinalılar ellerine geçirdikleri tüm yetişkin erkekleri öldürürler, çocuk ve kadınları da tutsak alırlar." Son saldırı öncesi Atinalılar ile Miloslular arasında geçen konuşmayı Thukydides kaleme almıştır (*Peloponnesos Savaşı*).

Bu tartışmanın ana noktalarını ele alalım. Atinalılar sözü uzatmayacaklarını söylüyorlar ama pek ikna edici değiller, İranlıları yendikleri için, üzerlerinde egemenlik hakkına sahip olduklarını iddia ediyorlar ya da Miloslulların Atinalılara karşı hatalı davrandıkları için misilleme hakları olduğunu söylüyorlar. *Casus belli* ilkesini reddediyorlar, Phaedrus'un kurdu gibi beceriksiz davranmıyorlar, yalnızca Miloslıları iki tarafın gerçek niyetleri üzerine görüşmeye davet ediyorlar çünkü adalet ilkeleri ancak eşit güç söz konusu olduğunda dikkate alınır, yoksa "güçlüler mümkün olanı yapar, zayıflar da buna uyarlar."

Nitekim, anlaşılacağı gibi, Atinalılar böyle söyleyerek, Spartalılara karşı kazandıkları zaferin onlara tüm Yunanistan'da egemenlik hakkı verdiğini ve Milos'un rakiplerinin sömürgesi olduğunu ileri sürüyorlar. Aslında olağanüstü bir açıklıkla –dürüstlükle demek isterim ama belki de dürüstlük, görüşmeyi aktaran Thukydides'e aittir– iktidar yalnızca güç ile yasallaştığından, istediklerini yapacaklarını açıklıyorlar...

Miloslular, adalet ilkelerine başvuramayacaklarını anla-

yınca, düşmanlarının mantığını izleyerek cevap veriyorlar ve yararlılık ilkeleri üzerinde duruyorlar. Atina'nın, Spartalılara karşı bir savaşı kaybetmesi durumunda, haksız yere saldırıya uğrayan Milos gibi bir kentin sert intikamıyla karşılaşacağını söyleyerek, ikna yoluna gidiyorlar. Atinalıların onlara yanıtı şu oluyor: "Bırakın da bu riski alalım; sizlere egemeneliğimizi kabul ettirmek için burada olduğumuzu kanıtlayacağız ve kentinizin kurtuluşu için şimdi bazı önerilerde bulunacağız; çünkü sizi zahmet çekmeden idaremiz altına almak istiyoruz, sağ kalmanız hem sizin hem de bizim çıkarımızadır".

Miloslular şöyle yanıt veriyorlar: "Peki tutsak olmak bizim neyimize yarar, egemenlik sizin neyinize yarar?" Atinalılar da şöyle diyor: "Siz bizim hakimiyetimiz altına girerseniz kötü sonuçlara katlanmak zorunda kalmazsınız, biz de sizi yok etmezsek kazanırız..." Miloslular şöyle soruyorlar: "Peki biz iki tarafın da müttefiği olmasak, işin dışında kalsak olmaz mı?" Atinalılar yanıtlıyorlar: "Olmaz, dostluğunuz bize düşmanlığınızdan daha fazla zarar verir. Dostluğunuz bizim için bir zayıflık kanıtı olur, oysa nefretiniz bizim gücümüz karşısında zayıflığınız gösterir." Bir başka deyişle şöyle söylemektedirler: Kusura bakmayın, sizi özgür bırakmak yerine, egemenliğimiz altına almak işimize geliyor, böyle olunca herkes bizden korkacaktır.

Miloslular Atina'nın gücüne dayanacaklarını sanmadıklarını söylerler ama her şeye rağmen yenilmek istemediklerini belirtirler; çünkü, tanrılara sadık olduklarından, haksızlığa karşı gelmektedirler. "Tanrılar mı?" diye sorar Atinalılar. "Biz, asla, insanların tanrılara olan inancına ters düşen bir istek ve harekette bulunmayız... Güce sahip olduğu yerde, insan olsun tanrı olsun, doğanın bastırılamaz bir dürtüsüyle, onu kullanacağından eminiz. Bu yasayı çıkaran biz değiliz, onu ilk uygulayan da değiliz. Zaten vardı. Onu miras olarak aldığımızda da vardı ve sonsuza dek olacak. Sizler de, başkaları da, bizimle

aynı güce sahip olsanız, bizim gibi davranırsınız."

Adalet ile güç arasındaki çatışmayı aydın dürüstlüğüyle temsil ediyor olsa bile, Thukydides'in sonunda siyasi gerçekliğin Atinalılardan yana olduğunu belirtmek istediğinden kuşkulanmak mantıklıdır. Thukydides, kendi dışında haklılık aramayan tek gerçek baskı retoriğini ortaya koymuştur. İkna *captatio malevolentiae* ile özdeşleşiyor: "Ya bu deveyi güdersin ya da bu diyardan gidersin".

Dünyadaki tüm baskıcılar iyi yürekli Atinalılar gibi istediğinden emin ve samimi olamasalar da, tarih bu örneğin uzun, sadık ve titiz taklidinden başka bir şey değildir.

Aydınlanma ve sağduyu*

Aydınlanma konusundaki tartışmalara her zaman çok ilgi duymuşumdur. Sebastiano Maffettone'nin, aydınlanmacı düşünür Eugenio Scalfari'nin, kurucusu olduğu *Repubblica* gazetesinin kültür sayfalarının içeriğinde az etkisi olduğu görüşü hoşuma gitti (onunla diğer konularda da aynı düşüncedeyim). Güncelliğini yitirmiş Croce ülkücülüğünden esinlenilmiş önsözlerden sonra (o günlerde Scalfari de Croce ülkücülüğünün savunucusuydu) gazete sayfaları eşit biçimde Nietzsche üzerine çalışmalarla, 18. yüzyıl kültür salonlarını anımsatan metinler arasında bölündü; ama bu arada, Aydınlanma üzerine çalışmaları da yayımlıyorlardı. *Corriere della Sera* gazetesinin kültür sayfasının Geleneğe daha bağımlı olduğunu düşünüyorum. Ama konumuz bu değil. *Encyclopédie* yazıldıktan sonra bu köprünün altından çok sular aktığı ve o günlerde Diderot'nun yaptığı gibi, ince işlerle ilgilenmeye değmeyeceğine inandığım için, bugün aydınlanmacı olmanın anlamı üzerinde görüşümü belirtmek istiyorum.

Aydınlanmacı entelektüel bir etik için gerekli koşul, yalnızca her inancı değil, bilimin bize mutlak gerçekler olarak sunduklarını da eleştiriye açmaktır. Bunu belirttikten sonra, Büyük Mantık (Hegel tarzı) ölçütünden değil, insani mantık-

* Ocak 2001'de Eugenio Scalfari tarafından Aydınlanma konusu üzerine başlatılan bir tartışma sırasında *La Repubblica* gazetesinde yer alan bu metin, daha sonra *Attualità dell'illuminismo*'da (Bari: Laterza 2001) yayımlanmıştır.

lılık ölçütünden esinlendiğimizi söyleyebilmek için, bazı koşulların bulunmasının şart olduğuna inandığımı belirtmek isterim. Çünkü Aydınlanma Çağı'nın bıraktığı en büyük miras şudur: Akıl yürütmenin mantıklı bir biçimi vardır. Ayağımız yere basıyorsa, söyleyeceklerimizi herkes kabul etmelidir; çünkü felsefede de sağduyuyu dikkate almak gerekir.

Bu, ortak duygunun "doğru mantık" kadar yoğun olmamasını gerektirir. Fazla metafizik sorumluluklarla aklımızı yormamak yeterlidir, Leibniz'in önerdiği gibi, bir masada yan yana oturup "*calculemus*" yani "buyrun hesaplaşalım" demeye her zaman değer.

İyi bir aydınlanmacı düşünürün "olayların belli bir biçimde gerçekleşmesi gerektiğine" inandığını düşünüyorum. Bu minimal gerçekçilik son zamanda Searle tarafından yeniden ileri sürülmüştür. Searle'ün söylediği her şey doğru olmasa da, bazen düşünceleri kesin ve mantıklı gelebiliyor. Gerçeğin belli bir biçimde olması, onu tanıyabildiğimiz ya da bir gün tanıyacağımız anlamına gelmez. Bazı şeylerin bugün bir şekilde, yarın başka bir şekilde gerçekleştiği düşüncesini, yani dünyanın tuhaf, karmaşık, değişken olduğu görüşünü paylaşanlara, metafizikçilere ve evrenbilimcilere rağmen bir yasadan öbürüne geçenler, dünyanın bu kararsızlığının, tamamen olayların gerçekleşme biçiminden kaynaklandığını kabul etmek zorundadırlar. Onun için bu lanetli şeyler için tanım önermeye devam etmeye değer.

Bir keresinde Gianni Vattimo'ya doğanın belki de yasaları olduğunu söyledim. Bir köpeği bir başka köpekle çiftleştirirsek bir köpek doğar ama bir köpeği bir kediyle çiftleştirirsek ya hiçbir şey doğmaz ya da evimizde dolaştığını görmek istemediğimiz bir yaratık doğar. Vattimo, genetik mühendisliğinin bugün türleri yöneten yasaları bile değiştirebildiğini söyledi. Ben de, nitekim bir köpek ile bir kediyi çiftleştirmek için bir mühendislik (yani bir sanat) gerektiğine göre, bir yerler-

de bu sanatın yapay olarak etki ettiği bir doğa olduğunu belirttim. Bu da benim Vattimo'dan daha aydınlanmacı olduğumu gösterir ama onun buna üzüleceğini sanmam.

Sağduyu, olayların nasıl gerçekleştiği üzerine aynı düşünceye sahip olabileceğimizi söyler. Güneşin doğudan yükselip batıda battığını söylemek sağduyu meselesi değildir; çünkü astronomi kurallarına dayanır. Güneşin değil, dünyanın döndüğünü söylemek belki daha büyük bir sorun olur; ama kim bilir, belki de Galileo'nun tüm evrenbilimi yeniden tartışılmalıdır. Ama biz güneşin bir yerden doğup bir yerde battığını *görüyoruz* demek, bir ortak duyu verisine dayanır ve bunu kabul etmek mantıklıdır.

Bu satırları yazmadan az önce Quine'in öldüğü haberini aldım: O gerçek bir ampiristti, hatta bir sözcüğün anlamının, sonuçta, bizim bir dürtüye yanıt verme düzenimize bağlı olduğunu ileri sürüyordu. Quine, ayrıca, her gerçeğimizin tek başına ortaya çıkmadığını, kültürel gelenekler dizgesine bağlı olduğunu savunuyordu. Görünüşte karşıt bu iki görüşü nasıl bir araya getirebiliriz? Elimize yağmur damladığını deneyimlerimizle biliriz, ama muhtemelen yağmur yağdığını kültürel gelenekler dizgesi nedeniyle söyleriz. Meteorolojik açıdan "yağmur" sözcüğünün anlamı üzerine tartışmadan önce, ellerine su damladığını kabul eden iki insan, iki minimal iyi aydınlanmacı demektir.

Quine'nin ünlü Gavagai öyküsünü yeniden özgürce ele almak istiyorum. Yerli dil hakkında hiçbir şey bilmeyen bir araştırmacı, otlar arasında bir tavşan görüyor ve yerliye gösteriyor, o da "gavagai" diyor. Yerli için *gavagai* tavşan mı demek? Bu kesin değildir; çünkü bu sözcük hayvan ya da koşan tavşan anlamına da gelebilir. Önemli değil, bir köpek geçtiğinde ya da tavşan hareket etmeden durduğunda bir deneme daha yapılabilir. Ama ya yerli bir hayvanın hareket etmesiyle dalgalanan otlar için *gavagai* dediyse? Ya da gözlerinin önün-

de bir uzay-zamansal olay meydana geldiği için söylediyse? Ya da tavşanları sevdiğini söylemek istediyse? Sonuç: Araştırmacı ancak varsayımlarda bulunabilir ve küçük bir çeviri kitabı hazırlayabilir, bu da başka kitaplardan daha iyi olmayabilir (önemli olan belli bir tutarlılığa sahip olmasıdır).

İyi bir aydınlanmacı düşünür, bu durumda, her çeviri kitabından şüphe edecektir. Ama yerlinin "gavagai" dediğini, bu sözcüğü gökyüzüne değil, araştırmacının tavşanı gördüğü noktaya bakarak söylediğini yadsıyamaz.

Dikkat ediniz, bu tutum en düzeyli tartışmalarda bile başarılı olabilir. Embriyonların insan olduğunu savunan Papa'nın ya da embriyonların yeniden dirilmeyeceklerini ileri süren Aziz Tommaso'nun haklı olup olmadıkları, bir kültür konusudur. Ama bir embriyon, bir cenin ve yeni doğmuş bir bebek arasındaki fiziksel farklar olduğunu kabul etmek, doğru ampirizm konusudur. Sonra, *calculemus*.

Bilinen tüm minimalist aydınlanmacı düşünürlerin kabul etmesi gereken manevi olmayan bir etik var mıdır? Ben olduğunu düşünüyorum. Genellikle insan hoşuna giden her şeye sahip olmak ister. Bunun için de, o arzuladığı şeyi, aynı şeyden hoşlanan birinin elinden almak zorundadır. O başkası önce davranıp istediğini elinden almasın diye izlenecek en kolay yol, o kişiyi öldürmektir. *Homo homini lupus*, insan insanın kurdudur, iyi olan kazansın. Ama bu yasa genelleştirilemez; çünkü herkesi öldürmeye kalkarsan sonunda tek başına kalırsın, oysa insan sosyal bir hayvandır. Âdem'in Havva'ya ihtiyacı vardır, bu durum cinsel arzuyu tatminden değil (bir keçi de yeterlidir onun için) yaratma, çoğalma isteğinden kaynaklanır. Eğer Âdem Havva'yı, Habil ve Kabil'i öldürürse tek başına kalır.

Bu nedenle insan, sevgi ve saygıyla *engelleri aşmalıdır*. Bir başka deyişle sosyal bir anlaşma imzalamalıdır. İsa, insanları sevin ve kendinize yapılmasını istemediğiniz şeyle-

ri başkalarına yapmayın, dediğinde, çok iyi bir aydınlanmacı düşünür gibidir (Tanrı'nın oğlu olduğunu söylemesinin dışında, hemen hemen her zaman aydınlanma görüşlerine sahiptir. Onun Tanrı'nın oğlu olduğu görüşü bize göre değil, ona göre doğruydu, yani mantığa değil, inanca dayanmaktaydı).

Aydınlanmacı düşünür, anlaşma ilkesine dayanan çok karmaşık, hatta kahramanca (örneğin, insanın evlatlarını kurtarmak için ölmesi doğrudur) bir etik geliştirebileceğine inanır.

Aydınlanmacı düşünür, insanın beş önemli ihtiyacı olduğunu bilir (şu anda, bu beş ihtiyaçtan başka bir ihtiyaç gelmiyor aklıma): Beslenme, uyku, sevgi (sevgi, cinselliği ve en azından bir evcil hayvana bağlılığı da içeriyor), oyun oynamak (bir şeyi sırf zevk duymak için yapmak) ve soru sormak. Bunları önem sırasına göre yazdım, ama bir bebek süt emdikten, uyuduktan, oynadıktan ve anne babasını tanımaya başladıktan sonra, yani büyür büyümez sormaya başlar. İlk dört gereksinim hayvanlar için de geçerlidir, ama beşincisi yalnızca insanlara özgüdür ve dil kullanımını gerektirir.

En temel soru dünyanın neden var olduğudur. Filozof neden varlık olduğunu, neden hiçlik olmadığını sorar kendine, bu normal bir insanın dünyayı kimin yarattığını ve öncesinde ne olduğunu sorması gibi bir şeydir. İnsan, bu soruyu yanıtlama çabası içinde tanrıları yaratmıştır (ya da tanrıları keşfetmiştir, tanrıbilimle ilgili konuları tartışmak istemiyorum).

Onun için aydınlanmacı düşünür, insanın önemli bir başarı elde ettiğinde tanrıyı andığını bilir. Aydmlanmacı düşünür Pantheon'un eleştirilebilir kültürel bir olay olduğunu ama insanı Pantheon'u yapmaya iten sorunun doğa yasasından kaynaklandığını ve dikkate alınıp saygı gösterilmesi gerektiğini bilir.

Bugün, bir aydınlanmacı düşünürü ancak bu vazgeçilmez koşullar altında kabul etmeye hazırım. Bu şekliyle ben de altına imzamı atarım.

Oyundan Karnaval'a*

Aydınlanma üzerine tartışma, aşağı yukarı meşru bir evlat olarak, oyun üzerine tartışmayı doğurdu. Bundan rahatsız olduğumu itiraf etmeliyim. İnsanın beslenme, uyku, sevgi ve tanımanın dışındaki en önemli gereksinimlerinden birinin de oyun olduğunu yazmıştım, ama sonra bu düşüncemin bir "kışkırtma" olarak yansıtıldığını gördüm (6 Ocak bayramında *Repubblica* gazetesinde çıkan bir manşeti kastediyorum). Sanki çocukların, kedi ve köpek yavrularının, her şeyden önce oyun aracılığıyla kendilerini ifade ettiklerini, insan için *animal rationale* [akıllı hayvan] tanımından başka *homo ludens [oyun oynayan insan]* tanımının da kullanıldığını hiç kimse bilmiyormuş gibi.

Bazen, iletişim araçlarının, bildiğimiz şeyleri bize tekrar tekrar anlattıklarını, İtalyanların deyimiyle her seferinde sıcak suyu yeniden keşfettiklerini düşünüyorum. Ama bu konu üzerinde iyice düşünecek olursak, insanlara bildikleri şeyleri anlatmanın iletişim araçlarının en temel işlevlerinden biri olduğunu anlarız. Bir gazete, aniden "Manzoni'nin *Nişanlılar* adlı başyapıtını okumak gerekir" diyemez. Kitabın yeni bir basımının yapılmasını beklemek zorundadır, sonra ona geniş yer ayırarak şu başlığı atar: "Kültürel modalar. Manzoni'nin dönüşü". Çok da iyi yapar, çünkü okurları arasında Manzoni'yi unutanlar ve yazar hakkında bilgi sahi-

* *La Repubblica*, Ocak 2001.

bi olmayan gençler olabilir. Bir başka deyişle, gençler "sıcak su"yun yalnızca musluklardan aktığını düşündükleri için, onlara sıcak su elde etmek için suyun kaynatılması ya da yeraltında aranması gerektiğini anımsatmakta yarar vardır.

Neyse, oyun konusuna geri dönelim. *La Repubblica* gazetesinde yayımlanan değişik yazıları yeniden okuduğumda, bunların bizi bekleyen derin bir insanbilimsel değişime farklı biçimlerde dikkat çektiklerini gördüm. Oyunun, kaygısız bir idman anı olarak, beden için yararlı olması ya da tanrıbilimcilerin ileri sürdükleri gibi iş *hüznünü [tristitia]* yok etmesi ve buna bağlı olarak da zihinsel yeteneğimizi geliştirmesi için, beklenmedik bir anda olması gerekir. Örneğin gündelik birçok iş arasında, yalnızca zor el işi sırasında değil, Sokrates ile Kebes'nin yoğun felsefe diyaloğu sırasında da meydana gelebilir.

Felix culpa'nın *[mutlu hata]* olumlu yanlarından biri de şudur: Âdem günah işlemeseydi, alın teriyle ekmeğini kazanmak zorunda kalmayacak, Cennet'te bütün gün başıboş gezen tembelin biri olacaktı. Bundan da yılanın gelişinin yerindeliği ortaya çıkar.

Her şeye rağmen, eski zamanlardan beri, tüm uygarlıklar yılın birkaç gününü oyuna ayırmıştır. Bizim Karnaval olarak, başka kültürlerin başka bir şekilde adlandırdığı bir tatil dönemidir bu. Karnaval sırasında hiç ara vermeksizin oyun oynanır ama güzel geçmesi ve yorucu olmaması için kısa sürmelidir. *Repubblica* gazetesinden bu "kışkırtma" nedeniyle yeni bir tartışma başlatmamasını rica ediyorum; çünkü Karnaval edebiyatı çok geniştir.

İçinde yaşadığımız uygarlığın özelliklerinden biri, yaşamı tamamen Karnaval haline getirmesidir. Bu, her şeyin makinelere bırakıldığı ve daha az çalışıldığı anlamına gelmez, çünkü boş zamanın teşvik edilmesi ve düzenlenmesi konusuna hem diktatörlükler, hem de liberal reformcu iktidarlar çok

önem vermişlerdir. Ama artık *iş de Karnaval'a dönüşmüştür.*

Sıradan bir vatandaşın televizyon ekranı karşısında geçirdiği saatleri düşünecek olursak, yaşamın Karnaval'a dönüştüğünden söz etmek olağan ve kolaydır. Haberlere ayrılan çok kısa sürenin dışında, televizyon öncelikle eğlenceye yer vermektedir ve eğlenceler arasında da, yaşamı sonsuz bir Karnaval olarak anlatanlar yeğlenmektedir; soytarı ve çok güzel genç kızlar konfeti değil, oyun oynayarak herkesin kazanabileceği milyarları saçmaktadırlar havaya (sonra da, ülkemizin bu görüntüsünün cazibesine kapılıp, bu kalıcı panayıra ulaşmak için her şeyi yapmaya hazır Arnavutlardan yakınıyoruz).

Kitle turizminde harcanan zaman ve para göz önüne alınacak olursa tam bir Karnaval'dan söz etmek mümkündür. Kitle turizmi *charter* fiyatına düşsel adalara yolculuklar önerir, Venedik'i ziyaret etmeye çağırır. Bu kentte turistler eğlenip gezdikten sonra, tıpkı bir Karnaval'ın sonunda olacağı gibi, çevreye içecek kutuları, kâğıt, sosis ve hardal artıkları saçıp geri dönerler.

İş yerlerinde bir Karnaval yaşandığından pek söz edilmiyor, oysa bir zamanlar bizim yaptığımız işleri yapan şu "çokbiçimli nesneler", yani küçük robotlar iş saatlerini bize oyun zamanı olarak hissettirmektedirler.

Amirinden gizli bilgisayar oyunu oynayan ya da *Playboy*'un internet sitesini ziyaret eden memur sürekli bir Karnaval yaşar. Konuşan, izlenecek yolu anlatan ve ısı derecesini, kalan benzini, ortalama hızı, yolculuk için gereken zamanı öğrenmek için düğmelerinin kurcalamasını sağlayıp insan yaşamını tehlikeye atan otomobilleri kullanalar da kendine özgü bir Karnaval yaşar.

Cep telefonu (Stefano Bartezzaghi'nin dediği gibi, günümüzde Linus'un battaniyesine dönmüştür) doktor ya da su tamircileri gibi, acil müdahale gerektiren mesleklerin sahip-

leri için bir iş aracıdır. Diğer insanlar için yalnızca çok özel durumlarda, örneğin anahtarımızı unutmuş ve evimize giremiyorsak bunu acil bildirmek amacıyla ya da tren raydan çıktığı için, sel felaketiyle karşı karşıya kaldığımız için, bir kaza ya da trafik yoğunluğu nedeniyle randevumuza gecikeceğimizi bildirmek için kullanılması gerekir. Böyle olsa, hayatta çok talihsiz olan kişilerin dışında, cep telefonunun bir araç olarak bir, bilemediniz iki kez kullanılması gerekir. Ama cep telefonunu kulaklarına yapıştıran insanların harcadıkları zamanın yüzde doksan dokuzu oyun içindir. Trende yanımızda oturan ahmak, yüksek sesle finans anlaşmaları yaparken aslında kafasında tüyden bir taç, penisinde de rengârenk bir yüzükle böbürlenmektedir.

Çoğunluğu hiçbir işe yaramayan bir yığın rengârenk eşyayla dolu süpermarkette ya da otoyol dinlenme tesislerinde geçirilen zaman da oyun zamanıdır; bir paket kahve almak için gittiğin yerde bir saat geçirdikten sonra dört paket de köpek bisküvisi alarak çıkarsın, elbette köpeğin yoktur, olsa bile ancak nefis bir Labrador'un olabilir, şu en moda, bekçilik etmesini, avlanmasını, yermantarı bulmasını bilmeyen, seni bıçaklamak üzere olan birinin elini yalamaya hazır köpek cinsi, olağanüstü bir oyuncaktır o, özellikle de suya koyduğunda seni pek eğlendirir.

Yetmişli yıllarda radikal sol kanat Potere Operaio tarafından yapılan işi reddetme çağrısını anımsıyorum: Eninde sonunda otomasyon üstün gelip iş gücüne gereksinimi azaltacaktı. O zaman buna, işçi sınıfı çalışmayı reddederse otomasyonu kim geliştirecek diye itiraz ediliyordu. Bir anlamda Potere Operaio haklıydı: Otomasyon tek başına, deyim yerindeyse, kendi kendine gerçekleşti. Ama Marx'ın düşlediği ütopik koşul olan işçi sınıfının soylu ideallere kavuşmasını sağlamamıştı, bu ideallere göre her biri balıkçı, avcı, vesaire olabilecekti. Tersine, işçi sınıfı karnaval sanayisi tarafından sı-

radan kullanıcı olarak çalıştırılmaktadır. Yalnızca zincirlerinden kurtulmak zorunda değildir. Bugün, bir devrim eylemi *black-out*'a [İng. (burada) yayın yasağı] neden olsa, *Biri Bizi Gözetliyor* programından yoksun kalabilir, işte onun için oyunu ona bu programı sunandan yana kullanıyor ve onu eğlendiren kişiye fazla fazla değer vermek için çalışmaya devam ediyor.

İnsanların dünyanın başka yerlerinde az eğlenip açlıktan öldüklerini keşfedince de, sahte vicdanımızı, zenci çocuklara, paraplejik ve bir deri bir kemik kalmış insanlara para toplamak için düzenlenen eğlenceli bir yardım gösterisiyle rahatlatırız.

Spor Karnaval'a dönüştü. Nasıl mı? Spor, oyunların en mükemmelidir: Bir oyun nasıl Karnaval'a dönüşür? Belli aralıklarla gerçekleşirken (haftada bir maç, ara sıra Olimpiyatlar) yaşamımızın her anına yayılarak, tek başına bir etkinlikken, sanayi etkinliği olarak. Oynanan oyun artık kimseyi ilgilendirmiyor (hatta ancak uyuşturucu kullanma yoluna giderek dayanılabilen sert bir işe dönüşmüştür), büyük Karnaval'ın öncesi, yaşandığı an, sonrası önemli. Bütün hafta oynayan da oyuncular değil, oyunu seyredenlerdir.

Siyaset Karnaval'a dönüşmüştür; nitekim artık bu olgu için "siyaset gösterisi" deyimi kullanılmaktadır. Parlamento yavaş yavaş gücünü yitirmekte, siyaset artık, tıpkı gladyatör oyunları gibi, ekranlarda yapılmaktadır ve bir başbakanı onaylamak için Miss İtalya ile buluşturmak gerekmektedir. Bu hanım da, başbakanın karşısına normal giysilerle değil (tüm akıllılığına rağmen), yarışma giysisiyle çıkar. (Belki bir gün gelir, cumhurbaşkanı da kendini onaylatmak için cumhurbaşkanı giysisiyle ortaya çıkmak zorunda kalır).

Din Karnaval'a dönüşmüştür. Bir zamanlar, bazı filmlerde, ayin sahnesinde rengârenk giysiler içinde zencilerden oluşan bir grubun parmaklarını şıkırdatıp dans ederken "*Oh yes, oh*

Jesus!" diye şarkı söylemesini gülümseyerek izlerdik (Katolik deneyime sahip bizler gerçek eserlere, Protestanlık sonrası Karnaval'ın ortasında gerçek eserlere ne oldu diye sorardık). Bugün, *absit iniuria* [söz meclisten dışarı], şu yıldönümü kutlamalarının çoğuna eşlik eden rock müziği bize diskotekten başka bir şey anımsatmamaktadır.

Bazı homoseksüeller binlerce yıldır süren dışlanmışlıklarına Gay Pride Karnavalı'yla karşılık bulacaklarına inandılar. Sonunda kabul gördüler; çünkü Karnaval boyunca her şey kabul görür, Papa II. Ioannes Paulus'un karşısında göbeği görünen bir şarkıcı bile (unutmuş gibi yapmayın, bu oldu ve çok az kişi o zavallı soylu yaşlı adama acıdı).

Oyunu seven yaratıklar olduğumuz için ve oyun boyutları duyumuzu yitirdiğimiz için büyük bir Karnaval'ın ortasındayız. İnsan kaynakları bitmez, belki de bir değişime uğramaktadır ve bu yeni koşulu kabul edecektir, hatta ruhsal yararlar da sağlabilir. Belki de işin artık lanetli bir niteliği olmaması doğrudur ve zaman iyi bir biçimde yaşlanmak için harcanmamalıdır, işçi sınıfı da artık her şeye gülüp geçerek cennete gitsin. Neşemiz bol olsun!

Belki de Tarih, fakirleştirilmiş uranyumlu, ozon tabakasında şimdikinden çok daha büyük bir delikle güzel bir dünya savaşı düzenler de Karnaval biter. Ama Büyük Karnaval'ın arzuları tatmin etmediği, bilediği üzerine düşünmemiz gerekir. Buna en iyi örnek diskotek gerçeğidir: Danslar edilip içkiler içildikten sonra koşma isteği sönmez, kapılar kapanır ama gece ölüm yarışı hiç bitmez.

Büyük Karnaval'ın bizi şu fıkrada anlatılan duruma sürükleme tehlikesi vardır: Adamın biri kadının birine yaklaşarak imalı bir şekilde sorar: "Bayan, orjiden sonra yapacak bir işiniz var mı?"

Gizliliğin kaybı*

İnternet aracılığıyla iletişimin küreselleşmesinin sorguladığı ilk kavram, insanoğlu, hatta hayvanlar alemi kadar eski olan sınır kavramıdır. Etoloji, bize her hayvanın kendi çevresinde ve benzerlerinin çevresinde bir saygı "çember"i, yani kendini güvende hissettiği bir alan belirlediğini ve o sınırı geçeni rakip olarak algıladığını öğretmiştir. Sosyal antropoloji bu koruyucu alanın kültürlere göre nasıl değiştiğini gösterir: Örneğin bazı topluluklarda kişinin karşısındakine yakın davranması samimiyet olarak algılanırken, başka toplumlarda rahatsızlık yaratıp, saldırganlık olarak kabul edilebilir.

İnsanlar arasında bu koruma alanı bireyden topluma genişlemiştir. Sınır –ister kent, isterse bölge ya da krallık sınırı olsun– her zaman bireysel koruma çemberlerinin bir tür ortak genişlemesi olarak görülmüştür. Sınırın Latin zihniyetinde nasıl saplantı haline geldiğini düşünelim; Latin dünyasının kurulma söylencesi bile bir sınır ihlaline dayanmaktadır: Romulus bir sınır çizer ve buna saygı göstermeyen kardeşini öldürür. Julius Caesar da Rubicon'u geçerken, Remus'un, kardeşinin belirlediği sınırı ihlal ederken hissettiği sıkıntının aynısını duymuştur. Caesar nehirden geçerken silah gücüyle Roma topraklarını işgal edeceğini biliyordu. Başlangıçta Rimini'ye yerleşmiş, sonra Roma'ya doğru yürümüş olma-

* Eylül 2000'de, Stefano Rodotà tarafından, gizlilik üzerine Venedik'te düzenlenen bir konferansta sunulan metin.

sı önemli değildir: Saygısızlık sınır aşılarak yapılmıştır ve artık geriye dönüşü yoktur. Ok yaydan çıkmıştır. Yunanlılar *polis*'in sınırını bilirlerdi ve bu sınır dillerinin ya da farklı lehçelerinin kullanımıyla da çizilirdi. Yunan dilinin konuşulmadığı yerden itibaren barbarlar yaşardı.

Sınır kavramı bazen öyle saplantı haline gelmiştir ki, bu iş kimin hangi bölgede yaşayacağını belirlemek için kentin içini iki ayrı bölgeye ayıran bir duvar yapımına kadar varmıştır. Sınırı geçmek isteyen Doğu Almanya vatandaşları, söylencedeki Remus'un kaderini paylaşıyordu. Doğu Berlin örneği aslında bizlere tüm sınırlarla ilgili bir gerçeği göstermektedir. Sınır, toplumu yabancıların saldırısından korumanın ötesinde, onları düşman gözlerden de korumaktadır. Despot iktidarlar, surlar ve dil engelleriyle, vatandaşlarının başka yerlerde meydana gelen olaylardan habersiz yaşamalarını sağlarlar ve genelde geleneklerinin, zenginliklerinin, buluşlarının, tarım yöntemlerinin başkaları tarafından öğrenilmesini engellerler. Büyük Çin Seddi yalnızca imparatorluk vatandaşlarını korumuyor, aynı zamanda ipek üretimi sırrının da gizli kalmasını sağlıyordu.

Vatandaşlar bu sosyal gizliliğin bedelini bireysel gizlilikten gönüllü vazgeçerek ödemişlerdir. Laik ya da dinsel, değişik türdeki sorgulamalar aracılığıyla insanların davranışları, hatta çoğu kez düşünceleri denetlenmiştir; gümrük ve vergi yasalarıyla vatandaşların özel mülkiyetinin devletin denetimi altında olması sağlanmıştır.

İnternetle yavaş yavaş ulusal devlet tanımında kuşkular doğmaktadır. İnternet yalnızca uluslararası ve çok dilli *chat lines* sağlamaya izin veren bir araç değildir. Bugün Pomerania'da bulunan bir kent Estremadura'da bir kentle, *online* ortak ilgi alanları keşfedebilir ve sınırlardan geçen otoyolları aşarak ticari ilişkiler kurabilir, durdurulması olanaksız insan göçü dalgasında, Roma'daki Müslüman toplu-

luk için, Berlin'deki Müslüman toplulukla bağlantı kurmak çok daha kolaydır.

Ama sınırların bu şekilde ortadan kalkmasıyla birbirine zıt iki gerçek ortaya çıkmıştır. Bir yanda, artık vatandaşlarının başka ülkelerde neler olduğunu öğrenmesine engel olabilecek bir ülke kalmamıştır ve aynı şey yakında diktatörlük rejimleri için de geçerli olacaktır. Diğer yanda devletlerin vatandaşlarının etkinliklerini sıkı bir biçimde denetlemesi de artık başka güç merkezlerinin eline geçmiştir: Bu merkezler (her zaman yasal yollardan olmasa da) teknik açıdan, kime yazdığımızı, ne satın aldığımızı, nerelere yolculuk yaptığımızı, ansiklopedik becerilerimizin neler olduğunu, hatta cinsel tercihlerimizi bilecek durumdadır. Bir zamanlar sapık tutkularını, köyünün kapalı dünyasında sır olarak saklamaya çalışan zavallı sübyancı bile, bugün teşhirci olma yolunda cesaret kazanmakta ve utanç verici sırrını *online* açıklamayı göze almaktadır. Özel yaşamını korumaya çalışan vatandaşın en büyük sorunu, bir zamanlar yollarda tüccarları soyan haydutlardan daha tehlikeli olmayan *hacker*'lar değil, *cookie*'ler ve her birimiz hakkında bilgi toplanmasını sağlayan diğer inanılmaz teknolojilerdir.

Bu yakınlarda yayımlanan bir televizyon programı, dünya kamuoyunu, Big Brother gerçeğinin, ancak bazı insanların meraklı kitleler tarafından gözetlenmeye karar verdikleri (kınanabilir olsa da özgür iradeyle alınmıştır) zaman ortaya çıktığına inandırmaktadır. Ama bu Orwell'ın sözünü ettiği Big Brother (Büyük Birader) değidir. Orwell'ın romanındaki durum, insan kitlelerinin her bir üyesi tarafından yerine getirilen bütün bireysel davranışları, onlar istemese de gözetleyen sınırlı bir gruptan doğmaktadır. Orwell'ın Big Brother'ı milyonlarca *dikizcinin* tek bir teşhirciyi izlediği televizyon şovu değildir; Bentham'ın planladığı Panopticon ad-

lı hapishanedir, burada görünmeyen birçok gardiyan tek bir mahkûmu gözetler. Orwell'ın romanındaki Büyük Birader, "Küçük Birader" Stalin için bir alegoriyken, bugün bizi gözetleyen Big Brother'ın belirgin bir yüzü yoktur, bir kişi değil, küresel ekonominin tümüdür. Foucault'nun İktidar'ı gibi bilinen bir varlık değildir, oyunu kabul edip birbirine destek veren merkezlerin tümüdür; öyle ki, bir güç merkezi için bir süpermarkette alışveriş edenleri gözetledikten sonra, kredi kartıyla kaldığı otelin ücretini ödediğinde kendisi de gözetlenecektir. İktidar tanınan bir sima olmadığı için, yenilmesi de olanaksızdır. Ya da en azından denetim altına alınması zordur.

Şimdi gizlilik kavramının köklerine geri dönelim. Doğduğum kentte her yıl, Noel'de, Beytüllahm'de çobanlar arasında geçen *Gelindo* adlı dinsel bir komedi sahnelenir. İzlerken, olayların Alessandria'ya bağlı köylerde yaşayan köylüler arasında geçtiği izlenimini duyarsınız. Nitekim bizim oraların lehçesiyle konuşulur ve çok gülünç değişiklikler yapılır, örneğin oyuncular Beytüllahm'e ulaşmak için, (bizim oralardaki) Tanaro nehrini geçmek gerektiğini ya da günümüz hükümetinin çıkardığı yasa ve kuralların kötü yürekli Herod'un işi olduğunu söylerler.

Bir ara Müneccim Krallar ortaya çıkar ve çobanlardan biri olan Maffeo ile karşılaştıklarında Beytüllahm'e giden yolu sorarlar. Yaşlı ve biraz bunak çoban yolu bilmediğini, az sonra gelecek olan efendisi Gelindo'ya sorabileceklerini söyler. Gerçekten de Gelindo geri dönerken yolda Müneccim Krallarla karşılaşır, içlerinden biri ona Gelindo olup olmadığını sorar. Gelindo ile Müneccim Krallar arasında geçen konuşma önemli değildir, bizi asıl ilgilendiren daha sonra olanlardır; Gelindo, Maffeo'ya o yabancıların kendisinin adını nereden bildiğini sorar, bunun üzerine çoban bunu onlara kendi-

sinin söylediğini itiraf eder. Gelindo küplere biner ve çobanı dövmekle tehdit eder. İnsanın adının harcanan para gibi çevreye yayılmaması gerektiğini söyler. İsim özel bir değerdir ve herkese bildirildiğinde, o adı taşıyan kişinin elinden *özeli* alınmış olur. Gelindo *özel* kavramını elbette bilmiyordu ama savunduğu o değerdi. Daha zengin bir dili olsaydı bize ihtiyatlı davrandığını, gizliliği korumak, sır tutmak gerektiğini ya da mahremiyetini savunduğunu söylerdi.

Aslında insanın ismini koruması eskimiş bir alışkanlık değildir. 68 kuşağı gençleri toplantılarda ayağa kalkıp kendilerini Paolo, Marcello, Ivano olarak tanıtırlardı, ad ve soyad söylemezlerdi. Bu alışkanlık, o sırada orada bulunabilecek gizli bir polisin konuşmacıların adlarını kaydetmesinden korkulduğu için vardı. Bu uygulama, faşizmle mücadele eden İtalyan partizanların uzakta olan ailelerine zarar gelmesini önlemek için takma ad kullanmaları ile aynı çabadan kaynaklanmaktadır. Ama kimliğini koruma isteği, bazen haklı görüşler bildirmek, bazen de bir yarışma sorusunun yanıtını vermek için televizyon ve radyo programlarına katılan insanlarda da görülmektedir. Bu insanlar, belki de içgüdüsel bir utançla, kendilerini Pavia'dan Marcella, Roma'dan Agata, Termoli'den Spiridione olarak tanıtıyorlar (bu artık sunucular tarafından da desteklenen bir ilke oldu).

Bazen insanın kimliğini koruma arzusu, eylemleriyle ilgili sorumluluk almama isteğinden, korkudan da kaynaklanır ve bir insanın herkesin önünde adını soyadını hiç düşünmeden söyleyebildiği ülkelere gıptayla bakılır. Adımızı koruma isteğimiz bazen gülünç gelebilir ve pek haklı nedenlere dayanmayabilir ama özel yaşamımızı koruma isteğinin haklılığı tartışılmazdır. Eski geleneklere göre, kol kırılır yen içinde kalır. Kişi yaşını, hastalıklarını ya da gelirini, yasa gerektirmiyorsa, açıklamayabilir.

Özel yaşamı koruma isteğini kimler duyar? Elbette yaptı-

ğı ticari etkinliklerin bilinmesini istemeyen, özel mektuplarının okunmasından rahatsızlık duyan, araştırma verilerini henüz açıklamak istemeyen kişiler tarafından istenir. Bütün bunları çok iyi biliyoruz ve gizlilik hakkı isteyenler için yasalar çıkarılmaktadır. Ama bu hakkı isteyenler kaç kişidir? Bana göre kitle toplumunun, basın, televizyon ve internet toplumunun yaşadığı en büyük trajedilerden biri, isteyerek gizlilikten vazgeçmesidir. Gizlilikten vazgeçilince, patolojik sınırda teşhircilik ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenle teşhirci bir toplumda gizliliğin korunması için mücadele etmek bana biraz tuhaf geliyor.

Çağımızın sosyal trajedilerinden biri, genellikle yararlı bir rahatlama aracı olan dedikodunun değişime uğramış olmasıdır. Köyde, evlerin önünde ya da meyhanede yapılan klasik dedikodu sosyal bir bağlantı öğesiydi. Dedikodu sağlıklı, şanslı ve mutlu bir insan hakkında yapılmazdı; bir kusur, bir yanlış, bir talihsizlik üzerine konuşulurdu. Bu şekilde, dedikoducular, dedikodusunu yaptıkları kişinin başına gelen kötü olaylara bir anlamda katılmış olurlardı (çünkü dedikodu her zaman küçümseme duygusu uyandırmaz, bazen acıma hissi de doğurabilir). Ama dedikodu, ancak konuyla ilgili kişilerin gıyabında yapıldığında etkili olurdu, ayrıca bu kişilerin hiçbir şeyden haberi olmaması gerekirdi (bilmiyormuş gibi yaptıklarında onurlarını kurtarmış olurlardı). Kişi, hakkında yapılan dedikoduyu öğrendiğinde ve hiçbir şey olmamış gibi davranamayacak duruma geldiğinde, kavga başlardı ("seni yılan dilli seni, hakkımda konuştuğunu biliyorum..."). Kavga olup bittikten sonra da haber herkese yayılırdı. Dedikodu kurbanı gülünç duruma düşer ya da sosyal cezaya maruz kalırdı, ardından dedikoducuların konuşacak konusu kalmazdı. Dedikodu, sosyal rahatlama kaynağı olarak kaldığı süre içinde, dedikoducular ve kurbanları, mümkün olduğunca bir sır

alanını korumak zorundaydılar.

Modern dedikodu olarak adlandıracağımız olay ilk kez basın aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Eskiden, yaptıkları iş nedeniyle (sinema yıldızları, şarkıcılar, sürgündeki kral ve kraliçeler, ünlü çapkınlar) isteyerek fotoğrafçıların ve habercilerin karşısına çıkan insanların yaşamlarıyla ilgilenen yayınlar vardı. Oyun, o kadar açık bir şekilde yapılırdı ki, bazen okurlar, iki sinema yıldızı bir restoranda başbaşa yemek yerken yakalandıklarında, bunun aralarında "hoş bir dostluk" doğduğu anlamına gelmediğini, iki yıldızın basın danışmanları tarafından düzenlenmiş bir yemek olduğunu bilirlerdi. Ama insanlar bu yayınları, gerçeği öğrenmek için değil, sadece eğlenmek için okurlardı.

Günlük gazeteler dahil olmak üzere, ciddi diye adlandırılan basın organları da, bir yanda televizyonla rekabet edebilmek, diğer yanda çok sayıda sayfayı besleyebilmek amacıyla reklam alabilmek için, gittikçe daha fazla sosyal olay ve moda, gösteri dünyası ve dedikoduyla ilgilenmeye, haber bulamayınca da uydurmaya başladılar. Bir haber uydurmak olmamış bir olay hakkında bilgi vermek anlamında değil, haber olmayan bir olayı, örneğin bir politikacının tatilde ağzından kaçırdığı bir cümleyi, gösteri dünyasında olup bitenleri haber haline getirmek anlamına gelir. Dedikodu, o kadar çok genel bilgi malzemesi oldu ki, magazinin meraklı denetiminden uzak kalelere kadar girdi ve tahtta bulunan krallara, siyasi ve dini liderlere, devlet başkanlarına, bilim insanlarına kadar ulaştı.

Dedikodu ilk değişim evresinde, fısıltıyla dile getirilen bir olaydan, yüksek sesle söylenen ve dedikoducunun, dedikodu kurbanının ve konuyla aslında ilgilenmeyen insanların bildiği bir olaya dönüşmüştür. Büyüsünü ve sır gücünü yitirmiştir. Ama yeni bir dedikodu kurbanı görüntüsü ortaya çıkarmıştır: O artık acınması gereken bir insan değildir; çünkü

ünlü olmuştur. Dedikodu konusu olmak, yavaş yavaş sosyal statü simgesine dönüşmektedir.

Bu noktadan sonra ikinci evreye geçilmiştir; televizyon yayınlarında, artık dedikoducular kurbanları hakkında konuşmuyor, kurbanlar mutlulukla, sinema yıldızıyla ya da siyasetçiyle aynı statüye sahip olacaklarına inanarak, kendi kendilerinin dedikodularını yapıyorlar. Televizyon dedikodularında, orada bulunmayan biri hakkında kötü konuşulmuyor: Kurban, özel yaşamındaki olayları anlatarak, kendi dedikodusunu yapıyor. Böylece dedikodu kurbanı dedikoduyu ilk öğrenen oluyor ve herkes onun her şeyi bildiğini biliyor. Herhangi bir söylentinin kurbanı değil o. Artık ortada bir sır yok. Bizler bu tür dedikodu kurbanlarının üzerine gidemeyiz; çünkü zayıflıklarını açıklayarak kendilerinin cellatı olma yürekliliğini göstermişlerdir. Onlara acımamız da mümkün değildir, çünkü itiraflarından imrenilecek bir yarar sağlamışlardır; bir başka deyişle artık kamuoyu tarafından tanınmaktadırlar. Dedikodu, sosyal rahatlama aracı özelliğini yitirmiş ve gereksiz teşhire dönüşmüştür.

Toplumdaki dikizcilere, yaptıkları seçim nedeniyle zaten psikolojik yardıma ihtiyacı olan –bu herkesin gözü önünde kanıtlanmıştır– insanların katıldığı Biri Bizi Gözetliyor gibi yayınların sunulmasını beklememize gerek yoktu. Yıllarca, kimsenin ruhsal açıdan dengesiz olabileceğini düşünmediği çok sayıda insan, ekrana çıkıp eşiyle birbirlerini nasıl aldattıkları konusunda tartıştı, kayınvalidesiyle kavga etti, onu terkeden sevgilisine yalvardı, herkesin gözü önünde birbirlerini tokatladılar, cinsel becerisizliklerin acımasızca tahlil edildiği boşanmaya giden olaylar sahnelediler.

Eskiden özel yaşam o kadar gizliydi ki, "sırların sırrı" günah çıkaranın sırrıydı, artık günah çıkarma kavramı da altüst olmuştur.

Bundan daha beter olaylar da yaşanmıştır. Sıradan kadın-

lar ve erkekler, utanılacak özel yaşamlarını gözler önüne sererek, insanları eğlendirirken, aynı zamanda ekranda ya da yazılı basında görünme arzularını da tatmin ediyorlardı ama bu insanların yanı sıra bir zamanlar Köyün Aptalı olarak adlandırılan kişi de kamuoyunun önüne çıkıverdi. Yazımda bu kişiden söz ederken, doğuştan talihsizliğine saygı duyduğum için onu daha hafif bir ifadeyle, Köyün Zavallısı olarak adlandıracağım.

Bir zamanlar Köyün Zavallısı, hem fiziksel olarak hem zekâ açısından tabiat ananın cömert davranmadığı bir insandı. Köy meyhanesinde acımasız komşuları ona içki ısmarlar, sarhoş olunca da uygunsuz ve müstehcen hareketlerde bulunmasını beklerlerdi. Aslında Köyün Zavallısı alttan alta aptal yerine konduğunu bilir ama bedava içki içmek için bu oyundan vazgeçemezdi, ayrıca teşhirciliğin pek farkına varacak akla da sahip değildi.

Günümüz küresel televizyon köyünün zavallısı, ekrana çıkıp karısını sadakatsızlıkla suçlayan eş gibi sıradan bir insan değildir. Sıradanın da altındadır. Nitekim zavallı olduğu için *talk show*'lara, yarışma programlarına davet edilir. Televizyon zavallısının mutlaka az gelişmiş biri olması gerekmemektedir. Nuh'un gemisini yeniden keşfeden biri ya da yıllarca gazetelerin ya da patent bürolarının kapısını aşındıran, sonunda onu ciddiye alacak birini bulabilen, yeni bir kesintisiz devinim sisteminin kâşifi ya da pazar programlarına katılan, tüm yayıncıların reddettiği bir yazar da olabilir. Bir başyapıt ortaya çıkartmakla uğraşacağına, ekranda pantolonunu aşağı indirip ya da kültürel bir tartışmada küfürler savurarak üne kavuşabilir ya da sonunda kendini dinletmeyi başaran, zor sözcükler kullanarak duyudışı deneyimler yaşadığını anlatan bilgiç bir kadın da olabilir.

Eskiden, meyhane arkadaşları sınırı aşıp köyün zavallısı-

na yapılmayacak şeyler yaptırdıklarında, araya belediye başkanı, eczacı, bir aile dostu girer, onu kolundan tutup evine götürürlerdi. Oysa küresel televizyon köyünün zavallısını kimse korumak için alıp evine götürmüyor. Zavallının işlevi, kalabalığın eğlenmesi için ölüme mahkûm bir gladyatörünkine benzer. İntihar etmek isteyeni bu kararından vazgeçirmeye çalışan toplum ya da bir uyuşturucu bağımlısını kendisini ölüme götürecek uyuşturucudan kurtarmaya çalışan toplum, televizyon zavallısını korumaz, tersine, bir zamanlar lunaparkta cüce ve sakallı kadınlara yapıldığı gibi, onu kendini teşhir etsin diye teşvik eder.

Bu kesinlikle bir suçtur ama burada amacım zavallıyı korumak değildir (bu konuyla yetkililerin ilgilenmesi gerekir elbette; çünkü zekâ sorunu olan bir insanın istismarı söz konusudur): Benim asıl kaygım, ekrandaki görüntüsüne övgü yağan bu zavallı kişinin evrensel modele dönüşmesidir. O kendini gösterdiğine göre, herkes gösterebilir. Bu teşhircilik, kamuoyunu, hiçbir şeyin, en utanılacak uğursuzlukların bile gizli kalmaması gerektiğini ve çirkinliğin teşhirinin ödüllendirildiği gerçeğini kabul ettirir. Reyting oranları, Zavallının televizyona çıkar çıkmaz ünlendiğini gösterir ve bu ün yapılan sözleşmeler, konferans ve eğlencelere davetler, hatta bazen cinsel tekliflerle ölçülür (Victor Hugo güzel bir kadının Gülen Adam için çıldırabileceğini öğretmişti bize). Sonuçta biçimsizlik kavramı da biçimsizleşmektedir ve her şey, çirkinlik bile güzel kabul edilmektedir, yeter ki ekrana taşınsın.

Kitabı Mukaddes'i anımsıyor musunuz? *Dixit insipiens in corde suo. Deus non est. [Akılsız içinden "Tanrı yok" der.]* Televizyon zavallısı gururla şunu ileri sürer: *Ego sum. [Ben varım.]*

Buna benzer bir olay internette de yaşanmaktadır. Anasayfa *[homepage]* araştırmaları, bir site kurmaktaki amacın, yalnızca insanın kendi iğrenç normalliğini –anormallik değilse– sergilemek olduğunu göstermektedir.

Bir süre önce, kalınbağırsağının fotoğrafını sunan bir adamın anasayfasına rastladım, aynı fotoğraf belki hâlâ kişisel sayfasında yer alıyordur. Bilindiği gibi, artık bir kliniğe gidip rektumunuzu, ucunda küçük bir kamera olan bir sondayla inceletebilirsiniz ve renkli bir televizyon ekranında sondanın (kameranın) en gizli yerlere kadar yaptığı yolculuğu görebilirsiniz. Genellikle, muayeneden birkaç gün sonra, doktor hastaya kolonunun renkli fotoğrafını çok büyük bir gizlilikle teslim eder.

Sorun tüm insanların kolonlarının (ölümcül tümör vakaları dışında) birbirine benzemesidir. Bu arada, kişi kendi kolonunun renkli fotoğrafıyla ilgileniyorsa, başkalarının kolonlarına bakmaz. Sözünü ettiğim kişi herkese kolonunun fotoğrafını göstermek için zahmet edip *home page* hazırlamış. Belli ki bu kişiye yaşam hiçbir şey vermemiş, adını vereceği kimsesi yok, yüzüyle ilgilenecek bir hayat arkadaşı, tatil fotoğraflarını gösterebileceği dostları olmamış. Biraz görünür olabilmek için bu son teşhire başvurmuş çaresizce. Özel yaşamın gizliliğinden bilerek vazgeçildiği bu tür olayların altında öyle korkunç çaresizlikler yatmaktadır ki, aslında acıma duygusuyla görmezden gelmemiz gerekir. Ama teşhirci –dramı da işte buradadır– utancını görmezden gelmemize izin vermez.

Özel yaşamın gizliliğinin isteyerek bozulması konusunda daha birçok örnek verebilirim. Yolda, restoranda, trende cep telefonuyla en özel işlerini konuşan, hatta bazen uydu aracılığıyla aşk trajedileri sahneleyen binlerce insan önemli ve acil bir şeyi iletmek durumunda değildirler, öyle olsa söyleyecekleri şeyler gizli kalsın diye alçak sesle konuşurlar. Bir buzdolabı şirketi için önemli kararlar aldıklarını, borsada alım satım yaptıklarını, konferans düzenlediklerini, sevgililerinden ayrıldıklarını herkese bildirmek için can atarlar.

Cep telefonuna para ödemişlerdir, onunla birlikte gelen yüksek faturaları da ödemektedirler, onun için herkese özel yaşamlarını anlatabilirler.

Küçük ya da büyük boyutlardaki bu ruhsal ve ahlaksal anormalikleri eğlenme amacıyla sıralamadım. Özel yaşamı korumakla görevli yetkililerin, yalnızca korunmak isteyen kişileri değil, kendisini korumayı bilmeyen kişileri de gözetmekle yükümlü olduklarını düşünüyorum.

Nitekim, gizliliğe saldırının yalnızca bir suç değil, aynı zamanda gerçek bir sosyal hastalık olduğunu bize teşhircilerin davranışı kanıtlıyor. Herkesten önce, ilk olarak çocukların, yozlaşmış ebeveynlerin etkisi altında kalmaması ve bu konuda eğitilmeleri şarttır.

Ama kısır bir döngü ortaya çıkmaktadır. Gizliliğe saldırı, herkesi gizlilik diye bir olayın olmaması düşüncesine alıştırır. Bir sırrın gizli kalması için onu herkese açıklamak gerektiğine inanlar çoğalmaya başlamışlardır, onun için söylemek istenen şeyler, açıkça elektronik posta iletilerinde ya da telefonlarda anlatılır; çünkü gizlenmek istenmeyen bir sözün ilgi çekeceği düşünülmez. Yavaş yavaş teşhirci olunmaya başlanır, çünkü artık hiçbir şeyin gizli kalmayacağı düşüncesine alışılır; gizleyecek bir olay kalmadığında da, hiçbir davranış ayıp olarak nitelendirilemez. Ama özel yaşamımıza saldıranlar, yavaş yavaş kurbanlarının buna razı olduklarını düşünmeye başlamışlardır, onun için de hiçbir engel onları durduramayacaktır.

Gizliliğin korunması yalnızca yargısal bir olay değil, aynı zamanda ahlaksal ve sosyal bir sorundur. Özel yaşamın korunması için yeni yöntemler geliştirmemiz, bunları yaymamız ve ödüllendirmemiz hem kendimizi hem de başkalarını bu konuda eğitmemiz gerekmektedir. Başkalarının özel yaşamına saygı konusunda en iyi örneğin Manzoni'nin *Nişanlılar* adlı yapıtında bulunduğunu düşünüyorum. Yazar, Mon-

zalı Rahibeye, sonunda ahlaksız Egidio'nun iltifatlarını kabul ettirmişti, ama bu şekilde zavallı kadını sefahate ve suça sürüklediğini ve mahremiyetini çiğnediğini biliyordu; bu suçunu okurlarından gizleyemeyeceği için şu cümleyi yazmakla yetinmişti: "Talihsiz kız şöyle cevap verdi." Onun yerinde düşüncesiz bir yazar olsa bize sayfalarca zavallı Gertrude'nin neler yaptığını anlatırdı. Bu dinsel merhamet ve başkalarının mahremiyetine dinsel olmayan saygı açısından olağanüstü bir örnektir.

İnsanın kendi mahremiyetine örnek olarak da, Cesare Pavese'nin intihar etmeden önce yazdığı kısa mektubun son cümlesini vermek istiyorum: "Fazla dedikodu yapmayın."

"Politically correct" üzerine*

"Siyaseten doğru" [İng. *politically correct*; İt. *politicamente corretto*] teriminin artık siyaseten doğru olmayan biçimde kullanıldığını düşünüyorum. Başka bir deyişle, yeni bir dilbilimsel reform hareketi yanlış dil kullanımlarını da beraberinde getirmiştir. Çevrimiçi ansiklopedi *Wikipedia*'da yer alan "PC" (*Politically Correct*) için artık "PC" kısaltması kullanılıyor, ama bu kısaltmayı "kişisel bilgisayar"ın [İng. *personal computer*] kısaltması olan PC ve eski İtalyan Komünist Partisi [İt. *Partito Comunista Italiano*] için kullanılan PC kısaltmalarıyla karıştırmamak gerekir) ile ilgili yazıda bu terimin nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Verilen bilgiye göre, 1793 yılında Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi ("Chisholm *vs* Georgia" davası olarak bilinir), Devlet sözcüğünün çoğu zaman Halk yerine kullanıldığını, Devlet'in halk için var olduğunu ve bu kullanımın doğru olmadığı ("not politically correct" *[siyaseten doğru değil]*) konusunu dile getirmiş, ülke şerefine kadeh kaldırıldığında "Amerika Birleşik Devletleri Halkı" yerine Amerika Birleşik Devletleri'ni anmanın da doğru olmayacağı söylenmişti.

Bu hareket, seksenli yılların başında, üniversite çevrelerinde görülmüş ve haksız ayrımları (gerçek ya da iddia edilen) önlemek amacıyla dilde bazı değişiklikler yapılmış (*Wikipedia*'daki bilgileri aktarıyorum) ve ırk, cins, cinsel tercih

* *La Repubblica*, Ekim 2004.

ya da engellilik, din ya da siyasi düşünce farklılıkları nedeniyle insanları rencide etmemek amacıyla yumuşatılmış sözcükler aranmaya başlanmıştır.

Hepimiz PC'nin ilk savaşının, zencilere yöneltilen hakaret sayılabilecek sözcüklerin değişimi alanında yapıldığını biliriz. Yalnızca şu berbat *nigger* sözcüğü değil, İngilizce *nigro* diye telaffuz edilen *negro* sözcüğünün de artık kullanılmadığını görüyoruz. Bu sözcüklerin yerini önce *black* almış, daha sonra o da düzeltilerek *African-American* önerilmiştir.

Bu düzeltme, PC'nin önemli bir öğesinin altını çizdiği için önemlidir. Sorun "bizim" "başkalarına" ne ad vereceğimiz değil, alacakları sıfatlar konusunda kararı başkalarına bırakmak ve kullanılan yeni terim bu kişileri rahatsız etmeye devam ediyorsa, üçüncü bir öneriyi kabul etmektir.

Eğer belli bir durumu yaşamıyorsan, o durumu yaşayan insanları neyin tedirgin ve rencide ettiğini bilemezsin; onun için de onların önerilerini kabul etmek zorundasındır. Bunun en belirgin örneği İtalyancada *kör* yerine *görme engelli* sözünün kullanılmasıdır. Aslında *kör* sözcüğünde insanı incitebilecek hiçbir şey olmadığı ve kullanıldığında bu gruba ait insanlara karşı duyulan saygı ve dayanışma hissinin azalacağına güçleneceği ileri sürülebilir (Homeros'tan büyük kör kâhin olarak söz edilmesinde her zaman belli bir soyluluk vardır) ama bu kişiler *görme engelli* sözünü yeğliyorlarsa, bizler onların arzusuna uymak zorundayız.

Çöpçü, bu onurlu mesleği yapanlar için ağır bir sözcük mü? Tamam, eğer bu meslek grubu isterse, *ekoloji operatörü* diyebiliriz. Gün gelir de, çelişkiyi seven avukatlar (belki de *avukat bozuntusu*, *kayıp davalar avukatı* gibi küçültücü çağrışımlara yol açan lakaplardan sıkıldıkları için) kendileri için kullanılan bu ünvanı beğenmeyip *yasa operatörleri* olarak anılmak isterlerse, buna saygı göstermek terbiyeli bir davranış olur.

Avukatlar unvanlarını değiştirmeyi neden asla akıllarından geçirmezler (Gianni Agnelli'nin, Yasa Operatörü Agnelli olarak adlandırılmak istediğini düşünün)? Çünkü, avukatlar sosyal açıdan saygı gören ve çok iyi ekonomik koşullara sahip olan insanlardır. PC'nin kararı, çoğu kez henüz çözümlenmemiş olan sosyal sorunlardan, dili daha kibar bir biçimde kullanarak sıyrılmak olarak tanımlanabilir. Tekerlekli sandalye kullanan insanlara *sakat* ya da *özürlü* yerine *farklı bir biçimde becerikli* demeye karar verilebilir, ama kamu alanlarında onlar için özel geçiş yerleri yapılmazsa, açıkça ve iki yüzlülükle asıl sorun değil, sıfat sorunu giderilmiş olur. Aynı şekilde *işsiz* yerine *iş sahibi olmayan* ya da *belirsiz bir zamana kadar işsiz* denebilir.[9]

Bu, bir grubun adını neden değiştirmek istediğini ve bir süre sonra, koşullar değişmemiş olsa da, neden yeni bir ad aradığını açıklar. Bu kaçış, adın dışında bir şey değişmezse, hiç son bulmayabilir. Bazen de geriye atılan adımlar görürüz: Örneğin bir grup yeni bir ad isteyebilir ama kendi özel dilinde eski sözcüğü korumuş olabilir ya da meydan okuma amacıyla kullanıyor olabilir (*Wikipedia*, bazı genç Afro-Amerikan gruplarında küstahlıkla *nigger* sözcüğünün kullanıldığını ama onların dışında birinin bu adı anmasının çok tehlikeli olabileceğini belirtiyor; tıpkı yalnızca Yahudilerin, İskoçların ve Cuneolular'ın anlatabileceği, Yahudileri, İskoçları ve Cuneoluları konu alan fıkralar gibi).

Bazen PC dili gizli ırkçılığın sınırına kadar gelebilir. Çok iyi anımsıyorum, savaş sonrası, Yahudiler'e karşı güvensiz olan ama ırkçı görünmek istemeyen İtalyanlar, birisinin Yahudi olduğunu belirtmek için, kısacık bir duraksamadan sonra, *İsrailli* derlerdi. Oysa Yahudilerin, bu terim zalimler tarafından hakaret amacıyla kullanılmış olsa da (bir anlamda tam da bu nedenle), *Yahudi* olarak tanımlanmaktan gurur duyduklarını bilmezlerdi.

9. Bkz. Edoardo Crisafulli, *Igiene verbale* (Vallecchi, 2004).

Bu konuda güç bir durum da lezbiyenlerle yaşandı: Uzun bir süre yanlış bir şey söylememeye özen gösteren insanlar bu sözcüğü kullanmaya çekindiler, homoseksüeller için kullanılan alışılagelmiş küçültücü sözcükleri dile getirmemeye çalıştılar ve sıkılganlıkla *Sappho* gibi olan kadınlardan söz ettiler. Sonra, homoseksüeller arasında, erkeklerin *gay* diye adlandırılmak istedikleri, kadınların da kendilerini çok rahat bir biçimde *lezbiyen* olarak (sözcüğün yazınsal özelliği nedeniyle de) tanımladıkları ortaya çıkmış, bu kişiler için bu terimin kullanılmasının çok doğru olduğu anlaşılmıştır.

Kimi zaman PC, fazla şaşkınlığa yol açmadan, bazı dil kullanımlarını ciddi bir biçimde değiştirmiştir. Artık genel örneklerde tekil eril sözcüklerin kullanılmamasına özen gösterilmekte ve çoğul sözcükler kullanılmaktadır (*they* [onlar]). Amerikalı eğitimciler "When a student comes to me..." demek yerine "students" sözcüğünü kullanmayı yeğliyorlar (bu kullanım İngilizcede iyi bir çözüm, ama İtalyancada durum farklıdır), hatta verdikleri örneklerde ismin cinsiyeti üzerinde durarak, bazen *he* (eril "o"), bazen de *she* (dişil "o") zamirlerini kullanıyorlar ve artık *chairman* (başkan) yerine *chairperson* ya da *chair* kullanılmaktadır. PC ile dalga geçenler de *mail man* (postacı) sözcüğünü *person person* olarak değiştirmeyi önermişler, gerekçe olarak *mail* (posta) sözcüğünün de *male* (erkek) olarak algılanabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Bu yergilerin kaynağı, demokratik ve "liberal" bir hareket olduğu kabul edildikten ve sol görüşle ilişkilendirildikten sonra (en azından Amerikan soluyla), PC'nin zaman zaman dejenerasyona uğramış olmasıdır. *Mankind* (insanlık) sözcüğünün *man* [erkek; adam; insan] kökünden dolayı cinsel ayrımcılık ifade ettiği ve bu şekilde insanlığa kadınların dahil edilmediği düşünülmüş ve yerine *humanity* sözcüğünün kullanılmasına karar verilmişti. Bunun nedeni sözcüğün kökünün bilinmemesiydi; oysa *humanity* sözcüğü de *homo* [Lat.

erkek; adam; insan] sözcüğünden kaynaklanmaktadır (*mulier* [Lat. karı; eş] sözcüğünden değil). Bazı aşırı feminist uçların *history* yerine *herstory* sözcüğünü önermeleri hem kışkırtma amaçlıdır hem de bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.[10]

PC'nin diğer ülkelere de yansıması başka çarpıtmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İtalya'da kadın avukatlara (eril) *avvocato* yerine (dişil) *avvocatessa* denmesi konusunda tartışmalar hâlâ sürmektedir. Amerika'da kadın şairler için [eril *poet* sözcüğünün dişili olan] *poetess* sözcüğünün kullanılmasının PC olup olmadığı tartışılırken, İtalya'da bu sözcüğün *–poetessa–* ya da "kadın eğitimci" anlamına gelen *professoressa* sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Ama İtalya'da "kadın banker" demek için (eril) *banchiere* yerine *banchieressa* ya da *banchiera* kullanıldığında biraz tuhaf, hatta hakaret gibi de gelebilir.

Zor bir değişim örneği de *negro* ve *nero* sözcükleridir. Amerika'da *negro* sözcüğünden *black* sözcüğüne geçiş radikal bir değişim olmuştur. Oysa İtalyancada *negro* yerine *nero* sözcüğünün kullanılması fazla bir fark ortaya koymaz. Hatta *negro* sözcüğünün mantıklı bir öyküsü vardır ve bu öykü birçok yazınsal metinde karşımıza çıkar: Hepimiz, okulda okuduğumuz Homeros çevirilerinde *"negro vino"* (siyah şarap) konusunun geçtiğini anımsarız ve Fransızca konuşan bazı Afrikalı yazarların, *négritude* adını taşıyan yazınsal hareketi başlattıklarını biliriz.

Amerika'da PC yüzünden meydana gelen bozulmalar, yanlış ve eğlenceli, gereğinden fazla PC sözcüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur; öyle ki bazı sözcüklerin gerçekten mi, yoksa alay amacıyla mı üretildikleri pek anlaşılamamaktadır. Nitekim halen kullanılmakta olan sözcükler şu şekil-

10. Söz konusu "aşırı feminist uçlar", İngilizcede "tarih" anlamına gelen *history* sözcüğünün etimolojisini *his* (eril "onun") ve *story* ("öykü") sözcüklerine dayandırarak, bu sözcükteki *his* zamiri yerine *her* (dişil "onun") zamirini koyarak türettikleri *herstory* sözcüğünü önermektedirler. (ed.n.)

de yeniliğe uğramaktadırlar: M*ahkûm* yerine *toplumdan ayırılmış, kovboy* yerine *büyükbaş hayvan denetimcisi, deprem* yerine *jeolojik düzeltme, evsiz* yerine *ikamet açısından esnek, iktidarsız* yerine *ereksiyon açısından sınırlı, kolay kadın* yerine *yatay olarak kolay erişilir, kel* yerine *folikül açısından yetersiz* denilmekte, hatta beyaz bir insandan söz ederken *melaninden yoksun* sözü bile kullanılmaktadır.

İnternette S.T.U.P.I.D.'in (Scientific and Technical University for Politically Intelligent Development) [*stupid*: İng. aptal] tanıtımını görebilirsiniz. Tanıtımda bu üniversitenin kampüsünde yol işaretlerinin yalnızca beş dilde değil, Körler Alfabesi ile de yazıldığı ve Avustralya yerlilerinin ve Aleut Adaları'nda yaşayan kabilelerin kuantum mekaniğine yaptıkları katkılar konusunda kurs düzenlendiği belirtilmektedir; bunun yanı sıra, üniversitede kısa boylu (*dikey açıdan sınırlı*) olmanın Newton, Galileo ve Einstein üzerinde buluşları açısından etkisi kursu, erkek üstünlüğünü ve ejekülasyon (cinsel boşalma) olayını anımsatan Big Bang eğretilemesi yerine Gentle Nurturing öyküsünü öneren feminist evrenbilimi kursu verilmektedir.

Ayrıca, internette *Kırmızı Başlıklı Kız* ile *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler*'in PC yorumlarını bulmak mümkündür (bir PC taraftarının Yedi Cüceler ile ne yapacağını çok merak ediyorum). İnternette "İtfaiyeci ağaca bir merdiven dayadı ve kediyi aşağı indirdi" cümlesinin PC ilkelerine göre nasıl çevrilebileceği konusunda uzun bir tartışma okudum. PC ilkelerine göre itfaiyecinin *fireman* olarak değil *fireperson* olarak çevrilmesi gerekiyordu, bunun dışında değişik noktalar üzerinde de duruluyordu: Bu durumda itfaiyeci erkekti, ama kadın da olabileceği belirtiliyordu, bu kişinin istediği yere gitme hakkına sahip kedinin özgürlüğüne karşı geldiği, dayadığı merdiven yüzünden ağaca zarar verdiği ve kedinin sahiplerine ait olduğunu açığa vurduğunu ve merdivenden rahat

hareketlerle çıktığı için fiziksel açıdan engelli kişileri incittiği anlatılıyor ve bu konu böyle uzayıp gidiyordu.

Gerçek abartılar ve beraberinde getirdikleri gülünç biçimlerin dışında, PC her zaman tutucu çevrelerin büyük tepkisini çekmiştir. Tutucular PC'yi, sol kanadın bağnazlığı olarak görüyor ve konuşma özgürlüğü hakkının zarara uğradığını ileri sürüyorlar. Sık sık Orwell'ın Yenikonuş'una ve (bazen doğrudan) resmi Stalinizm diline atıfta bulunulmaktadır. Bu tepkiler de bağnazlıktan kaynaklanmaktadır, nitekim sağ kanadın da, sol kanadınki gibi hoşgörüsüz bir PC'si vardır. Irak "direni"şinden söz edenlerin nasıl aforoz edildiklerini anımsarsınız.

Ayrıca, ahlaksal öneri ile yasal zorunluluğun sık sık karıştırıldığı bilinmektedir. Homoseksüellere *ibne* demek ahlaksal açıdan yanlıştır demek başkadır, bunu Berlusconi hükümetinin bir bakanı (Mirko Tremaglia), bakanlığın antetli kâğıdına yazarsa, yalnızca berbat bir gayrimedenilikten kaynaklandığını ileri sürmek başkadır, bu şekilde konuşanı hapse atmak gerekir demek başkadır. Tremaglia'nın kabalığı bir yana bırakılacak olursa, aslında *ekoloji operatörü* yerine *çöpçü* diyene aylar ya da yıllar süren hapis cezası öngören bir yasa olduğunu sanmıyorum, bütün bunlar kişisel sorumluluğa, inceliğe ve başkalarının isteklerine karşı saygıya bağlıdır.

Bu arada, dili "siyaseten" yanlış kullandıkları için reklam açısından cezalandırılan, hatta yayından kaldırılan birçok televizyon programı vardır. Ayrıca, "siyaseten doğru" olmayan terimlerin kullanımına özen göstermeyen üniversite profesörlerinin görevlerinden oldukları durumlar da az değildir. Bu konudaki tartışma yalnızca liberallerle muhafazakârları karşı karşıya getirmemektedir, sık sık çok sorunlu görüş ayrılıkları çizgileri boyunca da baş göstermektedir.

Kısa bir süre önce *Los Angeles Times*, yayın siyaseti olarak, ideolojik bir düşünce ima ettiğinden, *pro-life* ["hayat

yanlısı"; "kürtaj karşıtı" anlamında] sözcüğü yerine *anti-abortion* [kürtaj karşıtı] sözcüğünü kullanmaya karar vermişti. Bir tiyatro oyunu eleştiri yazısını denetlerken, redaktör *pro-life* sözcüğünü *anti-abortion* olarak değiştirmişti; oysa *pro-life* sözcüğü o bağlamda başka bir anlam taşıyordu, böylece o bölümün anlamı çarpıtılmıştı. Durum fark edilince, gazete özür diledi ve bu yanlışlığa yol açan redaktörün kimliğini açıkladı. Bunun üzerine bir olay daha çıktı, başkalarının metinlerini düzeltmekle görevli redaktörün adını vermek *gizlilik* yasasına göre yanlıştı.

Ama, yavaş yavaş, özellikle de Amerika'da, tamamen dilsel bir sorundan (başkalarını nasıl adlandırılmak istiyorlarsa öyle adlandır), azınlık hakları sorununa doğru kayılmıştır. Bazı üniversitelerde Batılı olmayan öğrencilerin ülkelerinin kültürel ve dinsel gelenekleri ve edebiyatı üzerine bir kurs düzenlenmesini istemeleri normaldir. Ama, örneğin bazı Afrikalı öğrencilerin Shakespeare dersi yerine Afrika edebiyatları üzerine ders yapılmasını istemeleri pek o kadar normal değildir. Bu konuda verilecek ve kabul edilecek bir karar, görünüşte Afro-Amerikan bir kimliğe saygıya işaret edebilir, ama gerçekte Batı dünyasında yaşayabilmek için yararlı bilgilerden de onları yoksun bırakabilir.

Okulun, öğrencilere yalnızca onların öğrenmek istedikleri bilgileri değil, bazen istemedikleri ya da isteyebileceklerini bilmedikleri konuları öğretmek zorunda olduğunu unuttuk. Bu durumda ilköğretim kurumlarında artık matematik ya da Latince yerine yalnızca bilgisayar oyunları öğretilir. Bu da, itfaiyecinin kedinin kaçıp otoyolda dolaşmasını, hayvanın doğal arzusu olarak kabul etmesine benzer.

Böylece konumuzun son noktasına geldik. Başka ırk ve dinleri, hatta rakibin açıkladığı nedenleri anlamaya çalışmak, gittikçe daha sık olarak PC olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda en anlamlı olay bir Amerikan televizyon ya-

yını sırasında meydana gelmiştir. Yayının sunucusu Bill Maher, 11 Eylül ile ilgili olarak, Bush'un İkiz Kuleler'e saldıran kişileri "ödlekler" diye tanımladığı bir cümlesine karşı çıkmıştı. Maher, bir kamikaze hakkında her şeyin söylenebileceğini ama cesaretsiz olduklarını söylemenin zor olduğunu ileri sürmüştü. Ondan sonra da olanlar olmuştu. Yayında verilen reklamların sayısı hemen düşmüş ve sonunda bu program yayından kaldırılmıştı. Maher olayının, hem sol hem de sağ kanat açısından bakılacak olursa, PC ile ilgisi yoktur. Maher düşüncesini belirtmiştir. Düşüncesini, 11 Eylül yarasının acısını hissetmeyi sürdüren bir kamuoyu karşısında dile getirmesinin yanlış olduğu söylenebilir, bazı kişilerin yaptığı gibi ahlaksal ve fiziksel ödleklik üzerinde tartışılabilir, fanatizmin bir kamikazenin gözünü kör edebileceğinden, bu nedenle ne yüreklilikten ne de korkudan söz edilemeyeceği ileri sürülebilirdi... Her şeye rağmen, Maher kendi düşüncesini belirtmişti, kışkırtıcı olduğu söylenebilir ama kullandığı siyaseten yanlış bir dil değildi.

İtalya'da da, Filistin sempatizanlarının, İtalyan birliklerinin Irak'tan çekilmesini isteyenlerin ya da Avrupa Topluluğu dışındaki ülkelerden gelen azınlıkların bazı istekleri karşısında fazla hoşgörülü davrananların, PC konusunda aşırıya kaçtıkları söylenmekte ve bazı espriler yapılmaktadır. Aslında bu gibi durumların PC ile ilgisi yoktur, ideolojik ve siyasi tavırlar söz konusudur, herkesin itiraz hakkı vardır, bu sözcük seçimiyle ilgili değildir. Ama tutucu çevreler, PC olayını gözden düşürmeye çalışırken, onu kullanarak ayrı görüşte olanları susturmaktadır. Böylece *PC* tıpkı *pasifizm*, yani "barışseverlik" sözcüğünün başına geldiği gibi, kötü bir sözcüğe dönüşmektedir.

Görüldüğü gibi bu karmaşık bir konudur. Sözcükleri, PC terimleri de dahil olmak üzere, anlamları doğrultusunda ve sağduyu çerçevesinde kullanmanın siyaseten doğru olduğu

konusunda birleşmek yeterlidir (onun için de Berlusconi'yi *folikül gerilemesini önlemeye çalışan dikey açıdan dezavantajlı kişi* diye adlandıramayız). Benzerlerimizi üzecek terimleri dilimizden çıkarmanın insancıl ve uygar bir davranış olduğu ilkesini unutmamak gerekir diye düşünüyorum.

Özel okul nedir*

Pitigrilli (Dino Segre), bir zamanlar, ne düşünmesi gerektiğine karar verebilmek için her sabah çalıştığı gazetenin başmakalesini okuduğunu yazmıştı. Bu ilkeyi, Ezio Mauro gibi, ben de pek doğru bulmuyorum. Bizler, ne düşünmemiz gerektiğini, bazen bir makale kaleme alırken belirleriz. Amacımız düşüncelerimizi toparlamaya çalışmaktır. Bu yazımda, İtalya'da yapılan parlamento tartışmalarının ayrıntılarına girmeden, özel okul konusuna değinmek istiyorum.

Önce demokratik bir ülkede, her vatandaşın özel okul açmak ve her ailenin evlatları için en uygun eğitimi seçmek konusunda özgür olmasının doğru olup olmadığını soralım. Bu sorunun yanıtı evet olmalıdır, yoksa demokrasiden söz edilemez.

Şimdi de bir Ferrari otomobil satın almak için müthiş paralar harcayan bir kimsenin otoyolda saatte iki yüz kilometre hızla gitme hakkı olup olmadığını soralım. Böyle büyük bir yatırım yapanlar ve özellikle Luca Cordero di Montezemolo için üzgünüm, ama bu sorunun yanıtı hayır olmalıdır. Bütün biriktirdiğim parayı deniz kenarında küçük bir ev almak için harcarsam, önümdeki sahile insanların gelip gürültü yapmasını ve çöpleriyle birlikte Coca-Cola şişelerini bırakıp gitmelerini engelleme hakkım var mıdır? Bu sorunun yanıtı da hayırdır, evimin önünde bir geçiş yeri bırakmak zorundayımdır; çünkü sahilin küçük bir şeridi herkese aittir (yapabileceğim

* *La Repubblica*, Ağustos 2001.

tek şey çevreyi kirletenleri polise ihbar etmektir).

Demokrasilerde herkes özgürlük haklarına göre hareket edebilir, bunun tek koşulu diğer insanların haklarına zarar vermemektir. Hatta ben bir insanın intihar etme özgürlüğüne de sahip olmasından yanayım ama bu düşüncem intihar oranları çok düşük kaldığı sürece geçerli olabilir. İntiharların yaygınlaşması durumunda, tüm topluma zarar verebilecek bu olaya devletin müdahale etmesinin de doğru olduğunu düşünüyorum.

Bu konunun özel okulla ilgisi nedir? Devletin vatandaşına, silah taşıma dahil olmak üzere, her türlü özgürlüğü tanıdığı Amerika Birleşik Devletleri'ni ele alalım (aslında Amerikalılar silah konusundaki özgürlüğün başkalarının özgürlüğüne zarar verdiğini yavaş yavaş anlamaya başladılar). Amerika'da, devlet okuluna ya da özel okula gitme konusunda özgürsünüzdür. Tanıdığım Musevi ama laik bir aile, kızlarını okuması için Katolik rahibelerin yönettiği bir okula göndermişti. Bu pahalı bir okuldu, Julius Caesar'ın kim olduğu bile öğretiliyordu; oysa devlet okullarında okutulan tarihi konular George Washington döneminden başlıyordu. Bu genç kız iyi bir okulda eğitim aldığı için, daha sonra Harvard'a girdi, ama zar zor İngilizce konuşan Porto Rico'lu öğrencilerin düzeyine göre eğitim veren devlet okullarında okuyan yaşıtları aynı başarıyı yakalayamadı.

Amerika'daki durumu şu şekilde özetleyebiliriz: Parası olan aileler çocuklarının iyi bir eğitim almasını sağlayabilir, parası olmayan aileler evlatlarını cahil kalmaya mahkûm eder. Amerikan Devleti vatandaşlarına fırsat eşitliği sağlayamamaktadır. Bu arada Amerika'da hem devlet üniversitelerinin hem de özel üniversitelerin mükemmel olmalarının nedeni, başarının iş piyasası tarafından denetleniyor olmasıdır, onun için devlet üniversiteleri de eğitimde iyi bir düzeye ulaşmak için ellerinden geleni yaparlar. Durum, yüksek

eğitim kurumları için İtalya'da da aynıdır, özellikle de bu kurumlara özerklik verildikten sonra. Devlet bazı özel üniversitelerin diplomalarını tanımakla ve öğretim görevlilerinin sınavları için ulusal jüriyi belirlemekle yükümlüdür. Özel Bocconi Üniversitesi'nden mezun olursan işin garantidir, ama pek iyi olduğu düşünülmeyen bir özel üniversiteden mezun olursan, başarılı olup olmadığını ya iş piyasası ya da gireceğin savcılık, valilik, eğitmenlik sınavlarının sonucu belirleyecektir.

Ama anaokul ve ilköğretim kurumları için piyasa ve kamu sınavları denetimi olamaz. Bir öğrenci olanakları az olan bir okula gider, ama bu durumu asla bilemez (çünkü bu konuda bilgisizdir); bir başkası seçkin bir okula gider ve yönetici sınıfında yer alır. Bu demokratik midir?

Çözüm: Devlet, vatandaşına özel ilköğretim kurumlarında öğretmenlik yapma hakkını verdiği gibi, tüm vatandaşlarına aynı eğitimi sağlamakla da yükümlüdür. Böylece Katolikler çocuklarını papazların okuluna, öfkeli laikler de devlet okullarına yollamakta özgürdürler. Demokratik bir ülkede, ebeveynler çocuklarının eğitimi konusunda karar verme hakkına sahiptir. Ama özel okullar, çok iyi bir eğitim veriyor olsalar bile, velilere ek okul ücreti ödetmemelidirler; bu kurumlar, ekonomik durumu iyi ve kültürlü ailelerin çocuklarını cezbetmek için, aile içinde düzgün bir İtalyanca öğrenmemiş göçmen ve işsiz çocuklarını elbette çevresinden uzak tutacaktır.

Bir özel okula, kültürel açıdan geri kalmış zenci bir çocuğu zorla kabul ettirme olanağı var mıdır? Özel okul, devletin düzenli bir biçimde mali destek sağladığı bu öğrencilerin düzeyinde eğitim verirse, seçkin okul statüsünü nasıl korur?

Bu demokratik eşitlik durumu elde edilse bile, çok iyi biliyoruz ki, mükemmel bir eğitim düzeyini ne pahasına olursa olsun korumaya çalışan özel okulların dışında (bunların

arasında Milano'daki XIII. Leone XIII Lisesi'ni ve Democratici di Sinistra partisinin lideri Piero Fassino'nun eğitim aldığı ama fazla ideolojik baskıya uğramadığı Torino Cizvit Papazları Okulu'nu sayabiliriz), bir de kolay diploma verme konusunda uzman okullar vardır. Benim zamanımda devlet bu okullar üzerinde çok titiz bir denetime sahipti ve bu kurumlardan gelen öğrencilerin devlet sınavlarında çektikleri sıkıntıları çok iyi anımsıyorum. Ama bugün bu denetimin eskisi gibi, en azından benim zamanımdaki gibi sıkı olmasını istersek, lise bitirme sınavlarının da çok daha zor olması gerekir. Sınav komisyonunda, okuldan yalnızca bir eğitimci bulunmalı, diğer üyeler okul dışından olmalıdır, ayrıca öğrenciler son üç yılın programından sorumlu tutulmalı ve bizim yaşadığımız kâbusları yaşamalıdırlar. Yoksa, kimisi artık tamamen alt proletaryaya ayrılmış okullardan, kimisi zengin ve tembel gençlere hitap eden dolandırıcı okullardan gelenlerin oluşturduğu cahil nesiller yetişecektir.

Ama iş bu kadarla bitmez. Diyelim ki, tüm bu olumsuzluklar bir yasayla düzeltildi ve ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin çocukları da, örneğin İtalya'da doğup büyümüş bir Senegalli de, devletin verdiği bir bursla en iyi özel okullardan birine girebildi. Ama o zaman da, yasa karşısında tüm vatandaşların (tüm düşüncelerin ve tüm dinlerin) eşit olması için, herkesin devletin parasal desteğiyle istediği okulu açma hakkı doğacaktır. Piarist papazlar, Cizvit papazları, ayrıca Evangelist Protestanlar kendi okullarını açabileceklerdir ya da herhangi bir laik dernek öğrencilerini sağlıklı bir akılcılıkla yetiştiren, tüm dinlerin aynı düzeyde incelendiği, biraz Kuran, biraz Kitabı Mukaddes, biraz Budist metin okunan ve İtalya tarihinin laik görüş açısıyla incelendiği okullar kurulabilir. *Rifondazione Comunista* dinsel önyargıların eleştirisinden esinlenerek Feuerbach okulları kurabilir ya da masonlar öğrencilerin derneklerinin ruhsal ve ahlaksal ilke-

leriyle yetiştiği Hiram okulları kurabilir. Nasıl olsa parayı Devlet vermektedir ve bu serbest girişimlerin her biri (birkaç sponsorun da yardımıyla) kâr edebilir.

Steiner okulları varken, Sun Myung Moon ve Başpiskopos Milingo'ya kendi liselerini kurmaları (demokraside yaşıyoruz) nasıl yasaklanabilir ki? Bir Müslüman ortaokulunun kurulması, ya da Güney Amerika tarikatlarının Afro-Brezilya bağdaşmasının ilkelerinin aktarıldığı Oxalà Liseleri açmaları nasıl yasaklanabilir? Buna kim karşı çıkabilir? Hükümetten, Devletin mutlak yetkisini yeniden elde etmesini isteyecek olan Vatikan mı? Ama o zaman başladığımız noktaya geri döneriz. Devletin bir denetimi olsa bile, kurulan okulların kural gereği belli saat İtalyanca, tarih ve coğrafya derslerini yapsalar bile, öğrencilerine dinlere hiç inanmamayı ya da yalnızca köktendinci Kuran ilkelerini öğretmesi nasıl engellenebilir?

Bu durumda, etnik ve ideolojik gruplara bölünmüş bir toplum çıkar ortaya. Her grup, başkalarıyla ölçülemeyecek oranda kendi eğitimiyle yetişir. Ama bu sağlıklı birçok kültürlülük olarak tanımlanamaz. Çok kültürlü bir toplum vatandaşlarını farklılıkları görmemezlikten gelmek konusunda değil, tanımak ve kabul etmek konusunda eğitmelidir.

Eğitim özgürlüğünün kutsal olduğu yabancı ülkelerden örnekler verenler de oldu. Bu örneklere aykırı olan, Fransa örneğinden de söz etmenin yaralı olacağını düşünüyorum. Eğer Fransa'da büyük bir *commis d'état* olmak istiyorsanız, ENA ya da rue d'Ulm üzerinde bulunan L'École Normale Supérieure'de okumuş olmanız gerekmektedir, eğer L'Ecole Normale'e ulaşmak istiyorsanız, Louis le Grand, Descartes, IV. Henry gibi ünlü devlet liselerinde eğitim almış olmanız gerekir. Bu liselerde devlet vatandaşlarını, *"la République"* olgusu üzerine, bir başka deyişle, Cezayir'de doğmuş olan bir gençle Normandiya'da doğmuş olan bir genci, en azından

teoride eşit kılan bilgi ve değerler bütünü konusunda eğitir. Belki de *"la République"* ideolojisi fazla katıdır ama ona ters olan, Katolikler Katoliklerle, Protestanlar Protestanlarla, Müslümanlar Müslümanlarla, ateistler ateistlerle, Yehova Şahitleri Yehova Şahitleriyle kuramının dayandığı düşünceyle düzeltilemez.

Bugün, bazı şeyleri Anayasanın öngördüğü biçimde bırakarak, belli bir ölçüde adaletsizliği yok edemeyeceğimizi kabul ediyorum: Zengin aileler çocuklarını istedikleri okula, hatta yabancı ülkelere eğitime (en aptal zenginler Amerika'da bir *high school*'a) yollamayı sürdürecekler, yoksullar da herkesin gittiği okularda okuyacaklardır.

Ama demokrasi aynı zamanda, büyük adaletsizlikleri önlemek için, küçük ve içselleştirilebilir haksızlıkları kabul etmektir.

Ebeveynlerin çocuklarını istedikleri okula gönderebilme gibi doğal ve normal bir düşünceden kaynaklanan sorunlar işte bunlardır. Üzerinde durduğumuz sorunlar çözülmezse, bu tartışma entegralist Katoliklerle, papaz düşmanı laikler arasında bir kan davasına dönüşme tehlikesi taşımaktadır.

Bilim, teknoloji ve sihir*

Bizler, Isaiah Berlin'in, daha başlangıcında *The Age of Reason* [Akıl Çağı] diye tanımladığı çağda yaşadığımıza inanırız. Karanlık Ortaçağ sona erip de Rönesans'ın eleştirel ve bilimsel düşüncesi başladıktan sonra, yaşadığımız çağa bilimin egemen olduğunu düşünürüz.

Aslında, hem Carducci'nin *Şeytana Övgü* adlı şiirinde safça dile getirilen, hem de 1848 yılında daha eleştirel bir bakış açısı ile *Komünist Partisi Manifestosu*'nda yer alan bilimsel zihniyetin mutlak egemenliği, daha çok gericiler, dinciler ve *laudatores tempores acti* [geçmişi övenler] tarafından desteklenir. Yalnızca bilimsel gerçeklere ve teknolojinin gücüne inanmaya dayanan, kimi değerleri unutmuş, neredeyse kurgu bilim tadında bir dünyadan söz edenler onlardır. Bilimin egemenliği altındaki bir çağ, düşmanlarının gözünde, hâlâ Carducci'nin *Şeytana İlahi* adlı yapıtında heyecanla sunduğu modeldir:

> At kutsal su kabını, Papaz, durdur duanı!
> Hayır, papaz, Şeytan geri çekilmeyecek!
> ...
> Selam sana Şeytan, ey Asi, ya da aklın intikam gücü!
> ...

* Kasım 2002 tarihinde Roma'da Umberto Veronesi'nin başkanlığındaki Uluslararası Bilim Konferansı (bilimde enformasyon) sırasında verilen bildiri. Daha sonra *La Repubblica*'da yayımlanmıştır.

Tütsüler ve dualar yükselsin sana!
Ruhbanın Yehova'sını yendin sonunda.

1863'te kaleme alınan bu metni dikkatle okuyacak olursak, dinsel düşüncenin egemenliğine karşı şeytansı kahramanlardan, cadılardan ve büyücülerden, Huss'tan Savonarola'ya ve Luther'e kadar büyük heretiklerden ve yenilikçilerden söz edildiğini, oysa hiçbir bilginin adına yer verilmediğini, Carducci'nin kilise karşıtı ve cumhuriyetçi yüreğini hoplatacak Galileo'nun bile anılmadığını görebiliriz. Modern zamanlara göreyse, aklın dinsel inanca karşı zaferinin simgesi, trendir:

Güzel ve korkunç bir canavar atılmış gidiyor,
okyanusları aşıyor, ülkeleri aşıyor:
yanardağlar gibi ışıltılı ve dumanlı,
dağları aşıyor, ovaları yutuyor;
uçurumları geçiyor, saklanıyor sonra
gizli mağaralara, derin yollara;
ve çıkıyor dışarı, sahilden sahile
çevrinti gibi inatla, atıyor çığlığını.

Bir başka deyişle, klasik yapıtların hayranı olan ama romantik tutkulardan da kurtulamayan Carducci için aklın zaferinin simgesi, bilimin değil, teknolojinin ürünüdür. Böylece, bilim ile teknoloji arasında ilk ayrım ortaya çıkar.

Günümüz insanı her şeyi teknolojiden beklemenin ötesinde, ondan talep eder ve yıkıcı teknolojiyle üretici teknolojiyi biribirinden ayırt edemez. Bilgisayarda *Star Wars* oynayan çocuk, cep telefonunu östaki borusunun doğal bir uzantısı gibi kullanır ya da internette *chat* yapar, teknolojinin içinde yaşar ve geçmişte bilgisayarsız, hatta telefonsuz bir dünyanın var olduğuna inanamaz.

Bilim farklıdır. Toplu iletişim araçları bilim ile teknolojiyi birbirine karıştırmakta ve bunu bilimsel olan her şeyin teknolojik olduğunu düşünen ve bilimin gerçek boyutunu kavrayamayan kullanıcılarına da yaymaktadırlar. Hiç kuşkusuz ki, teknoloji bilimin bir uygulaması ve bir sonucudur, asla özü olamaz.

Teknoloji size her şeyi hemen verir, oysa bilim ağır ilerler.

Virilio günümüzden, hızın egemenliği altında olan bir çağ olarak söz eder; hatta ben hızın insanları hipnotize ettiğini de söyleyebilirim. Hız çağında yaşıyoruz elbette, bunu fütürizm akımını izleyenler hemen anlamışlardır. Günümüzde, Concorde uçaklarla Avrupa'dan New York'a üç buçuk saatte gitmeye alışığız. Uzun süreli uçuşlar sonrasında yaşanan *jet lag* ve melatonin kullanımı hızlı yaşamımızın sonucudur. Hıza o kadar bağımlıyız ki, elektronik postamızı açamadığımızda ya da uçak geciktiğinde öfkeleniriz.

Ama bu teknoloji bağımlılığının bilime alışmayla hiçbir ilgisi yoktur. Hiç bitmeyen sihire başvuruyla ilgilidir.

Sihir neydi, yüzyıllarca ne olmuştur ve günümüzde, sahte kimlikle de olsa, ne anlama gelir? Kısa devreyle, ara adımları atmadan bir etkenden bir etkiye geçilebileceğini sanmaktır. Düşmanın küçük heykeline bir iğne batırırım, adam ölür gider, bir formül dile getiririm ve demiri altına dönüştürürüm, melekleri çağırır, onlar aracılığıyla bir ileti yollarım. Rahip John Trithemius 15. yüzyılda modern şifreleme biliminin öncülerinden biri olmuştur; hükümdar ve ordu komutanlarını eğitmek için gizli şifre yöntemleri üzerine çalışmıştır: Ama buluşlarının ve formüllerinin (bunları bugün bilgisayarda kolayca elde etmek mümkündür ama o dönem için oldukça dahiyane oldukları söylenebilir) ilgi uyandırması için tekniğinin aslında sihirli bir işlem olduğunu ileri sürmüştür. Bu işlem sayesinde meleklerin iletileri, gizlice ve bir saniyede uzaklara ulaşabiliyordu.

Sihir, etken ve etkinin uzun zincirine kayıtsız kalır, özellikle de, sürekli deneylerle, etken ve etki arasında yinelenen bir ilişki olduğu konusuyla asla ilgilenmez. Bu nedenle, ilkel toplumlardan Rönesans'a kadar, hatta internetteki gizli güçlere sahip sayısız tarikatlara bakacak olursak, günümüze kadar çekiciliğini korumuştur.

Sihre karşı beslenen güven ve umut deneysel bilimle de son bulmamıştır. Etken ve etki arasında eşzamanlılık isteği, bilimin doğal evladı gibi görünen teknolojiye aktarılmıştır. Pentagon'un ilk bilgisayarından, Olivetti'nin bir oda büyüklüğündeki Elea'sından (Olivetti bilgisayar programcılarının o devasa makineye *Kwai Köprüsü* adlı şarkının notalarını yüklemek için aylarca çalıştıkları ve bu başarılarından dolayı çok gurur duydukları anlatılır), her şeyin bir anda olduğu kişisel bilgisayarlara geçmek için ne kadar uğraşmak gerekmiştir? Teknoloji, etken ve etkiler zinciri düşünülmesin diye her şeyi yapar.

İlk bilgisayar kullanıcıları, makine dili olmayan ama gizemini biraz olsun gösteren Basic'te program yapıyorlardı (ilk kişisel bilgisayar kullanıcıları bizler makine dilini bilmezdik, ama *chip*'lere belli bir güzergâh izletmek için ikili şifrelerle karmaşık bilgiler vermek gerektiğini bilirdik). Windows, Basic programını da unutturdu, kullanıcı bir tuşa basıp görüntüyü yok edebiliyor, uzaktaki bir kullanıcıyla bağlantı kurabiliyor, astronomik rakamlarla yapılan bir hesabın sonucuna ulaşabiliyor ama bütün bunların arkasında neler olduğunu sorgulamıyor bile, oysa bilinecek çok şey var. Kullanıcı bilgisayar teknolojisini sihir gibi yaşamaktadır.

Bu sihir zihniyetinin günümüzde hâlâ sürmesi tuhaf gelebilir ama çevremize şöyle bir bakınca onun her yerde karşımıza çıktığını görürüz. Şeytan tarikatlarının, bir zamanlar toplum antropologlarının Brezilya *favela*'larında inceledikleri ve Başpiskopos Milingo'nun, Salvador de Bahia'da de-

ğil de, Roma'da uyguladığı ya da uygulamakta olduğu sinkretistik ayinlerin bugün geri döndüğünü görüyoruz; geleneksel dinler bile bu ayinlerin başarıları karşısında titriyorlar ve insanlara Teslis sırrını izah etmiyorlar (farklı ölçütlere sahip olsa da, tanrıbilimsel tartışma, bilimin yöntemine yakındır, en azından ince düşünceler üreterek, adım adım ilerler); çünkü mucizenin etkileyici eyleminden söz etmeyi daha kolay buluyorlar, böylece onlarla anlaşmak zorunda kalıyorlar.

Dinbilim düşünürleri bizlere Teslis sırrından söz ederdi ve hâlâ etmektedirler, ama temel amaçları, bu konuların anlaşılamazlığını vurgulamaktır. Mucize düşüncesiyse bizlere, ortaya çıkan ya da karizmatik bir sesle açıklanan ve insanları boyun eğmeye davet eden kutsallığı, dinselliği, olağanüstülüğü gösterir.

Üzgünüm ama günümüzde bilim yalnızca, kitle iletişim araçlarının bize sunduğu biçimde, sihirli yanıyla ortaya çıkmaktadır ve bilimden ancak mucizevi bir teknoloji vaat ettiğinde söz edilmektedir.

Bilgin ile iletişim araçları arasında öyle bir *pactum sceleris* [Lat. suç anlaşması] vardır ki, bilgin dayanamayıp ya da görevi olduğunu sanıp, araştırmalarını sürdürürken açıklamada bulunur; bunu bazen *fund raising* [İng. yardım toplama] amacıyla da yapar ama araştırması hemen bir buluş olarak bildirilir, henüz sonuca ulaşılmadığı fark edilince de büyük düş kırıklıkları yaşanır.

Bu tür olaylara örnek olarak hepimizin bildiği, hiç kuşkusuz zamansız soğuk füzyon haberini ve kansere çare bulunduğuna dair sürekli çıkan haberleri verebiliriz. İtalya'da kanser tedavisi konusunda Di Bella olayı, hızlı sonuca sihirli inancın bir zaferi olarak tanımlanabilir.

Kamuoyuna araştırmanın varsayımlara, kontrol deneylerine dayandığını anlatmak zordur. Resmi tıpla alternatif tıb-

bı karşı karşıya getiren tartışma şu soruya dayanmaktadır: İnsanlar, alternatif tıp "Acil çözüm bende" derken, bilimin gerçekleşmesi zaman isteyen vaatlerine neden inansın?

Bu yakınlarda, Garattini, Cicap dergisindeki bir yazısında, bir ilaç alındıktan kısa bir zaman sonra iyileşildiğinde, bunun ilacın etkili olduğunun bir kanıtı olarak görülemeyeceğini belirtmiştir. Bu konuda iki açıklama daha vardır: İyileşme doğal nedenlerden meydana gelmiş ve ilaç hastaya tesir etmemiştir ya da iyileşme daha önce olacakken, ilaç yüzünden bir gecikme yaşanmıştır. Ama kamuoyuna gelin de bu iki olasılığı anlatın. Size kuşkuyla bakacaktır; çünkü sihre inanan zihniyet tek bir süreç görür ve tahmin edilen etkenle umut edilen etki arasındaki kısa devre her zaman kazanır.

Bu noktada, araştırmaya ayrılan bütçede büyük kesintilere gidildiği halde kamuoyunun neden bu konuya ilgisiz kaldığı anlaşılabilir. Vatandaş ancak bir hastaneye yatırıldığında ya da ilaç fiyatları arttığında tedirgin olmaktadır, araştırmanın uzun ve pahalı süreçlerine karşı duyarlı değildir. En fazla aklına gelebilecek şey, nükleer alanında uzman olan bir biliminsanının araştırmalarını yapabilmek için Amerika'ya göç edeceğidir (nasıl olsa atom bombası onlarda), araştırma bütçesindeki kesintilerin, etkili bir grip ilacının keşfini ya da elektrikli bir arabanın piyasaya çıkmasını geciktireceğini bilmez; bilimsel araştırma alanındaki kesintilerle, çocuklarda Mavi bebek hastalığı (Fallot tetrolojisi) ya da poliomielite arasında ilişki kurulmaz; çünkü etken ve etki zinciri uzun ve dolaylıdır, oysa sihirli etki doğrudandır.

E.R. dizisinin bir bölümünde, Doktor Green'in, sırada bekleyen hastalara, gribe yakalanmış olanlara yararlı olmayacağı için antibiyotik vermeyeceğini açıkladığı sahneyi anımsarsınız. Doktorun bu sözleri büyük bir isyana yol açmış, ırk ayrımı yapıldığı bile ileri sürülmüştü. Hasta antibiyotikle iyileşme arasında sihirli bir bağ olduğunu düşünürken, medya

ona antibiyotiğin tedavi etmediğini söylüyor. Her şey o kısa devrede sınırlı. Antibiyotik hapı teknolojinin ürünüdür. Gribin nedenleri ve çareleri üzerine araştırmalar üniversitelerin işidir.

Kaygı verici ve düş kırıcı bir senaryo çizdim ama bunun nedeni hükümet üyelerinin de (bazen büyücü ve astrologlara başvurdukları söylenmekte, hatta bu tür öyküler Beyaz Saray için de anlatılmaktadır) bir laboratuvar çalışanı gibi değil, sıradan bir vatandaş gibi düşünüyor olmasıdır. Senaryoma gerçekleri yansıttım ama çarelerini bulamadım.

Kitle iletişim araçlarının sihir zihniyetinden vazgeçmelerini istemek boşunadır: Hem bugünün gerçeği reyting kaygısı hem de her gün etkenle etki arasında kurmaları gereken ilişkinin sihirsel doğası buna engeldir. Elbette ciddi yayıncılar geçmişte de vardı bugün de vardır. Örnek olarak kısa bir süre önce yitirdiğimiz dostum Giovanni Maria Pace'nin adını vermek isterim, ama bu gibi durumlarda da, başlık her zaman konunun içeriğine etki eder ve grip tedavisinde kesin bir aşı araştırmasının nasıl başladığı dikkatli bir anlatımla verilse bile, kaçınılmaz olarak gribin sonunda yenildiğine dair (bilim tarafından mı? Hayır, piyasaya yeni bir ilaç çıkaran teknoloji tarafından) övünçlü bir açıklama ortaya çıkar.

Bilgin, medyanın her gün mucize bekleyerek kendisine yönelttiği baskıcı sorulara nasıl yanıt vermelidir? Tabii ki dikkatle ama bunun da işe yaramadığını gördük. Her bilimsel haberin gizlenmesi mümkün değildir; çünkü araştırma doğası nedeniyle kamusaldır.

Ben okul sıralarına dönmemiz gerektiğini düşünüyorum. Okul, eğitimle ilgili tüm girişimler, güvenilebilir internet siteleri, gençlerin bilim prosedürleri konusunda yavaş yavaş doğru bilgileri edinmelerini sağlayabilir. Bu çok zor bir görevdir; çünkü okulun öğrettiği konular çoğu kez belleklerde bir dizi mucizevi olay olarak da kalabilir: Madame Curie bir

akşam evine döndüğünde, bir kâğıdın üzerindeki lekeyi görür ve radyoaktiviteyi keşfeder, Doktor Fleming dalgın bir şekilde bir küfe bakar ve penisilini bulur, Galileo bir lambanın sallandığını görür ve bir anda her şeyi, dünyanın döndüğünü bile anlar, çektiği efsanevi cefalar aklımıza gelince, dünyanın *hangi eğriye göre* döndüğünü bulamadığını unutuveririz. Bugün birçok okul kitabında, hatta çok iyi hazırlanmış kitaplarda bile Kristof Kolomb'dan önce insanların dünyanın düz olduğunu düşündüğü yazıldığına göre, eğitim kurumlarından ne bekleyebiliriz ki? Kristof Kolomb konusunda tarihsel bir yanılgı söz konusudur; eski Yunanlılar ve yeryüzünün gerçek boyutu hakkında daha doğru hesaplar yapan ve Kolomb'un yolculuğuna karşı çıkan Salamanca bilginleri, dünyanın yuvarlak olduğunu biliyordu.

Bilginin görevi, titiz araştırmalar yapmanın ötesinde, bilgisini etkin bir biçimde sunmaktır. Ülkemizdeki bilginler bazen popülerleşmekten kaçınırlar; oysa Einstein, Heisenberg, hatta kısa bir zaman önce aramızdan ayrılan dost Stephen Jay Gould araştırmalarını kamuyla paylaşma konusunda ustaydılar. Bilimin sihirli bir olay gibi algılanmaması olayını iletişim araçlarından beklememek gerekir; bu olguyu, biliminsanları, gençlerden başlayarak yavaş yavaş toplum bilincine yerleştirmelidirler.

Konuşmamın tartışmalı sonucu şudur: Bilginin bugün sahip olduğu saygınlık sahte nedenlere dayanır ve çoğunluğu etkileyen iki sihir biçimi, geleneksel ve teknolojik sihir tarafından bozulur.

Sahte vaat ve düş kırıklığıyla sona eren umutlardan oluşan bu sarmaldan kurtulunmadıkça, bilimin ilerleyişi daha güç olacaktır.

Ortaçağın başında, Sevilla'lı İsidoros, tarihe saf bir insan ve *non lucendo*'dan *lucus*, *caro data vermibus*'dan *cadaver* gibi günümüzde gülünç bulunan etimolojilerin yaratıcısı ola-

rak geçmiş olsa bile, ekvatorun uzunluğunu –Eratosthenes zamanından kalan hatalı bilgilere dayanarak– hayale dayanmayan, aşağı yukarı kesin biçimde ortaya koymayı başarmıştı. Ama onun çevresinde tekboynuz gibi hayali hayvanlar ve orman canavarları dolaşıyordu. Bilgili insanlar dünyanın yuvarlak olduğunu biliyorlardı ama sanatçılar anlaşılabilir birçok nedenden dolayı, yalnızca bilgisiz halka değil, beylere de dünyayı Kudüs'ün ortasında yer aldığı düz ve yassı dairesel bir yer olarak gösteriyorlardı. Bir başka deyişle simgesel nedenlerle ve bugün bazı atlasların hâlâ yaptığı gibi izdüşüm kolaylığı açısından onu düzleştiriyorlardı, ama bu, insanların çoğunun dünyanın şeklini anlamaması için yeterliydi.

İşte aydınlık yüzyıllardan sonra yeniden İsidoros ile aynı durumdayız: Basın bizim bilimsel konferanslarımızdan söz edecek ama ortaya çıkan görüntü kaçınılmaz olarak sihirli bir görüntü olacaktır.

Buna şaşırmamız mı gerekir? Hâlâ denetlenemeyen köktendincilik ve fanatizm nedeniye birbirimizi öldürüyoruz, haçlı seferleri ilan ediyoruz, bazı kıtalar AIDS ve açlık nedeniyle kırılıyor ama televizyonlarımız sihirli bir biçimde bereketli toprakları gösteriyor, böylece çaresiz insanlar, tıpkı bir zamanlar Eldorado'nun vaatlerini duyup koşan denizciler gibi sahillerimize ve çirkin kenar semtlerimize koşuyorlar. Durum böyle olunca da, sıradan insanların bilimin ne olduğunu bilmediklerine ya da onu Rönesans sihri olarak görmelerine, hatta bir aşk mektubunu şehiriçi bir telefon görüşmesi ücreti karşılığında ve yıldırım hızıyla gönderebilme olayıyla karıştırmalarına şaşmalı mı?

II

Bir rejimin kronikleri

Çanlar kimin için çalıyor. 2001'de bir ahlak referandumuna çağrı*

Bir sabah uyanıp, *Il Corriere della Sera*, *La Repubblica*, *La Stampa, Il Messaggero*, *Il Giornale* gibi başlıca günlük gazetelerin, *Unità* ve *Manifesto* gibi belirli hedef kitlesi olan tüm ulusal yayın organlarının, ayrıca *Espresso*'dan *Novella 2000*'e kadar tüm haftalık ve aylık dergilerin sahibinin aynı kişi olduğunu ve kaçınılmaz olarak onun düşüncelerini yansıttığını öğrenmek kimsenin hoşuna gitmez. Kendimizi daha az özgür hissederiz.

Bu, Polo delle Libertà adı altında birleşen orta sağ koalisyonun seçimlerde elde edeceği bir zaferle gerçekleşebilir. Aynı patron, kendisine ait üç özel televizyon kanalının ötesinde, diğer üç kanalda siyasi denetimi de eline geçirmiş olur ve kamuoyu oluşturmada altı ulusal televizyon kanalının rolü, tüm gazetelerinkinden çok daha önemli hale gelir. Aynı kişi, başlıca günlük gazete ve dergileri zaten denetimi altında tutmaktadır ve diğer gazeteler için de aynı şey olacağı açıktır: Bu gazetelerin sahipleri hükümetle uyuşmak için hem geleneksel açıdan hem de çıkarları açısından yeni çoğunluğa yakın yayın müdürleri atayacaklardır. Kısacası, bir *de facto rejim* ortaya çıkacaktır.

De facto rejim, Berlusconi kesinlikle dürüst, inanılmaz bir zenginliğe kusursuz bir biçimde ulaşmış, kendi çıkarlarını gözetmeksizin yalnızca ülkesine hizmet etme arzusu ile ça-

* İnternet sitesi *Golem-L'indispensabile*'de çıkmış, Mayıs 2001'de *La Repubblica*'da yayımlanmıştır.

lışan samimi bir insan bile olsa, *tek başına* ortaya çıkan bir olaydır. Ülkesinin tüm enformasyon kaynaklarını denetimi altına alma olanağına sahip olan her insan, kim olursa olsun, ermiş bile olsa, o sistemin mantığına göre ülkeyi yönetme isteğinden kendini alamaz; bu arzunun üstesinden gelebilmek için elinden geleni yapsa bile, onun için çalışan kişiler tarafından *de facto* rejimin yönetim erki oluşturulacaktır. Tarihte hiçbir ülkede, patronuna karşı kendiliğinden kampanya başlatan bir gazete ya da televizyon kanalı görülmemiştir.

Dünyada İtalya'ya özgü bir aykırılık olarak tanınan bu durum, Polo delle Libertà'nın bir zaferinin, birçok siyasetbilimcinin ileri sürdüğü gibi, demokrasi eytişiminin öngördüğü biçimde, sağ ve sol siyasal görüş arasında normal bir değişime karşılık vermeyeceğini anlamak açısından yeterlidir. *De facto* bir rejimin ortaya çıkması (kişisel arzuların da ötesinde ortaya çıkabileceğini yinelemek isterim) hiçbir demokrasi eytişiminin parçası olamaz.

Bu aykırılığın İtalyanların büyük bir bölümünü neden telaşlandırmadığını anlamak için, Polo delle Libertà'nın potansiyel oylarının sahiplerini incelemek gerekir. Bu seçmenler iki gruba ayrılır. Birinci gruba Gerekçesi Olan Seçmenler girer. Bunlar Polo'ya gerçekten inanan kişilerdir. Örneğin Avrupa Topluluğu'na üye olmayan ülkelerin vatandaşlarını ve muhtemelen güneyli İtalyanları kurşunla mühürlenmiş tren vagonlarına kapatmak isteyen kendini bilmez Lega Nord taraftarı; yaşadığı coğrafi bölgenin çıkarlarını korumanın yararlı olacağını düşünen ve dünyanın geri kalan kısmına kapılarını kapatarak yaşayabileceğine ve kalkınacağına inanan ılımlı Lega Nord taraftarı; demokratik düzeni kabul etse bile (belki de istemeyerek) ulusalcı değerlerini korumak ve 20. yüzyıl tarihinin yeniden kökten incelenmesini isteyen eski faşist; haklı olarak Polo'nun vaat ettiği vergi yükümlülüğü dışında tutulacak kalemlerin yalnızca zenginlerin çıkarı-

na olacağını düşünen iş adamı; yargıyla başı dertte olan ve Polo'nun savcıların bağımsızlığını frenleyeceğine inananlar; devlete verdikleri verginin gelişmemiş bölgeler için harcanmasını istemeyenler.

Tüm bu insanlar için, aykırılık ve kendinden menkul bir rejim, pek arzulamasalar da, amaçlarına ulaşmak için ödenmesi gereken küçük bir bedeldir ve hiçbir karşı kanıt, onları bile bile verdikleri bu karardan vazgeçiremez.

Büyülenmiş Seçmen olarak adlandıracağım ve sayıca daha fazla olan ikinci gruba giren insanlar kesin bir siyasi görüşe sahip değildirler; onlarca yıldır, yalnızca Berlusconi'ye ait televizyon kanallarını değil, başka kanalları da izleyerek edindikleri "kültüre" dayanan bir değer sistemine sahiptirler. Bu kişiler için maddiyat ve yaşamın düşsel yanı önemlidir, hayat görüşleri genel olarak Arnavut Göçmen olarak adlandıracağımız insanlarınkinden farklı değildir. Arnavut Göçmen, televizyon yıllarca *Roma città aperta*, *[Roma, Açık Şehir] Ossesione [Tutku]* ve *Paisà* adlı filmlerdeki İtalya'yı göstermiş olsaydı İtalya'ya gelmeyi asla düşünmez, hatta bu mutsuz ülkeden hep uzak dururdu. Arnavut vatandaş, zengin ve renkli bir televizyonun Garibaldi'nin adının Giuseppe olduğunu bilene kolayca paralar dağıttığını görüyor ve İtalya'yı böyle, gösterilerin ülkesi olarak tanıyınca da büyük bir umutla göç ediyor.

Bu seçmen grubunu (istatistiklerin belirttiğine göre çok az gazete ve kitap okuyor) kendinden menkul bir rejim olmuş olmamış fazla ilgilendirmiyor; çünkü biliyor ki, nasıl olsa seyretmeye alıştığı gösterilerin sayısını azaltacağına çoğaltacaktır. Çıkar çatışmasından söz edilerek bu seçmen grubunun bilinçlendirilmesi konusunda diretildiğini görünce gülümsememek mümkün değildir. Çevrede sık sık duyulan yanıta göre, seçmenlerin çıkarlarını koruduğu sürece Berlusconi'nin kendi çıkarlarını gözetmesi kimsenin umurunda değildir.

Bu insanlara Berlusconi'nin Anayasa'yı değiştireceği-

ni söylemenin bir anlamı yoktur zira ne Anayasayı okumuşlardır ne de Ulivo adı altında toplanan muhalefet partilerinin Anayasada yaptıkları değişikliklerden haberleri vardır. Bu nedenle Anayasanın hangi maddesi değişirse değişsin onlar için fark etmez. Kurucu Meclis oluşturulduktan hemen sonra, tuhaf ve önemsiz bir bahçe bakımına davet eder gibi, cumhuriyetin manzarayı koruması gerektiğini ifade eden maddenin *Candido* adlı mizah dergisinde çıkan iğneleyici karikatürlerle nasıl işlendiğini unutmayalım.

Gidip de bu seçmenlere Berlusconi'nin savcıları susturmak istediğini söylemek faydasızdır; çünkü adalet, özel iş hayatını tehdit ve ihlal eden bir kavram olarak görülmektedir. Bu seçmenler, zengin bir başbakanın hırsızlık yapmayacağına yürekten inanırlar; çünkü yolsuzluk rakamını, astronomik miktarlar olarak değil, birkaç milyon olarak düşünürler. Onlar (haklı olarak) Berlusconi'nin üç odalı bir apartman dairesi değerinde bir rüşveti asla almayacağına ya da büyük bir armağan karşılığında yolsuzluk yapmayacağına inanırlar ama çoğumuz gibi, on bin ile yirmi bin milyar arasındaki farkı algılayamazlar.

Yeni çoğunluğun denetlediği bir parlamentonun açık olmayan yollarla başbakana bin milyar kazandıracak bir yasayı onaylaması, onların günlük alışveriş, alım, satım ya da takas etme kavramına uymaz. Bu insanlara *off shore*'dan söz etmenin ne anlamı olabilir? *Charter* uçak seferleriyle o egzotik sahillere gidip bir hafta tatil yapmaktan başka bir şey istemezler.

Birçok İtalyan gazetesinin adını ve siyasi çizgisini bile bilmeyen, trene binerken sağ ya da sol eğilimli bir dergiyi sırf kapağındaki çıplak kadın fotoğrafı için satın alan bu seçmenlere *Economist*'ten söz etmenin ne anlamı olabilir? Onlar tüm uyarılara duyarsızdır ve *de facto* rejimden dolayı kaygılanmaz. Bu seçmen tipi, toplumumuz tarafından, yıl-

larca sadece başarıya ve kolay kazanılan zenginliğe gösterilen dikkatle yaratılmıştır. Sağ görüşlü olmayan televizyon ve basın tarafından yaratılmıştır; zarif mankenlerin defileleri, Avustralya'ya göç etmiş oğlunu en sonunda kucaklayabilen anneler, komşularının evlilik sorunlarını, bir kamera önünde itiraf ettiklerinde öğrenen çiftler tarafından yaratılmıştır; kutsalın çoğu kez gösteriye dönüşmesi yüzünden, kazanmak için kazımanın yeterli olduğu görüşü yüzünden, suçların azaldığı ama vahşi cinayetlerin çoğaldığını belirten, bu tür olayların bir gün bizim de başımıza gelebileceğini düşündürmesi gereken istatistiklerden söz eden tüm haberlerin fazla ilgi çekmemesi yüzünden ortaya çıkmıştır.

Seçimleri Polo'nun kazanmasını bu Büyülenmiş Seçmen grubu sağlayacaktır. İtalya, bu grubun istediği bir İtalya olacaktır.

Büyülenmiş Seçmen ve sağ görüşlü Gerekçesi Olan Seçmen karşısında, ülkemiz için en büyük tehlike sol görüşlü İsteksiz Seçmen Grubudur (sol görüşlü derken, sözcüğün en geniş anlamını, yani eski laik cumhuriyetçiyi ve Komünist Parti taraftarı genci, hatta artık siyasi sınıfa güvenmeyen gönüllü hizmet veren Katoliği de belirtmek istedim). Bu grup, bugüne kadar söylenen şeyleri bilen (ve yinelenmelerine gerek duymayan), görevi sona ermekte olan hükümetin düş kırıklığına uğrattığı, beklediklerini elde edemeyince bulduklarıyla yetinen ve karılarına inat olsun diye kendilerini hadım edenlerden oluşuyor. Kendilerini tatmin etmeyenleri cezalandırmak için, bir *de facto* rejimi destekleyeceklerdir.

Bu seçmenlerin ahlaksal sorumluluğu çok fazladır ve Tarih gelecekte, pembe televizyon dizileri bağımlılarını değil, kitap ve gazete okudukları halde, birkaç gün sonra bizleri bekleyen seçimin normal seçim değil, Ahlaksal bir Referandum olduğunu fark etmeyen ya da çaresizce görmemezlikten gelmeye çalışanları eleştirecektir. Bu bilinci reddettikleri öl-

çüde, uyuşuklar cehennemine mahkûmdurlar.

Uyuşuklukla mücadele için, karasızlara ve düş kırıklığına uğrayanlara, bu yazımda dile getirdiğim tüm düşüncelerimi paylaşmasalar bile çok basit bir çağrıda bulunacağım: "*De facto* bir rejimin kurulmasına karşı, gösteri ideolojisine karşı, ülkemizde enformasyonun çoğulluğunu korumak için, önümüzdeki seçimleri kimsenin göz ardı etmemesi gereken Ahlaksal bir Referandum olarak kabul edelim." Bu çağrı, birçok kişinin elini vicdanına koyması ve sorumluluk alması için yapılmaktadır.

Çünkü "hiçbir insan ada değildir... Sorma çanlar kimin için çalıyor diye, senin için çalıyor onlar."

2001 seçim kampanyası ve eski komünist teknikleri*

Polo delle Libertà'nın etkili bir seçim kampanyası düzenlediğini biliyoruz, kamuoyu şimdi bu işin sırrını değil, püf noktalarını ve nereden örnek alındığını merak ediyor. Akla gelen ilk olasılık, Polo'nun kampanyasının, öncelikle Berlusconi'nin (kampanyanın tek yüzü), reklam anlayışını desteklediğidir. Polo, reklamlarda olduğu gibi, aynı simgeyi, kolayca akılda kalan birkaç sloganı sürekli önermekte ve Microsoft Windows'unki gibi başarılı bir renk dizisi kullanmaktadır. Seçilen sözcüklerin, büyük tüketim ürünlerinin reklam sloganları kadar sade olmalarına karşın, tecimsel kampanyalarda olduğu gibi gerçeği yansıtmaları şart değildir. Hiçbir tüketici Scavolini'nin İtalyanların alışılmış mutfak düzenini yansıttığına inanmaz (istatistikler bunu yalanlamaktadır) ya da bazı deterjanların diğerlerine oranla daha beyaz yıkadığını düşünmez: Hedef kitle belli bir fiyatın üzerinde olan marka deterjanların aşağı yukarı aynı temizlikte yıkadıklarını bilir. Bununla beraber, tüketici alışveriş sırasında sloganını anımsadığı ürünlere karşı daha duyarlıdır. Mizahçıların ve siyasetçilerin, "işçi başbakan" (Berlusconi bir keresinde kendini böyle tanımlamıştı) ya da "her vatandaşa onurlu emekli maaşı" vaadi üzerine alaylı açıklamalar yapmaları tamamen yararsızdır: Slogan inandırmak için değil, akıllarda kalması için yaratılır.

* *La Repubblica*, Nisan 2001.

Aslında reklam modeli, seçim günü yaklaştıkça şiddetlenen parlamento ya da medya mücadelelerinde değil, afişlerde ve değişik bildirilerde etkilidir. Hatta propagandanın dostluk diliyle, siyasi eylemin saldırganlığı arasındaki çelişkiyi fark edenlerimiz oldu ve bunun bir taktik hatası olduğu söylendi. Ardından Indro Montanelli'nin şu yorumu ortaya çıktı: Polo, üyelerinin geçmişe ait miraslarını ve liderinin bazı derin psikolojik eğilimlerini denetleyemezse, kısa sürede otoriter siyasi eğilimi ve faşizmin göstergesi sopa özlemi (simgesel de olsa) ön plana çıkarabilir. Bence bu yorum da eksik. Polo'nun bazı ölçüsüzlüklerini, tehditlerini ve vaatlerini belirtiyor ama bende çok somut bir biçimde başka bir modeli izliyormuş inancını yaratan tüm amaçlarını ortaya koymuyor. Bu model faşist ya da tüketimci bir model değildir, aksine eski komünizm ideolojisini ve bazı yönleriyle 68 hareketini anımsatır.

Palmiro Togliatti zamanının komünizm propaganda taktik ve stratejilerini anımsamaya çalışalım (bizim gibi ileri yaşlardaki insanlar bunu kolayca yapabilir). Parti, yönetici kadrosunun kültürel programınının karmaşıklığından bağımsız olarak, dışarıya etkili, anlaşılabilir ve her fırsatta yinelenen sloganlarla açılıyordu. Bunlar özellikle, dünyadaki yoksulluğun nedeni olarak kapitalist emperyalizme, savaş kışkırtıcısı olarak NATO'ya, Amerika'nın uşağı olarak hükümete ve hükümetin silahlı kanadı olarak polise karşı sloganlardı. Parti, kurumsal düzeyde olmasa da, grev yapan işçilerden değil de, cellatlarından yana olan hakimleri yok saymaya çalışıyor ve genellikle kitle haklarıyla ilgilenen çetin ceviz iyi niyetli hakimler ile yönetici sınıfın yasalara aykırı eylemlerini cezalandırmayan ve işçi eylemlerine hoşgörüsüzce yaklaşan hakimler arasında kesin bir ayrım yapıyordu. Şimdi bu durumu şu şekilde değiştirelim: Amerika'nın yerine komünizmi ve onun aptal uşaklarını (bunların içinde Katolik Scalfaro ve

tutucu Montanelli de vardır) koyalım ve Berlusconi'nin faaliyetlerini soruşturan "kızıl" hâkimler ile "iyi" hâkimler (suçlamanın asılsız olduğunu ispat etmek gerektiğinde göreve davet ediliyorlar) arasında ayrım yapalım, karşımıza aynı tablo çıkacaktır.

İkinci olarak akılda kalıcı sloganların kullanımını anımsayalım (bunlar, propagandasını yapmak istedikleri siyasi projeden çok daha basitti): Giancarlo Pajetta'nın *Tribune Politiche* adlı televizyon programındaki konuşmalarında, eytişimin inceliğine karşın, iletilmek istenen asıl düşünce "değişim gerekiyor" idi.

Üçüncü olarak ortak değerleri tekellerine alıp kendilerine aitmiş gibi gösterme konusunda büyük bir beceriye sahiptiler: Örnek olarak yoğun barış kampanyasını, "demokratik" gibi sözcüklerin kullanımını (sonunda yalnızca Doğu Avrupa ülkelerini akla getiriyordu), Garibaldi imajının istenilen yöne çekilmesini ve ulusal birlik çabasını söyleyebiliriz. Tıpkı bugün bir spor sahasında "Haydi İtalya" (*Forza Italia*) diye bağıranların ya da liberal değerlerden ve özgürlükten söz edenlerin Polo propagandacıları olmaları gibi, bir zamanlar barıştan söz eden herkes otomatik olarak Komünist Parti'nin yoldaşıydı; Papa XXIII. Ioannes, *Pacem in terris* [Lat. Dünyada barış] ile barış idealini komünist olmayan değer olarak ele alana kadar bu böyle devam etti.

Eski komünist propaganda ve siyaset öğeleri (hem parlamentoda hem de meydanlarda) sözlü saldırı da dahil olmak üzere, aşırı şiddetliydi ve rakibin her hareketi, halk karşıtı olmakla suçlanıyordu, ayrıca sürekli olarak başkalarının saldırganlığından ve popülist partilere karşı zulümden söz ediliyordu. Bu davranış yıllar sonra çok daha kanlı bir biçimde, Latin Amerika ayaklanma hareketinden (örneğin Tupamaros örgütü) Avrupalı teröristlere geçti, amaçları (sonunda ütopik olduğu ortaya çıkmıştır) her hükümet için dayanılmaz olan

kışkırtmalarla, devletin baskı yoluna gitmesini ve kitlelerin buna tepki göstermesini sağlamaktı. İtalyan Radikal Parti ise, sansasyon yaratacak hareketlere başvurmadan, medyanın komplosuyla karşı karşıya olduklarını bildirerek güçlü bir silah elde etmiş ve medyanın onlara karşı uyguladığı sessizliği protesto eylemleriyle geniş bir görülebilirlik kazanmıştır. Nitekim tipik Berlusconi taktiklerinden biri de kendine ait kitle iletişim araçlarını kullanarak, medyayı kendisine haksızlık yapmakla suçlamaktır.

Diğer eski komünist propaganda araçlarından bazıları, halkın (bugün "insanlar") duygularına seslenmek, bayraklı türkülü kalabalık gösteriler düzenlemek, partinin temel rengine bağlılık (bir zamanlar kırmızıydı, şimdiyse mavi), sağ kanadın araştırmalarına kulak verecek olursak kültürel üretimlerin gerçekleştiği merkezlerin yavaş yavaş işgaliydi (geçmişte genellikle yayınevleri ve dergi ofisleriydi). Komünist yayınevi Universale del Canguro'nun geçmişin büyük yazarlarını –Diderot'dan Voltaire'e, Giordano Bruno'dan Bacon ütopyalarına, Erasmus'tan Campanella'ya kadar– yenilikçi yazarlar arasında göstermesi girişimini de belirtmeliyiz. Bu isimleri vermemin nedeni, bu yazarların eserlerini, pahalı ve güzel baskılarla da olsa, Berlusconi'ye ait Publitalia'nın şu anda yeniden yayımlanıyor olmasıdır.

Togliatti'nin "oportünizm"i ile daha karmaşık ve ince bir karşılaştırma yapılabilir, ama ilginç benzerlikleri bulmayı okura bırakıyorum.

Birilerine bu benzerliklerden söz ederken, bana klasik dönemin İtalyan Komünist Partisi'nin, hükümete karşı saldırgan tavrına karşın, rakiplerinin birçok önerisini (Anayasanın 7. maddesi ve birçok reform) desteklediği anımsatıldı. Oysa Polo, çoğu kez kibirli bir çekimserlikle, destekleyebileceği bazı hükümet reformlarına bile karşı çıkmaktadır. Togliatti, Yalta sonrasında devrimci bir çözüm düşünülemeyeceği-

ni, belki de düşünülmemesi gerektiğini kabul ederek, kurumlar aracılığıyla uzun bir yürüyüş fikrini benimsemişti (bunun da son bölümü, ölümünden uzun süre sonra, eştoplumsalcılık [ya da "oydaşmacılık"; İt. *consociativismo*; İng. *consociationalism*] olacaktı). Bu anlamda Polo'nun politikası eski komünizmle benzerlik göstermemektedir. Ama Polo'nun siyasi mücadelede propaganda modelinin, taktik ve stratejilerinin, 1968 parlamento dışı gruplarınınkiyle benzerlik gösterdikleri anlaşılıyor.

Polo'da 1968'in birçok öğesini bulmak mümkündür. Tıpkı 68 kuşağının, Amerika Birleşik Devletleri'nden daha az göze çarpan ve zor algılanan çokuluslu şirketleri en büyük düşmanı olarak belirlediği gibi, Berlusconi de sürekli komünist komplodan söz etmektedir. 1968 taktiklerinden biri de rakibin, kim olursa olsun asla hiçbir önerisini kabul etmemek, onu kötü göstermek, diyalog ve siyasi tartışmayı reddetmekti (örneğin, iktidarın uşağı olduğu düşünülen hiçbir gazetecinin söyleşi teklifini kabul etmemek). Bu asla ödün vermeme durumu, her an yinelenen devrimsel zaferin çok yakın olduğu inancından kaynaklanıyordu. Yapılacak tek şey kompleksli bir kentsoylu sınıfın sinirlerini zayıflatmak, tartışılmaz bir zafere doğru gidildiğini sürekli anımsatmak, bu zaferden sonra tutsaklığın biteceğini ve *tazebao*'da [duvar gazetesi] yer alan bildirilerin dikkate alınacağını söylemekti. Vahşi çığlıklarla rakibini korkutan güreşçiler gibi, "Faşistler, kentsoylular, birkaç ayınız kaldı", "Bu sadece başlangıç" gibi sloganlarla kentsoylular korkutulur ya da "Aptal, aptal!" diye bağırılarak kendi haline bırakılırdı. İktidara doğru ilerleyişte karizmatik bir kişinin resmi kullanılır ve bu Che ya da Lenin, Stalin ve Mao üçlüsü olabilirdi.

Propaganda etkinliklerinin birbirine benzediği açıktır ama bu noktada eski komünist ve 1968 kuşağından kaç eylemcinin Polo cephesine katıldığını da söylemek gerekir. Onun için

Berlusconi'nin, kendisine danışman olarak görevlendirdiği bu kişileri reklamcılardan ve kamuoyunu yoklamalarından daha fazla dinlediğini düşünmek mantıksız değildir.

Ayrıca, halkla ilişkiler uzmanlarına kulak verecek olursak bu akıllı bir harekettir çünkü günümüzün siyasi coğrafyasında gerçek kitle partisi Polo'dur. Polo, klasik Marksizm tarafından tasarlanan kitlelerin sosyal çöküntüsünden sonra, artık sınıflara değil, ortak kitle iletişim değerleri evrenine ait olmalarıyla tanımlanan ve ideolojik değil, popülist çağrılara duyarlı olan yeni kitleleri belirlemeyi başarmıştır. Lega Nord aracılığıyla Kuzey İtalya'nın Poujadist kentsoylularına seslenmektedir; Alleanza Nazionale aracılığıyla, elli yıldır monarşi yanlıları ve neofaşistlere oy veren, toplum dışına itilmiş Güney İtalya'daki kitlelere ulaşmaktadır; Forza Italia aracılığıyla günümüzde büyük bir bölümü küçük kentsoylu sınıfına yükselmiş olan bir zamanların işçi sınıfını etkilemektedir. Bu sınıf, ayrıcalıklarının yeni lümpen proletarya tarafından ellerinden alınmasından korkmakta ve her popülist hareketin sloganlarını benimseyen bir partiye güven duymaktadır: suça karşı mücadele, vergi yükünü azaltmak, devletin aşırı gücünden ve her kötülüğün ve yolsuzluğun kaynağı olan başkentten korunma, her sapkın davranışı küçümsemek ve reddetmek.

İnsanların, yoksul da olsalar, Berlusconi'yi beğenme konusunda ileri sürdükleri nedenlerin bazıları popülist özelliklere sahiptir: 1) Berlusconi zengin olduğu için hırsızlık yapmaz (siyasetle hırsız arasında dikkatsizce bağlantı kuran sıradan bir insanın ileri sürebileceği bir neden); 2) Çıkarlarını düşünmesi beni ilgilendirmez, önemli olan kendisininkilere benzemeyen benim çıkarlarımı korumasıdır; 3) Son derece zengin olmuş biri, yönettiği halka refah dağıtmasını elbette bilir (oysa bu ne Bokassa ne de Milošević ile mümkün olabilmiştir). Bu tür inançlar yalnızca televizyon bağımlısına ait

değildir (milyarlar dağıtan bir programa katılırsan milyarder olma şansın büyüktür), kökleri ilkel hatta ilkörnek inançlara kadar uzanan bir durumdur. Sömürgeciliğin başlangıcından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar süren, okyanus ötesi toplumlarda ortaya çıkan "kargo kültü"nü düşünelim: Beyazlar, bu toplumların yaşadığı sahillere gemi ya da uçakla ulaştıklarında, beraberlerinde getirdikleri yiyecek ve sayısız değişik eşyayı boşaltırlardı (hepsi de işgalciler içindi). Yerli halk böylece aynı şeylerin bir gün kendileri için de geleceği inancını beslemeye başlamıştı.

Seçmenlerinin arasında bu derin dürtüler varsa, o parti kitle partisidir ve her klasik popülist parti, slogan ve saldırgan taktikler kullanır. Bugün solun en büyük yanlışlarından biri, belki de yenilikçi olmak isteyen bir partinin gerçek seçmeninin halk kitlelerinden değil, toplumda sivrilen sınıflardan ve hizmet sektöründeki profesyonellerden (sayıları az değildir) oluştuğu düşüncesini tamamen kabul etmemiş olmaktır. Sol kanat liderleri efsanevi işçi sınıfına değil, bu insanlara seslenmelidirler.

Bu arada, bu seçim kampanyasıyla ortaya çıkan yeni gerçeklerden biri, Berlusconi'nin büyük bir olasılıkla herkesten daha fazla komünist olduğudur. Polo seçim kampanyası taktikleri komünist ve 68 hareketi taktikleriyle aynı olmanın ötesinde, İtalyan Sanayi Konfederasyonu'nun birçok düzeyine uygun bir programın içinde yer almaktadır. Bir zamanlar aynı şey kooperatifler için söylenebilirdi. Ne olursa olsun, eski komünist sloganın dediği gibi, *Avanti, o popolo [Ey halkım, ileri].*

Medyatik popülizm üzerine

Halktan yararlanmak*

Bu hafta birçok yabancı gazetede Avrupa Topluluğu'nun gelecek altı ay İtalya Başbakanı tarafından yönetileceği konusunda duyulan kaygı dile getirildi. Bu kaygının, hepimizin bildiği birçok nedeni vardır. Bunlar birçok ülke vatandaşını etkilerken (bazı şeylerin bir gün kendi ülkelerine de olmasından korkuyorlar) İtalyanların büyük bir çoğunluğunu hâlâ endişelendirmiyor. Ama ben Berlusconi "rejimi" ile ilgili tehlikelerden birinin üzerinde durmak istiyorum. Öncelikle "rejim" sözcüğüne olumsuz bir anlam yüklememiz gerekiyor; çünkü rejimden söz edildiğinde akla genellikle faşist rejim gelir; oysa hükümeti en sert biçimde eleştirenler bile Berlusconi'nin yeniden faşist Parlamentoyu kurmak, gençlere siyah gömlek giydirmek, gazeteleri kapatmak niyetinde olmadığını kabul ediyorlar. Ama "rejim" tarafsız bir sözcüktür ve hükümet biçimi anlamına gelir (demokratik rejimli, Hıristiyan demokrat rejimli, cumhuriyet ve monarşik rejimli ülkelerden söz edilir).

Berlusconi'nin kendine özgü bir hükümet biçimi gerçekleştirmek üzere olduğu kuşkusuzdur. Bu hükümet biçiminin özellikleri arasında tehlikeli bir popülist eğilim olduğunu belirtmek isterim. "Popülizm" sözcüğünü tarihsel anlamda (Rus popülizmi) değil, güncel anlamıyla kullanıyorum; nite-

* *L'espresso*, Temmuz 2003.

kim Peron ve bazı Güney Amerika ya da Afrika liderleri için de popülizmden söz edilmiştir. Berlusconi'nin henüz adaletin koruması altında olmadığı sırada, savcılar konusundaki bir demecini anımsamaya çalışalım. Halk tarafından seçildikten sonra, sınav kazanarak o göreve gelmiş kişilere kendini yargılatmayacağını söylemişti.

Bu demeci ciddiye alacak olursak benim apandisit ya da kanser hastalığı nedeniyle ameliyat olmamam, çocuklarımı okula göndermememem ve polisin beni göz altına almasına karşı çıkmam gerekir; çünkü doktorlar, öğretmenler ve polisler halkın seçimiyle değil, sınavla o görevlere gelmişlerdir. Ama Berlusconi özellikle halk tarafından seçilen lider konumuyla, görevi, suçlu olup olmadığını belirlemek olan kişiye (sınav aracılığıyla yasal olarak tanınan) karşı çıkıyordu.

Aslında "halk" –tek bir istek ve aynı duygular anlamında, ahlak ve tarihi temsil eden doğal sayılabilecek bir güç olarak– yoktur. Farklı düşüncelere sahip vatandaşlar vardır ve demokratik rejim (en iyi yönetim biçimi olmasa da, diğer tüm yönetimlerden daha iyidir) vatandaş oylarının çoğunluğunu elde edenin ülkeyi yöneteceğini belirtir. Söz konusu olan halkın değil, vatandaşların çoğunluğunun oylarıdır ve bazen bu çoğunluk seçim pusulalarının toplam sayısıyla değil, tek isimli *[uninominal]* bir seçim sisteminde oyların dağılımıyla belirlenir. Seçilenler, vatandaşları Parlamentoda nispi olarak temsil eder. Ama ülke yalnızca Parlamentodan oluşmaz. Sanayiden orduya, meslek sahiplerinden basına kadar sayısız "ara bedenler" vardır ve bu insanların çoğu sınavlar sonucu bu görevlere gelmişlerdir ve hiçbiri asla uzmanların yaptığı bir sınav sonucu göreve gelmelerine bakarak, yetkilerinin elinden alındığını söylememiştir, aksine ülke, sınavlar sayesinde (eğer sahtekârlık yapılmadıysa, ama seçimlerde de sahtekârlık yapılabilir) mesleğini yapmasını iyi bilen insanların varlığını garanti eder. İlkokul öğretmenlerinin ve tarih

profesörlerinin, Berlusconi'nin "Romolo ve Remolo" dediğinde yanlış söylediğini belirtme hakkı ve yetkisi bir sınavdan doğmaktadır; hekimlerin bir ilacın sağlığa zararlı olduğuna dair halkı uyarmaları yetkisi de yine bir sınava bağlıdır. Ayrıca seçimle değil meslekleri nedeniyle göreve getirilen bazı bakanlar da bu sınavlardan geçmişlerdir.

Halka seslenmek hayali bir varlık yaratmak anlamına gelir: Halk, halk olarak var olmadığı için, popülist lider halkın isteğiyle ilgili sanal bir görüntü yaratır. Mussolini bunu Piazza Venezia'ya yüz ya da iki yüz bin kişiyi toplayarak yapardı, bu insanlar halk rolü oynayan aktörler gibi onu alkışlardı. Başkaları kamuoyu yoklamalarıyla ya da sadece bir "halk" hayaleti yaratarak halkın onayını aldıkları görüntüsünü oluşturabilir. Bu şekilde popülist lider kendi planlarını halkın isteğiyle özdeşleştirir ve sonra başarılı olabilirse (ve çoğu kez olur da) kendisinin yarattığı o halkın içinde çok sayıda vatandaşı sanal bir görüntüyle büyüleyerek onunla özdeşleşmesini sağlar.

İşte popülizmin tehlikeleri bunlardır, bunları başka ülkelerde görüp endişelendik, ama ne tuhaftır ki kendi ülkemizde baş gösterdiğini tam olarak fark edemiyoruz. Belki bazı tehlikeleri önce risk altındaki toplum (Halk değil, vatandaşlar) değil, yalnızca yabancılar algılıyor.

Berlusconi kötü gösterilebilir mi?*

Gazete bayisine gidip tüm gazeteleri satın aldığımda, eleştirel yazıların yalnızca muhalefet yanlısı gazetelerde ve kendini "bağımsız" olarak tanımlasa da bazı skandal yaratan olaylar karşısında sessiz kalamayan basının bir bölümünde etkin olduğunu görüyorum ama diğer gazeteleri satın alan okurlar bu eleştirlerden tamamen habersizdirler. Berlusconi

* *MicroMega*, Eylül 2003.

karşıtı hareket, aynı görüşü paylaşan insanların gittiği özel bir klübe dönüşmüştür, bu nedenle, birkaç yıl önce verdikleri oyla ilgili olarak bir vicdan muhasebesi yapmalarını istediğimiz vatandaşlarımız ortaya atılan suçlar (vardır) konusundan hiç etkilenmemektedir. Muhalefette olsalar da, başbakana karşı herkesin katıldığı yarışa son vermeleri çağrısında bulunanlar, haklı olmasalar da, mazur görülebilirler; çünkü bunun aynı kulübün üyeleri için eğlenceli ve uygar bir sohbet malzemesi olmasından korkmaktadırlar, bu kişiler dürüstçe yaptıkları eleştirilerde hemfikir olduklarını görerek, en azından ruhlarını kurtarabileceklerini düşünebilirler.

Yazımın sonunda üstünde duracağım bir görüş ortaya çıkmaktadır: Yeni rejimi eleştiren cephe, yalnızca bu eleştirilere gereksinimi olmayan dinleyicilere ulaşmaktadır.

Her gün talihsiz ülkemizde (neyse ki yabancı ülkelerde de, belki bizdekinden de fazla) Berlusconi'nin yavaş yavaş gerçekleştirmeye çalıştığı darbe konusunda etkili açıklamalar yapılmaktadır. Berlusconi'nin bir rejim kurmak istediği yolundaki tartışmanın, "rejim" sözcüğünün bize doğrudan faşist rejimi çağrıştırması nedeniyle yanlış olduğunu hepimiz fark ettik. Oysa Berlusconi basın özgürlüğünü ya da oy hakkını yürürlükten kaldırmamış ve ihtilaf çıkaranları Ventotene adasına yollamamıştır.

Ama belki de, rejim genelde bir hükümet biçimi olduğundan, Berlusconi'nin, giderek partinin, ülkenin ve devletin bir dizi şirket çıkarıyla özdeşleşen bir hükümet biçimi gerçekleştirmek üzere olduğu henüz anlaşılmamıştı. Berlusconi bunu, polis operasyonlarıyla ya da milletvekillerini tutuklatarak değil, yavaş yavaş en önemli medya kuruluşlarını, bağımsızlığını sürdüren gazeteleri işgal ederek (neyse ki her zaman başarılı olmayan mali operasyonlarla onlara el koymaya çalışarak) ve popülist çağrıların sonucu onay yaratarak yapmıştır.

Bu girişim karşısında sırayla şu görüşler ileri sürülmüş-

tür: 1) Berlusconi siyasete, kendisini cezaevine götürebilecek davaları durdurmak ya da başka yöne saptırmak amacıyla atılmıştır; 2) Fransız bir gazetecinin dediği gibi, Berlusconi bir *"pedejizm"* (*pedegisme*: Fransa'da CEO [*chief executive officer*; "icra kurulu başkanı"] anlamına gelen *"président directeur général"* teriminin baş harflerinin okunuşundan türetilmiştir); 3) Berlusconi planını yadsınamaz bir seçim başarısını kullanarak gerçekleştirmektedir; onun için de muhaliflerinin diktatörlük suçlamalarını boşa çıkarmaktadır, muhalifler kendisine karşı çıkarken çoğunluğun isteğini göz önüne almalıdırlar, yapabilecekleri tek şey seçmenlerin verdikleri kararı yeniden düşünmelerini sağlamaya çalışmaktır; 4) Berlusconi, bu seçim başarısına dayanarak, kişisel çıkarlarını gözeten yasalar çıkarmaktadır (bu *pedejizm*'dir); 5) Berlusconi yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı bir devlet adamı ya da geleneksel bir siyasetçi gibi hareket etmemektedir, başka teknikler kullanmaktadır Bu teknikler kendisini eski zamanların bir *caudillo*'sundan [İsp. önder, rehber, *führer*] daha tehlikeli kılmaktadır; çünkü demokratik bir rejimin ilkelerine görünüşte uygundurlar; 6) bu açık ve belgelere dayanan görüşlerimizin özeti, Berlusconi'nin çıkar çatışması dönemini aştığı ve her geçen gün *çıkar birliği*'ne doğru gittiğidir, yani ülkeye kişisel çıkarlarının ulusal çıkarlarla birleştiği düşüncesini kabul ettirmektedir.

Bu elbette bir hükümet rejimi, biçimi ve düşüncesidir ve öyle etkili bir biçimde gerçekleşmektedir ki, Avrupa basınının kaygıları, İtalya'ya duyulan acıma ve sevgiden değil, İtalya'nın, tıpkı uğursuz yakın geçmişinde olduğu gibi, sonucu tüm Avrupa'ya yayılabilecek bir deney laboratuvarı olmasından kaynaklanmaktadır.

Sorun, Berlusconi karşıtlarının, ülke dışında da, yanlış olduğunu düşündüğüm yedinci bir inanç doğrultusunda hare-

ket etmeleridir. Nitekim Berlusconi, bir devlet adamı değil, tek amacı koalisyonun istikrarsız dengesini korumak olan bir şirket yöneticisi olduğu için, salı günü, pazartesi günü söylediği şeyin tam tersini söylediğini, siyasi ve diplomatik deneyime sahip olmadığı için gaf yapabildiğini, konuşmaması gereken zamanlarda konuştuğunu, verdiği demeçleri ertesi gün geri almak zorunda kaldığını, kişisel çıkarlarını kamu çıkarlarıyla yabancı bakanlarla eşi üzerine berbat espiriler yapacak kadar karıştırdığını, vesaire, düşünenler vardır. Bu durumda Berlusconi konusunda hiciv yapmak kolaydır, rakipleri bazen onun bu işin boyutlarının nereye varacağını düşünemediğini sanıp, farkına varmaksızın sonunu hazırladığına inanmaktadırlar.

Ben, çok yeni tip bir siyasetçi, hatta postmodern bir siyasetçi olan Berlusconi'nin hiç anlaşılmayan davranışlarla, karmaşık, ihtiyatlı ve ince bir strateji uyguladığı ilkesinden hareket edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu strateji onun sinirlerini tamamen kontrol edebildiğini ve zekâsını –bu teorik bir zekâ değilse de, mükemmel satıcı sezgisidir– göstermektedir.

Nitekim insanları şaşırtan (ve ne yazık ki güldüren) Berlusconi'nin *pazarlamacı tekniği* konusunda taşkınlığıdır. Akılsız bir izleyici grubunu etkilemiş olsa da bu tekniğin karikatürü olan Vanna Marchi'yi (telefonla satış yapan, daha sonra yasalarla başı derde giren kişi) anımsatmaya gerek yoktur. Bir otomobil satıcısının tekniğini inceleyelim. Önerdiği otomobilin aslında bir füze olduğunu, gaza bastığında saatte iki yüz kilometre hıza ulaşabileceğini, spor araba olarak yaratıldığını söyleyerek söze başlayacaktır. Ama beş çocuğunuz ve sakat bir kayınvalideniz olduğunu öğrendiği anda, otomobilin emniyet açısından ideal olduğunu, ortalama hızın kolayca korunduğunu ve aile için tasarlandığını kanıtlamaya çalışacaktır. Ardından, satın aldığınız takdirde pas-

paslarını da bedava vereceğini söyleyecektir. Satıcı konuşmasını tutarlı bulmanızla ilgilenmez; söyledikleri arasında, ansızın bir konunun dikkatinizi çekmesi önemlidir onun için, tek bir noktaya takılıp öbürlerini unutacağınızı bilir. Satıcı düşeceği çelişkileri düşünmeden, konularını hiç ara vermeden sıralar. İtiraz etmenize fırsat vermemek için çok ve ısrar ederek konuşmalıdır.

Birçok İtalyan, televizyonda (büyük şirketlerin reklamları gibi birkaç dakikalığına değil, özel olarak tahsis edilmiş bir kanalda ve saatlerce) orta ve düşük gelirli ailelere ve emeklilere paralarına karşılık yüzde yüz kâr vaat eden Giorgio Mandella'yı anımsayacaktır. Binlerce aileyi dolandırdıktan sonra, tam paralarla kaçmak üzere yakalanmış olması başka meseledir: Mandella şansını fazla zorlayıp acele etmişti. Anımsayacak olursanız, akşam saat onda televizyona çıkıp, insanların tasarruflarını toplamakta kişisel bir çıkarı olmadığını ve yalnızca büyük ve güçlü bir şirketin sözcüsü olduğunu söylerdi; ama sonra, saat on birde, tek kefilinin kendisi olduğu bu işe tüm parasını yatırdığını ve çıkarlarının müşterilerin çıkarlarıyla birleştiğini açıklardı. Ona parasını emanet edenler bu çelişkiyi asla fark etmediler; çünkü dikkatlerini güven veren bir öğe üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Mandella'nın gücü, kullandığı konularda değil, birçoğunu hiç durmadan tekrarlamasındaydı.

Berlusconi'nin satış tekniği de bu türdendir ("emekli maaşlarını arttıracağım, vergileri azaltacağım") ama çok daha karmaşıktır. Onay almak zorundadır ama Mandella gibi müşterileriyle yüz yüze konuşmaz. Muhalefeti, yerli ve yabancı kamuoyunu, medyayı (henüz tümüne sahip değildir) göz önüne almak zorundadır ve buralardan gelen eleştirileri kendi lehine çevirmeyi öğrenmiştir.

Bu arada, taraftarlarına iyi, kötü ya da yansız gelse de, eleştirmenlere kışkırtma gibi görünen vaatlerde bulunmak-

tadır. Berlusconi her gün bir kışkırtmada bulunmadan duramıyor. Tahrik, anlaşılmaz ve kabul edilemez bir konu üzerine olunca, gazetelerin ilk sayfalarını, medyanın da açılış haberlerini bir anda işgal ediyor ve dikkatlerin sürekli üzerinde olmasını sağlıyor. Özellikle muhalefeti konuşturmak ve kuvvetle tepki vermek zorunda bırakan kışkırtmalarda bulunuyor. Berlusconi, muhalifleri her gün kızdırarak tepki vermelerini başarınca (muhalefete ait olmayan medyayı da kızdırıyor; bu kuruluşlar anayasayı altüst edecek öneriler karşısında sessiz kalamıyorlar), seçmenlerine kendini bir zulüm kurbanı olduğunu gösterebiliyor ("Görüyor musunuz, ne desem saldırıyorlar").

Berlusconi için, vaatlerini simgeleyen övüngenlikle çelişen zulüm kurbanı rolü oynamak önemli bir tekniktir. Bu konuda sevimli örneklerle de karşılaştık: Radikal Parti lideri Marco Pannella, girişimleri konusunda sistematik olarak sessiz kalmasından yakındığı medyada onlarca yıl ilk sıralarda yer almıştır. Ama kurban rolü oynamak popülizmin tipik bir özelliğidir. Mussolini Etiyopya'ya saldırarak yaptırımlara yol açmış, sonra da İtalya'ya karşı uluslararası bir komplonun söz konusu olduğunu söylememiştir. Mussolini İtalyan ırkının üstünlüğünü ileri sürerek yeni bir ulusal gurur yaratmaya çalışıyordu, ama bunu diğer ülkelerin İtalya'yı küçümsediğinden yakınarak yapıyordu. Hitler, Avrupa'yı fethetmek için işe koyulduğunda, başkalarının Alman toplumunun elinden yaşamsal alanı almak istediklerini iddia etmişti. Bu kurdun kuzuya uyguladığı bir taktiktir. Her baskı, sana karşı yapılan bir haksızlığın bildirilmesiyle kanıtlanmalıdır. Zulüm korkusu, bir rejimin, şovenizm aracılığıyla iç cephenin bağlılığını sağlamak için kullandığı bir araçtır: Kendimizi yüceltmek için bizden nefret edenlerin ve kanatlarımızı kesmek isteyenlerin olduğunu göstermek gerekir. Her ulusal ve popülist coşku, sürekli bir engelleme durumunun yaratılmasını ister.

Ayrıca, her gün başkalarının komplosundan yakınmak, rakibi ihbar etmek, her gün medyada görünmek anlamına gelmektedir. Bu da, çocukların bile bildiği çok eski bir tekniktir: Önündeki sırada oturan arkadaşını it, o da sana kâğıttan küçük bir top atsın, sonra git öğretmenine şikâyet et.

Bu stratejinin bir başka öğesi de, "Zincirleme kışkırtma yaratmak için, yalnızca sen konuşmayacaksın, tersine her şeyi en çılgın yardımcılarının eline bırakacaksın" ilkesidir. Onlara emir vermene gerek yoktur, senin tarafından seçildiklerine göre ne yapacaklarını bilirler, en azından liderlerine öykünmek için, ne kadar çılgın olurlarsa kışkırtmaları da o oranda iyi olacaktır.

Kışkırtmanın inanılabilir olmaması önemli değildir. Anayasada çevre korumasıyla ilgili maddeyi kaldırmak istiyorsun diyelim (nitekim hız limitini saatte yüz elliye çıkarma önerileri, ya da çevreyle ilgili gereksinimler dikkate alınmadan hazırlanan birçok büyük sanayi projesi bu isteği göstermiyor mu?), karşı taraf buna karşı çıkmadan edemez, yoksa muhalefet kimliğini ve işlevini yitirir. Bu tekniğe göre, kışkırtma yapılır, ama ertesi gün yalanlanır ("Beni yanlış anladınız"), ardından bir kışkırtma daha yapılır, böylece muhaliflerin tepkisi ve kamuoyunun dikkati ikinci kışkırtmanın üzerine çekilerek, bir öncekinin yalnızca bir *flatus vocis [önemsiz ses]* olduğunu herkesin unutması sağlanır.

Kışkırtmanın kabul edilemezliği ayrıca iki önemli amaca ulaşmayı sağlamaktadır. Birincisi, kışkırtma ne kadar büyük olursa olsun, sonuçta halkın tepkisini öğrenmek için yapılır. Eğer kamuoyu buna yeterli enerjiyle tepki göstermediyse, yolların en berbatının bile, gereken sakinlikle, aşılabilir olduğu ortaya çıkar. İşte bu yüzden muhalefet, sadece bir kışkırtmanın söz konusu olduğunu bilse bile, tepki göstermek zorundadır; çünkü sessiz kalırsa başka girişimlere de yolu açmış olur. Muhalefet, sinsi devlet darbesine karşı gel-

mek için yapabileceğini yapar, ama bu arada onu güçlendirir.

Ulaşılan ikinci amacı bomba etkisi diye adlandıracağım. Birçok karanlık işe karışmış bir iktidar adamı olsam ve çevirdiğim dolapların iki gün sonra gazetelerde yer alacağını bilsem, tren istasyonuna, bir bankaya ya da ayin çıkışı bir meydana bomba koyarım ya da koydururum. Böylece on beş gün boyunca gazetelerin ilk sayfalarının ve televizyon haberlerinin bu suikastla dolu olacağını bilirim. Beni zor durumda bırakabilecek olan haber, yayımlansa bile gazetelerin iç sayfasında yer alacaktır ve fark edilmeyecektir ya da başka sorunlara yoğunlaşan kamuoyunu çok az etkileyecektir.

Bomba etkisine örnek olarak Avrupa Parlamentosu'nda yaşanan şu olayı verebiliriz: Berlusconi İtalyan hükümetini sert bir dille eleştiren Alman parlamenter Schulz'u, toplama kamplarına ilişkin bir filmde oynayan bir Naziye benzettiğini söyledi; ardından Lega Nord milletvekili Stefani, Alman turistlerin gürültücü sarhoş sürüsü olduğunu söyleyip ateşi daha da alevlendirdi. İtalya'nın Avrupa Birliği dönem başkanlığı başlangıcında yapılan ve uluslararası bir sorun yaratan bu tür gaflar bilinçsizce mi yapılmıştır? Hayır. Kamuoyunun büyük bir kısmının gizli şoven duygularını uyandırmıştır (bu yan etken olmuştur), ayrıca o günlerde parlamentoda Gasparri Yasa Tasarısı tartışılıyordu. Bu yasa, Berlusconi'nin sahibi olduğu Mediaset televizyon kanallarının, devlet televizyonu kanallarını kesin bir şekilde çökertmesine ve kendi kazancını arttırmasına zemin hazırlıyordu. Ama ben (ve benim gibi kim bilir kaç kişi) bunu bir gün otoyolda seyahat ederken, Radio Radicale'nin parlamentodan yaptığı naklen yayın sırasında öğrendim. Gazeteler Berlusconi'nin yaptığı gaflara sayfalarca yer ayırıyor, Alman turistlerin, haklarında söylenenlerden sonra bir daha İtalya'ya gelip gelmeyeceği konusunu tartışıyor, Berlusconi'nin Schröder'den gerçekten özür dileyip dilemediği sorununu dile getiriyordu. Bomba etkisi ku-

sursuz bir biçimde gerçekleştirilmişti.

Son iki yılın günlük gazetelerinin ilk sayfalarını yeniden okuyacak olursak nasıl bir bomba etkisi yaratıldığının farkına varırız. Savcıların psikiyatristlere gereksinimleri olduğu gibi saçma açıklamalar karşısında sorulması gereken soru şu olmalıdır: Acaba bu bomba hangi girişimi ikinci plana atmak istiyor?

CEO Berlusconi karşıtlarının tepkilerini bu şekilde denetleyip yönetiyor; bu tepkileri, rakiplerinin kendisini yıkmak istediğini, kamuoyuna yaptıkları çağrıların şahsına karşı alçakça sadırılar olduğunu göstermek için kullanıyor.

Sorumsuz açıklamalar stratejisi aslında kendisini eleştirmesi gereken medyayı da yanlış yönlendiriyor. Telekom-Sırbistan olayını yeniden ele alalım. Geleceğin tarihçisi, ima ve suçlamalar kargaşasında, altı farklı sorunun olduğunu açıkça anlayacaktır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: 1) Telekom-Sırbistan anlaşması iyi mi, kötü mü oldu; 2) Kosova öncesi dönemde, Sırp diktatör Milošević demokratik uluslar tarafından suçlu ilan edilmeden önce, onunla iş yapmak siyasal ve ahlaksal açıdan doğru muydu; 3) bu işte kamunun parası kullanıldı mı; 4) hükümet olan biteni bilmekle yükümlü müydü; 5) hükümet bunu bilmesine rağmen onayladı mı? Saydığımız bu siyasi ve ekonomik beş nokta, olaylar temelinde tartışılabilir (ne zaman, nasıl, ne kadar). Altıncı noktada, yasadışı ve İtalya'nın zararına bir işi gerçekleştirmek için birilerinin rüşvet alıp almadığı sorusu ortaya çıkar ve bu yasal açıdan önemlidir, ama yalnızca gelecekte ortaya çıkacak kanıtların ışığında tartışılabilir. O zaman, rastgele bir İtalyan vatandaşını seçin ve bu farklılıkları anlayıp anlamadığını, kötü niyetli imalara karşı protestolar olduğunda ve soruşturma açılması istendiğinde neyin söz konusu olduğunu bilip bilmediğini sorun. Çok az sayıda başmakalede bu altı sorun ele alınmıştır, medyanın büyük bir kısmı, kimisi birinci ve

beşinci noktayla, kimisi altıncı noktayla ilgili karmaşık günlük açıklamalar yapmış, ama okuyucu ya da televizyon izleyicisinin sorunların tümünü ve hangi sorundan söz edildiğini anlayacak zamanı olmamıştır. Bu altı noktayla ilgili karmakarışık açıklamaları, medya da karışık bir şekilde ele almaktadır, bu da zaten hedeflenen amaçtır.

Şu ana kadar bu stratejinin başarılı olduğu görülmüştür ve Berlusconi rakiplerine karşı hâlâ büyük bir üstünlüğe sahiptir.

Bu statejiye nasıl karşı çıkılır? Marshall McLuhan tarafından önerilen bir yöntem vardır: Bu, eylemlerinin tanıtımıyla ve yaydıkları endişe ve korkuyla beslenen teröristleri durdurmak için basında *black-out* [yayın yasağı] uygulanması yöntemidir. Basın böylelikle teröristlerin megafonu olmuyor, ama bir sansür rejimi ortaya çıkıyordu, teröristlerin amacı da zaten buydu.

Yalnızca gerçekten önemli olayların üzerine odaklan (referandum sonucu yasalar, bütçede usulsüzlük, vesaire), Berlusconi cumhurbaşkanı olmak istediğini belli ederse, haberi, bilgi verme zorunluluğu nedeniyle, altıncı sayfada küçük bir başlık altında ver ve onun oyununa gelme, demek kolaydır. Ama böyle bir şeyi kim kabul eder ki? Muhalif basın kabul etmez, yoksa kendini hemen "bağımsız" basının sağ tarafında bulur. Bağımsız basın da kabul etmez; çünkü bu durumda kimden yana olduğunu açıkça ortaya koymak zorundadır. Ayrıca böyle bir karar hiçbir medya kuruluşu için kabul edilebilir bir şey değildir. Bu, hem görevini tam olarak yapmamak hem de küçük bir kazadan yararlanıp dikkat çekici ve merak uyandıran haber üretmediği ve satmadığı için çıkarını düşünmemiş olmak anlamına gelir. Berlusconi Avrupa Parlamentosu'nun bir üyesine hakaret ediyorsa, bunu gazetenin arka sayfalarında ya da magazin haberleri arasında

yazamazsın; çünkü farklı görüşlere, yorumlara, dedikodulara, varsayımlara ve iğneleyici yanıtlara sayfalar ayırarak gazete tirajının olağanüstü artmasını sağlayabilirsin.

Oyun Berlusconi'nin elinde olduğu sürece, muhalefetin bu oyunun kurallarını izlemesi gerektiği doğruysa, muhalefet Berlusconi kurallarını, olumlu anlamda, uygulamalıdır.

Bu, muhalefetin Berlusconi'yi "kötülemekten" vazgeçeceği anlamına gelmez. Muhalefet kışkırtmalarına tepki göstermeyince bir anlamda onları onaylamış ve kurumsal görevini yerine getirmemiş olur. Ama kışkırtmalara eleştiriyle tepki verme işi grubun bir kanadına verilmeli ve tam gün çalışması sağlanmalıdır. Çalışmalar başka kanallar aracılığıyla yürütülmelidir. Henüz Berlusconi'nin denetimi altına girmemiş medya kuruluşlarının yalnızca ona karşı olan kişilere ulaştığı ve kamuoyunun büyük bir bölümünün onun etkisi altında olan medyaya maruz kaldığı doğruysa (ki doğrudur), medyayı aşmaktan başka çare yoktur. Bir anlamda *girotondi* diye adlandırılan sokak protestoları bu yeni stratejinin meyvesiydi ama bu protestoların bir ya da iki tanesi ses getirirken, bin tanesi alışkanlık yaratır. Televizyon haberlerinde bir haberin gizlendiğini açıklamak istiyorsam, bunu televizyon haberleri aracılığıyla yapamam. Açıklamalara, video kaset dağıtımına, sokak tiyatrolarına, internette haber yaymaya, kentin değişik köşelerinde yer alan mobil ekranlarla iletişime ve yeni sanal fantazinin önereceği sayısız başka buluşa yönelmem gerekir. Geleneksel medyada bilgilendirilmeyen seçmenden söz edilemediğine göre, başka çareler aranmalıdır.

Aynı zamanda, en geleneksel parti siyaseti düzeyinde televizyon söyleşilerinde (rakibi beklenmedik yorumlarla şaşırtmalıdır), *kendi* kışkırtmalarını da yapmalıdır.

Muhalefet kışkırtmaları derken neyi kastediyorum? Medyanın en az Berlusconi kışkırtmalarına yer verdiği kadar yer

vermek zorunda kalacağı, kamuoyunun duyarlı olduğu sorunlar üzerine hükümet planları üretme, ülkenin geleceği konusunda fikirler sunma yeteneğidir.

Gerçek bir Makyavelizm ruhuyla (siyasetten söz ediyoruz), ahlaki sınırlar içinde, kışkırtmanın mümkün olanın ötesine gidebileceğini düşünüyorum. Bir örnek vermek istersek, diyelim ki, sol parti tek bir vatandaşın birden fazla televizyon kanalına sahip olmasını yasaklayan bir yasayı iktidara gelince onaylayacağını söyledi, böyle haber bomba etkisi yaratır. Berlusconi karşılık vermek zorunda kalır, bu kez saldırmak için değil, kendini savunmak için, böylece rakiplerinin sesinin duyulmasını sağlar. Kendisi bir çıkar çatışması (ya da kavuşması) olduğunu açıklayacaktır ve rakiplerini kötü niyetli olmakla suçlayamayacaktır. Medyanın özel mülkiyetine katılımı genişleten tekel karşıtı bir yasayı komünizmle de suçlayamayacaktır.

Bilimkurgusal varsayımlarda bulunmak şart değildir. Avro yüzünden artan fiyatların denetimi için bir plan, çıkar çatışmasıyla ilgilenmeyenlerin de dikkatini çekecektir.

Sonuçta, sürekli ve olumlu bir biçimde, kamuoyuna başka bir yönetim biçimi gösterebilecek öneriler sunmak söz konusudur. Bu öneriler hükümeti pes ettirecek, yani devam edip edemeyeceğini söyletecek nitelikte olmalıdır. Böylece, kavgacı bir muhalefet bahanesine sığınmayıp, planlarını tartışıp savunacak ve gerçekleştiremediklerini açıklamak zorunda kalacaktır. Hükümet şunu, bunu yanlış yaptı dersen, insanlar haklı olup olmadığını anlayamazlar. Ama onlara *senin* şunu, bunu yapmak istediğini anlatırsan, düşüncen çok kişiyi etkileyip ilgi çekebilir ve akıllarda hükümetin aynı şeyi neden yapmadığı sorusunu uyandırır.

Ama bu tür stratejiler geliştirmek için, muhalefet birleşmelidir; çünkü günde on iki saat kavga ederse, cazip ve kabul edilebilir planlar geliştiremez. Bu noktada karşımıza

aşılması güç görünen ve çok eskilere dayanan başka bir engel çıkmaktadır: Dünyanın tüm sol siyasetçileri her zaman iç çatışmalarla uğraşmışlar ve rakiple savaşacaklarına kardeşleriyle mücadele etmişlerdir.

Bu engel aşılmadığı sürece, kışkırtıcı planlarla medyanın dikkatini çekmeyi başarabilen ve Berlusconi'yi, kısmen onun kulandığı silahlarla yenecek bir siyasetçi düşünülemez. Hoşa gitmese de, içinde yaşadığımız medyatik evrenin mantığı olan bu mantıkla hareket edilmezse, un vergisine karşı gösterilerden başka yapacak bir şey kalmaz.

Duce'nin gözleri*

Bir hafta önce yakın dostlarımla doğum günümü kutladım. Çok iyi bir belleğe sahip olmama rağmen, o anı anımsamıyorum, ama annemle babamın anlattığı öyküler aracılığıyla hayal edebiliyorum. Anlatılanlara bakılırsa, jinekolog beni annemin karnından dışarı çıkarıp bu gibi koşullarda yapılması gerekenleri yaptıktan sonra, sancılarının olağanüstü sonucunu gösterirken ona şöyle demiş: "Şu gözlere bakın, Duce'ninkilere benziyor!" Ailem ne faşist ne de antifaşistti, kentsoylu birçok İtalyan aile gibi diktatörlüğü meteorolojik bir olay olarak görüyordu ama bir anne ve bir baba için oğullarının gözlerinin Duce'ninkilere benzediğini duymak hoş bir heyecan olmalıydı.

Şimdi, yılların deneyimiyle, o iyi yürekli jinekoloğun her anne ve babaya aynı şeyi söylediğini düşünüyorum ve aynaya baktığımda kendimi Duce'ye değil, bir *grizzly*'ye *[boz ayı]* benzetiyorum ama önemli değil. Annemle babam Duce'ye benzediğimi duyunca memnun olmuşlar.

Kendi kendime, dalkavuk bir jinekolog bugün yeni anne olmuş bir kadına ne diyebilir diye soruyorum. Bebeği-

* *La Repubblica*, Ocak 2004.

niz Berlusconi'ye benziyor, der mi acaba? Bu benzetme kadını kaygı verici bir bunalıma düşürebilir. Duyarlı bir jinekoloğun bir anneye çocuğunuz *Lega Nord Partisi* lideri Bossi gibi akıllı diyeceğini sanmıyorum.

Bugün, bence, akıllı bir jinekolog, çocuğun şu ya da bu televizyon sunucusunun etkileyici bakışlarına, şu ya da bu aktörün gülümsemesine sahip olduğunu söylemelidir.

Her dönemin kendine özgü mitleri vardır. Benim doğduğum dönemde mit Devlet Adamı'ydı, bugünün miti ise Televizyon Adamı. Sol kültürün alışılmış körlüğü yüzünden, Berlusconi'nin bir açıklaması (kimse gazete okumuyor, herkes televizyon izliyor) her zamanki gaflarından biri olarak algılandı. Bu bir gaf değildi: küstahçaydı ama aptalca değildi. Tüm İtalyan gazetelerinin toplam tirajı, yalnızca televizyon izleyenlerin sayısına oranla oldukça düşüktür. Ayrıca İtalyan basının yalnızca bir bölümü hükümeti eleştirmektedir, zira RAI'den Mediaset'e kadar tüm televizyon kuruluşları iktidarın sesine dönüşmüş durumdadır. Onun için Berlusconi tamamen haklıdır. Önemli olan televizyonun denetimidir, gazeteler istediklerini söyleyebilirler.

Bu bir durum tespitidir ve yaşanan gerçekler bizim tercihlerimiz dışında şekillendiği için böyledir. Günümüzde meydana gelebilecek diktatörlükler, siyasi değil medyatik diktatörlükler olacaktır. Yaklaşık elli yıldır, çağdaş dünyada, bazı Üçüncü Dünya ülkelerinin dışında, bir hükümeti düşürmek için artık askeri tankların sıralanmasının gerekli olmadığı, radyo televizyon istasyonlarının işgal edilmesinin yeterli olduğu ileri sürülüyordu (bunu en son fark eden de, yanlışlıkla çok gelişmiş bir ülkenin yönetimine gelen Üçüncü Dünya lideri George W. Bush'tur.) Artık teorem ispat edilmiştir.

Bu nedenle, "rejim" sözcüğünün faşist rejimi çağrıştırdığı ve içinde yaşadığımız rejim ona benzemediği için Berlusconi "rejimi" denemeyeceğini söylemek yanlıştır. Bir rejim bir

hükümet biçimidir, faşist olması şart değildir. Faşizm basın özgürlüğünü ortadan kaldırmıştı, oysa medyatik Berlusconi rejimi o kadar ilkel ve geri kalmış değil. Kamuoyunun en inandırıcı enformasyon araçlarını denetleyerek idare edilebileceğini biliyor. Birçok gazetenin aynı görüşü paylaşmamasına izin vermek pek zor değildir (onları satın alana kadar, bir adet değil, tüm gazeteleri demek istiyorum). Enzo Biagi gibi bir muhalif gazeteciye belki de onu bir kahramana dönüştürecek biçimde sürgün cezası vermek ne işe yarar? Unutulacağını umarak, televizyonda konuşmasına izin vermemek yeterlidir.

Faşist rejimle medyatik rejim arasındaki fark şudur: Faşist rejimde insanlar gazete ve radyoların yalnızca yönetimin onayladığı haberleri yayımladıklarını ve Londra Radyosu'nu dinlemeleri durumunda hapis cezasına çarptırılacaklarını biliyorlardı. İşte bu nedenle faşizm zamanında kimse ulusal gazetelere ve radyoya güvenmiyor, herkes sesini kısarak Londra Radyosu'nu dinliyor ve fısıltı halinde, ağızdan ağıza yayılan haberlere, dedikodulara daha çok güveniyordu. Medyatik bir rejimde, toplumun yüzde onu muhalif basını okuyor diyelim, geri kalan nüfus haberi denetimli televizyon kanallarından alır, bir yanda aynı görüşü paylaşmamanın kabul edildiğine inanılır ("Berlusconi sürekli yakındığına göre, hükümet aleyhine yazan gazeteler var, bu da özgürlük olduğunun kanıtıdır"), diğer yanda televizyon haberinin yarattığı gerçeklik etkisi yüzünden (bir uçağın düştüğü haberini duyarım ve ölenlerin sandaletlerinin suda yüzdüğünü görürüm, görüntülerin başka bir felakete ait olması önemli değildir) yalnızca televizyonun söyledikleri bilinir ve onlara inanılır.

İktidarın denetimi altında olan bir televizyon kanalı, haberi sansürlemek zorunda değildir. Bu, iktidar tutsaklarının sansürleme girişiminde bulunmadıkları anlamına gelmez; çünkü onlar için bir televizyon yayınında hükümet başkanı

hakkında kötü konuşmak kabul edilemez (demokratik bir rejimde hükümet başkanı aleyhine konuşulabileceğini, konuşulması gerektiğini unutuyorlar, ancak diktatörlük rejiminde bunun tersi olur). Ama bunlar göze en fazla çarpan durumlardır (hatta trajik olmasalar, gülmek de mümkündür). Sorun, *olumlu* bir biçimde, her şeyin söylenebildiği izlenimi yaratılarak, medyatik bir rejim oluşturma olanağı olmasıdır.

Eğer hiçbir televizyon kanalı sol kanat siyasetçisi Piero Fassino'nun bir yasa üzerine bildirdiği görüşü dile getirmezse, izleyiciler arasında televizyonun bu konuda sessiz kaldığı kuşkusu uyanabilir. Medyatik bir rejimin televizyonu "ödün" [taviz, Lat. *concessio*] diye adlandırılan retorik yöntemini kullanır. Bir örnek verelim. Bir köpek beslemenin yüzde elli olumlu, yüzde elli olumsuz yanı vardır. Olumlu yanları, köpek insanın en iyi dostudur, hırsızlar geldiğinde havlar, çocuklar bu hayvanı pek severler, vesaire. Olumsuz yanları, her gün ihtiyaçlarını gidermesi için dışarı çıkarmak gerekir, yiyeceği ve tedavisiyle masraflıdır, bir yolculuğa çıktığımızda onu da yanınıza almanız zordur... Diyelim ki köpekler hakkında iyi konuşmak gerekiyor, ödün yöntemi şudur: "Köpek beslemenin pahalı olduğu doğrudur, tutsaklığı temsil eder, onunla yolculuğa çıkılamaz" (köpeklere karşı olanları dürüstlüğümüzle etkileriz), "ama unutmamak gerekir ki, insanlar için çok güzel bir arkadaştır, çocuklar onlara bayılır, hırsızları uzak tutarlar, vesaire." Bu köpekler lehine bir ikna yöntemidir.

Televizyon da bu şekilde çalışır. Bir yasa tartışılıyorsa, bu açıklanır ve söz, görüşlerini bildirmesi için hemen muhalefete verilir. Ardından hükümet yanlıları itiraz eder. Sonuç bellidir: Son konuşan haklıdır. Tüm televizyon haberlerini dikkatle izleyin, şu stratejiyi fark edersiniz: Bir plan açıklandığında, hiçbir zaman hükümet yanlılarının görüşleri önce, muhalefetin itirazları sonra verilmez. Hep tersi olur.

Medyatik bir rejim, muhaliflerini cezaevine göndermeye

gerek duymaz. Sansür uygulayıp seslerinin çıkmamasına da çalışmaz, aksine *ilk olarak* onları konuşturur.

Medyatik bir rejime karşı koymak için, bu rejimin denetimi altında olan medyaya ulaşmak gerektiğine göre, medyatik rejime nasıl karşı konulur?

İtalya'da muhalefet bu soruna bir çözüm bulamadan iç uyumsuzluklarla oyalanmayı sürdürdükçe, kazanan Berlusconi olacaktır.

Kuşu öldür*

Berlusconi hükümetinin yavaş yavaş ilerleyerek gerçekleştirmekte olduğu "rejimin" özellikleri konusundaki tartışmalarla ilgili olarak, tutucu, gerici, faşist, Poujadist popülist gibi bazı kavramların daha iyi açıklanmasının yerinde olacağını düşünüyorum. Gerici, liberal-demokratik düşüncelerden teknolojiye ve modern bilime kadar gelişimin beraberinde getirdiği her şeye karşı çıkan, ne pahasına olursa olsun geri dönülmesi gereken antik bir bilgelik, geleneksel bir sosyal ve ahlaksal düzen modeli olduğunu düşünen kişidir. Gerici, tutucu bir kişilik değildir, hatta "geriye doğru" giden bir devrimci olarak da tanımlanabilir. Tarih boyunca, 20. yüzyıla özgü faşist ideolojilerle hiçbir ilgisi olmayan büyük gerici anlayışlar görülmüştür. Hatta, klasik gericiliğe göre, faşizm "ilerici-devrimci" idi, hızı ve modern tekniği yüceltiyordu (fütüristler), ama aynı zamanda, hareketin tipik özelliği çocuksu birleştiriciliğiyle, kelimenin tarihsel anlamıyla Julius Evola gibi gericileri de saflarına katabiliyordu.

Tutucu, ne gerici ne de faşisttir. Örnek olarak liberal ve antitotaliter görüşlü Churchill'i verebiliriz.

Popülizm ise, parlamentoyu bir kenara bırakıp, karizmatik lider ile kitleler arasında hemen genel bir ilişki kurmaya

* *L'espresso*, Mart 2004.

eğilimli bir rejim biçimidir. Hem halka seslenerek sosyal reformlar öneren devrimci popülizm hem de gerici popülizm biçimleri yaşanmıştır. Popülizm, kitlelerin beyinlerine kök salmış sabit düşünce ya da önyargılara (Poujadist duygulara) seslenmeyi öngören bir yöntemdir. Örneğin Lega Nord Lideri Umberto Bossi, yabancı düşmanlığı ya da devlete güvensizlik gibi Poujadist duygulara yönelerek popülist yöntemler kullanmaktadır. Bu anlamda, Berlusconi'nin, vergi ödemekten kaçmanın doğru olduğu, tüm siyasetçilerin hırsız olduğu, bizi cezaevine koyduğu için adalete güvenmemek gerektiği fikri gibi "ilkel" ve derin duygulara son çağrısı Poujadist özellik taşımaktadır.

Ciddi ve sorumlu bir tutucu asla vatandaşları vergi vermeme konusunda yüreklendirmez çünkü korumak istediği sistem krize girer.

Bu farklı düşüncelerin ışığında, siyasi tartışma konularının birçoğu birbiriyle kesişir. Ölüm cezasını ele alalım. Tutucular ölüm cezasını destekleyebileceği gibi karşı da çıkabilir. Gericiler genellikle bu cezadan yanadırlar; çünkü özveri, tazminat, arıtan öğe olarak kan (bkz. De Maistre) mitlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Vahşi cinayetler karşısında, ölüm cezası halkın kaygılarına seslenmek açısından popülistler için de iyi bir konudur. Komünist rejimlerde ise asla tartışılmamıştır.

Çevresel değerler konusunda durum farklıdır: İnsanoğlunun yeryüzünden yok olması pahasına da olsa, Yeryüzü'nün korunması tam gericilere göre iyi bir konudur ama çevrenin korunması için sorumluluk sahibi bir tutucu da (denetimi olanaksız bir gelişimin peşinde olan sanayi güçlerine boyun eğmek zorunda olan Bush'u örnek olarak veremeyiz), aşırı sol devrimci de mücadele edebilir.

Popülistler çevreye saygıdan yana olabilirler ama bunu yalnızca insanların arzularına uyuyorsa gösterirler. Çiftçi

dünyası, yüzyıllar boyunca ekip biçtiği kendi toprağına karşı özenli olmuştur; ama işine geldiği zaman ormanlık alanları kolayca yok etmiş ve bu davranışının yol açacağı jeolojik zararlara aldırmamıştır. Dünün çiftçilerinin günümüz modern çiftçilerinden daha saygılı oldukları düşüncesi, bir zamanlar ormanlık alanların çok olmasından kaynaklanmaktadır. "Herkesin evini, hiçbir çevresel yükümlülüğe bağlı olmadan, istediği yere yapmaya hakkı vardır" ilkesi başarılı bir popülist sesleniş olarak kabul edilebilir.

Son günlerde avcı haklarının ölçüsüz bir biçimde genişletilmesini öngören bir yasa tasarısından söz edilmektedir. Avcılık, atacı duygulara dayanan popüler bir tutkudur. İnsanlar öldürüp yemek için tavuk, sığır ve domuz yetiştiriyorlarsa, yerleşim merkezlerinden uzak belli yerlerde ve belli mevsimlerde, avcıların spor amaçlı soyu tükenmekte olmayan yenebilir hayvanları öldürmesi neden kabul edilmesin? Ama bu işin de bir sınırı olmalıdır. Sözünü ettiğimiz yasa tasarısı bu sınırı çevrebilim öncesi boyutlara taşımak istemektedir. Neden? Çünkü bu yasayla atavik duygulara, geleneklerin eleştirisine ya da reformuna kuşkuyla bakan ve tüm Poujadist hareketlerin belkemiğini oluşturan"insanlara" seslenilmektedir.

Bu yasa tasarısı, eleştiri açısından fazla eğitimli olmayan bir seçmen kitlesinin denetimsiz içgüdülerine seslenişlerle beslenen bir rejimin popülist-Poujadist doğasını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Parlamentoyu terketmek*

İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi'nin önemli bir televizyon programında (*Porta a porta*) Irak'ta mevcut İtalyan birliklerinin geri çekileceğini açıkladığı gün ve onu izleyen gün-

* *L'espresso*, Mart 2005.

lerde, Kitap Fuarı nedeniyle Paris'te bulunuyordum. Böylece İtalya'da olup bitenleri anlamama konusunda –hiç de haksız sayılmazlar– uzman olan Fransızlarla İtalya(n) olaylarını konuşma fırsatım oldu.

Bana yöneltilen birinci soru şuydu: Başbakanınız neden böyle ağır bir kararı görüş ya da onay istemesi gereken parlamentoda değil de, bir televizyon programında açıkladı? Bunun Berlusconi'nin kurmakta olduğu bir medyatik popülizm rejimi olduğunu ve Başkan ile Halk arasında kitle iletişim araçları sayesinde doğrudan bir ilişki kurulduğunu, böylece parlamentonun yetkisinin ortadan kalktığını açıkladım (başkan artık parlamentodan onay alma gereksinimi duymamaktadır, onun için de parlamento, Berlusconi ile televizyon programının yapımcısı Bruno Vespa arasında varılan anlaşmaları kaydeden notere dönüşmektedir).

Daha sonraki günlerde, Berlusconi'nin, Bush ve Blair'in sert azarlarının ardından, Irak'tan birliklerini çekeceğini asla söylemediğini ileri sürmesiyle sorular daha da arttı. İnsanlar bana böyle bir çelişkiye nasıl düşülür diye sormaya başladılar. Ben de bunun medyatik popülizmin güzelliği olduğunu söyledim. Parlamentoda söylediğin her şey kayıtlara geçer ve sonra ben böyle bir şey söylemedim diyemezsin. Oysa Berlusconi bunu televizyonda söyleyince ulaşmak istediği sonucu hemen elde etti (seçmenler arasında belli bir popülerlik kazandı); sonra, asla böyle bir şey söylemediğini ileri sürerek bir yanda Bush'u sakinleştirdi diğer yanda kazandığı onayı yitirmedi; çünkü kitle iletişim araçlarını izleyenler (ve gazete okumayanlar) ertesi gün bir gün önce söylenenleri unuturlar ve akıllarda yalnızca Berlusconi'nin hoş bir şey söylediği kalır.

İnsanlar bana, Berlusconi'nin (onunla birlikte İtalya'nın) yalnızca Chirac ya da Schröder karşısında değil, Bush ve Blair karşısında da inanılırlığını yitirdiğini İtalyanların fark

edip fark etmediğini sordular. Hayır, diye yanıt verdim onlara; çünkü böyle bir şeyi ancak azınlıkta olan gazete okurlarının fark edeceğini ve televizyonun sadece Berlusconi'nin hoşuna gidecek haberleri yayımladığını söyledim. İşte bu da Medyatik Popülizm rejimidir.

Popülizme evet, ama meydanlara hayır*

Katolik bir organizasyon olan Comunione e Liberazione'nin Rimini kentinde düzenlediği toplantıda, Senato başkanı Marcello Pera siyasetin "meydanlarda" değil, yetkili yerlerde, yani Büyük Millet Meclisinde ve Senato'da yapılması gerektiği konusunda uyarıda bulundu. Böyle söyleyerek, muhalefetin *"girotondi"* gibi bazı gösterilerine karşı çoğunluğun duyduğu öfkeyi dile getirmiş oldu.

Saygıya değer olsa da, bu düşünce Batı demokrasilerinin ruhuyla çelişkilidir. Batı demokrasilerinde üç güç –yasama, yürütme, yargı– olduğu ve siyasi tartışmaların yerinin parlamento olduğu doğrudur ama vatandaşların (parlamentoyu seçenler onlardır) devletin değişik güçlerini denetleme, yaptıklarını yargılama, gerektiği yerde harekete geçme, kamuyla ilgili sorunlar konusunda olası hoşnutsuzluğu belirtme hakkı da vardır. Bu anlamda, yalnızca seçim günü çıkmaması gereken seçmenin sesi, parlamentoya ve hükümete yararlıdır. Hükümet için bir sinyal, bir uyarıdır. Parlamento için bir sonraki seçimlerde halkın hoşnutsuzluğundan ders çıkarılması bakımından önemli bir araçtır (kamuoyu yoklamaları bu hoşnutsuzlukları ortaya koymaktadır, aksi takdirde bu yoklamalar yasadışı bir baskı biçimi alır).

Seçmenlerin sesinin, popülist hareketin ortaya koymak istediği "halkın isteği" ile hiçbir ilgisi olmadığını belirtmek gerekir. Popülizm, yöneticilerin insanlara doğrudan seslenişi-

* *L'espresso*, Ağustos 2002.

dir (ya da halk isteğinin olası yorumudur); meydan gösterileri insanların genel sesini değil, grupların, partilerin ve vatandaş derneklerinin özgür ifadesini yansıtır.

Seçmen oyu nasıl ortaya çıkar? Gazeteler, dernekler, partiler ve kamuoyu önderleri aracılığıyla ama şunu da belirtmek gerekir ki, meydanlarda her şeyi kırıp döken aşırı uç grupların yarattığı bir düzensizlik ortamında, devrimsel bir eylem ya da bir başkaldırı olayıyla karşı karşıyayızdır ve bu da başka bir konudur. Ama demokrasiler sayısız sakin gösterilere de sahne olmuştur.

Bunların büyük totoliter gösterilerle hiçbir ilgisi yoktur; küçük bir grubun gösterisi de meydan gösterisi olabilir, hatta iki üç kişi de birleşip kamuya düşünce ya da isteklerini gösteri aracılığıyla bildirebilir.

Ellerinde pankartlarla slogan atarak yoldan geçenlerin dikkatini çekmeye çalışan vatandaşları görmek için, İngiliz Parlamentosu'nun önüne ya da herhangi bir Amerikan kentine gitmek yeterlidir. Ünlü Hyde Park'ta Hatipler Köşesi'nde sandıkların üzerinde kendilerini izleyenlere uzun ve şiddetli konuşmalar yapanları görebilirsiniz. Ama Londra'ya gitmeniz şart değildir, İtalyan kentlerinde de vatandaşların kendiliklerinden toplanıp günün siyasi olaylarını tartıştıkları yerler vardır. Bazen bu meydan gösterileri, 1969 yılında, Vietnam Savaşı'nı protesto etmek için Washington'da yapılan ve ülkeyi sarsan gösteri gibi çok görkemli olabilir. Hem sağ hem de sol kanadın desteklediği gösteriler de vardır. İtalyanlar, tam sendika savaşının ortasında, Torino'da yapılan ve kırk bin kişinin katıldığı "beyaz yakalılar" diye adlandırılan şirket yöneticilerinin tavrını ifade eden yürüyüşü ya da "sessiz çoğunluğun" meydan gösterilerini, sağ koalisyon (Polo delle Libertà) yandaşlarının yürüyüşlerini ve Lega Nord'un sözde Kelt kutlamalarını anımsayacaktır.

Binlerce değil milyonlarca insanı sürükleyen sendika gös-

terileri ya da pitoresk *girotondi* gösterileri, nedense Radikal Parti lideri Marco Pannella'nın kendi kendini zincirleyip, halkın önünde idrarını içerek yaptığı gösteriden daha antidemokratik bulunur.

Meydan gösterilerinde sayı elbette önemlidir. Ama "sayı" kötü bir sözcük değildir; çünkü demokrasi de (daha güvenli kriterler olmayınca) sayıya dayanır. Demokrasilerde "sayıca üstün taraf" kazanır. Meydan, şiddet olmadığında, uygarca özgürlük ifadesidir ve meydan gösterilerine izin vermeyen ya da tıpkı Faşizm döneminde Piazza Venezia gösterisi gibi liderler tarafından düzenlenen yalancı gösterilerin gerçekleştiği ülkeleri diktatörlükler olarak kabul ederiz.

Şimdi Rimini Mitingi'nin ne olduğunu soralım kendi kendimize. Bir parlamento oturumu değildi, uzman semineri de değildi. Komünist Parti'nin yardım toplama amaçlı şenlikleri –Festa dell'Unità– gibi, hatta ondan daha farklı bir olaydır; çünkü kentin ortasında yapılmaktadır, bir "meydan" gösterisidir, diğer gösteriler gibi yasaldır ve kesinlikle siyasi etkilidir.

Senato başkanı meydan gösterilerine karşı olduğunu nerede açıklamıştır? Meydanda, parlamentonun mekânlarının dışında, vatandaşların bir bölümünün düşüncesini dile getirmek için yapılan bir gösteri sırasında. Onun için meydana karşı meydanda yapılan kınama, bir ahlakçının, teşhirciliğe karşı çıkmak için, kilisenin önünde pardösüsünü açıp "Siz asla bunu yapmayın!" diyerek organını göstermesine benzer.

Komedyenlerin İtalyası: Trajik bir durum*

Öyle anlar vardır ki, bir ülke tarih akışını değiştirebilecek bir olayı kaygıyla bekler. Romalıların Julius Caesar'ın öldürülmesinden sonra ve Marcus Antonius'un konuşmasın-

* *L'espresso*, Mart 2002.

dan önceki zaman diliminde, insanların kaygısını, daha küçük bir örnek verecek olursak, 1943 yılında radyodan Benito Mussolini'nin görevden alındığı ve hükümeti kurma görevinin Mareşal Pietro Badoglio'ya verildiği açıklandığında İtalyanların kaygısını tahmin edebiliyorum. Kişisel deneyimlerime ve geçtiğimiz pazar günü belli başlı günlük gazetelerin olaya ayırdığı sayfaların çokluğuna dayanarak, Roberto Benigni'nin San Remo Şarkı Festivali'ne katılmasının da kaygı ve sabırsızlıkla beklendiğini söyleyebilirim.

Sağcı gazeteci (ve eski komünist) Giuliano Ferrara aptal bir insan değildir ve yerine getirmediği bir vaatte bulunduysa (yeni rejimin düşmanı "rejim komedyeni"ne yumurta ve sebze atacağını söz vermişti), aklında bir plan olmalıydı. Yalnızca kitle iletişim konusunda cahil bir insan (Ferrara asla bu konuda bilgisiz değildir) ya da Polo koalisyonu saflarına gizlice giren komünist parti ajanı (bu Ferrara olamaz; çünkü artık komünist parti ancak başbakanın ateşli hayallerinde vardır), sonucu ne olursa olsun, hükümete zarar verecek bir plan yapabilirdi. Olayın yol açacağı sansasyonel etkileri hesap edebilmek için Benigni'nin uluslararası ününü göz önüne almak gerekiyordu. Kimilerinin hoşuna gitmese de, Benigni'nin yaptıkları dünya ülkelerinin basınının ilgisini çekmektedir. Nitekim, yapılan tehditten sonra geriye üç olasılık kalıyordu:

İlk olasılık: Benigni San Remo'da sahneye çıktığında, sağ kanada geçmiş eski komünistler gösterisini yarıda kesecekler ve yumurta atacaklardı. Bu durumda, hiç kuşkusuz, uluslararası basın yeni İtalyan faşizmini açıklayacak ve ifade özgürlüğü hakkının çiğnendiğini söyleyecekti.

İkinci olasılık: Benigni sahneye çıkacak ve "belden aşağı" ve cinsellikle ilgili başka saçma sapan konulardan söz edecek ve siyasetten konuşmayacaktı. Beterin beteri bir durum. Uluslararası basın, bir sansür çeşidi olan bu açık psikolojik

terörizm örneğine karşı ayağa kalkacaktı. Artık İtalya'da hiç kimse düşüncelerini belirtmekte özgür değildir; çünkü askeri nitelikte Faşist gruplar vardır.

Üçüncü olasılık: Benigni sahneye çıkacak ve havadan sudan konuştuktan sonra sunucudan kendisini kışkırtmamasını rica edecek ve "Artık bazı şeyler söylenemez, bir zamanlar olduğu gibi mi sanıyorsunuz, gizlice Londra Radyosu'nun dinlendiği günlere döndük, beni konuşturmayın lütfen, bir ailem, çoluk çocuğum var" vesaire diyecek. Bir rejimin varlığına dair geniş yankı uyandıracak bir ihbar, tüm uluslararası basında yer alacaktır.

Benigni daha bilgece davranmıştır. Ferrara'nın kışkırtması olmamış olsa da yapacağı şeyi yaptığını düşünüyorum. Bir vatandaş olarak, bir *talk show*'a değil, aktör olarak, farklı düşüncelere sahip milyonlarca İtalyanın izlediği bir yayına katıldığını biliyordu. Her zamanki polemiklerinden kaçınarak sevgi çağrısında bulundu ve seyircileri Dante okuyarak şaşırttı (Benigni çok başarılı bir Dante okuyucusudur ve birçok kişinin fark etmediği çok ince bir kültüre sahiptir). O noktada Dante'nin Bakire Meryem üzerine satırlarını kim ıslıklayabilirdi, görmek isterdim doğrusu.

Dante sürprizini (üstelik de San Remo'da!) hiç kimse beklemiyordu. Böyle bir şey düşünmek için dâhi olmak gerekirdi. Gösteri coşkun, çılgınca alkışlarla sona erdi ve beklendiği gibi Benigni kazandı. Asla senden daha akıllı birine karşı gelmeyeceksin.

Ama Ferrara'nın da bu olayın galibi olarak kendisini gördüğünü düşünüyorum. Büyük bir olasılıkla, "kışkırtmamla ortalığı karıştırmsaydım, Benigni daha beter davranacaktı" diye düşünüyordur. Oysa izleyicilerin kahkahadan kırılmaları için çıkar çatışmasını ve bütçede usulsüzlüğü ima etmesi yettiğine göre, daha kötü ne olabilirdi? Benigni'nin söylediklerini herkes biliyor, söylemeseydi de insanlar bunu gülünç

bir konu (ya da daha da üzücüsü, garip bir şey) olarak kabul edeceklerdi.

Ama bu olayın sonunda akıllarda bazı hüzünlü düşünceler kalıyor. Bir süredir İtalya'da meydana gelen ve karışıklık ve tedirginlik yaratan her şey komedyenler tarafından bildiriliyor. Bu konular, karikatüristler, özellikle de televizyon mizah programları tarafından ele alınıyor. İtalya'nın sorunlarının *L'espresso* gibi dergilerin sayfalarından (yozlaşmış başkent, hastalıklı ulus), muhalefet ve savcıların açıklamalarından yansıdığı günleri anımsıyor musunuz? O günler bitti. Parlamentoda neler olduğu artık kimseyi ilgilendirmiyor (Berlusconi, herkesin bildiği şeyleri yinelemek için oraya gitmeye değmez, diyor), partiler kendiliğinden doğan gösterilerin peşine takılıyor, yılın en büyük şoku da bir siyasetçiden değil, bir sanatçıdan geldi (Nanni Moretti). Yalnızca komedyen ve sanatçıların, çözüm öneremeyecekleri polemik ve tartışmalar başlattığı bir ülke sağlıklı mıdır?

Ama, iyi düşünecek olursak, bunun komedyenlerin parlamentoya gitmesinden değil, hükümetin komedyenlerin eline düşmesinden ya da bir zamanlar sıradan gösterilerin oyuncusu olabilecek kişilerin hükümette görev almasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Romalılarla bir sözleşme nasıl yapılmalı?*

İÖ 64 yılında, Marcus Tullius Cicero, ünlü bir hatip olmasına karşın, soylu sınıfın tanımadığı biri "yeni adam" iken, konsül adayı olmaya karar verir. Erkek kardeşi Quintus Tullius, onun için küçük bir kitap yazar ve girişiminde başarılı olabilmesi için önerilerde bulunur. Luca Canali, bu yapıtı İtalyancaya çevirmiş, özgün Latince metni de çeviriyle birlikte sunmuştur. Kitap, o kampanyanın tarihsel ve kişisel ko-

* *L'espresso*, Temmuz 2004.

şullarını gözler önüne seren bir yorumla süslenmiştir. Furio Colombo tarafından kaleme alınan önsözde, Birinci Cumhuriyet olarak adlandırılan modern İtalya üzerine tartışmalı düşünceler bulunmaktadır.

Nitekim, sevap ve kusurlarıyla, Roma Cumhuriyeti bizim İkinci Cumhuriyetimize çok benzemektedir. İki bin yılı aşkın bir süre boyunca, Roma, daha sonra ortaya çıkan devlet kavramlarında çok büyük bir etkiye sahip olmuştur. Colombo'nun işaret ettiği gibi, Amerikan Anayasası'nın temelini oluşturan Federalist Yazılar'ın *(Federalist Paper)* yazarlarına ve Atina'dan çok Roma'da popülist demokrasi örneğini görenlere esin kaynağı eski Roma Cumhuriyeti'dir. Büyük bir gerçekçilikle belirtecek olursak, Bush'un çevresindeki Neo-Con'lar Roma İmparatorluğu imgesinden esinlenmektedirler, diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri'nde bugün siyasi tartışmanın büyük bir bölümü hem İmparatorluk düşüncesine, yani açık bir şekilde *Pax Romana [Roma Barışı]* ideolojisine hem de *Pax Americana*'ya *[Amerikan Barışı]* başvurmaktadır.

Quintus'un yaklaşık yirmi sayfalık kitapçığından ortaya çıkan seçim rekabeti görüntüsü, 18. yüzyıl federalistlerine esin kaynağı olan görüntüden çok daha az erdemlidir. Quintus, yürekli bir planla seçmenlerine seslenen, fikir ayrılıklarını göğüsleyen, seçmenlerini bir ütopyanın sürükleyici gücüyle ikna edebilecek bir siyasetçi düşünmektedir. Canali'nin de belirttiği gibi, bu sayfalarda fikir tartışmasından hiçbir iz yoktur. Aksine düşman edinmemek için, siyasetçinin siyasi sorunlarla itibarını tehlikeye atmaması sürekli olarak önerilemektedir. Quintus'a göre, ideal aday çekici olmalıdır, ricaları yerine getirmeli, vaatlerde bulunmalı, kimseye hayır dememelidir; çünkü önemli olan insanlarda bir şeyler yapılacağı düşüncesini yaratmaktır; çünkü seçmenlerin belleği zayıftır ve verilen sözleri zamanla unuturlar.

Colombo'nun yorumu "yüzyıllardır var olan inanılmaz benzerliklere, yakınlıklara, uyumlara" ışık tutmaktadır. Metinde adları *salutatores* olarak geçen ve adaylara saygılarını sunan kişiler, bugünün "hangi tarafı tutacağını bilmeyen kişileri" olarak görülebilir, *deductores* diye adlandırılan kişiler de, adayın önemini ortaya koyan ve onun görünebilirliğini sağlayan kişilerdir ve (*mutatis mutandis) [aşağı yukarı]* bugün televizyonun gerçekleştirdiği işleve sahiptiler.

Seçim kampanyası tam bir gösteri olarak gözükmektedir, adayın ne olduğu değil, başkalarına nasıl göründüğü önemlidir. Quintus'un söylediği gibi, doğal yeteneklerin belli bir ağırlığı olsa da, sahte tavrın doğal yeteneklerin önüne geçmesi gerekmektedir.

Öte yandan "dalkavukluk, bir insanı daha kötü duruma getirdiğinde nefret uyandırır ama... bir adayın yüzünün, davranışının, ifade tarzının karşılaştığı kişilerin düşünce ve isteklerine göre yavaş yavaş değişmesi kaçınılmazdır." Elbette "tüm seçim kampanyasının hem görkemli, parlak, göz kamaştırıcı olması hem de halk tarafından benimsenmesi" sağlanmalıdır... Eline fırsat geçer geçmez, rakiplerinde kuşku uyandıracak bir şeyler yap... bu kuşku haksızlık, arsızlık ya da savurganlık konusunda yaratılabilir." Kısacası, tüm bu öğütler bugün yazılmış izlenimi vermektedir ve akıllara hemen bir kişiyi getirir. Daha doğrusu insan Quintus'u okur ama ister istemez Silvio'yu düşünür.

Kitapçığın sonunda okur kendi kendine, demokrasi gerçekten sadece bu mudur, diye sorar: Yalnızca görünüşe ve aldatma stratejisine dayanması gereken bir oy kazanma biçimi midir? Elbette bunu da içine alır; çünkü bu sistem, güç ve şiddet sayesinde değil, yalnızca halk onayıyla iktidara gelmeyi öngörür. Ama unutmayalım ki, bu "sanal" seçim kampanyası öğütleri, Roma demokrasisinin tamamen krizde olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Kısa bir süre sonra, Julius Caesar lejyon-

larının desteğiyle iktidarı eline geçirip hükümdarlığını kuracak, Cicero ise halk onayına dayanan bir rejimden askeri darbe rejimine geçişi yaşamıyla ödeyecektir.

Bu nedenle, Roma demokrasisinin, siyasetçilerin programları ciddiye almak yerine, yalnızca, nasıl desek acaba, "televizyon izleyicileri"ne sevimli görünmek konusunda becerikli davranmak gerektiğini anladıklarında ölmeye başladığını düşünmeden edemeyiz.

Biz ve yabancılar

Çöp ve muz*

Birçok okuyucunun bildiği gibi, bazı yabancı gazeteler, Polo delle Libertà koalisyonunun başbakan adayının ülkesini yönetme konusunda uygun kişi olup olmadığı konusunda kuşkularını belirttikleri makaleler yayımladılar. Başbakan adayının o gazeteleri çöp olarak tanımlaması, bir öfke belirtisi olarak görülebilir. Ne de olsa, bir kadın tarafından reddedilince, onu kolay kadın olarak tanımlamak da bizim ulusal alışkanlığımızdır.

Ama, bu arada, yabancı basının ülkemizin işlerine karışmasını yersiz bulan başka sesler de yükselmiştir. Böyle bir görüşü Senatör Cossiga'nın dile getirmiş olması önemli değildir çünkü eski bir diş macunu reklamının sloganının dediği gibi, onda o ağız olduktan sonra istediğini söyleyebilir. Bunu Andreotti'nin söylemesi durumu daha karmaşık hale getirir: Nasıl bir insan olduğu bilindiği için, eğer söylediyse, başka bir şey ima etmek istiyor demektir. Ama beni şaşırtan, Senatör Agnelli'nin, eğer başlıca günlük gazeteler yalan söylemiyorsa, yabancı gazetelerin ülkemiz seçmenlerine, sanki bir muz cumhuriyeti vatandaşlarıymış gibi yönetilmiş olduklarını söylemesidir.

Senatör Agnelli, dikkatli bir gazete okuyucusu olmanın ötesinde, basınla derin ilişkileri olan bir insandır. Bu nedenle, yıllar boyunca, İtalyan gazetelerinde (sahibi olduğu

* *L'espresso*, Mayıs 2001.

La Stampa da dahil olmak üzere) Clinton'ın davranışlarını, Bush'un diplomatik gaflarını, Mitterand hükümeti çevresindeki skandalları, Tapies olayını, Bill Gates'in aşırı iktidarını, İngiliz Kraliyet ailesi üyelerinin her zaman sessiz kalınamayacak davranışlarını, Sharon siyaseti üzerine sert yorumları, ayrıca Milošević ya da Haider hakkında çıkan katı görüşleri okuma fırsatı olmuştur.

Bildiğim kadarıyla, yabancılar bu yazıların hiçbirini, ülkelerinin işine karışan "yersiz" yorumlar olarak görüp itirazda bulunmamışlardır (belki son iki isim konusunda çıkan yorumlar dışında). Bulunsalardı ülkemizi gerçekten muz cumhuriyeti olarak tanımlamamız gerekirdi. İtalyan gazeteleri başka ülkelerin siyaseti konusunda düşünce belirtmekte özgürse (haklı olarak), başka ülkelerin gazeteleri bizim hakkımızda neden aynı şeyi yapamasın?

Bu düşünce biçimiyle, bizi suçlayan bir hâkim komplo ajanı olarak, hakkımızda beraat kararı veren (ya da suçun zaman aşımına uğradığına hükmeden) hâkim ise erdemli ve dürüst olarak nitelendirilir. Bu, *Economist*'i Polo koalisyonunun adayı hakkında kötü yazıyor diye çöpe atılacak bir dergi (bu noktaya kadar gelebiliriz), *Times*'ı da, ondan yana tutumu nedeniyle gazetecilik örneği olarak tanımlamaya benzer. Bu tür ilkel yaklaşımlarda bulunursak sonumuz ne olur?

Edebiyat siyasetten farklıdır ama ben bir yazarın, *New York Times* edebiyat ekinde hakkında sert eleştiri çıktı diye (ne kadar kızgın olursa olsun) bu önemli gazeteyi çöp olarak tanımladığını ya da Demokratik Ülkeler-Plütokrasi-Yahudi güçlerinin bir komplosunun kurbanı olduğunu ileri sürdüğünü asla duymadım. Bu durumda, böyle bir yazarı, egosu fil hastalığına tutulmuş bir insan olarak tanımlardık.

Hükümetleri hakkında kötü konuşan yabancı gazetelerin satışını durduran ve yazılanları sansürleyen yerel gazetelerin olduğu ülkeler elbette vardır. Ama bunlar diktatörlük yö-

netimindeki ülkelerdir ve bazıları muz cumhuriyetleridir.

Peki ama muz cumhuriyetlerini neden bu kadar küçümsüyoruz ki? Saygı duyulan birçok insan o ülkelerle kârlı ticari ilişkiler kurduğuna ve sermayelerini o sahillere (*off shore*) aktardıklarına göre, hükümetleriyle pazarlık etmek çok kolay olmalı.

İşi yokuşa sürmek*

Daha seçimler başlamadan önce, bazı gazeteler Berlusconi'nin kazanabileceği konusunda korkularını belirtince, insanlar yabancıların işimize karışmalarından yakındılar ama İtalyan gazetelerinin de, Fransa'da ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde seçim zamanı adayları sık sık (haklı olarak) eleştirdiklerini, ayrıca bazen dost ülkelerde meydana gelen skandallar üzerine iğneleyici bir dille yazdıklarını unuttular.

Seçimler sona erdikten sonra, bu yabancı gazeteler başbakanımızın, Batı kültürünün üstünlüğü konusundaki iddialarından tutun da, çıkarmak istediği yasalara kadar birçok girişimini eleştirmeye başladılar. Berlusconi'nin sözleri, bu barbarları (tuhaf ve bilinmeyen bir dil konuşuyorlardı) yeni hükümetin şahsi çıkarlar doğrultusunda kamudan yararlandığı konusunda kuşkulandırmıştı. Bu duruma büyük tepki gösterilince, Berlusconi ve bazı sözcülerinin izlediği çizgi aşağı yukarı şu oldu: Bunlar sol görüşlü gazeteler, İtalyan solunun etkisi altında ülkemize iftira ediyorlar.

Böylece ortaya şöyle bir görüntü çıkıyordu: Sol kanat liderleri D'Alema ya da Fassino ya da Rutelli telefona sarılıp, İspanya, Fransa ve İngiltere'nin önde gelen, hatta muhafazakâr gazetelerini arıyorlar ve sayın Berlusconi hakkında kötü yazı yazın diyorlar. Bu gazeteler de, hemen hazır ola geçip, peki efendim, diyorlar ve kalemlerini zehire batırıp, başlıyorlar saldırıya.

* *L'espresso*, Mayıs 2002.

Bu "hikâye", uluslararası basının mafya yöntemleri kullandığı düşüncesini doğurmaktadır ve yalnızca şimdi Berlusconi'nin medya ile ilişkileri olduğu inancının doğru olduğunu anlıyoruz; "şimdi" dememin nedeni, başbakanın RAI'nin yönetim kuruluna ve genel müdürüne, kendisine dalkavukluk etmeyen gazetecileri açıkça görevden alma emri vermesidir.

Her şeye rağmen hoşgörülü olmaya çalışalım. Belki de, Berlusconi tarafından bildirilen komplo vardı ve hâlâ devam ediyor, İtalya'da bulunan her yabancı muhabir de bir şekilde solun kölesi olmuş durumda. Eğer Rutelli, Fassino ve D'Alema tüm dünya basını üzerinde böyle bir güce sahiplerse, siyasi görüşlerine bakmadan, İtalya'nın uluslararası saygınlığını desteklemek için, hükümeti yönetme görevi yeniden ve hemen onlara verilmelidir.

Ama daha kötü bir olay meydana gelmiştir. Jospin ve Chirac, seçim kampanyaları sırasında, Berlusconi'yi ve İtalya'daki durumu olumsuz bir kıyaslama örneği olarak kullanmışlardır. Başka bir deyişle, oy toplamak için, Berlusconi gibi hareket etmeyecekleri sözünü vermişlerdir. Şöyle demek istemişlerdir: "Dikkat edin, ben görgülü bir insanım, Berlusconi'nin İtalya'da yapmakta olduğu şeyleri ülkemde yapmayacağım."

Bu ilk kez olmuyor. Birçok siyasetçi seçim kampanyası sırasında Sovyetler Birliği ya da Haider gibi davranmayacaklarını, Naziler ya da Stalinciler gibi sertlik yanlısı olmadıklarını, ülkelerinin İdi Amin Dada, François Duvalier, Saddam Hüseyin, vesaire gibi liderlerin yönettiği ülkelere benzemesini istemediklerini belirtmişlerdir. Onun için de, sosyalist ve de Protestan olan, Troçkist bir geçmişten gelen Jospin'in olumsuz örnek olarak Berlusconi'yi seçmesinin nedeni açıktır: Jospin (Polo koalisyonu açısından) bir Komünist Enternasyonal'in üyesidir. Ama, bu sefer, oyuna, belki de Avrupa sağının en tipik temsilcisi (Thatcher'dan sonra) Chirac

da katılmıştır. Chirac seçmenlerine, "sağa oy verin çünkü biz Berlusconi gibi yapmayacağız" demektedir.

Bu noktada, D'Alema, Fassino ve Rutelli'nin Chirac'a telefon edip, kendilerine yardım etmesini söyledikleri ileri sürülemez. Böyle bir düşünce hiçbir mizahçının ya da komedyenin aklına gelmez. Günümüzde pek kullanılan bir deyişle, imkânı yok.

Bu da bende, birçok Polo taraftarının zihninde yer etmesini umduğum bir kuşkuya yol açmaktadır. Acaba başbakanımız, hangi siyasi görüşten olursa olsun, hiçbir başbakanın yapmaması gereken şeyleri mi yapıyor? Hepimiz, kendi alanında, tüccar olalım ya da yazar olalım, İtalya'nın dış ülkelerde olumlu bir imaja sahip olması için elimizden geleni yapıyoruz. Peki, acaba hem de başbakan olan kişi neden bu işi yokuşa sürüyor?

Söylemesi kolay*

Bu yazımı kaleme aldığım sırada, Amerikalıların İtalya'nın kendileriyle beraber Irak Savaşı'na katılacaklarını rahatça açıklamaları konusunda tartışma başladı. Burada, İtalya'da, başbakan da dahil olmak üzere (çünkü bu tür kararlar ancak parlamentoda alınır), herkes bu haber karşısında şaşırıp kaldı. İtalya'yı zorlamak için ani bir çıkış mıydı bu? Kesinlikle hayır. Bu kültürel antropoloji sorunudur.

Amerikalıların kim olduklarını söylemek çok zordur; çünkü soylarında eski İngiliz Protestan öncüler, Museviler, İtalyanlar, İrlandalılar, Polonyalılar, Portorikolular ve saya saya bitiremeyeceğimiz farklı uluslardan insanlar vardır. Amerika Birleşik Devletleri'ni bir ulus yapan, herkesin temel bir ilkeyi benimsemiş olmasıdır, gerektiği anda yurt sevgisini de ortaya çıkarır. Bu ilke çok basittir: Bu ülke benim karnımı do-

* *L'espresso*, Şubat 2003.

yuruyor ve eğer başarabilirsem, zengin olmama bile izin veriyor, onun için birlikte yaşamanın bazı kurallarını kabul etmeliyim. "Yasalara uymalıyım" demedim; çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nde de yasalara karşı gelenler, gangsterler, hırsız maliyeciler, okula gitmeyenler, toplum dışına itilmiş kimseler, yeraltında yaşayan evsizler vardır. Ama bu kişiler de, yasalara aykırı davranışlarına rağmen, birlikte yaşamanın kurallarına uymaya gayret ederler.

Örneğin, tren istasyonunda ya da süpermarkette oluşturulan sıraya saygı gösterirler. Birinin kuyruğa girmemesi düşünülemez. Sıraya gösterilen saygı o kadar büyüktür ki, önümüzdeki kişi sorun çıkarıp görevliyi ya da tezgâhtarı bir saat oyalasa da, arkadakiler söylenebilir ama asla karşı çıkmazlar. O kişi sizden önce gelmiştir ve tüm haklara sahiptir. Bir keresinde, anımsıyorum, Midwest'ten La Guardia Havaalanı'na geç gelmiştim, hemen taksiye binip Kennedy Havaalanı'na gitmem gerekiyordu, İtalya'ya dönüyordum. Korkunç bir taksi kuyruğu vardı, yetişemeyeceğimi anladım. Çaresiz, sıranın başına gittim ve bekleyenlere, "Beyler, Kennedy havaalanına gitmek ve çok acil nedenlerden dolayı Avrupa'ya uçmak için çok az zamanım var. Rica etsem, bana sıranızı verir misiniz?" dedim. Ben hayatımda hiç bu kadar şaşkınlıkla bakan yüzler görmemiştim: Böyle bir şey ilk kez başlarına geliyordu. O kadar afallamışlardı ki, kuyruktaki ilk on kişi, muhtemelen evimin yandığını, içerisinde de çocuklarımın olduğunu düşünüp, izin verdi. Onlara teşekkür edip ilk taksiye bindim ve inanılmaz bir şey yaptığım için bana itiraz edecek cesareti gösteremediklerini farkına vardım. Kuyruğa girmek kutsaldır.

Bir başka temel kural da, gerçeğin söylenmesidir ve her zaman gerçeği söylediğin varsayılır. Herhangi bir iş için bir yere davet edildiğinde, meşgul olduğunu bildirirsen (*"Sorry, I am busy"*), senden hiçbir açıklama beklemezler. Ama evet

deyip de davete gitmezsen, bunu anlamaları mümkün değildir. Vergi memuruna gerçek söylenir, anımsarsınız, Al Capone "14 Şubat Katliamı" nedeniyle değil, vergi dairesine yalan söylediği için cezaevine girmişti, Nixon da yalan söylediği için görevinden olmuştu.

Amerikalıların bize safça gelen güvenleri bazen inanılmaz boyutlara ulaşır. Bir keresinde, Amerika'da kredi kartımı kaybettim ve kime telefon edeceğimi bilmediğim için, bu konuda bir dostumdan yardım istedim, gereken her şeyi o yaptı ve ilgili ofisi o aradı. Yalnız, telefon konuşmasının sonunda, kredi kartı şirketindeki kadın ona Mr. Eco olup olmadığını sordu. Arkadaşım kendisine hayır deyince, yeni kredi kartını ancak Mr. Eco'nun kendisiyle konuşunca hazırlayabileceğini söyledi. Bunun üzerine arkadaşım telefonu bana verdi ve ben kendisine Mr. Eco olduğumu söyledim. Telefondaki görevli bana inandı ve bir gün içinde yeni kredi kartıma kavuştum. Elbette ki telefona başkası da gelebilirdi ama böyle bir şeyin olması mümkün değildi, yalan söyleyebileceğim telefondaki görevlinin aklından bile geçmemişti. Her şeye rağmen o görevini yapmıştı.

O zaman Bush'un başına gelen de açıkça anlaşılıyor. Beklenmedik vaatlerde bulunmaya alışkın başbakanımız kendisine "Merak etme, ben icabına bakarım, biz sizi tamamen destekliyoruz" demiştir. Bush da inanmıştır. Bush vatandaşlarıyla konuşurken yalan söylemiyor değildir: Ama bu kitle iletişimidir, reklam ilkelerine dayanır, reklam dünyasında yalan söylemek kabul edilir. Ama kişisel ilişkilerde ya da yetkililerle görüşmelerde bu mümkün değildir. Bush biz İtalyanların karşımızdaki kişiye, görüşmeye hiç niyetimiz olmasa da, nezaketen "Telefon et de, görüşelim" ya da "Buraya yolun düşerse akşam yemeğine gel" dediğimizi bilmiyor. Berlusconi ona bir söz vermiş, o da bu sözü ciddiye almış, başbakanımızın, *verba volant* [söz uçar] ilkesinden hareket ederek

laf olsun diye söyleyiverdiğini nereden bilsin?

İşte bu nedenle, yazımın başında kültürel antropolojinin söz konusu olduğunu belirttim. Siyaset alanında da, ülkemiz dışında bizimkilerden farklı kurallar olduğunu bilmek gerekir.

Burası Teksas, güzelim!*

Gazeteler, Amerika'da sinema tarihinin en güzel (ya da en çok anımsanan) yüz cümlesi hakkında yapılan anket haberini yayımladılar. Bu araştırma, elbette, yalnızca Amerikan sinemasını kapsamaktadır. *Rüzgâr Gibi Geçti*'nin sonunda Clark Gable'ın Vivian Leigh'e söylediği "Açıkçası, canım, hiç umurumda değil!" (*Frankly, my dear, I dont't give a damn!*) cümlesi kazandı. Buna itirazım yok, ayrıca listelerde *Casablanca*'dan bazı cümleler olmasını ve *Yankee Doodle Dany*'de tüm zamanların en büyük aktörü James Cagney'in filmin sonunda sevimli ailesini tanıttığı şu cümlenin olmasını doğru buluyorum: "*My mother thanks you. My sister thanks you. And I thank you.*" Bu olağanüstü sinema klasiğini anımsayanlar mutlaka heyecan duyacaklardır.

İki cümlenin eksikliği beni şaşırttı. Biri İtalyanca adı *L'ultima minaccia* (Son Tehdit), İngilizce adı ise *Deadline USA* olan filmden. Basın özgürlüğü üzerine bir öyküydü. Filmin sonunda, kendisini bir haberin yayımlanmaması için telefonda tehdit eden kişiye, Bogart baskı makinelerinin sesini dinletiyor ve söyle diyordu (ezberden söylüyorum): "Bu basının gücü, güzelim, basının gücü. Ve ona yapabileceğin hiçbir şey yok!)" Aslında cümlenin İngilizcesi şöyle: "*That's the power of the press, baby, the power of the press. And there's nothing you can do about it.*" Fazla uzun, belki de Amerikalılar onun için anımsamıyorlardır. Bizim için (film 1950'li yılların başında İtalya'ya gelmişti) güzel bir demokrasi dersi olmuş-

* *L'espresso*, Temmuz 2005.

tu. Bu cümlenin bir gün biz İtalyanlar tarafından da ülkemizde söylenebilmesi için her gün dua ediyorum.

Hem Bogart'ı hem de *Casablanca*'yı çok sevdiğim için, bir başka cümlenin eksikliği karşısında kızgınlığımı belirtmeden edemeyeceğim. Bu unutkanlığı, ancak kısa bir cümle değil de, bir diyalog olmasına bağlayabilirim. Rick's Café Américain'de, Bogart dikkatsizce erotik bir serüven yaşadığı kolay bir genç kız olan Yvonne'un yakınmalarına yanıt vermektedir: "Geçen akşam neredeydin?" "Çok zaman oldu, anımsamıyorum." "Bu akşam görüşecek miyiz?" "Asla o kadar önce program yapmam." Filolojiye olan aşkımdan orijinalini de yazıyorum: *"Where were you last night?" "That's so long ago, I don't remember." "Will I see you tonight?" "I never make plans that far ahead."* Olağanüstü bir diyalog olduğunu ve bunun nedenini açıklamama gerek olmadığını düşünüyorum; çünkü anlamayanı yeniden eğitmek olanaksızdır.

Peki, sadece film cümleleri mi "tarihsel"dir? İtalya'da kök hücre araştırmaları üzerine yapılan referandumdan hemen sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nde seyahat ediyordum ve İtalyan siyasetçi Rocco Buttiglione'nin şöyle söylediği haberi ulaştı (gerçekten böyle bir şey söyledi mi? *New York Times* söylediğini bildiriyor, basının gücü bu, güzelim, hiçbir şey yapamazsın): "İtalya, Massachusetts'e değil, daha çok Teksas'a benzediğini gösterdi." Amerikalı dostlarımın (Teksaslı da olsalar) gözleri fal taşı gibi açıldı, bir şaka olduğunu sandılar, tanımadıkları bu beyin, ülkesine kızdığı için böyle söylediğini düşündüler. Hayır, ciddi olarak, İtalya'nın iyiye gittiğini belirtmek için söyledi, dedim onlara.

Aklıma başka bir unutulmaz cümle daha geldi. Milano, 1950'li yıllar. Üniversitede analitik filozoflar ile Gentili felsefesi idealistlerini, laikler ile Katolikleri karşı karşıya getiren bir felsefe konferansı düzenlenmişti. Artık sönmekte olan idealizmin son taraftarlarından biri söz almıştı ve çok retorik

bir biçimde *Tin*'i övüyordu ("O Tin özünü kendisinde bulur, kendini belirler ve Tarih'i üretir, vesaire"). Bir ara salondaki izleyiciler arasındaki bir idealist ayağa kalkıp, "Yaşasın Tin!" diye bağırdı. Konuşmacının rengi attı ve sesi, dudakları titreyerek şöyle dedi: "Beyefendi, benim bütün yaşamımı adadığım konuyla alay etmek istiyorsanız..." Bunun üzerine az önce bağıran kişi şaşkın bir sesle şöyle yanıt verdi: "Hayır, hayır, ben ciddi söylüyordum!" Konuşmacı, "O zaman gelin de size şöyle bir sarılayım!" deyince, sahnedeki bu kucaklaşmayı görenlerin çoğu çekinmeden gülmeye başlamıştı.

İşte Buttigline'nin hikâyesinin de buna benzediğini düşünüyorum. Tren istasyonunda *L'espresso* alıp bu yazımı okuyan bazı kişiler, Massachusetts'e değil de, Teksas'a benzemenin neden bu kadar kötü olduğunu sorabilirler bana. Bu soruya yanıt vermeyi düşünmüyorum; çünkü bunu anlamayanları yeniden eğitmek mümkün değildir.

Tarihi gözden geçirmek

Faşizm döneminde geçen çocukluğumdan bazı anılar*

Şu anda, birçok tanınmış ve saygın antifaşist aydının rejimle işbirliği yaptığı konusunda başlayan bir tartışmanın tam ortasındayız. Kimileri bu durumu "o zaman kimse kahraman değildi" diye düşünerek anlamaya çalışıyor, kimileri, sakin bir biçimde, sürgünü göğüslemesini bilenlerle, iradesiz davrananlar arasında bir ayırım yapıyor. Ama ben, tüm bu tartışmaların, bazı toplumbilimsel ayrıntılar dikkate alınmadan, temiz etik değerler düzeyinde geliştiğini düşünüyorum. Ben, 1932 doğumlu olduğum için, on üç yaşıma kadar faşizm yönetimi altında büyüdüm. Bir baş kahraman olacak yaşta değildim ama bazı şeyleri anlamaya başlamıştım: O zamanlar, biz çocuklar yaklaşık on yaşımıza doğru, aile söylencelerine rağmen, bebeklerin anne karnından doğduğunu tek başımıza tahmin ederdik.

Uyuşuk bir şekilde de olsa, rejimin yaygın bir biçimde onaylandığı bir atmosfer vardı, Roma Yürüyüşü'nün ertesi günü bazı eski liberal geleneğe sahip kişilerin kollarını iki yana açıp, "Belki de bu adam bu ülkeye biraz çeki düzen vermeyi başarır" dedikleri anlatılıyordu. Okulda "faşist devrim"den söz ediliyordu ama daha sonraki yıllarda faşizmin, Budapeşte ya da Prag'daki tanklar gibi, ansızın ve gece vakti gelmediğini, yavaş yavaş tırmanarak geldiğini anladım. Sosyalist lider Matteotti olayı bile (o zamanın enformas-

* *L'espresso*, Haziran 2000.

yon sistemiyle) yalnızca bir azınlık tarafından doğru orantıda algılandı ve değerlendirildi.

Babamın ateşli bir sosyalist olan bir kuzeni bazı yaz akşamları bize gelirdi, annem onun söylediği korkunç şeyleri kimse duymasın diye, hemen gider camları kapatırdı. Bir yanda diğer aile fertleri o Adam'ın iyi niyetli olduğu, yalnızca "çevresinin kötü olduğu" yorumunu yaparlarken, diğer yanda sözünü ettiğim kuzen, emeklilik işlemini hızlandırmak için yetkililere saygı dolu sözlerle bir mektup yazabilirdi; çünkü o zaman bütün farklı görüş sahipleri böyle yapardı.

Sürgünü seçenler de oldu, kimileri ülke dışına gidip, duvarcı ustası olarak çalıştı. Bu yolu seçenlerin az sayıda olması, vicdanı temiz olanların az sayıda olmasından kaynaklanmamaktadır. Son yıllarda, tutuklanmaktan korktukları için Roma'dan Val d'Aosta'ya giden, orada bir rehbere bir milyon liret verip sınırı aşan yirmili yaşlarda gençler gördük. Şimdi kendi kendimize sürgüne gönderilen birçok antifaşistin, uğrayacakları sonu öngörüp, neden aynı şeyi yapmadıklarını soralım. Yapmadılar çünkü o zamanlar İtalya bir taşra sayılırdı; çünkü Roma'dan Val d'Aosta'ya gitmek kolay değildi, bir milyonu (ya da ona karşılık veren para miktarını) bulmak olanaksızdı, çok az insan yabancı dil biliyordu, seyahat etme alışkanlığı yoktu, onun için Alplerin ötesinde bağlantı kurulabilecek birileri yoktu, sokağın köşesine gidip bir telefon kabininden birkaç jetonla Zürih'e telefon etmek ve "Gel beni sınırdan al" demek mümkün değildi.

İstenmediği için değil, kaçmak çok zor olduğu için gidilirdi sürgüne. Rejim muhalifleri, kurumlarla uzlaşmaktan başka seçimleri olmadığını bilirler, diktatörlüğü bir yazgı, yaşamın sürdürülebilmesi için küçük (haklı) hilelere başvurulması gereken bir dünya görüşü olarak kabul ederlerdi.

Tıpkı bugün, on yıl Stalin sürgün hayatı yaşamak zorunda kalan bir Gulag'larında muhalifin yakalanmadan önce yerel

idare meclisine eğitim bursu için başvurduğunun öğrenilmesi gibi. Böyle bir şey elbette yaşanmıştır, Stalin Rusyası'nda başka seçenek olabileceği akıllara bile gelmezdi. Etik davranışlar da çevreye göre değerlendirilmelidir.

Açıkça gizleme*

Tartışma uzun zamandır sürmekte ama sağ iktidarla birlikte daha da alevlenmektedir; çünkü, haklı olarak her zaman söylendiği gibi, Tarih kazananlar tarafından yeniden yazılır. Evet, her gün birileri bizi, son altmış yılda yönetimdeki kültürel anlayış tarafından özenle gizlenmiş olayları görmeye davet ediyor. Tarihçinin görevi Poitiers Savaşı üzerine bile yeniden düşünmektir. Geçmişin tarihçileri tarafından açıklandığı kadar kesin bir savaş olmadığını ileri sürebilir ama zamanın hakim kültürünün, bu savaşı bizden gizlediğini ima ederse, abarttığını söyleriz.

1945'te, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, on üç buçuk yaşındaydım. Diktatörlüğün ne olduğunu, faşistlerle partizanlar arasındaki silahlı çatışmanın ortasında kalınca kendimi bir çukura atmayı, Decima Mas'ın deniz komandolarını, insanların onları idealist, iyi gençler olarak tanıdıklarını, kimsenin karşılaşmak istemediği Brigate Nere gençlerini, Badoglio'cu mavi, Garibaldi'ci kırmızı mendilli partizanları bilecek yaştaydım. Diğer olayları, örneğin Hiroşima'ya atom bombası atıldığını, Nazi imha kamplarının ortaya çıkarılmasını, Salò Cumhuriyeti askerlerinin Coltano toplama kampına götürüldüklerini (kısa zamanda buradan kurtulacaklardı), Gentile'nin öldüğünü, Cervi kardeşlerin kurşuna dizildiğini, Ezra Pound'un faşist yönetimle işbirliği yapmak suçundan tutuklandığını, düşmanlıkların sonunda bazı partizanların hırsız olduğunu sonradan öğrendim.

* *L'espresso*, Mayıs 2001.

Günlük gazete ve haftalık dergileri okuyan uyanık bir genç olduğum için, Kefalonya'daki olağanüstü olayları, Istria'daki toplu mezarları, Stalin'in uyguladığı baskıları hemen öğrendim. Direniş hareketine katılan ve ölüm cezasına çarptırılan kişilerinin mektuplarını okuyunca, aralarında inançlı Marksistler, kral için ölen kraliyetçiler, Katolikler vb olduğunu fark ettim.

Ama Marksist tarihbiliminin Kurtuluş mücadelesinde komünistlerin rolünü güçlü bir biçimde ortaya koyması herkese normal geliyordu. Direniş hareketinin bir "söylence"ye dönüşmesi çok yavaş bir süreç olmuştur ve demokratik devletin meşru kılınması olarak (yalnızca Marksistler tarafından değil) başlatılmıştır; çünkü herkes içgüdüsel olarak daha sonra tarihçi De Felice'nin akılcı bir biçimde açıkladığı gerçeği biliyordu: "Sonuç olarak, Ülke rejimi kabul etmişti."

Kurtuluştan sonra bazı uzaklaştırmalar olmuştu ama birkaç ay içinde, faşist olup da hiç kimseyi öldürmemiş olan binlerce kişi yeniden görevine döndü, onun için ülkenin bürokratik yapısı büyük bir olasılıkla geçmişe özlem duyan insanlardan oluşuyordu ve birçoğu, şaka yollu da olsa, işler kötü giderken ülkenin daha iyi durumda olduğunu mırıldanıyordu. Faşizmin sonra ermesinden bir yıl sonra, 1946 yılında, duvarların üzerinde İtalyan Sosyal Hareketi'nin ilk afişlerini gördüm. Sonraki yıllarda birçok insan *L'Unità* değil, *Il Borghese* ve *Candido* okuyordu. RAI yayınlarında Direniş hareketinden ancak Cumhurbaşkanı Saragat (altmışlı yıllardayız) konuşmalarını "Yaşasın İtalya, yaşasın cumhuriyet!" sözleriyle bitirmeye başladığında epeyce yoğun bir biçimde söz edilmeye başlanmıştır ve bu halka kışkırtıcı bir tutum olarak gelmişti.

"Gizli tutulmuş" birçok şeyi ben çocukken anladığıma göre bu konular açıkça konuşuluyordu. Yoksa o yaşta gizli bilgileri bilen tek İtalyan olmam mümkün müdür?

Solun egemenliği*

Yetmişli yılların başında Marisa Bonazzi, Reggio Emilia'da o zamanın ilkokul ders kitaplarıyla ilgili eleştirel bir sergi düzenlemişti. Sergide okunacak şekilde büyütülmüş kitap sayfaları ve yorumları bulunuyordu. 1972'de, Guaraldi Yayınevi için, ben ve Marisa Bonazzi, *I pàmpini bugiardi* (Hileli Süsler) adlı bir kitap yayımlamıştık. Kitapta karşı çıkılan metinlere yalnızca yergili küçük başlıklar koymuş ve konulara (yoksullar, iş, vatan, ırklar, yurttaşlık eğitimi, tarih, bilim, para, vesaire) kısa önsözler yazmıştık. Zaten fazla yorum gerek yoktu. Ortaya çıkan görüntü, faşist okuma kitapları ve ilkokul ders kitaplarının basma kalıp görüşlerini tekrar eden, hatta daha da gerilerde kalmış, artık kullanılmayan, Vittoriano ve D'Annunzio zamanının stereotiplere bağlı bir okul yayıncılığıydı.

Sadece iki örnek vereceğim. İlki, Birinci Dünya Savaşı kahramanlarından Nazario Sauro'nun portresi. Mussolini büstlerinin etkisi altında olduğu açıktır: "Güçlü ve deli kanla dolu o iri bedene, o büyük ve kudretli başa, o kararlı gözlere, İtalya'nın kırlarında, dağlarında, denizlerinde dolaşan ve *İtalya'yı diğer vatanlardan farklı olarak* güzel ve güçlü kılan ölümsüz ruhtan biraz geçmiştir." İkincisi, 2 Haziran üzerine; Cumhuriyet bayramında bir askeri geçit törenini anlatan bir bölümdü: "Demir, üniforma, silah ve kusursuz bir biçimde sıralanmış asker ırmağı... Devasa tanklar, *bir atom bombasının patlaması sonucunda oluşan bulut altında bile birlikleri nakledebilen zırhlı araçlar*, kocaman toplar, çevik ve atik saldırı birlikleri geçiyor..." (İtalik cümleleri bilhassa işaretledim)

Saf çocuklara asker taşıyan zırhlı araçların bir atom bombasının neden olacağı bulutların arasından mutlulukla geçtiklerini anlatan metinler elbette uydurmadır. Hazırladığımız ki-

* *La Repubblica*, Kasım 2000.

tapçık oldukça ilgi görmüş, başka eleştirilerle birlikte, okul kitaplarının yenilenmesine katkıda bulunmuştur. Hiçbir yetkili kurumun müdahalesi olmamış ve bu konuda hiçbir sansür kurulu oluşturulmamıştır. Kültürel olaylarda olduğu gibi, özgür bir eleştiri anlayışını ve yeni girişimleri desteklemiştir.

Ben uygar bir ülkede bu şekilde hareket edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sağ kanat temsilcilerinden Francesco Storace'nin eleştirdiği kitaplar üzerine fikir bildirmek istemiyorum çünkü haklarında fazla bilgim yok. Ama karşı çıkılabilecek bölümler olduğunu kabul etmeye hazırım. Uygar bir ülkede karşı çıkılabilecek görüşlere itiraz edilebilir ama itiraz ile sansür arasındaki ayrımın bilinmesi çok önemlidir. Eğer ortada bir skandal varsa, tek başına patlar. Eleştiride bulunan kişinin, eleştirisini etkili kılmak açısından mutlaka ahlaksal ve kültürel saygınlığa sahip olması gerekir; ama madalyalar sahada kazanılır.

Okul kitaplarına, ne kadar kusurlu olurlarsa olsunlar, öğretmenin yetkisinin ve gençlerin başka birçok kanaldan edindikleri bilgilerin (özellikle de bugün) etki ettiğini belirterek yeni bir düşünce ortaya atmadığımı biliyorum. Ben lisedeyken, idealist Lamanna'nın ciddi ama anlaşılması çok zor felsefe ders kitabı okutulurdu. Felsefe öğretmenim Giacomo Marino Katolikti (büyük bir eğitimciydi, bize Freud'u bile anlatır ve onu anlamamız için Stefan Zweig'in *Ruh Yoluyla Tedavi* adlı kitabını okumamızı isterdi). Lamanna'yı sevmezdi ve felsefe tarihi üzerine kendi görüşlerini aktarırdı. Daha sonra meslek olarak felsefeyi seçmiş olsam bile, bu alandaki birçok bilgim hâlâ onun bana öğrettiği konulara dayanır.

Bir gün ona, *Fiera letteraria* (o zaman Katoliklerin denetimindeydi ama her konuyu ele alırdı) dışında hangi kültür dergilerini okuyabileceğimi sordum. Ciddi başka bir Katolik dergi önerdi: *Humanitas*. Bu da beni solun kültürel egemenliği sorununa götürüyor.

Bugün, İtalya tarihi konusunda az bilgiye sahip bir genç, gazeteleri okuyarak ve siyasetçileri dinleyerek (dinliyorsa) 1946'dan Temiz Eller Operasyonu'na kadar İtalya'nın sol tarafından yönetildiğine ve iktidar onların elinde olunca da kültürel egemenliklerini kurduklarına ve uğursuz etkilerinin hâlâ hissedildiğine inanır. Böyle düşünen gençlere, o dönemde ülkemizin Hıristiyan Demokrat Parti tarafından yönetildiğini, Milli Eğitim Bakanlığı'mn kesinlikle bu partinin denetimi altında olduğunu, zengin Katolik yayınevlerinin bulunduğunu (örneğin Morcellina, SEI, Studium, Ave ve Hıristiyan Demokrat Partisi'nin yayınevi Cinque Lune), Rizzoli Yaymevi'nin o zamanlar tutucu görüşe sahip olduğunu, Mondadori, Bompiani, Garzanti gibi yayınevlerinin solcu olmadıklarını, Le Monnier, Principato ve Vallardi gibi eğitim kitaplarını basan yayınevlerinin Komünist Parti üyeleri tarafından yönetilmediğini, *La Domenica del Corriere, Epoca, Oggi, Tempo* gibi büyük haftalık dergilerin Marksist görüşe sahip olmadığını, *L'Unità* (yalnızca Komünist Parti'ye oy verenler tarafından satın alınırdı) dışında diğer günlük gazetelerin de Marksist olmadığını ve (yalnızca Komünist Parti'nin yardım toplama amaçlı şenliklerinde –Festa dell'Unità– satılan L'Universale del Canguro gibi yayınları saymazsak) solcu tek yayınevinin Einaudi olduğunu belirtmek isterim. Bu arada Einaudi'nin 1948'de, Sovyet diyalektik materyalizmi üzerine ilk kitabı yayımlayan yayınevi olduğunu söylemek istiyorum, bu yapıtı bir Cizvit papazı yazmıştı. Onun ardından Feltrinelli, Marksist egemenliğin parlak simgesi olmasalar da *Leopar* ve *Doktor Jivago*'yu yayımlamıştır.

Bugün, dikkatsiz bir biçimde sol kültür olarak adlandırılan olgu, aslında laik, liberal, sosyalist, hatta Croce'ci bir kültürdü. Üniversiteler, fırsatlardan karşılıklı yaralanan iki grubun elindeydi: Katolikler ve laikler. Laiklerin arasında, o zamanın az sayıdaki Marksist araştırmacıları da dahil olmak

üzere, hemen hemen herkes vardı.

Laik kültür egemenliği nasıl kurulmuştur? İktidardaki Hıristiyan Demokrat Parti buna nasıl karşı çıkmamıştır ve Bertolt Brecht'in cazibesine karşı Diego Fabbri'nin cazibesini neden kullanamamıştır?

Bu son günlerde kimilerinin söylediği gibi, o zamanki hükümetin son derece açık fikirli olduğunu ve hoşgörülü davrandığını ileri sürmek yeterli değildir. Bu bir bakıma doğru olabilir ama ben ellili yıllarda, komünist olduğu için daimi sözleşmesi imzalanmayan RAI çalışanları tanıdım ve o günlerin gazetelerine bir göz atacak olursak, hoşgörüsüz tartışma ve gösteri, bugün kabul edilemeyecek bağnaz davranış haberlerini okuyabiliriz. Ama iktidardaki partinin şu kararı almış olduğunu söylemek doğru olur: Ekonominin, kamu kuruluşlarının denetimini ve memuriyet verme işini bize bırakırsanız, kültür etkinliklerine fazla burnumuzu sokmayız.

Ama bu açıklama da yeterli değildir. Okul zorunlu tutmasa da, hatta hiç dikkate almasa da, gençler neden Maritain yerine Gramsci okumalıydı (şu şekilde de sorabiliriz: Zamanın Katolik gençleri Maritain ile birlikte Gramsci'yi ve Gobetti'yi okuyordu)? Hıristiyan Demokrat Parti gençlik komitesinin dergisi *Terza Generazione* Gramsci ve Gioberti'yi bir araya getirmek istemiş olsa da, bu öneri neden başarılı olamamış ve zavallı Gioberti (hiç de aptal değildi) kütüphane raflarında kalmıştır? Mounier'in kişiselcilik kavramıyla ve Chenu ya da Congar yazılarıyla yetişmiş o zamanın genç Katolikleri neden Panunzio'nun *Il Mondo*'sunu da okuyorlardı?

Çünkü ruh istediği yerde eser. Ellili ve altmışlı yılların Katolik felsefesi, Hıristiyan varoluşçular gibi çok az sayıda istisnanın dışında, yeni-Thomas'çılar ve Gentile okulu tincileri olarak ikiye ayrılmış ve o noktada kalmıştı, oysa laik felsefe yalnızca Marx'ı değil (sanki herkes *Grundrisse*'nin üzerine atlıyormuş gibi, hadi canım!), mantıksal yenipozitivizmi, va-

roluşçuluğu, Heidegger'i, Sartre'ı ya da Jaspers'i, fenomenolojiyi, Wittgenstein'i, Dewey'i yayıyordu ve bunları Katolikler de okuyordu. Çok geniş bir genelleme yaptığımın farkındayım; çünkü laik düşüncenin önde gelen birçok ismi yalnızca Abbagnano'dan değil (laikti, ama Marksist ve solcu değildi) Pareyson ve Guzzo gibi Katolik hocalardan öğrendim ve laik düşüncenin temel yapıtlarını, Katolik eğitimi almış araştırmacıların yönettiği dizi yayınlardan okudum (örnek olarak Armando Yayınları). Ama bu laik kültürü (Croce idealizmine karşı da yayılıyordu, bu nedenle Hıristiyanlarla, birçoğu hâlâ sıkı sıkıya Croce taraftarı olan Marksistler arasında bir mücadele söz konusu değildi) elbette bir egemenlik kurmuş ve eğitmenlerle birlikte öğrencileri de kendine çekmiştir. Bu tür egemenlikler bir kez kurulunca resmi kararlarla yıkılamamaktadır.

Hıristiyan Demokrat Parti'nin, düşüncelerin yayılacağına pek inanmamakla, avangard dergiler yerine, televizyon haberlerini denetim altında tutmanın daha olumlu olacağını düşünmekle yanıldığını söyleyebiliriz. Nitekim, yirmi beş yıllı aşkın bir süre siyasal egemenliğini sürdürdükten ve televizyonu denetimi altında tuttuktan sonra, karşısına 68 kuşağı çıkmıştır. Ama Hıristiyan Demokratların çok sabırlı davrandıklarını da belirtebiliriz: Nehrin kıyısında otur ve düşmanının cesedinin önünden geçmesini bekle, yirmi yıl içinde bu devrimcilerin Berlusconi saflarına katıldığını görebilirisin. Nitekim öyle olmuştur.

Sol kanat kültürü inatçı bir ideolojik tehdit siyasetiyle (eğer bizim gibi düşünmezsen zamana ayak uyduramamışsın demektir, ekonomik temel ile üstyapı arasındaki ilişkiyi düşünmeden sanatla uğraşmak ne ayıp!) üstünlük kazanmıştır denebilir. Doğrudur. Komünist Parti, Hıristiyan Demokrat Parti'den farklı olarak, kültür savaşına çok büyük yatırımlarda bulunmuştur. Ama inatla yapılan tehditlere dayanıla-

bileceğini Norberto Bobbio'nun olağanüstü liberal tartışmaları gösterir. İnsanlar *Rinascita* ya da *Il Contemporaneo* gibi dergilerde sosyalist gerçekçilik üzerine şiddetli tartışmaları ve Pratolini'nin *Metello*'suna ya da Visconti'nin *Senso*'suna yöneltilen eleştirileri okuduklarında yazılanlardan büyüleniyorlardı ama parti üyesi komünistlerin dışında (hatta belki onlar bile) o *diktaları* ciddiye almıyorlar ve kültürlü insanların tümü Jdanov'un mankafa biri olduğunu düşünüyordu.

Ayrıca, yaptığım bu tahlil doğruysa, şu ünlü sol egemenliği, Stalinizmin, sosyalist gerçekçiliğin ve *Diamat*'ın, Macaristan'dan Çekoslovakya'ya kadar, sosyalist ve komünist bilinçlerde de krize girdiği tarihsel dönemde yavaş yavaş oluşmuştur. Bu nedenle Marksist bir egemenlik değil, eleştirsel düşünce üstünlüğü söz konusuydu.

Bu eleştirel düşünceden etkilenenler (laik ya da Katolik olsun) hangi komplo sayesinde yavaş yavaş yayınevlerine, ulusal radyo-televizyon RAI'ye, gazetelere girmiştir? Bu egemenlik, eştoplumsalcı siyasetle, Hıristiyan Demokrat Partinin başarılı bir şekilde yaptığı gibi, muhalefete *spoil system* için sorumluluk vermesiyle açıklanabilir mi? Yoksa çıkarlarının peşinde eştoplumsalcı siyasette uygun fırsatlar yakalayan bazı aydınların, tıpkı bugün aynı nedenlerle sağ kanada kayan aydınların yaptığı gibi sola katılmalarıyla mı açıklanabilir?

Şu da vardır ki, bu eleştirel kültür yüzyılın ikinci yarısının ruhuna daha duyarlı olmuş ve doğru oynayıp ulusal seçkin sınıfı oluşturmuştur (komünistlerden cumhuriyetçilere, liberallerden sosyalistlere ve Katoliklere kadar partiler arası ittifakla değil, kendiliğinden ve zirveden değil alttan doğan bir hareketle başlamıştır).

Storace'nin kendisi gibi düşünmeyen tarih kitabı yazarlarına sinirlenmesini anlıyorum. Yalnızca kendi kendime neden "kendi" düşüncesinin egemenliğini belirlemesine izin verecek kültürel denetim araçlarını kullanmadığını soruyorum.

Farkına varmadıysanız söyleyeyim, artık kültürel egemenlik onun yanında. Sağ görüşü yansıtan klasikler kültür sayfalarının desteğine sahipler, çağdaş tarih her noktasıyla yeniden gözden geçiriliyor, yayınevlerinin kataloglarında bol bol tutucu düşünce yazarlarına rastlamanın ötesinde, Storace'nin ruhsal önderlerinin esinlendiği gerici, gizli kuvvetlere inananların yayınlarını da görebiliyoruz

Kültürel egemenlik bir ağırlık ölçüsüyle tartılabilse, günümüze mistik, gelenekselci, yeni tinselci, *new age,* değişiklik yanlısı bir kültürün hâkim olduğunu söyleyebilirim. Devlet televizyonunun Giordano Bruno'ya değil de Papa'ya, Marzabotto'ya değil de Fatima'ya, Rosa Luxemburg'a değil de Padre Pia'ya daha fazla zaman ayırdığını düşünüyorum. Kitle iletişim araçlarında artık Partizanlardan çok Tapınak Şövalyeleri dolaşıyor.

Sağcı yayınevleri, sağcı günlük gazeteler, kültür sayfaları, dergiler olduğu halde bu kadar çok düşman hâlâ Storace'nin ayağı altında neden dolaşıyor? Marksizm Tarih tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra, son Marksistlerin ortaokullara saklanmış olmaları mümkün müdür? Elli yıl boyunca aralıksız Hıristiyan Demokratların yönetimi altında olan Milli Eğitim Bakanlığı birkaç aylığına Luigi Berlinguer'in eline geçtiğinde mi işe alındılar acaba?

Berlusconi (Storace'nin kaygılarını paylaşmaktadır) elindeki medyatik güçle neden sol kültür egemenliğine boyun eğip, her yıl kendi adına pahalı baskılarla, *Komünist Parti Manifestosu,* Campanella'nın *Güneş Ülkesi* ve Bacon'ın *Yeni Atlantis*'i gibi proto-komünist metinleri yayımlamaktadır? Her şeye rağmen takdir ettiği laik bir kültür karşısında iyi bir izlenim bırakmak için mi acaba? Neden kendi *"pàmpini bugiardi"*sini yayımlamıyor? Hepimiz okur, eleştirel bakış açıları yaratmaya çalışırız. Çünkü kültürel bir egemenlik kitaplar aracılığıyla kurulur.

Acaba kötü zamanlarda daha mı iyi durumdaydık?*

Mizahçıların mesleklerini ellerinden almak istemem, ama aklıma onların çok iyi bir biçimde geliştirebilecekleri bazı olaylar geldi. Örneğin, adamın biri, eve geceyarısı döndüğü için on iki yaşındaki oğlunu bir güzel azarlar. Çocuk çok üzülür ve tavan arasında kendini asar. Baba intihara teşvikten suçlu bulunur. Yıldız bir futbolcu, penaltılara kalan bir maçta, rakip takımın geçilmesi olanaksız kalecisine rağmen topu filelere yollar. Kaleci bu olay üzerine kalpten ölür, Futbol Federasyonu da bir yasa çıkarır. Bu yasaya göre futbolcular, kaleciyi topu hangi köşeye atacakları konusunda önceden uyaracaklar ve hoş bir biçimde topa vuracaklardır. Bir doktor hastasına prostat kanseri olduğunu söyler, hasta bu haberi duyunca delirir ve eve gidip karısını ve yedi çocuğunu öldürür, ardından da kendini pencereden aşağı atar. Bunun üzerine devlet, doktorlara, hastalarının duygularını incitecek hastalık teşhislerini bildirmelerini yasaklayacak bir yasa yapar.

Tüm bu olayların dayandığı nokta, insanların anlamadığı birçok karmaşık durumun olabileceğidir. Bunlar bazı kurallara dayanır ve karşı tarafa incelikle davranılamayacağını gösterir. Polemik yaratmak, eleştirmek, sesini yükseltmek (ya da el kaldırmak), can acıtsa da gerçekleri söylemek, haklı nedenlere dayanabilir. Buna en iyi örnek siyasi tartışma-

* *L'espresso*, Kasım 2003.

dır, etimolojik açıdan da "polemiğe" dayanır. Nitekim savaş ya da spor alanındaki sözcükler kullanılır (sahaya inmek, siyasi mücadele, muhalefetin hükümete saldırısı ya da hükümetin muhalefete saldırısı). Böyle olması da şarttır.

Olmadığı durumlarda, eleştirinin yasak olduğu ve hükümete incelikle davranmayan gazetelerin kapatıldığı diktatörlük rejimleri ya da kusurlu demokrasiler söz konusudur. Kusurlu bir demokrasi, muhalif gazete merkezlerinin yakılmasını ve yöneticilerinin sürgüne gönderilmelerini öngörmez. Hoş olmayan her eleştirinin, bir fanatiğin eline silah almasına yol açabileceği izlenimini yaratmak yeterlidir. Normal bir diktatörlük, muhalif gazeteleri, fanatik kişi hükümet başkanına süikast girişiminde bulunduktan sonra kapatır ve muhalefet kışkırtmayla suçlanır. Kusursuz bir diktatörlük, saldırıyı doğrudan kendisi düzenler, böylece muhalefeti yok eder.

Bu oyunu oynama isteği bazen yas tutma sürecinden doğar. İşten çıkarıldığı için acıdan ölen birinin akrabaları o ölümden müdürü sorumlu tutacaklardır. Tıpkı Çalışma Bakanı Danışmanı Marco Biagi öldürüldükten sonra, birilerinin, sendika lideri Sergio Cofferati'nin onun hazırladığı planı sert dille eleştirdiğini söylemesi gibi. Bakın, gördünüz mü, Cofferati, Biagi'ye karşı bir nefret havasının esmesine neden oldu, denildi. Bu doğru değildir, Cofferati Biagi hayattayken konuşmuştur ve itiraz etmeye hakkı vardır. Ama olaydan sonra duygusal tepkileri de anlayışla karşılıyorum. Beni kaygılandıran, birilerinin "Beni eleştirme, çünkü bana kötülük etmek isteyen biri çıkarsa senin suçun olur!" diyebilmesidir.

Yasalara başkaldırı

Şimdi de savcılara bozuk para atalım*

Temiz Eller Operasyonu'nun üzerinden on yıl geçtikten sonra, şimdi o dönemin genel atmosferini anımsamaya çalışıyorum. Aklıma halkın büyük coşkusu geliyor. İnsanlar, sağcısıyla solcusuyla genelde halk (hakkında dava açılanların dışında) nihayet gizli kalmış olayların gün yüzüne çıkarılmasından, birilerinin hırsızlık yaptığını açıkça söylemesinden, dokunulması olanaksız olarak tanımlanan bazı kişilerin sanık sandalyesine götürülmesinden çok memnundu.

25 Temmuz 1943 olaylarına tam olarak benzemese de (bir gün öncesine kadar Duce'ye övgüler yağdıran binlerce İtalyan, üzerine tırmanıp anıtlarını parçalamaya ya da uzun halatlarla yıkmaya çalışmıştı), insanlar Güçlü Adamları, karargâhlarından çıkmasını bekleyip, madeni para yağmuruna tutmuştu; böylece halk bilgeliğini ortaya koyan şu düşüncenin tadını çıkarmışlardı: Fazla yükseğe tırmanan, çoğu kez çabuk düşer. Bütün bu olanlara fazla şaşırmamıştık; çünkü sağlıklı bir halk öfkesiyle, kaybeden Güçlülerin aşağılanmasından duyulan memnuniyetin karışımı bir durumla karşı karşıyaydık. Her şey tarih kuralları içinde gelişmişti.

On yıl aradan sonra, bugün tuhaf bir olaya tanık olmaktayız. Şaşırtıcı olan, savcıların soruşturmaları yüzünden kendilerini tehdit altında hisseden bazı kişilerin, savcıları kontrol edebilmek için iktidara gelmeyi başarmaları ve görevlile-

* *L'espresso*, Şubat 2002.

rin yetkilerini tanımama silahını kullanmaları değildir. Böyle bir şeyin olacağı tahmin edilebilirdi: Ne de olsa her zanlının düşü yalnızca suçsuzluğunu kanıtlamak değil, onu suçlayan kişinin önyargılı davrandığını ispatlamaktır.

Asıl tuhaf olan, çoğu kez dolaylı olarak ortaya çıksa da, kamuoyunda savcıların (halk onları on yıl önce o kadar çok yüceltiyordu ki, birdenbire hukuk fakültelerine yazılan öğrenci sayısında büyük bir artış oldu, ayrıca Temiz Eller Operasyonu baş kahramanı Di Pietro nerdeyse ermiş mertebesine yükseltildi) işi biraz abarttıkları ve artık fazla can sıkmamaları gerektiği düşüncesinin yayılmaya başlamış olmasıdır. İnsanlar bunu açıkça dile getirmese de, dile getirenlere oy veriyor.

Bu duygunun anlatılması çok zordur; oysa bu duyguya sahip kişiler, rüşvet alırken suçüstü yakalanan bir hastane yöneticisini kınamaya hazırdırlar. O zaman ne olmuştur? Ne olduğunu daha o yıllarda açıklamaya çalışmış ama erdemli birçok meslektaşımdan azar işitmiştim; "hırsızlara" karşı neden hoşgörülü olduğumu anlayamıyorlardı.

Dönemin suçluları (daha sonra suçsuz oldukları ortaya çıkan zanlılar da dahil olmak üzere) yargılanmanın, bazen fazla uzun sürelere varan ön tutuklamalara maruz kalmanın ötesinde, televizyon aracılığıyla kamuoyunun önüne çıkarıldılar, alaycı savcılar tarafından hırpalandılar, bazen ağızlarının kenarında biriken salyayla, bazen yüzlerini kapatmak istedikleri ellerinin sinirli hareketleriyle seyrettirildiler. Ülkemizin birçok mahkemesindeki davaların yayımlanmasıyla, boş bir senete imza atan zavallı insanlar milyonlarca insanın önünde küçük düşürülüyorlardı. Bu insanlardan yayın için izin istendiği, onların bu teklifi kabul ettiklerini söylemek yeterli değildir. Akılsız insanları kibirlerinden korumak, intihar etmek isteyenleri bu arzularından vazgeçirmek gerekir. Sonra gösteri, sulh mahkemelerinden yüksek mahkemelere ulaşmış, dolandırıcı ya da taşralı garibanın yerini güçlü

adam almıştı; daha suçlu olup olmadığı kesinleşmeden, televizyonun karşısındaki kitleler onun aşağılanmasını ve rezil edilmesini zevkle izlemeye başlamıştı bile. Bu gösteri, daha sonra suçsuz oldukları kanıtlanan kişiler için kötü, çok kötü olmuştu. Suçlu kişiler için de öyle olmuştu; çünkü suçunu yalnızca yasaların öngördüğü çerçevede ödemiyordu.

Ben, yılların geçmesiyle, bu aşağılanmanın yarattığı korkunun (ya da utancın) sade vatandaşı adaleti temsil eden kurumlardan uzaklaştırdığını düşünüyorum. Adalet görevini yapmıştı ama öyle bir mekanizma harekete geçirilmişti ki, insanlar acaba bir gün bana, sana, ona da böyle bir şey olabilir mi, diye sormaya başladılar. Verilen gözdağı savcıları yavaş yavaş kuşku duyulacak kişilere dönüştürdü. İnsanlar, "Savcıları yargılamak bize düşmez ama yargılayacak birileri çıkarsa, bırakalım yapsınlar" diye düşünmeye başladılar. Bu tıpkı şöyle söylemeye benzer: Polise fazla hızlı giden otomobil vermeyelim, belli olmaz, belki yarın bizim peşimize düşer.

Bazı devrimci reform planları*

Yeni koalisyon kendini, Berlusconi'nin annesini ürkütmemek için, reformcu olarak tanımlasa da, gerçekte devrimcidir. *Devrim* sözcüğü İtalyanca sözlüklerde "hükümetleri, kurumları, sosyo-ekonomik ilişkileri kökten değiştirmeye eğilimli, kurulmuş olan sosyo-politik düzeni derinden altüst eden hareket" olarak tanımlanmakta ve bu sürecin "şiddetli" olduğu belirtilmektedir. Ama bu sözcüklerin anlamı üzerinde durmak gerekir. Şiddetli davranmak için birini boğazlayıp yüreğini yemek şart değildir; bir örnek verecek olursak, plajda benden önce gelip, kiraladığım şezlonga oturan ve kalkmak istemeyen, onu rahat bırakmadığımı görünce de, bana pis bir komünist olduğumu söyleyen kişi de zorbadır.

* *L'espresso*, Mart 2002.

Eğer bir devrim yapılmak isteniyorsa, bu iyi bir devrim olmalıdır. Önemli olan ülkenin ne beklediğidir. Vatandaş elbette az vergi vermek ister ama bunu yasaların öngörmesi şart değildir, kişisel yaratıcılığın ve gelir beyanında esnekliğin teşvik edilmesi yeterlidir. İnsanlar ayrıca bütçede sahtekârlık yapanlar hakkında dava açılmamasını, otoyolda saatte yüz seksen kilometre hızla gitmeyi, polislerin yanlış park eden araçlara ceza kesmemesini, vesaire isteyebilirler. Ben de bunun için, vatandaşların yalnızca bir kısmı için değil, tümü için bir dizi yasal tedbir öneriyorum.

MEŞRU KUŞKU. Kendimi hoşlanmadığım birine neden yargılatayım? Yasa, bir Müslüman vatandaşın bir Hıristiyan yargıcı, bir ateistin dindar bir yargıcı ya da dindar bir vatandaşın ateist bir yargıcı, bir homoseksüelin heteroseksüel bir yargıcı ya da heteroseksüel bir vatandaşın homoseksüel bir yargıcı reddedebilmesini öngörmelidir. Seninkinden farklı bir günlük gazete okuyan ya da şaşı gözlü bir yargıcı da (kime baktığı belli olmaz, bu da sanığı rahatsız edebilir) reddetmek mümkün olmalıdır. Sanık kendini huzursuz, bilge bir yasa koyucu Giritli hükümdar Minos karşısındaymış gibi hüküm altında hissetmemelidir. Hatta her vatandaşın güvendiği bir yargıcı olmalıdır, tıpkı güvendiği bir doktoru ya da avukatı olduğu gibi. Bu yargıçların lehine olacak bir durumdur, sayıları en az hekimler kadar olmalıdır ve müşterisinin ekonomik durumuna göre alacağı ücret de değişmelidir. Yoksullara devlet yargıç sağlamalıdır.

BAKANLIKLARA UYUŞTURUCUNUN SOKULMASI. Elimde kokain dolu bir çantayla polis karakoluna girersem, bu, elbette, görevli polis memuruna araştırma yapması için uyuşturucuyu teslim etmekte olduğum anlamına gelir. Bakanlık bir kamu kuruluşu olduğuna göre (polisler de bir bakanlığa bağlıdır), uyuşturucu tesliminden kuşku duyulmamalıdır. Ama bir bakan ve müşavirleri toplantı salonun-

da kullandıkları uyuşturucunun etkisiyle güzel vücutlu fahişelerle sevişirken ve korkunç küfürler savururken yakalanmadıkça, uyuşturucunun kamu yararına içeri sokulduğu düşünülmelidir. Bir bakanlık dairesine teslim edilen ve oradan asla çıkmayacak her parti uyuşturucu, bir zararlı maddenin serbet dolaşımının engellenmesi anlamına gelir.

ÖLÜLERE HAKARET. Yanılmıyorsam, son zamanda alınan bir karara göre, bizi hatalı bir sollamayla geçen ya da bizim yerimize otomobilini park eden kişiye *bok* gibi hakaret edici sözler söylemek artık suç sayılmıyor; çünkü artık bu sözleri çocuklar ve bazı çocukların nedeni anlaşılmaz asiliklerinden hoşlanmayan Amerikalı papazlar da dahil olmak üzere, rahipler de söyler oldu. Ölmüş biri için, ne şekilde ölmüş olursa olsun, neden boktan biri olduğu söylenemesin ki. Bakan Scajola'nın son zamanda bir terör kurbanı (Profesör Marco Biagi) hakkında konuşurken yaptığı gafın üzerine ülkede başlayan aşırı ahlakçılık elbette abartılıydı. Geleneksel kurallar ve onlara saygı geçerli olduğuna göre, ayinsel kurallar dizisini öğütlerim, böylece ölen kişiye seslenirken "sevgili aptal" sözcükleri kullanılır ve her şey normale döner.

BAŞBAKANIN ALIŞILMIŞ ÖZVERİSİ. Birçok ilkel toplumda, hükümdar, belli bir yaşa geldiğinde, bir ormana götürülür ve orada tanrılara kurban edilirdi. Hükümdar bunu bilir ve kabul ederdi. Anayasal reform planları arasında, görevde olan başbakanın, cumhurbaşkanının görev süresi bitmek üzereyken, yerine geçecek olan kişinin adını ve görevlerindeki derin değişikliği mümkün olduğunca erken açıklaması öngörülmelidir. Bu yasa, cumhurbaşkanlarını "tetikte tutmaya", hükümet tarafından sevilmeye çalışmasına, ormanda yapacağı gezinin öne alınmamasını sağlamaya yarar ve cumhurbaşkanı ofisiyle başbakanın ofisi arasında verimli bir çıkar haberleşmesi sağlanmış olur.

Yasa Bekçilerine Karşı*

Bir zamanlar, polis ceza yazmak için bir sürücüyü durdurduğunda, Sanık adını vereceğimiz kişi Yasa Bekçisine karşı üç strateji uygulayabilirdi. Bir: Hatasını kabul edip cezayı öderdi. İki: Yasa Bekçisine suçu olmadığını anlatmayı deneyerek, kendini temize çıkarmaya çalışırdı. Üç: Eğer aptalsa, sesini yükseltip, "Sen benim kim olduğumu bilmiyorsun!" derdi (Bekçinin uygulayabileceği sadece iki yöntem vardı: Onun kim olduğunun onu hiç ilgilendirmediğini söyleyip cezayı yazmak ya da korkup "özür dilerim, buyurun geçin efendim, saygıdeğer beyefendi, vesaire" demek.)

Günümüzde, Sanığın kullandığı dördüncü bir taktiğin daha ortaya çıktığı anlaşılıyor: "*Siz* kim olduğunuzun farkında değilsiniz!" dedikten sonra kadın ya da erkek Bekçiye pis bir komünist olduğu ve Moskova'dan para aldığı anımsatılıyor. Ama kastedilen bugünün Moskova yönetimi değil, Putin'den (eski KGB görevlisi, Berlusconi'nin en iyi dostarından biri) başlayarak tüm yöneticiler iyi çocuklardır, eski Moskova, yani Afganistan'da bir mağarada, Bin Ladin, hatta belki de Yahudi Enternasyonu'yla –fazla yüksek sesle söylememek gerek ama hepsi aynı soydan canım– işbirliği içinde olan gizli bir merkez.

Kısacası, bugün Sanığın ilk hareketi suçsuzluğunu kanıtlamak ve belirli bir saygıyla, suçun hangi delillere dayandığını sormak değil, hemen, bir polis memuru olsun ya da Yargıtay Başkanı olsun Yasa Bekçisini suçlamaktır.

Bazı devrimci yasalarla ilgili olarak daha yeni belirttiğim önerilerin, özellikle de her vatandaşın güvendiği bir yargıcı olmalı önerisinin ışığında, öğütlediğim tüm yasa değişiklikleri tek bir ilkede toplanabilir: Vatandaş ilk müdahale olarak, yalnızca kendisini suçlayanı değil, hakkında soruştur-

* *L'espresso*, Ağustos 2002.

ma açan kimsenin yetkilerini geçersiz kılma hakkına sahip olmalıdır.

Bologna'lı savcılar ve içlerinde bir valinin de olduğu bazı devlet memurları hakkında inceleme başlatıldı; Marco Biagi'nin öldürülmesi olayıyla ilgili olarak, gerekli korumayı sağlamadıkları için cinayete karışmakla suçlanabilirler. Bu kişiler resmi olarak bir suçla itham edilmeseler de, haklarında araştırma yapılmaktadır, belki de savcılar aşırı titiz davranmışlardır, kimse kusursuz değildir. Ama bazı hükümet üye ve taraftarlarının (Cossiga, Giovanardi, Pecorella, vesaire) ilk hareketi savcılara saldırmak oldu. Genel havaya bakacak olursak, savcılar devletin iyiliğine karşı hareket eden ve muhalefetin rüşvet verdiği kişiler olarak görülmekte ve yetkilerinin geri alınmasına çalışılmaktadır.

Ama bu daha önce görülen bir senaryodur. Asıl olay şimdi geliyor. Bir beyin, bir bakanlığa kokain soktuğu bilinmektedir. Nitekim, bu suçun artık suç sayılmamasını önermiş, uyuşturucunun piyasadaki dolaşımını önemli ölçüde azalttığını belirtmiştim. Ama polisler, savcılığa, kokainin Ekonomi Bakan Yardımcısı Micciché'ye teslim edildiği konusunda bir rapor göndermişler. Polis de yanılabilir ve haksız yere suçlandığını düşünen bir bakan yardımcısının yapacağı ilk hareket "deliller ortaya konsun!" diye bağırmak ve suç işlendiği anda başka yerde olduğunu (örneğin bakanlığa adımını atmadığını) kanıtlamaya çalışmak olmalıdır. Ama Micciché'nin tepkisi ne olmuştur? "Bazı birimlerinde, Polis Teşkilatının onurlu sözleşmesiyle elde ettiği sonuçlardan farklı sonuçlar amaçlayan sapkın görevliler olduğunu" açıklamıştır. Bu, yasa bekçilerinin yetkilerinin geri alınmasına dair olağanüstü bir örnektir, birincisi onurlu insanlar değildirler (bu terimin bir Sicilyalı tarafından kullanıldığında ne anlama geldiğini biliriz, Micciché de Sicilyalıdır), ikincisi Moskova tarafından rüşvet aldıkları bellidir. Polisler de mi? Evet, onlar da. Sav-

cılar değil miydi? Duruma göre değişiyor, seni suçlayan savcıysa, onun yetkisini geri alırsın, polis ise onun yetkisini geri alırsın. Ama polisler Cenova'da savunulmuyor muydu? Evet, doğru, ama Cenova'da sana karşı değildiler. Roma'da karşılar, onun için de Roma'da yetkilerini geri alırsın; çünkü artık onlar güvendiğin polisler değildir.

Görüldüğü gibi önerilerim hiç de saçma değilmiş. Her vatandaş için *fumus persecutionis [savcıların kendisine karşı oldukları]* olasılığı göz önüne alınsın, *habeas corpus [suç delili]* yerine *custos est porcus [yasa bekçisinin kötülüğü]* ortaya konsun. Yalnızca *in dubio pro reo [suçlunun lehine kuşkular]* ileri sürüleceğine, *semper contra Custodes [her zaman yasa bekçilerine karşı]* olunsun.

Toplum polislerinden televizyon polislerine*

Yanılmıyorsam 1952 yılıydı. Torino'da öğrenciydim, üniversiteye gitmek için San Carlo meydanından geçerken bir miting vardı. İsyan değil; bir grup işçi ellerinde pankart ve bayraklarla gösteri yapıyorladı ama büyük bir olasılıkla izinsiz bir gösteriydi. İlk anda bunun farkına varmadım; çünkü meydanı çevreleyen sıra kemerlerin altında yürüyordum, ama kalabalığın ansızın dağıldığını ve o zamanın yeşil polis araçlarının meydanın çevresinde dönmeye başladıklarını gördüm. Yirmi yaşındaydım, Katolik Gençlik Hareketi üyesiydim, sosyal sorunlara duyarlıydım; ama meydanda fazla kırmızı bayrak olması olaya katılmamı engelliyordu, onun için bir an önce köşeyi dönüp oradan uzaklaşmak için adımlarımı sıklaştırdım.

Ama polis araçları kemerlerin altına girmişti, kaçmam zorlaşmıştı. Koşmaya başladım ama bir baktım ki tam arkamda bir polis aracı, polisler ellerinde coplarla arabanın camından

* *L'espresso*, Haziran 2005.

sarkmışlar, önlerine gelene vuruyorlardı. Bir sütunun arkasına saklandığım sırada, neredeyse sütuna sürtünürcesine geçen bir araçtan polis sopayla bana vurmaya kalktı. Neyse ki, başımdan beş santim öteye, sütunun köşesine isabet etti. Yerimden biraz oynamış olsaydım, hastanelik olabilirdim.

Sonra o karmaşadan kurtuldum ama o polisi asla unutmadım. Ufak tefek, kötü giyimliydi (eskiden bugünkü polisler gibi şık değillerdi, koyu yeşil üniformaları vardı), yokluk içinde büyüdüğünü gösteren yanık teniyle güneyli işçilere benziyordu, acımasızdı, kimi dövdüğü onu iligilendirmiyordu, önüne gelene vuruyordu. Ona bunun için maaş veriyorlardı, bu da dövmek için yeterliydi.

Yıllar sonra bu polisi, Pasolini'nin öğrencilere karşı polislerin tutumunu (solcu öğrencilere karşı proleter polisler) anlatan unutulmaz yazısında yeniden buldum. O zamanın polisi işte böyleydi. İyi düşünecek olursak, bugün Irak'ta savaşan Amerikalı askerlere benziyorlardı. Yoksulluktan kurtulmak için orduya yazılan, başka bir iş yapmayı bilmedikleri için kendilerine söyleneni yapan zavallı insanlar.

O zamanlar, polis olmanın kökeninde yatan sosyal dram üzerine fazla düşünmemiştim. O vahşi adamın görüntüsü daha sonra siyasi tercihlerimi etkilemiştir.

Şimdi ben her akşam televizyonda polis teşkilatıyla ilgili diziler izler oldum (polis İtalyan ya da Fransız olabilir, önemli değil), komiserlerle, muavinleriyle, müfettişlerle ilgili ne varsa tüm senaryoları büyük bir zevkle izliyorum. Genelde seneryoların iyi olduğunu da söylemeliyim, öyküler polisiye dizilere yaraşır biçimde, aktörler de sevimli; akşam dokuzdan on bire kadar zamanı böyle geçirmek iyi (uyumadan önce yatakta Homeros okumak da iyidir). Televizyon yıldızı Alessia Marcuzzi gibi bir kadın komiserin beni yakalamasını çok isterdim.

Televizyon dizilerinin polisleri, sevimli, hoş, insancıl, acıklı

ailevi sorunlarla uğraşan kişilerdir, bazen aralarında homoseksüeller bile vardır. Kısacası bu kişiler hakkında genelde seyircilerin izlenimi olumludur (nitekim Cenova'daki G8 zirvesi sırasında yapılan gösterilerde polisin aşırı şiddet uygulamasını tüm ülke protesto etmiştir; oysa bu şiddet benim zamanımda görülmemiş bir olay değil, bir kuraldı).

Polislerle ilgili hazırlanan bu senaryoların anlamı nedir? Sapkın örgütler, sağcı bir hükümet aracılığıyla, sapık bir planla halkın düşmanlarının erdemlerinin reklamını mı yapmak istiyorlar? Kesinlikle hayır. Tersine, artık polis teşkilatına yalnızca güneyli çaresiz insanlar girmiyor, eğitim daha sıkı, üniformalar daha şık, sonuçta polisler daha eğitimli, günlük gazeteleri okuyorlar ve farklı siyasi düşünceye sahip olabiliyorlar. Her şeyden önce de polisin sosyal işlevleri değişmiştir: Öğrencilere artık komünistleri coplamaları gerektiği değil, vatandaşları nasıl korumaları öğretiliyor (ayrıca, birçok işçi sağ görüşlü partilere oy verdiğine göre, fazla coplayacak insan da kalmadı).

Öncelikle kabul etmek gerekir ki, genel atmosfer değişti; çünkü terör yıllarında, solcu partiler açık bir biçimde devletin yanında yer almışlar ve güvenlik güçlerini suçlamamışlardır. Şimdiyse, Tarihin inanılmayacak bir cilvesi ama sağ kanat savcıları suçlamakta ve küstah tavırlı ve asık suratlı olsalar da, bu savcılar polisiye televizyon dizilerinin sonunda sevilen ve çok insancıl kişiler olarak görülmektedirler. Bu nedenle televizyon, Berlusconi'nin kanalları da dahil olmak üzere, Berlusconi'nin savcılara saldırısına karşı çalışmaktadır.

Böylece televizyon izleyicileri yavaş yavaş polis güçlerinin sol görüşlü olduğunu, sağcı bir hükümetin koruması altında öykülerinin yayımlandığını düşünme olasılıkları artmaktadır.

Elli yıldan daha az bir sürede nelerin değiştiğinin farkında mısınız?

Cunegonda makarna*

Parlamentoda çoğunluğu elde etmiş olan koalisyonun, RAI de dahil olmak üzere, bazı kamu kurum ve kuruluşlarını işgal ediyor olması anayasaya karşı bir durum değildir. Bu başka ülkelerde de kullanılan ve *spoil system* [kayırma sistemi] adı verilen bir yöntemdir. Kazanan taraf, seçmenlerin aşağı yukarı yarısını temsil eden bir azınlığı göz önünde bulundurarak tarafsızlık örneği verebilir ama görgü ve demokratik duyarlılık başka şey, yasal olarak elde edilen oy gücünü umursamazlıkla kullanmak başka şeydir. İtalya'da, radyo ve televizyon, yıllarca tamamen Hıristiyan Demokrat Parti tarafından denetim altında tutulmuş, ekrana çıkan kadınların vücutlarının açıkta kalan bölümleri santim santim hesaplanmıştır. Ama ülke, bu durumun altından başarılı bir şekilde kalkmış ve rejimin radyo ve televizyonu, yüzyılın en isyankâr kuşağının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Şimdi sorun hükümet başkanının üç özel televizyon kanalına sahip olmasıdır, bu nedenle *spoil system* [kayırma sistemi] enformasyonun neredeyse tamamen tekelleşmesine yol açmıştır. Bu, diğer demokratik ülkelere ve bu tür olayların öngörülemediği zamanlarda yazılan anayasalara göre yeni ve inanılmaz bir durumdur. Muhalif seçmenler tarafından buna yeni bir yanıt verilmesi gerekir. *Girotondo* ve ona benzer meydan gösterilerinin fazla yararlı olmadığı görülmüştür:

* *La Repubblica*, Nisan 2002.

Daha doğrusu yolunu şaşırmış bir muhalefetin kimlik duygusunu pekiştirmeye yaramıştır ama sonrasında (bu kimlik gerçekse) daha ileriye gitmek gerekir, çünkü, teknik terimlerle söyleyecek olursak, *girotondo* gibi gösteriler hükümetin umurunda olmuyor ve bu hükümete oy vermiş seçmenleri düşüncelerini değiştirmeleri konusunda ikna edemiyor. O zaman, yeni televizyon sistemi tarafından temsil edildiklerine inanmayan ve İtalyanların yarısını oluşturan insanlar için etkili protesto aracı olarak ne kalıyor?

Sözünü ettiğimiz İtalyanlar çok sayıdadır ve fikir ayrılıklarını belirtmişlerdir, gerçekten etkili bir yol bulunsa, onlar gibi davranacak başka İtalyanlar da vardır. Televizyon izlemeyi reddedip radyo dinlemek bir çare midir? Fazla büyük bir özveridir. Her şeyden önce, akşamları evimde rahatça güzel bir film izlemek en doğal hakkım, üstelik sinemeya gittiğim zaman salonun sahibinin siyasi düşüncesini sormam. İktidar partisinin fikirlerini ve haberleri ne şekilde verdiğini öğrenmek de yararlıdır. İtalyan Direniş Hareketi üzerine kaybettiği davada inat eden sağ kanat temsilcilerinin hazırladığı bir program olsa da, izlemek isteyebilirim, bu insanların ne düşündüğünü ve ne söylediğini bilmek benim hakkımdır. Ayrıca, muhalif İtalyanların yarısı televizyon izlemekten vazgeçse bile, hükümetin tavrı ve seçmenlerinin düşüncesi değişmez.

Televizyon yayıncılığındaki tekelci zihniyeti kabul etmeyen İtalya'nın elinde etkili ne gibi bir güç kalıyor? Önemli bir ekonomik güç kalıyor. Bu tekelciliğe karşı çıkan herkesin Mediaset'i cezalandırmak için, kanallarında reklamı yapılan ürünleri satın almamaları yeterlidir.

Bu zor mudur? Hayır, uzaktan kumanda aletinin yanında bir kâğıt kalem bulundurup, reklamı yapılan ürün adlarını yazmak yeterlidir. Dondurulmuş Aldebaran balığı mı öneriliyor? Tamam, supermarkete gidilince yalnızca Andromeda

marka dondurulmuş balık satın alınacak demektir. Asetilsalisilik asitli marka bir ilaç mı öneriliyor? O halde, eczaneye gidilince içinde aynı aspirin olan, marka olmayan daha ucuz bir ilaç alınacak demektir. Böyle sonsuz ürün vardır ve Mucize sabun ve Cunegonda makarna yerine Mediaset kanallarında reklamı yapılmayan Harika sabun ve Radegonda makarna almak için özveri değil, biraz dikkat gerekir.

Bu kararı sadece birkaç milyon İtalyan alsa bile, birkaç ay içinde üretici şirketlerin satışlarındaki düşüşü fark edeceklerine ve ona göre davranacaklarına inanıyorum. Hiçbir şey yapmadan bir şey elde etmek olanaksızdır, biraz gayret etmek gerekir, eğer enformasyon tekeline karşıysanız bunu etkin bir biçimde kanıtlayın.

İmza toplamak için yollarda tezgâhlar kurun: Yalnızca meydanlarda bir kez gösteri yapan insanların değil, Cunegonda makarna yemeyen insanların da desteğini alın. Küçük bir çabayla, tamamen yasal bir biçimde muhalif olduğunu gösterebilir ve seni dinlemeyeni cezalandırabilirsin. Bir şirket-hükümete bayrak ve düşünceyle cevap verilmez, onun en zayıf noktasını, yani parayı hedefleyeceksin. Bu protestoya karşı şirket-hükümet duyarlı davranırsa, seçmenleri de onun bir şirket-hükümet olduğunu ve yalnızca lideri para kazanmayı sürdürdüğü takdirde ayakta kalacağını anlayacaktır. Yeni ekonomik duruma yeni siyasi yanıt biçimleri. İşte bu tam anlamıyla muhalefettir.

Skatolojik not*

Cunegonda makarna üzerine yazdığım yazıdan sonra Cunegonda makarna adlı bir hareket doğdu (*http://web.cheapnet.it/cunegonda*) ve bu haber bazı gazetelerde yer aldı. Ardından, adıma, *La Repubblica* gazetesi adresine gönderilmiş

* *L'espresso*, Haziran 2002.

bir mektup geldi, baktım, İtalya'nın kuzeyinde küçük ve hoş bir yer olan Caramagna'dan geliyor.

Zarfı açınca, önerimi haber yapmış olan yerel bir gazetenin fotokopisini gördüm, kenarına el yazısıyla şöyle bir not düşülmüştü: "Savaş açan... savaşla cezalandırılır" (noktaların bilgece konduğunu belirtmek isterim). Bir de karalamaca bir imza atılmıştı, kısacası kimin yazdığı belli değildi. Savaş açan, savaşla cezalandırılır, öyle mi? Kaygıyla zarfın içinde yüklü miktarda şarbon olduğunu düşündüm. Yoktu, 1968'de Mursia'dan çıkan *La definizione dell'arte* [Sanatın Tanımı] adlı kitabımın Garzanti 1978 baskısının bir nüshası vardı. Kapağına keçeli kırmızı kalemle "bok" [İt. *merda*] diye yazılmış ve altı iki kez çizilmişti.

Kitaba bir göz atınca, kırmızı kalemle yazılmış ve altı çizilmiş "bok" sözcüğünün ilk sayfadan son sayfaya kadar yer aldığını gördüm. Kitap toplam 308 sayfaydı ama yalnızca tek sayıyla biten sayfalara yazılmıştı, onun için boklar 308 değil 154, hatta 156 taneydi; çünkü kitabın sonundaki sayfaya da, hem önüne hem arkasına, yazılmıştı. Bu bey (kadınlara karşı incelik göstererek bu kişinin bir bayan olduğunu düşünmüyorum) şu şekilde düşünmüş olmalıydı: "Sen benim onaylamadığım bir şey mi yaptın? Ben sana gösteririm o zaman!" (Vicomte de Valvert'in sözleri gibi: Azametli bir tavırla Cyrano'nun karşısına dikilip burnunu ima ettiğinde, müthiş bir iğneleyici söz bulduğunu düşünüyordu). Ama burun ile anüs arasında belli bir mesafe vardır, muhtemelen bana o mektubu yollayan kişi, Vicomte de Valvert'ten daha hazırcevap olmak istiyordu (aslında Vicomte de Valvert rakibinin karşısına çıkmıştı ve düelloya hazırdı; nitekim Cyrano'nun okuduğu baladın sonunda etkileniyordu). Ayrıca, insan "bok" diyerek cesaretini ortaya koymak istiyorsa, bunu bir kez söylemesi ve yüzünü göstermesi yeterlidir. Caramagna'da gizli bir tuvalette, yüz elli altı kez söylemesi yüreklilik değil, anla-

şılmaz bir ağır ve sıkıcı iş sevgisidir.

Bana bu mektubu yollayan kişinin psikolojisini ve sosyal konumunu anlamaya çalıştım. Psikolojisini anlamak için bir psikoterapi seansına gerek yok, yorumu okurlara bırakıyorum. Sosyal konumunu anlamak içinse, bu kitabın önceden kütüphanesinde olup olmadığını, özellikle alıp almadığını ya da bir yerden çalıp almadığını soruyorum kendi kendime. Eğer kitap kendisinin ya da çocuklarınınsa, belli bir statüde bir insan söz konusu demektir, bu da olayı daha da esrarengiz yapar. Eğer kitabı çaldıysa, bu siyasi mücadele anlamına gelebilir ama eskiden aşırı solcular kitap çalardı; oysa bu kişinin aşırı solcu olduğu söylenemez. Geriye satın aldığı olasılığı kalıyor, bu da demektir ki, sırf kendini tatmin etmek için, posta ücretini de düşünürsek belli miktarda para harcadığını söyleyebiliriz. Bir yazarın bir kitaptan aldığı telif ücretini düşünecek olursak, benim kişisel refahıma katkıda bulunmadığını anlamıştır ama belki bu makalemden alacağım ücreti dikkate almamıştır.

Bu iletinin, düşüncemi onaylamayan bir meslektaşım tarafından da yollandığı düşünülebilir. Ama bu da olamaz; çünkü mutlaka kim olduğunu belirtirdi, yoksa sosyal amaçlı emeğinin bir değeri kalmazdı.

Ne diyebilirim? Sorun fikir ayrılığını belirtmek için kullanılan araçların çöküşü değildir; çünkü daha beterlerini de görüyoruz. İletiden güçsüz ve çocuksu bir öfke yansımaktadır. Bundan belli bir seçmen kesiminin düzeyini anlayabiliriz. Bana bu mektubu yollayan kişinin, benzer bir mektubu milli futbol takımımızın antrenörü Giovanni Trapattoni'ye ya da Güney Kore maçını kaybetmemize yol açan hakeme de yollamak istediğini hayal etmek hoşuma gidiyor ve bu düşmanları tarafından yazılmış, ne bileyim, bir şiir kitabı, metafizik bir inceleme kitabı, nükleer fizik kitabı bulamayınca dişlerini nasıl gıcırdattığını düşünüyorum.

Bu notu yazın alanında yeni bir türe eklemek istiyorum, bu ne *trash-art*'tır [çöp-sanatı] ne de *merde-art* [bok sanatı], çünkü merhum dadaist Piero Manzoni de dışkısını konserve yapmıştı (Sanatçının Boku) ama düşüncesini gelecek kuşaklara aktarmak için onu mühürlemişti. Bana mektubu yollayan bey ise hareketinin kokusunu, fiilen olmasa da, duyayım istemiş.

Roma İmparatorluğu kronikleri*

Bu yazım yayımlandığı sırada, başbakanımızın, resmi ve uluslararası bir ortamda, ailevi sorunlarıyla ilgili olarak dile getirdiği bazı açıklamaların yarattığı tartışmanın yatışmış olacağını düşünüyorum. Her görüşten basının bu olayı yalnızca ilk gün değerlendirip yorumlamakla örnek bir davranış gösterdiğini söyleyebilirim. Ben bu konuyu, sağduyulu davranmak istemediğim için değil, gelecekte iletişim bilimi derslerinde tartışılacağı için ve düşünce haklarının dokunulmaz olması nedeniyle ele alıyorum.

Aradan yaklaşık iki hafta geçtiğine göre, başbakanımızın yabancı bir başbakanla görüşmesi sırasında, kendi eşiyle bir bey arasındaki muhtemel bir aşk ilişkisiyle ilgili olarak bazı açıklamalarda bulunduğunu ve eşi için "zavallı kadın" dediğini herkesin unutmuş olmasını umuyorum. Bu olayın hemen ertesi günü, günlük gazetelerde çıkan yazılarda iki yorum göze çarpıyordu: Birinci yoruma göre, başbakanımız, öfkeli olduğu için, kamuoyunun önünde, çok özel bir konuyu açığa vurmuştur. İkinci yoruma göre, Büyük İletişimci başbakanımız, hakkında rahatsız edici bir dedikodunun döndüğünü fark ederek, olayı kesip atmak için, kamuoyunun duymasını sağlamış, böylece işin gizlilik tadını kaçırmıştır.

İlk yorumda, "zavallı kadın" sözü eşi için aşağılayıcıdır. İkinci yorumdaysa, olayın üçüncü kişisi için onur kırıcıdır

* *L'espresso*, Ekim 2002.

(olay gerçek olsa "zavallı kadın denebilir" ama bu konu üzerine espri yaptığıma göre gerçek değildir).

Birinci yorum doğruysa, ki sanmıyorum, bu olayı bir siyasetbilimci değil, bir psikiyatr çözebilir. Onun için ikinci yorumu doğru olarak kabul edelim. Ortaya çıkan durum, yalnızca iletişim bilimi seminerlerinin değil, tarih seminerlerinin de konusu olmalıdır.

Nitekim Büyük İletişimci, kuvetli bir olasılıkla bir yalanlamanın haberi iki kez verme anlamına geldiğini göz ardı etmiştir. Keşke yalnızca iki kez olsa. Örneğin ben, son aylarda çok seyahat ettiğim için ve ülkemizde meydana gelen olaylara takıntılı olmayan ülkelere gittiğim için, büyük bir olasılıkla bazı siyasetçiler, aydınlar ve Smeralda sahil kıyısında gezen yatlardaki konuklar arasında dolaşan bu dedikoduyu hiç duymamıştım. Kısacası, fazla fazla hesaplarsak bu dedikoduyu bilenlerin sayısı iki bini geçmezdi. Başbakanın kamuoyu önünde yaptığı açıklamanın ardından, Avrupa Birliği'ni de göz önüne alırsak, konu milyonlarca kişiye iletilmiştir. Büyük İletişimci hamlesi olarak bana pek parlak gelmedi doğrusu.

Öğrencilerimize böyle davranmamaları gerektiğini öğütleyelim çünkü bir diş macunu reklamında "İddialara rağmen diş macunu kansere yol açmaz" denirse, tüketicinin aklında ister istemez bazı kuşkular doğar ve bu çok yararlı ürünün satışı düşer. Ara sıra Berlusconi'nin de, Homeros gibi, dikkatsiz davrandığını söylememiz gerek. Yaş meselesi.

Ama konu tarihsel açıdan önemlidir. Genellikle bir siyasetçi özel yaşamıyla ilgili sorunları devlet sorunlarından ayrı tutmak için elinden geleni yapar. Clinton elinde donuyla yakalanmış ama bu konuyu geçiştirmek için büyük bir çaba harcamıştır. Eşine televizyonda olayın önemsiz olduğunu bile söyletmiştir. Mussolini de, ne olursa olsun, Rachele ile olan sorunlarını dört duvar arasında çözmeye çalışmış, gidip Piaz-

za Venezia'da tartışmamıştır. Birçok insanı Rusya'ya ölüme göndermiş olsa bile, bunu bir düşünü gerçekleştirmek için yapmıştır, Clara Petacci'ye yaranmak için değil.

Tarihte siyasi güç ile özel yaşamın böyle bütünüyle birleşmesi nerede gerçekleşmiştir? İmparatorun devletin kesin sahibi olduğu ve senatonun denetiminin olmadığı Roma İmparatorluğu'nda. İmparatora koruyucu askerlerin desteği yetiyordu, annesini tekmelemekte, atını senatör yapmakta, şiirlerini beğenmeyen saray adamlarını damarlarını kesmeye zorlamakta özgürdü...

Bu bir çıkar çatışması olduğunda değil, özel yaşamla (ve özel çıkarlarla) devlet arasında mutlak çıkar özdeşliği olduğunda meydana gelmektedir. Bu mutlak çıkar özdeşliği, Roma İmparatorluğu düşü kuran kişinin hayalinde bir rejimi ima eder. Mutlakiyet Devri'nin başında (Dumas'ya göre), Milady'nin kraliçenin mücevherlerini çalmasını önlemek için, Lord Buckingham'ın (kraliçenin sevgilisi) köprüleri kapattırıp, Fransa'ya savaş açtığını anımsıyor musunuz? İşte, mutlak çıkar özdeşliği olduğunda, bu tür olaylar meydana gelir.

III

Büyük Oyun'a geri dönüş

Watson ile Arabistanlı Lawrence arasında

Bu öyküyü daha önce duymuştum*

Öyküsünü anlatacağım kişi, Afganistan'da görev alacak İngiliz ordusunun seçkin Beşinci Piyade Alayı'na *[Fifth Northumberland Fusiliers]* subay hekim olarak katılır ama daha sonra Kraliyet Berkshire alayına gönderilir ve o dönemde, aşağı yukarı Mundabad yakınlarında, Kandehar'ın kuzeybatısında acımasız Afganlarla çarpışmalara katılır. İngiliz gizli servisleri bir yanlışlık yapar ve Afganların tahmin edilenden daha kötü silahlara sahip oldukları bilgisi verilir. Bunun üzerine saldırıya geçilir ve Huşk-i Nahud dağ geçidinde İngilizlerin en az yüzde kırkı yaşamını yitirir (bu ülkede dağ geçitleri korkunçtur ve habercilerin de belirttiği gibi, Afganlar tutsak almaya alışkın değildir).

Hekim dostumuz, çok eski olsalar da korkunç olan Jezail tüfeklerinin bir kurşunuyla omuzundan vurulur, kurşun köprücük kemiğini kırıp subklavyen arterini keser ama dostumuz son anda yiğit emireri tarafından kurtarılır. Nekahat döneminde Londra'ya geri döner. Bu trajedinin anısının hâlâ akıllarda olduğunu şu küçük olay anlatmaktadır.

Hekim, bir apartman dairesini paylaşacağı kişiyle buluştuğunda, adam ona "Gördüğüm kadarıyla Afganistan'da bulunmuşsunuz" der. Daha sonra hekim bunu nereden anladığını sorduğunda, adam şu şekilde düşündüğünü söyler: "Bu adamda hem hekimlikle hem de askerlikle ilgili bir şeyler var. Tro-

* *L'espresso*, Aralık 2001.

pik bir ülkeden dönmüş olacak, teni çok koyu, bilekleri beyaz olduğuna göre bu onun doğal rengi olamaz. Bitkin yüzüne bakılacak olursa sıkıntı ve hastalık çekmiş. Ayrıca sol kolundan yaralanmış. Onu bükmemeye çalışıyor ve doğal bir biçimde tutmuyor. Hangi tropik ülkede İngiliz ordusunun bir hekimi sıkıntı çekmiş ve yaralanmış olabilir? Afganistan'da, elbette."

Bu konuşma Baker Street'te geçmiştir, hekim Doktor Watson'dır, karşısındaki kişiyse Sherlock Holmes'dur. Watson, 27 Temmuz 1880'de, Maiwand Savaşı'nda yaralanmıştır. Haberi, Londra'da *The Graphic* gazetesi 7 Ağustos tarihinde vermektedir (o zaman haberler geç ulaşırdı). Biz bunu *A Study in Scarlet*[1] adlı kitabın ilk bölümünden öğreniyoruz.

Bu olay Watson'da iz bırakır. "The Boscombe Valley Mistery" adlı öyküde Afgan deneyiminin onu hazırlıklı ve yorulmaz bir gezgin yaptığını söyler. Ama, *The Sign of Four*'da, Holmes ona kokain (yüzde yedi kokain eriyiği) ikram edince Watson Afganistan seferinden sonra bedeninin yeni deneyimleri kaldıramayacağını söyler ve kısa bir süre sonra, her ısı değişikliğinde ağrıyan yaralı kolunu tedavi etmekten hoşlandığını anımsar. *The Musgrave Ritual*'da ise Afganistan seferinin onun üzerinde nasıl derin yaralar açtığı üzerine bazı düşüncelerini dile getirir.

Aslında Watson sürekli bu konuyu konuşmak ister, ama genelde insanlar onu dinlemez. Holmes'u (*The Reigate Puzzle*'da), silah arkadaşı Albay Hayter'i ziyaret etmesi için zorla ikna eder. *The Naval Treaty*'de, sinirli ve aksi Phelps'e Afganistan serüvenlerini dinletmek için boşuna uğraşır; *The Sign of Four*'da o savaşı Miss Morstan'a anlatmak için didinir durur, ama yalnızca bir kez kadının dikkatini çekmeyi başarır. Emekli askerler, özellikle de savaşta yaralanmış olanlar, can sıkıcıdırlar.

1. Türkçede Sherlock Holmes kitapları birkaç yayınevinden farklı başlık ve sıralamalarla çıkmış olduğu için, bu yazıda geçen öykü ve kitap adları çevrilmemiştir. (ed.n.)

Ama Afganistan anısı her zaman, her yerdedir. *The Adventure of the Empty House*'da, Holmes'un baş düşmanı Moriarty'den söz edilirken, Albay Moran'ın dosyasına rastlarız ve onun "Londra'nın en tehlikeli ikinci adamı" olarak tanımlandığını ve Kâbil'de hizmet verdiğini anlarız. *The Crooked Man*'de de Afganistan Savaşı'nın yankılarını görürüz.

Son olarak da, hem *The Adventure of the Cardboard Box*'ta hem de *The Resident Patient*'ta, Holmes, yanlışlıkla "sonuç çıkarma, tümdengelim" [İng. *deduction*] diye adlandırdığı (oysa Peirce'in açıkladığı gibi "dışarı çıkarma" [İng. *abduction*])[2] olan bir başyapıt yaratmıştır.

Evlerinde oturmuş rahatça sohbet ederlerken, Holmes ansızın şöyle der: "Haklısın Watson, bir anlaşmazlığı çözmek için çok gülünç bir yöntem bu." Watson düşüncelidir, ama daha sonra Holmes'un aklından geçeni nasıl okuduğunu sorar kendi kendine. Holmes, Watson'ın odada göz gezdirdiği yerlere bakarak, aklının nerelere gittiğini anlamış ve dostunun, omzundaki eski yaraya dokunduğunu görerek, savaşın korkunç olayları üzerine düşündüğünü fark etmiş ve bundan da onun savaşın uluslararası sorunların en saçma çözümü olduğu üzerine hüzünle düşündüğü sonucunu çıkarmıştır.

Basit düşün, sevgili Watson. Ama Blair'in bu ayrıntılar konusunda Bush'u neden uyarmadığı bir sır olarak kalmaktadır.

Önce oku*

Japonya üzerine yazılan en büyüleyici kitaplardan biri Ruth Benedict'in *Krizantem ve Kılıç* [Çev. Türkân Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1966 (1994)] adlı yapıtıdır. Kitap 1946'da, savaş bittikten sonra yayımlanmıştır,

2. Bkz. *Il segno dei tre: Holmes, Dupin, Peirce,* haz. U. Eco ve Thomas. A. Sebeok. Milano: Bompiani 1983 [İngilizce çevirisi: *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce.* Indiana Üniversitesi yayınları, 1988].

* *L'espresso,* Nisan 2003.

ama Benedict'e 1944 yılında, yani çatışmalar tüm şiddetiyle devam ederken, Amerika Birleşik Devletleri askeri gizli servisleri tarafından araştırması için verilen bir planı ele alıyordu. Bu zamanlamanın nedeni açıktır: Yazarın da kitabın önsözünde yazdığı gibi, Amerikalıların bir savaşı bitirmeleri ve çok az bilgi sahibi oldukları bir uygarlığın karşısında (her şey yolunda gittiği takdirde) uzun bir işgali yönetmeleri gerekiyordu. Amerikalılar sadece, karşılarında Batı'nın kültürel geleneğine sahip olmayan ama askeri açıdan hazırlıklı ve teknolojik açıdan iyi donanımlı bir ulus bulunduğunu seziyorlardı. Japonlar kimdi ve "onların yerinde biz olsaydık nasıl davranırdık diye düşünmek yerine, onların nasıl davranacağını" anlamaya özen göstererek, nasıl bir strateji uygulamak gerekiyordu? Ruth Benedict, Japonya'ya gitmeden, antropolojik yapıtları okuyarak ve Japon yazınını ve sinemasını araştırarak, ortaya ilginç bir tablo çıkarmıştır. Belki her şeyi doğru bir biçimde aktaramamıştır, bilmiyorum ama o zamanın Japon ulusunun nasıl düşünüp davrandığını *sine ira et studio [öfkesiz ve sevgisiz]* anlamamıza katkıda bulunmuştur.

Bir söylenceye göre, askeri yetkililer ilk atom bombasının atılacağı yer konusunda karar verilirken, Kyoto'yu düşünmüşlerdir. Bu da Ruth Benedict'i okumadıklarını gösteren bir işarettir; çünkü bu, Roma'yı işgal etmek için Vatikan'a bir atom bombası atılması demektir. Ama, gerçekte, bomba Kyoto'ya atılmamıştır, bu nedenle bazı yüksek askeri yetkililer bu kitabı okumuşlardır. Hiroşima'ya ve Nagazaki'ye bomba atılmasının Japonları memnun ettiğini söylemek istemiyorum, ama Tarih'in de kanıtladığı gibi, savaş sonrası ilişkiler daha akıllıca bir biçimde ele alınmıştır.

Roosevelt ve Truman yönetimindeki Amerika'nın, Bush yönetimindeki Amerika'dan farklı olduğunu anlıyorum, ama kendi kendime, Irak'a baskı öncesi, kültürel antropoloji çalışmalarının aynı özenle ve anlayışla yapılıp yapılmadığını sor-

madan da edemiyorum. Amerika Birleşik Devletleri'nde, İslam dünyasını çok iyi bilen insanlar olduğunu anlamak için, Harvard'ın tek bir kütüphanesine gitmenin ya da bugün değişik Amerikan dergilerinde çıkan mükemmel yazıları okumanın yeterli olacağını biliyorum, ama sorun, Bush'un ve adamlarının bu yazıları ne kadar okuduğudur.

Örneğin, Saddam her oyun değiştirdiğinde (önce füzesi olmadığını söylüyor, sonra onları imha ettiğini ya da edeceğini açıklıyor, sonra da elinde iki üç tane olduğunu söylüyor), Beyaz Saray'ın gösterdiği sinirli tepkileri görünce, yetkililerin, Bağdat ve halifeleriyle büyük ilgisi olan *Binbir Gece Masalları*'nı okuyup okumadığını soruyorum kendi kendime. Saddam'ın yönteminin, her gece efendisine değişik bir öykü anlatan, bu işi iki yıl dokuz ay sürdürüp, başının uçurulmasına engel olan Şehrazad'ınkine benzediğini düşünüyorum.

Derin kültürel köklere sahip bu erteleme yöntemi karşısında iki çıkış yolu vardır: Birincisi, bu oyuna gelmemek ve öykülerini anlatmasına engel olup Şehrazad'ın başını hemen uçurmak. Bu satırları yazarken, Bush'un seçtiği yöntemin bu olup olmadığını bilmiyorum. Ama, öyküyü ansızın kesmenin başka ertelemelere yol açıp açmayacağını ve hikâyenin üç bin gece daha sürüp sürmeyeceğini sormak gerekir.

İkinci çözüm, Şehrazad'ın erteleme yöntemine tamamen ters bir yöntemle karşı koymaktır. Belki de (diyelim ki, Condoleeza Rice halifeler çağının öykülerini okudu) Saddam-Şehrazad'ın her öyküsüne karşı, tehdit dolu başka bir öyküyle karşı çıkılabilir ve kimin sinirleri önce yıpranacak diye beklenebilir.

Birçok Avrupa ülkesinin sağduyulu tavrına karşı Bush'un gösterdiği hoşgörüsüzlüğün de, antropolojik araştırmaların eksikliğinden kaynaklandığını düşünüyorum. Oysa Avrupa ülkeleri, yaklaşık bin beş yüz yıl boyunca, İslam dünyasıyla bazen barış içinde yaşamışlar, bazen savaşmışlardır, bu ne-

denle de derin bir bilgiye sahiptirler. Fransa, Almanya, Rusya o zamanın Ruth Benedict'i olabilirler ve köktendinci terörden acı bir şekilde etkilenenler Arap dünyasının yalnızca bir yüzünü bilirken, onlar bu dünya hakkında çok şey bilirler.

Savaş sırasında kültür antropologlarına kulak verilmeyeceğini söylemeyin. Roma Germenlerle karşı karşıya kaldı, ama onları anlamak için bir Tacitus'a ihtiyacı oldu. Uygarlık çatışmalarına, yalnızca savaş topları üreterek değil, bilimsel araştırmaları destekleyerek de göğüs gerilebilir. Hitler dünyanın fizik alanındaki beyinlerini ölüm kamplarına yollarken onları koruyan bir ülkenin bunu çok iyi bilmesi gerekir.

Savaşmak için kültür gerekir*

Bush'a, önce yenilmesi, sonra demokratik bir yönetime kavuşması için yardım edilmesi gereken bir ulusun zihniyetini anlamasına yardımcı olacak bir Ruth Benedict gerekiyordu diye düşünüyorum. İngiliz ve Amerikalı üst düzey yetkililerini (şu anda çok kısa sürmesi gereken bir savaşın uzadığını ve pahalıya patladığını kabul ediyorlar) şaşkınlığa uğratan nedenlerden biri, saldırı başlatılır başlatılmaz tüm birliklerin teslim olacağından, komutanlarının müttefik birliklerle işbirliği yapacaklarından, kentteki Iraklıların da diktatöre karşı ayaklanacaklarından emin olmalarıydı. Bütün bunlar olmadı; nedeni de, hükümetlerinin baskısından korktukları için ne halk ne de asker başkaldırıya cesaret edemez diyerek açıklanamaz: Bu şekilde düşünülse İtalyanlar Direniş hareketini gerçekleştiremezlerdi, çünkü Almanlar partizanları gördükleri yerde asıyorlardı, nitekim birçok kişi baskı sonucu dağa çıkmıştır.

Büyük bir olasılıkla, Tarih'in (bazen gerçekten yaşam hocasıdır) bize öğretmiş olması gereken bir ilkesi gözden kaç-

* *L'espresso*, Nisan 2003.

mıştır. Diktatörlükler onay üretirler ve o onaya dayanırlar. İtalya'da tarihçi Renzo De Felice'nin şu düşüncesine boşuna karşı çıkılmıştır: Faşizm, kırk milyon muhalifi demir ökçesi altında tutan bir avuç fanatiğin yarattığı bir olay değildir, yirmi yıl devam etmesinin nedeni yaygın bir onay görmüş olmasıdır. Bu onay, coşkun duygular yerine tembel duygularla beslense bile, vardı.

Tarihin bize verdiği ikinci ders, bir diktatörlükte, muhalifler olsa da, yabancı bir düşmanla karşı karşıya gelindiğinde, ülkeyle özdeşleşme dürtüsünün devreye girdiğidir. Hitler korkunç bir diktatördü, tüm Almanlar Nazi değildi, ama Alman askerleri sonuna kadar savaşmışlardır. Stalin berbat bir diktatördü, tüm Sovyet vatandaşları komünist değildi, ama Alman ve İtalyan birliklerine son ana kadar karşı koymuşlar ve sonunda kazanmışlardır. 1943'ten sonra Müttefiklerin gelişini kutlamaya giden ya da dağlarda çarpışan İtalyanlar bile, El Alameyn'de kahramanca savaşmışlardır.

Yabancı bir ordunun saldırısının iç cephede bir ittifak yaratacağını anlamak o kadar zor muydu? Üstelik, yeniden söylüyorum, Harvard ya da Columbia üniversitelerinin öğretim üyelerini de rahatsız etmeye gerek yoktu. West'teki en ücra üniversiteyi seçip, tarih ve kültürel antropoloji bölümünde asistan iki ya da üç gence bu tür basit gerçekleri sormak yeterdi.

Savaşın kültür ürettiğine inanmıyorum, ama kimi zaman aklın kurnazlığı (Hegel'in dediği gibi) tuhaftır. Romalılar Yunanlılara savaş açarlar, belki de onları Latinleştireceklerini düşünürler, ama yenilgiye uğrayan Yunanlılar gururlu galibi kültürel açıdan fetheder. Savaş çoğu kez barbarlık üretir. Kültür üretmediğine göre, eskiye dayanan kültürel düşüncelerden hareket etmelidir.

Julius Caesar'ın girişimlerinin arkasında elbette kültürel bir düşünce vardı ve Napolyon, Avrupa'da en azın-

dan imparatorluğa kadar, devrim ordularını götürdüğü birçok ülkede genellikle beklendiğini bilerek hareket etmiştir. Garibaldi'nin, Bourbon birliklerinin zayıflığı ve Sicilya toplumunun bazı katmanlarından destek bulabileceği konusunda bilgi sahibi olduğunu düşünüyorum. Ama ne Garibaldi'nin ne de Cavour'un, işgal altındaki Güney İtalya'nın güçlü ve sadık bir direniş göstereceğini ve eşkıyalıkla ortaya çıkan o halk mücadelesini tahmin ettiğini sanmıyorum.

Yanlış hesap yapanın, kendisini coşkuyla karşılayacaklarını düşündüğü insanlar tarafından öldürülen zavallı Pisacane olduğunu düşünüyorum. Yine Yedinci Süvari Alayı'ndan söz açıldığına göre, belki de General Custer'ın trajedisinde Kızılderili psikolojisi hakkındaki bilgi eksikliği önemli rol oynamıştır.

Kültürün katkılarını küçümsemeden ya da göz ardı etmeden yapılan savaşlarla, başından beri cahilliğin zarar verdiği savaşları incelemek ilginç olur (bu kuşkusuz yapılmıştır ama ben bu konuda uzman değilim).

Irak Savaşı, hiç kuşkusuz, orduların "yumurta kafalar"a ya da Spiro Agnew'in *"effete snobs" [verimsiz züppeler]* diye adlandırdığı kişilere, üniversitelere başvurmadan başlattığı bir savaştır.

Dünyanın en güçlü ülkesinin, üstün zekâya sahip insanları okutmak için o kadar para harcadıktan sonra, onları dinlememesi gerçekten acıdır.

Haksız da olunsa kazanmak mümkündür*

Savaş insanı katılaştırır, sağduyusunu yok eder. Bunlar bildik sözler ama Irak Savaşı'yla ilgili bazı açıklamaları, büyük bir olasılıkla bir savaşın yarattığı psikolojiden kaynaklansalar da, kötü niyet belirtisi olarak görebiliriz.

* *L'espresso*, Nisan 2003.

Savaşa karşı olanların Saddam yanlısı olduğu söylenerek başlandı demeçlere, sanki bir hastaya belli bir ilacı verme ya da vermeme konusu üzerine tartışan doktor hastalıktan yanaymış gibi.

Kimse asla Saddam'ın korkunç bir diktatör olduğunu yadsımamıştır; sorun onu şiddetli bir biçimde kovarken, kurunun yanında yaşın da yanıp yanmayacağıdır. Daha sonra Bush'un siyasetine karşı olanların Amerika karşıtı olduğu ileri sürülmüştür; bu Berlusconi'nin siyasetine karşı olanların İtalya'dan nefret ettiğini söylemek gibi bir şeydir. Bunun ancak tersi söylenebilir.

Ayrıca, herkes bu kadar yüzsüz davranmamış olsa da, barış için gösteri yapanların diktatörlükleri, terörü, hatta beyaz kadın ticaretini desteklediğini ima edenler olmuştur. Yapacak bir şey yok. Ama, en ilginç sendromlar, Irak Savaşı, en azından formal açıdan kazanıldıktan sonra, ortaya çıkmaya başlamıştır. Övünerek, tüm ekranlarda "Gördünüz mü, barıştan söz eden haksızdı" demektedirler. Büyük konu. Bir savaşı kazanan tarafın o savaşı yapmak için iyi nedenleri olduğunu kim söyleyebilir? Hannibal Romalıları Cannae'de yendi; çünkü o zamanın akıllı füzeleri diye adlandırabileceğimiz filleri vardı, peki ama yarımadayı işgal etmek için Alpleri geçmekte haklı mıydı? Daha sonra Romalılar onu Zama'da yenilgiye uğratmışlardır ama Akdeniz'de bir güç dengesi kurmaya çalışacaklarına, tüm Kartaca'yı yok etmekte haklı oldukları söylenemez. Suriye ile Bithynia arasında onu kovalayıp, kendini zehirlemesine neden olmakta haklı mıydılar? Bilemeyiz. Belki evet, belki hayır.

Neden "Gördünüz mü, kazandılar işte" diye ısrar ediliyor? Bu savaşı eleştirenler sanki İngiliz ve Amerikalı güçlerin kazanacağından kuşku duymuş gibi. Iraklıların Amerikan askerlerini denize dökeceklerine inanan birileri var mıydı ki? Saddam bile inanmıyordu, sadece halkının yüreğine su serp-

mek için konuşuyordu. Soru, olsa olsa Batılıların savaşı iki günde mi, yirmi günde mi kazanacağıydı. Savaşta her gün birçok insan öldüğüne göre, yirmi gün sürmesi altmış gün sürmesinden daha iyidir.

Ekrana çıkıp alay edenler şöyle diyebilmelidirler: "Gördünüz mü, siz savaşın terörü ortadan kaldıramayacağını söylüyordunuz ama bakın başarılı oldu." Ama bu, söyleyemeyecekleri tek şeydir; çünkü gerçekliği konusunda hiçbir kanıt yoktur. Önlem almak amacıyla yapılan savaş kavramı konusunda ahlaksal ve uygar düşüncelerin dışında, savaşı eleştirenler Irak'ta meydana gelebilecek bir çatışmanın dünyadaki terörü azaltmayıp çoğaltacağını düşünüyorlardı; çünkü o ana kadar ılımlı bir bakış açısına sahip olan birçok Müslümanın Batı'dan nefret edeceğini ve bu durumda da kutsal savaşa yeni katılımlar olacağını tahmin ediyorlardı.

Şu ana kadar savaşın somut tek sonucu Mısır'dan Suriye'ye, Suudi Arabistan'dan Bağdat cephelerine hareket eden olası kamikazelerdir. Kaygı verici bir durum. Bu çatışmanın vahim tehlikelere yol açacağını düşünenlerin haksız olduklarını kabul etsek bile, yaşananlar ve şu anda yaşanmakta olan olaylar bunun tersini henüz kanıtlamamıştır, aksine, gelen haberlere göre, bölgede yönetmesi çok güç ve Ortadoğu dengesi açısından çok tehlikeli etnik ve dini çatışmalar baş göstermiştir.

İngiliz ve Amerikan askerleri Bağdat'a girmeden ve Irak ordusu dağılmadan önce yazdığım son makalemde, diktatörlüklerin uğursuz bir biçimde hâlâ onaylandıklarını ve bu onayın, en azından başlangıçta yabancı işgalciler karşısında daha da güçlendiğini, Irak ordusunun bu nedenle dağılmadığını anımsatmıştım.

Ama sonra dağıldı ve kalabalık (acaba aslında kaç kişiydiler?) Batılıların gelişini kutladı. Birileri çıkıp bana şöyle yazdı: "İşte, gördün mü?" Ne göreceğim? 8 Eylül'den önce faşiz-

min El Alameyn ve Rusya'da çarpışan zavallılar tarafından bile dolaylı olarak kabul edildiğini yazmıştım. Ama uğranılan bozgun karşısında halk Duce'nin heykellerini devirmişti ve İtalya'da herkes faşizm karşıtı olmuştu.

İtalya'da, düğümün çözülmesi için yaklaşık iki yıl geçmesi gerekti. Peki, Irak'ta ne kadar süre gerekecek? Arada Batılılar olmaksızın ülkeyi yönetmek isteyen birçok karşıt grup arasında meydana gelenlere bakılacak olursa, Saddam taraftarlığı sona erdi ama o zamanın İtalya'sından farklı olarak, yabancıya karşı güvensizlik ve tahammülsüzlük bitmedi.

Büyük Oyun Kroniği*

Bu yaz okuduğum kitaplar arasında en ilginci Peter Hopkirk'ün *Büyük Oyun* (Adelphi) adlı yapıtıydı. 624 sayfa olduğunu görüp korkmamak gerekir. Bir solukta okunduğunu söyleyemem ama tarihte yaşayan ve haklarında hiçbir şey bilmediğimiz olağanüstü kahramanlarla dolu bu kitap, büyük bir serüven romanı gibi, tadına vara vara her akşam yavaş yavaş okunabilir.

Kitapta Rus ve İngiliz orduları ve ajanları arasında, Hindistan'ı Afganistan'dan ayıran dağlarda meydana gelen casusluk faaliyetleri, kuşatmalar, savaşlar ve gerilla mücadeleleri anlatılmaktadır. Ayrıca Özbek ve Çerkez hükümdarlarını da içine alan, Kafkaslar'dan Tibet'e ve Çin Türkistanı'na kadar uzanan bir hikâye. Son yıllarda gazetelerin ilk sayfalarında çıkan haritaları görür gibi oluyorsanız yanılmıyorsunuzdur. Ayrıca *Kim*'i yazarken Rudyard Kipling'in aslında yeni bir şey yaratmadığı, sadece Napolyon devrinde başlayan ve 20. yüzyılın başlarında sona eren (sona erdi mi?) tarihin parlak bir özetini sunduğu anlaşılmaktadır. Bu, hiçbir Avrupalının ayak basmadığı çöl ve dağları aşan hırslı subayların

* *L'espresso*, Eylül 2004.

ve kendilerini Ermeni tüccar ya da hacı olarak tanıtan hırslı ve çıkarcı maceraperestlerin öyküsüdür. Ruslar Hindistan'a doğru yayılmanın yollarını araştırmaktadır, İngilizler sömürge imparatorluklarını korumaya ve sınırlarda kukla emirlerle, kağanlarla ve küçük krallarla bir dizi tampon devlet yaratmaya çalışmaktadır. Tuzaklarla, kafa uçurmalarla ve saray cinayetleriyle dolu bir öykü.

İnsanı en çok etkileyen, 19. yüzyılda, bütün dünyanın haritasının çıkarıldığı düşünülürken, Avrupalıların o bölgelerin coğrafyasıyla, dağ geçitleriyle, gidiş gelişe elverişli nehirleriyle ilgili hemen hemen hiçbir şey bilmediklerinin, bu nedenle gördükleri az sayıdaki yeri sözlü olarak ya da tuttuklarını yüzeysel notlar aracılığıyla anlatan gezgin casus ve coğrafyacılara başvurduklarının anlaşılmasıdır.

Aynı zamanda, büyüleyici ülkelerin (Buhara, Semerkand, Hive ve Çitral'den söz ediyoruz) kral ve küçük sultanlarının İngiliz ve Ruslarla bazen ölümcül olan oyunlara girdiklerini ama bu ülkeler hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını ve bazen komşu kabilelerden olduklarını düşündüklerini keşfederiz. Nitekim bu küçük krallardan biri, bir gün İngiliz elçiye gururla Kraliçe Victoria'nın da kendisi gibi yirmi topa sahip olup olmadığını sorar. Daha sonra korkunç katliam öyküleri kaleme alınmıştır. Örneğin, aralarında asker ve sivillerin, kadın ve çocukların bulunduğu on altı bin İngiliz, Afganistan dağlarında (İngilizler onlarla uzlaştıklarını düşünüyorlardı), beceriksiz ya da hırslı bir generalin, geçitlerde çıkabilecek güçlükler, kabile ayrılıkları ve ince Doğu hileleri sanatı üzerine yanlış araştırma yapması sonucu öldürülmesi olayı anlatılır. Bütün bu hükümdarlar hain ve tehlikeli olarak tanımlanmaktadır; ama kuşkusuz, Rus ya da İngiliz elçiler de onlardan farklı değildi, önce dostluk kurup, sonra aldatmaktan hiç çekinmezlerdi.

Akla gelen ilk düşünce, Bush ve Putin'in, dünyanın bazı

bölgelerinde en güçlü ve iyi düzenlenmiş bir ordunun bile savaş alanını iyi bilen kabilelere karşı hiçbir şey yapamayacağını anlamaları için bu kitabı okumaları gerektiğidir; nitekim partizanların dağları işgalci Almanlardan daha iyi bildiklerini anlamak için Beppe Fenoglio'yu okumak yeterlidir. O günlere oranla çok şeyin değiştiğini söyleyerek karşı çıkanlar olabilir: Büyük Oyunlar artık gizli yapılmamaktadır ve geçit vermez bölgeler konusunda bilgi sahibi olmak için kolunun altına bir Coğrafya Atlası alman yeterlidir. Yanlış. Bu kitabı okuduğumuzda, küreselleştiğine inandığımız dünyada (Tarihin Sonu'ndaki dünyayı kastediyorum) karşılıklı cehaletin hâlâ büyük boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır.

Bugün gazetecileri tutsak alan Iraklı çeteler İngiltere'nin yirmiden fazla topa sahip olduğunu biliyor, ama ileri sürdükleri istekler Avrupa'nın ne olduğu konusunda fazla bilgiye sahip olmadıklarını kanıtlıyor: Sağ görüşlü bir hükümete şantaj yapmak için sol görüşlü bir gazeteciyi kaçırabiliyorlar. Fransa'yı tehdit ederek, çatışmanın dışında kalmış bir ülkeyi Irak'a çekebileceklerini anlamıyorlar. Televizyonda İtalyan rehineleri gösterdiler ve İtalyanlardan barış gösterileri düzenlemelerini istiyorlar, bu gösterilerin yapılmış olduğunu bilmiyorlar. İki barış yanlısı insanı yakalayınca da, Batılıların Irak topraklarından çekilmesi için baskı yapan insanları krize sokuyorlar. Kısacası Batı siyasetini etkilemek istiyorlar, ama Batı'daki parçalanmalar konusunda bilgi sahibi olduklarını gösteremiyorlar.

Bizler ne yapıyoruz? Kapıcınıza değil de, bir üniversite hocasına (Arap bilimcisi olmaması şartıyla) Şiilerle Sünniler arasındaki farkı sorun, yüz yıl önce Buhara emirinin İngiliz İmparatorluğu hakkında sahip olduğu bilgilerden daha az şey bildiğini göreceksiniz. Kayıp İmam hakkında hiçbir şey sormayın; çünkü kaybolan kişilerin arandığı bir televizyon programına başvurmanızı söyleyebilirler. Küreselleşme ça-

ğının ortasında hâlâ tüyleri diken diken eden karmaşık bilgiler vardır. Ne kadar az şey bildiğimizi anlamak için, Hopkirk okuyarak Asya ile Avrupa'nın Büyük Oyun zamanında birbirleri hakkında ne kadar az bilgiye sahip olduklarını keşfetmek gerçekten şaşırtıcıdır.

Sözcükler taştır

Sözcük savaşı*

Birçok insanın ileri sürdüğü gibi, İkiz Kuleler trajedisinin simgesel bir etkisi olmuştur. Kaçırılan uçaklar Oklahoma'daki iki gökdelenin üzerine düşseydi ve aynı sayıda hatta daha fazla kişinin ölümüne yol açsaydı, dünya aynı şoku yaşamazdı. Bu nedenle simgeler önemlidir, olayları tanımlamaya (ya da yaratmaya) çalıştığımız sözcükler de öyle.

Her şeyden önce "savaş" sözcüğünün ne anlama geldiği açık değildir. 19. yüzyıl kavramlarını içine alır. Bazı olayların *"disaster movies" [felaket filmleri]* ile önceden aktarıldığını düşünürüz, oysa onlar bize, kolonyal şapkalarıyla İngiliz subayların ve dağların tepesinden onlara ateş eden ele geçmez Afganların olduğu eski film şeritleriyle anlatılmıştır.

Peki, başlangıçta bu bir savaş eylemi miydi yoksa bir terör eylemi mi? Kimileri, İkiz Kuleler'in savaş eylemlerine karşı değil de, terör eylemlerine karşı milyonlarca dolara sigorta ettirilmiş olduğunu belirtti. Bush'un kullandığı dil ya büyük sigorta şirketlerine ya da zarar gören şirketlere yardım edecektir. Belki de bu nedenle, Bush kimi zaman savaştan, kimi zaman terörden söz etmektedir ya da kimi kayıracağını tam olarak bilememektedir.

Peki eğer bu bir savaşsa, bir "Haçlı Seferi" olarak mı düşünülmelidir? Bush bu sözü ağzından kaçırınca, büyük bir gürültü kopmuştur. Bush, Haçlı Seferleri'nin, Hıristiyanla-

* *L'espresso*, Ekim 2001.

rın kendi girişimleriyle İslam dünyasına (sonunda işgalcileri denize dökmesini bilmiştir) karşı başlattıkları bir "kutsal savaş" olduğunu bilmeyen az sayıdaki insanlardan biriydi.

Bush sözünü geri aldı, sonra Sonsuz Adalet'ten söz etmeye başladı ama bu daha da beter oldu. Sözcüklerin önemli olması, dünyanın felsefeciler tarafından yönetilmesi gerektiği anlamına gelmez (Platon'un bu konudaki düşüncelerinin sonucu korkunç olmuştu) ama en azından tarih ve coğrafya konusunda bilgili kişilerin yönetimde olmasının yararı vardır.

"Arap" sözcüğü üzerinde de düşünülmelidir. Arap olmayan birçok Müslüman vardır (bazı Araplar da Müslüman değil Hıristiyandır), ayrıca köktendinci ve terörist olmayan Müslümanlar vardır. Avrupa Topluluğu dışı ülkelerden ne Arap ne de Müslüman olan birçok vatandaş vardır ve beyaz tenli ve Katolik olan bu insanlar arasında da suç işleyenler vardır. Ama simgeler önemlidir, uçaklara bıyıklı ve esmer tenli bir yolcu bindiğinde diğer yolcular tedirgin olmaya başlar. Amerika'da sadece türban taktığı için öldürülen insanlar var (türban İslam simgesi olarak görülüyor), oysa onlar Brahma, Şiva ve Vişnu'ya inanan insanlardı ya da Sihtiler (onlar ne Araptır ne de Müslüman). Salgari'yi mutlaka yeniden okumamız gerekiyor.

İki anlamlı sözcüklerin listesi burada bitmiyor, Bin Ladin'in kullandığı tehlikeli sözcükleri iyi biliyoruz. Hepsi bir araya gelirse, suçsuz başka insanlar da ölebilir.

Bin Ladin'i "anlayanlar"*

Gerçekten karanlık bir zamanda yaşıyoruz. Yalnızca meydana gelen trajik olaylar nedeniyle değil, olanları anlamak için çok ince düşünmek gerektiği için de; ama günümüz pek incelikler zamanı gibi görünmüyor. Çevremizde kılıç darbeleriyle ilerleniyor. Bin Ladin son iletisinde, baştan beri yaptığı ayrım-

* *L'espresso*, Kasım 2001.

dan da (Amerikalı ve İsraillilerden oluşan kötü bir Batı ve tanımlamadığı diğer insanlar) vazgeçmiş olduğunu belirtti ve genelde "Hıristiyanlar" ile çatışmadan söz etmeye başladı (büyük bir olasılıkla onun gözünde aralarında Yahudiler, laikler, eski Sovyetik materyalistler, hatta belki de Çinliler bile var).

Ülkemizde de durum, en azından konuşurken, pek iyi değil. Bin Ladin'in hain olduğunu söylediğin zaman, hemen Kâbil'deki çocukların ölmesini istediğini belirtiyorlar, Kâbil'de çocukların ölmemesini dilediğinde de, seni Bin Ladin taraftarı olarak tanımlıyorlar. Bin Ladin'in oyununa gelmemek için tek çare, siyah-beyaz Haçlı seferlerini reddetmek ve kültürümüzün bize verdiği derin bilgeliği, ayrım yapma becerisini kullanmaktır.

Birkaç hafta önce yayımlanan bir ankete göre, sol kanadın büyük bir bölümünün Bin Ladin'in gerekçelerini "anladıkları" ileri sürüldü. Aman Tanrım! Bu şekilde yanıt verenler İkiz Kuleler'in yıkılmasından mı yanaydı? Sanmıyorum. Ben, soru ne şekilde sorulmuş olursa olsun, böyle zamanlarda insanların, örneğin *açıklamak*, *anlamak*, *haklı çıkarmak* ve *paylaşmak* sözcükleri arasındaki anlam farklılıklarını kavrayamadıklarını düşünüyorum.

İtalya'da, kısa bir süre önce Erika adlı bir genç kız annesini ve erkek kardeşini bıçaklayıp öldürmekle suçlandı. Bu olayı *açıklamak* mümkün müdür? Elbette, ama bunu psikologlar ve psikiyatristler yapmalıdır. Erika'yı *anlamak* mümkün müdür? Eğer bana onun bunu ani bir cinnet anında yaptığı anlatılırsa, anlayabilirim, çünkü delilik konusunda akıl yürütülemez. *Haklı çıkarılabilir mi*? Tabii ki hayır, bir mahkemenin onun bu davranışını cezalandırması ve çevresine daha fazla zarar vermeyecek koşullarda bulunmasını sağlaması gerekir. Yaptığı *paylaşılabilir mi?* Yani böyle bir şeyi biz de yapabilir miyiz? Gerçekten yapmayacağımızı umuyorum, tabii eğer Erika'ya dayanışma mektupları gönderen delilerden değilsek.

İtalya'da, son zamanda Salò Cumhuriyeti'ne katılanlar konusunda tartışmalar yeniden başladı. Bazılarının o seçimi neden yaptıkları tarihsel açıdan *açıklanabilir mi*? Elbette ve bu seçim yapılmıştır. Birçok insanın neden böyle bir seçimde bulunduğunu *anlamak* mümkün müdür? Hem de çok iyi bir biçimde, yalnızca iyi niyetten dolayı değil, çaresizlikten ya da çıkarları nedeniyle yapanları da anlamak mümkündür. O seçim, tarihsel açıdan, *haklı çıkarılabilir mi*? Hayır, en azından demokratik dünyanın değerleri açısından bu mümkün değildir. O seçimi değil, onu yapan insanı anlayabiliriz. *Paylaşılabilir mi?* Ben 1943'te on bir yaşındaydım ve kendi kendime, yirmi yaşında olsaydım ne yapardım diye sorarım hep, ama şimdi olayları incelediğimde böyle bir şeyi paylaşmayacağımı düşünüyorum.

Aziz Bartolomeus Gecesi katliamını, Katoliklerin Protestanlara karşı gerçekleştirdikleri kıyımı *açıklamak* mümkün müdür? Evet, bu olayın neden meydana geldiğini açıklayan birçok kitap vardır. Cennete gideceğini düşünüp bu olayı gerçekleştirenlerin gerekçelerini *anlamak* mümkün müdür? Beş yüz yıl önce yaşamış olan insanların ruhsal durumlarını, din savaşlarının kanlı atmosferini ve daha birçok durumu araştırarak mümkündür. O katliam *haklı çıkarılabilir mi*? Modern insanın bakış açısıyla asla haklı çıkarılamaz ve *paylaşılamaz*; çünkü aklı başında her insan böyle bir hareketin suç olduğunu bilir.

Her şey pek basit görünüyor. Bin Ladin'in eylemi, kendisinin de ilk iletisinde kısmen açıkladığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Müslüman dünyasının düş kırıklığı olarak açıklanabilir. Bu arada onun siyasi ve ekonomik çıkarlarını düşündüğü de göz önüne alınmalıdır (Bin Ladin'in eylemi Suudi petrolüne el koymak istemesiyle açıklanabilir). Yandaşlarını anlamak mümkün müdür? Sözünü ettiğimiz düş kırıklığından ve daha birçok olaydan kay-

naklanan eğitimi düşünecek olursak anlayabiliriz. Haklı gösterilebilirler mi? Hayır, onları kınıyor ve Bin Ladin'in zarar vermeyecek duruma getirilmesini diliyoruz.

Bin Ladin'in davranışı ve binlerce gönüllünün Pakistan'dan hareket ederek onunla birleşmesinin nedeni açıklanamadığı sürece, ona karşı çıkmak, yani temsil ettiği tehlikeyi durdurmak için gerçekten ne yapmak gerektiğini anlamak güç olacaktır. Kısacası, İslam köktendinciliği *haklı çıkarılamayacağı* ve *paylaşılamayacağı* için, onu yaratan nedenleri ve dürtüleri *açıklamamız* ve *anlamamız* gerekir.

Bin Ladin'in davranışını "anlıyorum" diyenler ne demek istemektedirler? Onu açıklıyor, onu anlıyor, onu haklı görüyor ya da onun düşüncelerini mi paylaşıyorlar?

Farklara izin veren ve teşvik eden bir ruh durumuna kavuşmadıkça, Bin Ladin'e benzemeye devam edeceğiz, zaten o da bizim kendisi gibi olmamızı istemektedir.

Köktendincilik, entegrizm, ırkçılık*

Son haftalarda İslam köktendinciliğinden çok sık söz ediliyor, ama bir Hıristiyan köktendinciliği de olduğu –özellikle de Amerika'da– unutuluyor. Köktendinci Hıristiyanlar televizyon kanallarının pazar programlarında gösteri yaparken, köktendinci Müslümanlar İkiz Kuleler'i deviriyor, onun için de bizi en çok onlar korkutuyor.

Peki, köktendinci oldukları için mi yapıyorlar bütün bunları? Yoksa entegrist oldukları için mi? Yoksa terörist oldukları için mi? Arap olmayan Müslümanlar ve Müslüman olmayan Araplar olduğuna göre, terörist olmayan köktendinciler var mıdır? Ya da entegrist olmayan? Köktendincilik ve entegrizm kavramları genellikle çok yakın kavramlar olarak, iki hoşgörüsüzlük biçimi olarak düşünülür. Bu nedenle, tüm kökten-

* *L'espresso*, Ekim 2001.

dinci biçimlerin, entegrist, yani hoşgörüye yer vermeyen, teröristlere özgü biçimler olduğu düşüncesi doğar. Bu doğru olsa bile, tüm hoşgörüsüzlerin köktendinci ve entegrist olduğu, tüm teröristlerin de köktendinci olduğu söylenemez (örneğin Kızıl Tugaylar ve Basklı teröristler köktendinci değildir).

Tarihsel anlamda köktendincilik bir "Kutsal Kitap"ın yorumuna bağlıdır. 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde görülen Protestan köktendinciliği (günümüzde de sürmektedir) Kitabı Mukaddes'in, özellikle de evrenbilim kavramlarının kelimesi kelimesine yorumlanması kararıyla belirlenir. Darwinizm konusunda olduğu gibi, Kitabı Mukaddes'e güveni sarsacak her eğitim biçimi reddedilir. Müslüman köktendinciliği de Kuran'ın kelimesi kelimesine yorumuna dayanmaktadır.

Köktendincilik kesinlikle hoşgörüsüz müdür? Üyelerinin kutsal kitabı doğru yorumlama ayrıcalığına sahip olmasını sağlayan ve başkalarını kendi dinine sokmaya çalışmayan, inançlarını paylaşmaya zorlamayan ya da o inançlara dayalı bir toplum gerçekleştirmekle uğraşmayan köktendinci bir tarikat hayal edilebilir.

Oysa entegrizm sözcüğüyle, bir dinin ilkelerinin siyasi yaşam modeli olduğu ve devlet yasalarının kaynağını oluşturduğu dini ve siyasi bir konum anlatılmaktadır.

Köktendincilik ilke olarak tutucuysa, ilerici ya da devrimci entegrizm biçimleri de vardır. Köktendinci değil, entegrist olan, Kitabı Mukaddes'in kelimesi kelimesi yorumunu istemeyen ama tamamen dini ilkelerden esinlenen bir toplum için mücadele eden, hatta Teilhard de Chardin'inkine benzeyen bir tanrıbilimi kabul etmeye hazır Katolik hareketler vardır. Ama teokratik rejime dönüşen ve köktendincilikten yararlanan aşırı uçlarda entegrizm biçimleri de vardır. Kuran okullarıyla Taliban rejimi onlara benzemektedir.

Her entegrist biçimde, aynı düşüncede olmayanlara karşı belli bir hoşgörüsüzlük vardır ama teokratik köktendincilik-

te ve entegrizmde bu hoşgörüsüzlük büyük boyutlara ulaşır. Teokratik bir rejim kaçınılmaz biçimde totaliterdir, ama tüm totaliter rejimler teokratik değildir (bir dinin yerine Nazizm ya da Sovyet komünizmi gibi egemen bir felsefeyi koyarlar).

Ya ırkçılık? İlginçtir, ama İslam entegrizminin büyük bir bölümünün, Batı ve Yahudi karşıtı olsa bile, Nazizm anlamında ırkçı olduğu söylenemez; çünkü sadece bir ırktan (Yahudilerden) ya da bir ırkı temsil etmeyen bir devletten (Amerika Birleşik Devletleri) nefret eder, kendini seçilmiş bir ırka ait olarak görmez, dininin farklı ırklardan olan müritlerini seçilmiş insanlar olarak kabul eder.

Nazi ırkçılığı elbette totariterdi, ama ırk öğretisinde köktendincilikle ilgili hiçbir şey yoktu (kutsal kitap yerine düzmece Hint-Avrupa bilimini koyuyordu).

Ya hoşgörüsüzlük? Köktendincilik, entegrizm, ırkçılık, teokrasi ve totaliter yönetim arasındaki farklılıklar ve benzerliklere indirgenebilir mi? Irkçı olmayan hoşgörüsüzlük biçimleri (heretiklere yapılan zulümler ya da diktatörlüklerin muhaliflerine karşı hoşgörüsüzlüğü) ve hoşgörüsüz olmayan ırkçılık biçimleri vardır ("Siyahlara karşı değilim, çalışırlarsa ve yerlerini bilirlerse ülkemizde yaşayabilirler, ama kızım onlardan biriyle evlensin istemem"), ayrıca kendilerini teokratik, köktendinci, entegrist olarak tanımlamayacağımız insanlar arasında da hoşgörüsüzlük ve ırkçılık biçimlerine rastlanmaktadır.

Köktendincilik, entegrizm, yalancı bilimsel ırkçılık bir Öğreti (Doktrin) gerektiren kuramsal durumlardır. Hoşgörüsüzlük ve popüler ırkçılık her öğretiden önce gelir. Biyolojik köklere sahiptirler, yaşama alanı koruma içgüdüsü olarak hayvanlar arasında görülür, duygulu tepkilere dayanır (bizden farklı olanlara tahammülümüz yoktur).

Bu birkaç notla düşüncelerin netleşmesine katkıda bulunmamış, hatta onları daha karmaşık hale getirmiş olabilirim.

Ama akılları karıştıran ben değilim, karmaşık düşünceler üzerine tartışmaktayız ve bu konularda akıl yürütmek için, karmaşık olduklarını anlamak iyi olur.

İç savaş, direniş ve terör*

Espresso dergisinin son sayısında Eugenio Scalfari makalesini, "Irak direnişinden söz ettiğin anda hizipçi ya da aptal olarak tanımlanıyorsun" diyerek bitiriyordu. Aynı gün *Corriere della Sera* gazetesinde Angelo Panebianco, "... bazı umursamaz Batılıların adlandırdığı gibi 'dayanıklı savaşçılar...' " diye yazıyordu. Mars'tan gelen bir gözlemci, her yerde başlar kesilip trenler ve oteller havaya uçurulurken, İtalya'da sözcük oyunları yaptığımızı düşünebilir.

Marslı, Shakespeare'de bir gülün başka bir adla tanımlansa bile yine de bir gül olduğunu okuduğunu söyleyerek, sözcüklerin önemsiz olduğunu belirtebilir. Oysa bir sözcük yerine başka bir sözcük kullanmak çoğu zaman önemli olabilir. Irak direnişinden söz eden bazı insanların, bir halk savaşı anlamında bu hareketi desteklediklerini açıktır; diğer yanda, insanların boğazını kesenlere direnişçi adı verilerek bizim (büyük harfle) Direniş'imizin lekelendiğini de ima edenler vardır. Ama ilginç olan, *direniş* sözcüğünün kullanılmasını bir rezalet olarak görenlerin büyük bir bölümünün, uzun zamandır bizim Direniş'imizi haksız çıkarmaya çalışan ve partizanları boğaz kesen bir çete olarak tanımlayan insanlardan oluşmasıdır. Önemli değil. Aslolan, *direniş* sözcüğünün teknik bir terim olduğu ve ahlaksal bir düşünce içermediğidir.

Her şeyden önce, aynı dili konuşan vatandaşların birbirine ateş açtığı *iç savaş* vardır. Vendee İsyanı bir iç savaştı; İspanya Savaşı da öyle, bizim Direniş'imiz de bir iç savaştı, çünkü iki tarafta da İtalyanlar vardı. Ama İtalyan müca-

* *L'espresso*, Ekim 2004.

delesi aynı zamanda bir direniş hareketi olmuştur; çünkü bu sözcük bir ülke vatandaşlarının işgalci güçlere karşı isyan etmesi anlamına gelir. Eğer bir serüven olarak, Müttefikler'in Sicilya ya da Anzio'ya çıkışından sonra, İngiliz ve Amerikalı güçlere saldıran İtalyan çeteler oluşsaydı, işte o zaman da, Müttefikler'in "iyi" olduğunu düşünenler için de, direniş söz konusu olacaktı. 18. yüzyılda, Sicilya'da Bourbon Hanedanı yanlısı çetecilik bile bir direniş biçimi olarak adlandırılabilir ama Piemonte'liler ("iyi çocuklar") bizim artık sadece haydut olarak anımsadığımız tüm "kötüler"i öldürmüşlerdir. Nitekim Almanlar da partizanları "haydut" diye adlandırırdı.

Bir iç savaş çok seyrek olarak büyük boyutlara ulaşır (ama İspanya'da ulaşmıştır) ve genellikle *silahlı çeteler arası bir savaş* söz konusu olur. Çetelerarası savaş aynı zamanda "vur kaç" biçiminde bir direniş savaşıdır. Bazen çetelerarası savaşa, özel çeteleriyle "Savaş Beyleri" de katılır. Kimi zaman da hiçbir ideolojisi olmayan çeteler, ortaya çıkan kargaşadan yararlanmak için bu savaşta yer alır.

Irak Savaşı iç savaş özellikleri taşımaktadır (Iraklılar Iraklıları öldürmektedir) ama her tür çetenin olduğu bir direniş hareketi de söz konusudur. Bu çeteler yabancılara karşı hareket ederler ve bu yabancıların doğru ya da yanlış yaptıkları, ülkelerine çağırılıp çağırılmadıkları, vatandaşların bir bölümü tarafından istendikleri hiç önemli değildir. Yerliler işgalci güçlere karşı savaşıyorlarsa bu bir direniştir, o kadar.

Bir de, doğası, amaçları ve stratejisi bambaşka olan *terör hareketi* vardır. İtalya'da direniş hareketi ya da iç savaş olmadan da terör yaşanmıştır ve kısmen yaşanmaya devam edilmektedir. Irak'ta direnişçi çeteler ve iç savaş birlikleri arasında terör vardır. İç savaşlarda ve direniş hareketlerinde düşmanın kim olduğu ve nerede bulunduğu aşağı yukarı bilinir, terörizmde bilinmez: Terörist trende yanımızda oturan adam da olabilir. Bu nedenle iç savaşlar ve direniş hareketleriyle doğrudan çarpışma-

larla, terörizmle ise gizli servisler aracılığıyla mücadele edilir.

İç savaşlar ve direniş hareketleriyle yerinde, terörizmle teröristlerin sığınak ve barınaklarının olduğu bölgelerde mücadele edilir.

Irak trajedisi o topraklarda her türlü olayın meydana gelebilmesinden kaynaklanmaktadır. Direnişçi bir grup terörist teknikler kullanabilir, ya da yabancıları avlamakla yetinmeyen teröristler direnişçi olarak da ortaya çıkabilirler. Bu da olayları karmaşık duruma getirmektedir, ama teknik terimleri kullanmayı reddetmek daha da karışık bir durum yaratır. Kötülerin de sevimli olduğu *Silahlı Banka Soygunu* filmini çok güzel bulan biri, bir bankaya yapılan soygunu silahlı soygun olarak değil de adi hırsızlık olarak adlandırdı diyelim. Ama adi hırsızlık suçuna karşı yerel hırsızları iyi tanıyan sivil giyimli polislerle, tren istasyonlarında ve turistik alanlarda yapılan aramalarla mücadele edilir. Oysa banka soygunlarına, bilinmeyen düşmana karşı, pahalı elektronik aletlerle ve acil müdahale birlikleriyle mücadele edilir. Bu yüzden, yanlış ad seçmek, yanlış çareler bulmaya neden olacaktır.

Direniş hareketlerini bastırmak için kullanılan yöntemlerle terörist bir düşmanın yenilebileceğine inanmak safça bir düştür, ama vurup kaçanı, teröristlere uygulanması gereken yöntemlerle yenmeyi düşünmek de yanlıştır.

Tehdit ve tutkulara boyun eğmeden, gerektiği yerde teknik terimler kullanılmalıdır.

Altmışlı yıllara geri dönüş*

Terörün geri dönüşü üzerine düşünürken, insan belli bir sıkıntı duyuyor (yazarken bu sıkıntı artıyor). Yetmişli yıllarda yazılan makaleleri kelime kelime yeniden yazdığımız duygusuna kapılıyoruz. O yıllardan bu yana ülkemizde birçok değişiklik yaşandığına göre, bu geri dönüş bize terörün mantığının değişmediğini gösteriyor. Ama terörün yeniden ortaya çıktığı ortam bizi, onu başka bir bakış açısı ile tekrar incelemeye yöneltiyor.

Terör eyleminin amacının istikrarı bozmak olduğu bilinmektedir ama bu açıklamanın pek net olduğu söylenemez; çünkü sağ kanat terörünün, gizli servislerle paralel çalışan "sapkın" örgütlerin terörü ile sol kanat terörünün istikrarı bozma biçimleri birbirinden farklıdır. Tersi kanıtlanıncaya kadar, Marco Biagi cinayetinin, eğer Kızıl Tugaylar tarafından işlenmediyse, onlarla aynı yöntem ve ilkeleri paylaşan bir örgüt tarafından işlendiğine inanacağım, onun için de şu andan itibaren "terör" sözcüğünü kullanacağım.

Bir terör eyleminin temel amacı nedir? Terör örgütü, isyan ütopisi peşinde olduğu için, her şeyden önce hükümetle muhalefet arasında meydana gelebilecek her türlü anlaşmayı engellemeyi hedefler. Bu anlaşmalar, Aldo Moro döneminde yaşanan, zorlu parlamento görüşmeleriyle, doğrudan tartışmalarla ya da hükümeti alacağı bazı kararlardan vazgeçirmeye yönelik gösteriler ve grevler aracılığıyla elde edi-

* *La Repubblica*, Mart 2002.

lebilir. Terör örgütü, daha sonra, yönetimdeki hükümeti, vatandaşların dayanılmaz bir diktatörlük olarak hissedecekleri korkunç bir antidemokratik baskı uygulamaya yöneltmeye çalışır; böylece devrimci eylemi başlatmak için son bir kıvılcım bekleyen "çaresiz proleter" kitleyi isyana teşvik eder.

Bir terör planı bazen başarılı olabilir, tıpkı İkiz Kuleler'e yapılan saldırı gibi. Bin Ladin, dünyada yeniden yükselmek için, Batılı düşmanın "kalbinden vurulabileceğinin" kanıtlanmasını bekleyen milyonlarca Müslüman köktendinci olduğunu biliyordu. Nitekim bunu Pakistan'da, Filistin'de ve başka yerlerde de gördük. Ama Amerika'nın Afganistan'da verdiği tepki, o bölgeyi zayıflatmak yerine güçlendirmiştir. Planın bir sonuç getirebilmesi için, "çaresiz" ve potansiyel açıdan şiddetin yoğun olduğu bir bölgenin, hem coğrafi hem de *sosyal gerçek olarak var olması* gerekmektedir.

İtalya'da Kızıl Tugaylar'ın, Latin Amerika ülkelerinde birçok terör örgütünün başarısızlığının temelinde, şiddetin yoğun olduğu çaresiz bir alanın var olduğu inancından ve burada onlarca ya da yüzlerce değil, milyonlarca insanın yaşadığı düşüncesinden hareket etmiş olmaları vardır. Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan hareketlerin çoğu, hükümetlere korkunç baskılar uygulatmada başarılı olmuştur, ama bir halk isyanını sağlayamamışlardır, büyük bir olasılıkla evdeki hesap çarşıya uymamıştır. İtalya'da işçi sınıfı ve siyasi güçler dengeli bir biçimde hareket etmişler ve, uygulanan bazı önlem ve baskılar eleştirilse de, Kızıl Tugaylar'ın umduğu diktatörlük gerçekleşmemiştir. Bu nedenle ilk raundu kaybetmişlerdir (hepimiz planlarından vazgeçtiklerine inanmıştık).

Kızıl Tugaylar'ın uğradıkları yenilgi, herkesi amaçlarında başarılı olamadıklarına ve istikrarı bozamadıklarına ikna etmişti. Bu arada hiç kimse Kızıl Tugaylar'ın "istikrarı sağlamada" çok yararlı oldukları üzerine düşünmemiştir: Ülkenin tüm siyasi güçleri devleti terörden korumak için birleşmiştir,

muhalefet saldırganlığını azaltmıştır ve eştoplumsalcılık yolları aranmıştır. Kızıl Tugaylar *istikrarı sağlayan*, bir başka deyişle koruyucu bir hareket olmuştur. Bunu, büyük bir siyasi hata yaparak ya da bu sonuca ulaşmak isteyen tarafların çıkarları doğrultusunda kullanarak yapmış olmaları hiç önemli değildir. Terör yenilgiye uğradığında, istediği devrimi gerçekleştirememiş olmanın ötesinde, koruyucu bir işlev görerek, değişim süreçlerini yavaşlatır.

Son terör eylemi olan Biagi cinayetinde bizi şaşırtan, en azından ilk bakışta hayrete düşüren olay, genellikle bir anlaşma sağlanmasını önlemek için harekete geçen teröristlerin, bu kez bir anlaşmazlığı engellemek için cinayet işlemiş olmalarıdır. Birçok insan, Biagi'nin öldürülmesinden sonra muhalefetin yumuşayacağına, gösterilerini azaltacağına ve daha ılımlı davranacağına, sendikaların genel grevleri erteleyeceğine inanmaktadır.

Bazı kişilerin işine gelen bu basit mantık izlenirse, hükümetin tuttuğu kiralık bir katil başına kaskını geçirmiş, motosikletine binmiş ve gidip Marco Biagi'yi vurmuş demektir. Hükümeti en çok eleştiren ve kötüleyenlere bile abartılı gelse de, bu düşünce bizi yeni Kızıl Tugaylar'ın olmadığı, bu nedenle sorun oluşturamayacakları düşüncesine yöneltir.

Yeni terör, her zaman olduğu gibi, potansiyal açıdan şiddetli bir devrim eylemi alanında (böyle bir alan yoktur) sol kanadın dağılmasını ve kaybolmasını, sözünü ettiğimiz hayali alanda büyük bir rahatsızlığa yol açmak için bir araç olarak görmektedir. *Girotondi* gösterileri (elli yaşlarında barışsever ve demokratik insanlar tarafından düzenlenmiştir), muhalefet partilerinin vermeye çalıştıkları yanıt ve sendika güçlerinin birleşmesi, ülkede olağanüstü bir hükümet-muhalefet dengesi kurmak üzereydi. Ülke çapında bir grev silahlı mücadele değildir, sadece bir anlaşma platformunda değişiklik yapmaya izin veren çok güçlü bir girişimdir. Onun için, Biagi cinayeti, bir anlaşmazlığa

karşı görünse de, bir anlaşmayı engellemeyi amaçlamıştır. Terör, sendikaların hükümetin çizgisini değiştirmeyi başardığını gördüğü anda, gerçek düşmanının, yani demokratik ve reformcu muhalefetin güçlenmesini engellemeyi hedeflemiştir.

Terör, bu kez de, ilk amacına ulaşabildiğinde, yani sendika protestosunu yumuşatabildiğinde, her zaman elde etmeyi başardığı şu durumları yaratacaktır: Statükonun sabitleşmesi ve korunması.

Bu durumda, muhalefet ve sendikalar terör tehdidine boyun eğmemeye çalışmalıdır. Demokratik yüzleşme, yasalar çerçevesinde en şiddetli biçimlerde, yani genel grev ve meydan gösterileriyle sürmelidir; çünkü boyun eğildiği anda sadece teröristlerin istekleri gerçekleştirilmiş olur.

Aynı şekilde, hükümet (öğüt vermem mümkünse), terör saldırısının kışkırtmasından kendisini korumalı ve kabul edilemeyecek baskı biçimlerine başvurmamalıdır. Antidemokratik uygulamalar, gizli düşmanların dirilmesine yol açar ve günümüzde artık ünlü meydanlarda tanklarla geçit yapılması şart değildir. Hükümet üyelerinin, televizyon ekranlarında, değişik biçimlerde (bazen ölçülü, bazen imalı, bazen açık sözlerle) teröristlerin eline, hükümeti suçlayanların, sendikalar lehine çağrıları imzalayanların, Berlusconi'yi çıkar çatışmasıyla ya da şüpheli yasalar çıkarmakla itham edenlerin silah verdiğini (manevi açıdan, *manevi* açıdan diye altı çiziliyor) söylediklerinde, akıllara tehlikeli bir siyasi ilke gelmektedir.

Bu ilke şöyle açıklanabilir: Teröristlerin varlıkları yadsınamayacağına göre, hükümeti eleştiren herkes terör eylemlerini teşvik ediyor demektir. Sonuç: Hükümete saldırmak suçtur. Sonucun sonucu, her demokratik ilkenin, basındaki özgür eleştirinin, muhalefetin her eyleminin, her uyuşmazlık ifadesinin tehdide uğradığının yadsınmasıdır. Bu elbette, parlamentonun feshedilmesi ya da basın özgürlüğünün ta-

mamen ortadan kaldırılması anlamına gelmez (ben yeni faşizmden söz edenlerden değilim), ama daha kötü bir durumdur. Manevi tehdit uygulamaktır, hükümetle uyuşmazlıklarını dile getirenleri (şiddetsiz bir şekilde) vatandaşa şikâyet etmektir ve hararetli ama yasal tüm tartışma biçimlerinde yaygın olan sözlü şiddeti, silahlı şiddetle bir tutmaktır.

Bu duruma gelinmesi halinde, demokrasi tüm anlamını yitirir. Bir çeşit sansür ortaya çıkar; çünkü medyatik bir linç korkusuyla, sessiz kalmak yeğlenir ya da gerçekler saklanır. Bu şeytani dürtüye karşı hükümet üyeleri "direnmelidir, direnmelidir, direnmelidir."

Muhalefet ise Anayasa'nın izin verdiği çerçevede görevini "sürdürmelidir, sürdürmelidir, sürdürmelidir." Yoksa teröristler iki cephede de (ve ilk kez!) kazanmış olurlar.

Kamikaze ve Haşhaşin*

Bir süre önce, elbette tarihi önem taşıyan 11 Eylül'den önce, internette kamikazelerin (Japon kamikazelerin) neden başlarına kask taktıkları sorusu dolaşıyordu. Yani kamikazeler bir uçak gemisi üzerine düşüp parçalanacaklarını bile bile neden başlarını korumak istemişlerdi? Gerçekten kask kullanmışlar mıydı? Alınlarına ritüel nedenlerden dolayı bir bağ bağlamamışlar mıydı? Bu sorulara sağduyulu yanıtlar şöyle olmalıdır: Kask, motor sesinin gürültüsüyle sağır olmadan uçuşa izin veriyordu. Ölümcül düşüşten önce meydana gelebilecek saldırılardan korunmak için kullanılmıştı. Kamikazeler töre ve kurallara bağlı insanlardı, uçağa binilirken kask takılması zorunluydu.

Şaka bir yana, bu sorular, başkalarını öldürmek için soğukkanlılıkla kendi yaşamından vazgeçen bir insan karşısında duyulan rahatsızlığı ortaya koyuyordu.

11 Eylül'den sonra, bizler yeni kamikazelerin İslam dünyasının ürünü olduğunu düşünmeye başladık (haklı olarak). Bu da, birçok kişinin köktendincilikle İslamiyeti bir tutmasına neden olmaktadır ve Lega Nord Partisi'nden Bakan Roberto Calderoli'nin, "o başkalarının" bir uygarlık olmadığı için bir uygarlık çatışmasının söz konusu olamayacağını ileri sürmesine izin vermektedir.

Tarihçiler, Ortaçağ'da, İslamiyet'te heretik bir grubun si-

* *L'espresso*, Ağustos 2005.

yasi cinayetlerde kiralık katiller kullanıldığını ve kişilerin geri dönmeyeceklerini bilerek görevi yerine getirdiklerini anlatmaktadırlar. Söylencelere göre, o zamanın kamikazelerine, efendilerinin esiri olmaları için haşhaş verilirmiş. Marco Polo'dan itibaren Batılı bilgi kaynakları, bu konuda biraz abartılı haberler üretmişlerdir, ama Alamut Kalesi'ndeki "Haşhaşin Fedaileri" üzerine belki de yeniden okunması gereken ciddi araştırmalar vardır.

Bu sıralarda internette Robert Pope'un *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism* adlı kitabı hakkında geniş bir tartışma başlamıştır. Yazar zengin belgelere dayanarak çok önemli iki tez ileri sürmektedir. Birinci teze göre, terör amaçlı intihar eylemleri yalnızca işgal altındaki bölgelerde ve işgale tepki olarak ortaya çıkmaktadır (bu tartışma götürür bir tezdir, ama Pope intihar saldırılarının, örneğin Lübnan'da işgal sona erer ermez durduğunu kanıtlamaktadır). İkinci teze göre, intihar terörü yalnızca İslam dünyasına ait bir olay değildir ve Pope örnek olarak Sri Lanka'daki Tamil Kaplanları'ndan, Lübnan'daki yirmi yedi kamikazeden söz etmektedir; bunlar Müslüman değil, laik ve komünist ya da sosyalist görüşlü insanlardır.

Dünyada yalnızca Japon ya da Müslüman kamikazeler olmamıştır. İtalyan kökenli Amerikalı anarşistler Bresci'ye I. Umberto'yu öldürmesi için yalnızca gidiş bileti almışlardı. Bresci bu görevden geriye sağ dönemeyeceğini iyi biliyordu. Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında şehit olma uğruna gezginlere saldıran ve kendilerini İsa'nın askerleri diye adlandıran insanlar vardır. Daha sonraları Katharlar arasında *endura* adıyla bilinen intihar ritüelleri görülmüştür. Günümüzde de, ara sıra (tümü de Batı dünyasından) bazı tarikatlarda toplu intihar olayları meydana gelmektedir (antropologlardan, yüzyıllar boyunca etnik gruplar tarafından uygulanan "korunma amaçlı" intiharları bize anlatmalarını isterim).

Kısacası, dünya ve Tarih, dinsel, ideolojik ya da başka nedenlerle (elbette uygun bir psikolojik yapının yardımıyla ya da çok özenle yapılan beyin yıkamalarıyla) öldürmek için ölen ya da ölmeye hazır insanlarla doludur.

Bu nedenle, kendi kendimize güvenliğimizle ilgili asıl sorunun yalnızca köktendinci İslamiyetle mi, yoksa genelde savunma amaçlı intiharın psikolojik yanıyla mı ilgili olduğunu sormamız gerekir. Bir insanı yaşamını feda etmesi için ikna etmek kolay değildir; Müslüman olsun, Budist olsun, Hıristiyan olsun, komünist olsun, putperest olsun herkeste kendini koruma içgüdüsü vardır. Bu içgüdü düşmana duyulan nefretle yenilmez. Potansiyel kamikazenin kişiliğini incelemek gerekir. Tahrikçi bir imamın kutsal savaş ilan ettiği bir camiye gidip gelmekle kamikaze olunmaz. Bu camiyi kapatmak da bazı insanlarda var olan ölüm itkisini yok etmez, bu insanlar dünyada her zaman olacaktır.

Bu kişiler nasıl belirlenebilir? Vatandaşlarımızın kâbusu haline gelmemeleri için ne tür araştırma ve denetimler yapılmalıdır? Belki de kendi kendimize sormamız gereken soru, ölüm arzusunun, Müslüman dünyanın mı yoksa (AIDS ve obezite gibi) günümüz dünyasının mı bir hastalığı olduğudur.

IV

Haçlı Seferleri'ne geri dönüş

Kutsal savaşlar, tutku ve sağduyu*

Geçtiğimiz günlerde, başbakanımızın Batı kültürünün üstünlüğü üzerine yersiz sözler söylemiş olması ikincil önemdedir. Bir insanın doğru olduğuna inandığı bir düşünceyi yanlış bir zamanda açıklaması da ikincil önemdedir. Haksız bir düşünceye ya da yanlış bir şeye inanmak mümkündür; çünkü dünya haksız ve yanlış şeylere inanan insanlarla doludur. Bu insanlar arasında başbakanımızdan daha zengin olduğu sanılan ve dünyanın en iyi üniversitelerinde eğitim almış Bin Ladin adındaki bey de vardır.

Ama herkesi, siyasetçileri, dini liderleri, eğitimcileri biraz olsun kaygılandırması gereken durum, bazı ifadelerin ve bu ifadeleri bir şekilde haklı gösteren uzun ve tutkulu makalelerin genel tartışma malzemesi olması, böylece genç beyinleri yıkaması ve onları içselleştirdikleri mesajların yarattığı heyecanla yanlış kararlar almaya yöneltmesidir.

Yüzyıllar boyunca dünyayı kana bulayan tüm din savaşları, Bizler ve Onlar, iyiler ve kötüler, beyazlar ve siyahlar gibi yüzeysel karşıtlıkların heyecanla ortaya atılmasıyla doğmuştur. Eğer Batı kültürü verimli sonuçlar verdiyse (yalnızca Aydınlanma Çağı'ndan günümüze kadar değil, rahip Roger Bacon'ın yabancılardan öğrenecek çok şey olduğunu söyleyip insanları farklı diller öğrenmeye davet ettiği dönemde de), bunu araştırmanın ve eleştiri ruhunun ışığında, zararlı

* *La Repubblica*, Ekim 2001.

yüzeysellikleri "yok etmeye" çalıştığı için gerçekleştirmiştir.

Bunu her zaman başarabildiği söylenemez; çünkü kitapları yakan, "yozlaşmış" sanatı cezalandıran, aşağı ırktan insanları öldüren Hitler de Batı kültür tarihine aittir. Bana okulda "beş öğün yemek yiyen bir halk" olduğu için "Tanrı İngilizleri cezalandırsın" dedirten, yani İngilizlerin, azla yetinen ve zorluklara dayanan İtalyanlardan aşağı, oburlar olduğunu öğreten faşizm de Batı kültür tarihine aittir.

Ama bizden sonraki kuşakların başka kulelerin devrilmesine tanık olmalarını istemiyorsak, gençlere bizim kültürümüzün olduğu kadar farklı kültürlerin de iyi yanları olduğunu öğretmemiz ve bu konularda tartışmamız gerekir.

Çoğu kez, kendi köklerimize bağlılıkla başka kökten gelen insanları anlamak arasındaki fark karıştırılır ve iyi-kötü olarak ayrım yapılır. Köklerle iligili olarak şu örneği verebilirim: Bana emekli olduktan sonra günlerimi Monferrato'nun bir köyünde mi, Abruzzo'da Milli Park'ın muhteşem ortamında mı, yoksa Siena çevresindeki yumuşak tepelerden birinde mi geçirmek istediğimi sorsalar Monferrato'da yaşamayı seçerim. Bu, elbette, diğer bölgelerin Piemonte bölgesinden daha kötü olduğu anlamına gelmez.

Nitekim, başbakanımız o sözüyle (Batılılar için söylendi, Araplar nedeniyle silindi) Kâbil'de değil de Arcore'de yaşamayı, Bağdat'taki bir hastanede değil de, Milano'daki bir hastanede tedavi edilmeyi yeğlediğini söylemek istemiştir. Ben de, Arcore'de yaşamak dışında, bu düşüncesine katılıyorum. Bağdat'ta dünyanın en donanımlı hastanesini açtıklarını söyleseler bile, ben Milano'da tedavi olmayı yeğlerim, kendimi evimde hissedeceğim için iyileşmem de daha kolay olur.

Kökler konusunda, bölgesel ya da ulusal köklerin ötesine de gidilebilir. Ben Moskova yerine Limoges'da yaşamayı yeğlerim. Nasıl olur, Moskova güzel bir kent değil mi ki? Elbette güzel, ama ben Limoges'da konuşulan dili anlarım.

Kısacası herkes içinde büyüdüğü kültürle özdeşleşir. Radikal kopmalar olmuştur ama bunlar azınlıktadır. Lawrence Araplar gibi giyinmiş ama sonunda evine geri dönmüştür.

Şimdi uygarlıkların karşılaştırılması konusunu ele alalım. Batı, çoğu kez ekonomik amaçlı olsa bile, genelde küçümsediği yabancı uygarlıkları her zaman merak etmiştir: Yunanlılar kendi dillerini konuşmayan halkları barbar, hatta sanki hiçbir dili konuşmuyorlarmış gibi "kekeme" diye adlandırmışlardır. Ama daha olgun Yunanlılar, yani tarihçiler (belki de bazıları Fenikeli olduklarından) barbarların Yunancadan farklı sözcükler kullandıklarını ama aynı düşünceyi ifade ettiklerini kısa zamanda anlamışlardır. Marco Polo büyük bir saygıyla Çin âdet ve geleneklerini tanımlamaya çalışmıştır; Ortaçağdaki Hıristiyan dinbilimi, Arap filozof, hekim ve astrologlarının yazdığı yazıların tercüme edilmesi için uğraşmıştır; Rönesans insanları, Keldanilerden Mısırlılara kadar, Doğu'nun kaybolmuş bilgeliğini yeniden bulmak için çok çaba göstermiştir; Montesquieu bir İranlının Fransızları nasıl gördüğünü anlamaya çalışmıştır; modern antropologlar, Bororo kabilesine inançlarını değiştirtmek için uğraşan ama –belki de birkaç yüzyıl önce Amerikalı Kızılderili uygarlıklarını anlamayıp yok olmalarına neden olan misyonerleri anımsayarak– bu insanların düşünce ve yaşam biçimlerini de anlamaya çalışan Salesian rahiplerinin ilişkilerini araştırmışlardır.

Antropologlardan söz ettik. 19. yüzyılın ortasından itibaren, kültürel antropolojinin, Batı'nın Başkaları'na karşı, özellikle de vahşi, tarihsiz toplumlar, ilkel halklar olarak tanımladığı Başkaları'na karşı duyduğu vicdan azabından dolayı geliştiğini söylersem ortaya yeni bir düşünce atmış olmam. Batı, ilkel toplumlara hiç de insanca davranmamıştır: Onları "keşfetmiş", Hıristiyan yapmaya çalışmış, onları sömürmüş ve birçoklarını, Arapların yardımıyla, tutsak etmiş-

tir. Tutsakları taşıyan gemiler, New Orleans'da Fransız kökenli centilmenler tarafından boşaltılıyor, Afrika kıyılarında Müslüman esir tüccarları tarafından tekrar dolduruluyordu.

Sömürgelerin yayılmasıyla zenginleşen kültürel antropoloji, sömürgeciliğin işlediği günahlara karşı, o Başka kültürlerin geliştikleri bağlamda son derece akıllıca inançlarıyla, töreleriyle, alışkanlıklarıyla farklı olduklarını anlatmaya çalışıyordu. Kültür antropoloğunun görevi, Batı modellerinden farklı mantık biçimleri olduğunu, küçümsenmeden, baskı altında tutulmadan ciddiye alınmaları gerektiğini kanıtlamaktı.

Bu, antropologların Başkaları'nın mantığını açıkladıktan sonra, onlar gibi yaşamaya karar verdikleri anlamına gelmiyordu. Antropologlar, az sayıda örneğin dışında, yıllarca denizötesinde sürdürdükleri araştırmalardan sonra, yaşlılık yıllarını rahat bir şekilde geçirmek için Devonshire'a ya da Piccardia'ya geri dönerlerdi. Ama kitaplarını okurken, kültür antropolojisinin göreceli bir tavrı desteklediği, her kültürün aynı olduğu görüşünün ileri sürüldüğü düşünülebilir. Ben öyle olduğuna inanmıyorum. Antropologlar bize Başkaları'nın yaşam biçimlerine ancak kendi ülkelerinde yaşadıkları sürece saygı gösterilmesi gerektiğini söylerler.

Kültürel antropolojiden çıkarmamız gereken asıl ders, bir kültürün başka bir kültürden üstün olduğunu söylemek için, bazı parametrelerin saptanmasının gerekli olduğudur. Bir kültürü açıklamak başkadır, onu hangi parametreler temelinde değerlendirdiğimiz başkadır. Bir kültür geçerli bir nesnellikle şu şekilde tanımlanabilir: Bu insanlar şu şu biçimde davranıyorlar, ruhlara ya da tüm doğayı kuşatan tek bir tanrıya inanıyorlar, şu kurallara göre akraba grupları oluşturuyorlar, burunlarına yüzük takmanın güzel olduğunu düşünüyorlar (bu Batı gençlik kültürünün bir tanımı olabilir), domuz etinin temiz olmadığına inanıyorlar, sünnet oluyorlar,

bayram günlerinde yemek üzere köpek yetiştiriyorlar.

Antropolog nesnelliğin birçok etkenle her zaman bozulabileceğini bilir. Geçen yıl Mali'ye gittim ve bir çocuğa Müslüman olup olmadığını sordum. Bana Fransızca, "Hayır, animistim" dedi. İnanın bana, bir animist, eğer Paris'teki École des Hautes Études'i bitirmediyse, kendini asla öyle tanımlamaz. O çocuk, kendi kültüründen, antropologların tanımladığı gibi söz ediyordu.

Afrikalı antropologlar, bana, artık Dogon'ların Avrupalı bir antropolog geldiğinde, antropolog Griaule'ün yıllar önce yazdıklarını anlattıklarını söylediler (Afrikalı aydın dostlarımın da doğruladıkları gibi, yerliler Griaule'e aralarında fazla bağ olmayan şeyler anlatmışlardı; o bu anlatılanları büyüleyici bir yapıda birleştirmesini bilmiş olsa da, özgünlükleri konusunda kuşkular vardır). Her şeye karşın, Başkaları'nın kültürleri konusunda, yanlış anlamalar yok edildikten sonra, "yansız" bir tanım ortaya çıkartılabileceğine inanıyorum.

Yargı parametreleri başka bir olaydır; köklerimize, tercihlerimize, alışkanlıklarımıza, tutkularımıza, değer sistemimize göre değişir. Bir örnek verelim. Yaşamı kırk yaşından seksen yaşına uzatmak bir değer midir? Bence, evet. Ama birçok mistik, yirmi üç yıl yaşayabilen San Luigi Gonzaga'nın, seksen yaşında ve hâlâ iştahı yerinde bir adama oranla daha dolu bir yaşama sahip olduğunu söyleyebilir. Ama uzun yaşamı bir değer olarak kabul edelim: O zaman Batı tıp ve bilimi diğer bilim ve tıplardan daha üstün demektir.

Teknolojinin gelişimini, ticaretin yayılmasını, ulaşım araçlarının hızını bir değer olarak kabul edebilir miyiz? Birçok insan öyle kabul eder, o zaman da bizim teknoloji uygarlığımızın üstün olduğunu söylemeye hakları vardır. Ama Batı dünyasının içinde, temiz bir çevreyle uyumlu bir yaşamı en önemli değer olarak görüp, uçaklardan, otomobillerden, buzdolaplarından vazgeçmeye hazır insanlar vardır. Hasır sepet-

ler yapmanın, bir köyden diğerine yürüyerek gitmenin, ozon tabakasındaki delikten daha iyi olduğuna inanırlar. Gördüğünüz gibi, bir kültürün diğerinden daha iyi olduğunu ileri sürmek için (antropoloğun yaptığı gibi) onu tanımlamak yetmez. Vazgeçemeyeceğimizi düşündüğümüz bir değerler sisteminde ele alınması gerekir. Yalnızca o noktada kültürümüzün, *bizim için*, daha iyi olduğunu söyleyebiliriz.

Son günlerde bazı kültürlerin kuşku uyandıran parametreler ışığında savunulduğuna tanık oldum. Geçen gün, büyük bir günlük gazeteye gönderilmiş bir mektubu okuma fırsatım oldu. İğneleyici sözlerle, Nobel ödüllerinin neden Doğululara değil de, yalnızca Batılılara verildiği soruluyordu mektupta. Bu kişinin, Nobel Edebiyat Ödülü'nün birçok siyah tenli ve Müslüman yazara verildiğini, 1979 Nobel Fizik Ödülü'nün Pakistanlı Abdus Salam'a verildiğini bilmemesinin dışında, bilim dalında ödüllerin Batı bilimi alanında çalışan kişilere verildiği yeni bir durum değildir; çünkü günümüzde Batı'nın bilim ve teknoloji alanındaki öncülüğü konusunda kimsenin kuşkusu olamaz. Batı neyin öncüsüdür? Bilimin ve teknolojinin.

Teknolojik gelişimin parametresi ne kadar mutlak ölçüdür? Pakistan'ın atom bombası vardır, İtalya'nın yoktur. O zaman biz aşağı bir uygarlık mıyız? İslamabad'da mı yaşamak daha iyidir, Arcore'de mi?

Diyalog taraftarları, bizi İslam dünyasına saygı duymaya davet ederlerken, İbn Sina (Afganistan'dan fazla uzak olmayan Buhara'da doğmuştur) ve İbn Rüşd gibi insanları örnek göstermektedirler. Ama her zaman yalnızca onlar varmış gibi bu kişilerin adlarının geçmesi ve El Kindi'den, İbn Bâcce'den, İbn Cebirol'dan, İbn Tufeyl'den ya da Batı'nın toplumbilimin babası olarak gördüğü 14. yüzyılın büyük tarihçisi İbn Haldun'dan söz edilmemesi gerçekten üzücüdür. Onlar

bize, Hıristiyan dünyası daha yavaş yavaş yol alırken, İspanya'daki Arapların coğrafya, gökbilim, matematik ve tıp alanında ne kadar ileri olduklarını gösterir. Bütün bunlar doğrudur, ama bu şekilde düşünecek olursak, Toscana bölgesinin soylu kenti Vinci'nin New York'tan daha üstün olduğunu söylemek gerekir; çünkü Vinci'de Leonardo doğarken, Manhattan'da dört Kızılderili oturup, yüz elli yıl, Hollandalılar gelsin de yirmi dört dolara tüm yarımadayı satın alsınlar diye beklemiştir. Hayır, bu doğru değildir, kimse darılmasın ama bugün dünyanın merkezi Vinci değil, New York'tur. Durumlar değişir. İspanya Araplarının Hıristiyan ve Yahudilere çok hoşgörülü davrandığını, oysa Avrupa'da insanların Musevi semtlerine saldırdığını ya da Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü geri aldığında Hıristiyanlara merhametli davrandığını, oysa Hıristiyanların Kudüs'ü fethettiklerinde Araplara hiç de merhametli davranmadıklarını söylemeye gerek yoktur. Bütün bunlar doğrudur, ama bugün İslam dünyasında Hıristiyanlara tahammül edemeyen köktendinci ve totaliter rejimler vardır ve Bin Ladin New York'a merhametli davranmamıştır. Baktria, bir zamanlar büyük uygarlıkların birleştiği bir yerdi, ama bugün Taliban Buda heykellerini top darbeleriyle yıkıyor. Tam tersine, Fransa Aziz Bartolomeus katliamından sorumludur, ama bugün Fransızların barbar olduklarını kimse söylenemez.

Tarihi fazla deşmeyelim, çünkü iki ucu keskin bıçaktır. Türkler kazığa oturturlardı (kötüdür), ama Ortodoks Bizanslılar da tehlikeli akrabaların gözlerini oyarlar, Katolikler de Giordano Bruno'yu yaktılar; Arap korsanların yapmadığı kalmazdı, ama İngiliz majestelerinin korsanları, büyük bir acımasızlıkla, Karayipler'de İspanyol sömürgelerini ateşe verirlerdi. Bin Ladin ve Saddam Hüseyin Batı uygarlığının vahşi düşmanlarıdır, ama Batı uygarlığının içinde Hitler ve Stalin de yaşamıştır (Stalin dinbilim eğitimi almış ve Marx'ı

okumuş olsa da, o kadar kötü yürekliydi ki, her zaman Doğulu olarak tanımlanmıştır).

Ama parametreler sorunu tarihsel, çağdaş bakış açısıyla ele alınmalıdır. Batı kültürleriyle (özgür ve çokçu kültürlerdir ve bu değerler bizim için vazgeçilmezdir) ilgili olarak övülecek bir konu, yararların ve zararların bir arada yaşadığını anlamış olmalarıdır. Örneğin yaşamın uzamasının iyi, ama hava kirliliğinin kötü olduğu düşünülür, ama yaşamın uzatılması üzerine çalışmaların yapıldığı büyük laboratuvarlara sahip olmak için, kirlilik üreten iletişim sistemine ve enerjiye gereksinimimiz vardır. Batı kültürü kendi çelişkileriyle özgürce yüzleşme becerisini göstermiştir. Bu çelişkileri belki çözememektedir, ama bunları bilmekte ve açıkça söylemektedir. Her şeyi kırıp döken *black bloc* [kara blok] dışında, küreselleşme yanlılarıyla karşıtları arasındaki tartışma da bunu özetlemektedir: Olumsuz küreselleşmenin getireceği tehlike ve haksızlıklar engellenerek orta derecede olumlu bir küreselleşme nasıl elde edilebilir, AIDS'ten ölen milyonlarca Afrikalının yaşamı (ve bizim yaşamımız), AIDS hastalarını açlıktan öldüren ve bize kimyasal maddeli yiyecekler yedirten bir dünya ekonomisini kabul etmeden nasıl uzatılabilir?

Batının izlediği ve teşvik ettiği bu parametre eleştirisi, parametre konusunun ne kadar nazik bir konu olduğunu gösterir. Banka sırrını korumak doğru ve uygarca mıdır? Birçok insan öyle olduğunu düşünüyor. Peki, ya bu gizlilik teröristlerin paralarını Londra City Bank'ta tutmalarına izin veriyorsa? Bu durumda *privacy* diye adlandırdığımız olay olumlu bir ilke midir, yoksa kuşku uyandıran bir davranış mı? Biz sürekli olarak parametrelerimizi sorgularız. Nitekim Batı dünyası bunu büyük çapta gerçekleştirmektedir ve vatandaşlarının teknoloji gelişimini reddedip Budist olmalarına ya da at arabalarında bile lastik tekerleklerin kullanılmadığı kurtarılmış bir bölgede yaşamalarına izin verir. Okul, gençlere,

hislerimizin dayandığı parametreleri tartışmayı ve incelemeyi öğretmelidir.

Kültürel antropolojinin çözemediği sorun, ilkelerine belki saygı göstermeyi öğrendiğimiz bir kültürün üyesinin bizim ülkemize yaşamaya geldiğinde ne yaptığımızdır. Gerçekte Batı'da görülen ırkçı tepkilerin büyük bir bölümü, bazı animistlerin Mali'de yaşamasından değil (nitekim Lega Nord Partisi kendi ülkelerinde ne yaparlarsa yapsınlar demektedir), animistlerin bizim ülkemize gelip yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Animistler ya da Mekke yönüne doğru dua etmek isteyenler önemli değildir, ama ya çarşaf giymek istiyorlarsa, kız çocuklarına infibülasyon [cinsel organ köreltme] uyguluyorlarsa, hasta çocuklarına kan naklini reddediyorlarsa (bu bazı Batı tarikatlarında da görülmektedir), Yeni Gine'deki son yamyam (eğer hâlâ varsa) bizim ülkemize gelir de her pazar bir genci kızartma yapıp yerse ne olur?

Yamyam konusunda hepimiz aynı düşünceyi paylaşırız, yapılacak tek şey (özellikle de dünyada bir milyar yamyam yaşamadığı için), onu cezaevine koymaktır. Ama okula *çador* [çarşaf] ile giden kız öğrenciler konusunda bu kadar yakınmanın nedenini anlamıyorum. Bu şekilde giyinmek onların hoşuna gidiyorsa, yapacak bir şey yoktur. Kız çocuklarına uygulanan infibülasyon konusundaki tartışma ise hâlâ devam etmektedir (bu işlemin, hijyen açısından, yerel sağlık ocakları tarafından yapılmasını önerenler bile oldu), ama Müslüman kadınlar pasaportları için *burka* ile fotoğraf çektirmek isterlerse ne yapacağız? Vatandaşların kimliğini tespit etmeyle ilgili ölçütlere yönelik, herkes için eşit yasalarımız vardır. Ben bir cami ziyareti sırasında ayakkabılarımı çıkardım; çünkü beni konuk eden ülkenin yasa ve geleneklerine saygı duyuyordum. Peçeli pasaport fotoğrafıyla ilgili ne yapabiliriz? Bu konuda bir çözüme ulaşılabileceğine inanıyorum.

Aslında pasaport fotoğrafları her zaman güvenilmezdir ve pek işe yaramazlar, onun için parmak izine tepki veren manyetik kartlar üretilebilir ve bu ayrıcalıktan yararlanmak isteyenler de büyük bir olasılıkla yüksek olacak ücrete boyun eğmek zorundadırlar. Eğer bu kadınlar bizim okullarımızda eğitim görüyorlarsa, sahip olduklarını düşünmedikleri hakları öğrenirler. Birçok Batılı kadın da Kuran okullarına gidip özgür biçimde Müslüman olmayı seçmiştir.

Bu parametreler üzerine düşünmek, her şeyi hoşgörüyle karşılamaya hazır olmadığımızı ve bazı şeylerin bizim için tahammül edilemez olduğunu görmemiz anlamına da gelir.

Batı, Başkaları'nın gelenek ve göreneklerini araştırmak için büyük güç ve servet harcamıştır, ama kimse Başkaları'nın Batının gelenek ve göreneklerini incelemelerine tam olarak izin vermemiştir; ancak denizaşırı ülkelerde, beyazların eğitim verdiği okullarda eğitim görenler ya da Oxford ya da Paris'te okuyan zengin Başkaları bu gelenek ve görenekleri öğrenebilmiştir. Ama sonra neler olduğu görülmüştür, eğitimlerini Batı'da tamamladıktan sonra ülkelerine dönen bu gençler, onlarla aynı eğitimi alma olanağına sahip olmayan yurttaşlarına bağlılıklarından, köktendinci hareketler düzenlemeye başlamışlardır (bu eski bir hikâyedir: Hindistan'ın bağımsızlığı için mücadele edenler İngiltere'de eğitim almış aydınlardı).

Eski çağlarda Arap ve Çinli gezginler güneşin battığı ülkelerle ilgili bazı araştırmalarda bulunmuşlardı, ama bu konuda çok az bilgiye sahibiz. Batı'yı, yalnızca kendi vatandaşlarına değil, bize de anlatmak için –bizi nasıl gördüklerini anlatmak için– araştırma yapmaya gelmiş olan kaç Afrikalı ya da Çinli antropolog vardır? Birkaç yıl önce kurulan ve "alternatif bir antropoloji" için mücadele eden, *Transcultura* adındaki uluslararası örgüt, daha önce Batı'ya hiç gelmemiş olan

Afrikalı araştırmacıları, Fransız kentlerini ve Bologna'daki yaşamı tanımlamaya davet etmişti. Biz Avrupalılar, bu araştırmacıların Batı toplumuyla ilgili olarak en çok şaşırdıkları iki noktanın Avrupalıların köpeklerini gezdirmeleri ve deniz kenarında çıplak güneşlenmeleri olduğunu öğrendikten sonra, iki tarafın bakış açıları çerçevesinde ilginç tartışmalar gelişti. Elde edilen sonuçları değerlendiren araştırmanın da sunulacağı son toplantı Kasım ayında Brüksel'de yapılacak. Katılımcılar arasında bulunan Çinli bir filozof, bir antropolog ve bir sanatçı Marco Polo'nun yolculuğunu tersine tamamlamak üzereler ve *Il Milione*'lerini yazmanın ötesinde ses kayıtlarına ve filmlere sahipler. Bu çalışmanın sonunda Çinlilere ne anlatacaklarını bilemiyorum, ama bize ne anlatabileceklerini biliyorum.

Müslüman köktendincilerin Hıristiyan köktendinciliği (bu kez Katolikler değil, okullarda Darwin ile ilgili her konuyu silmek isteyen, bir Ayetullahçıdan daha fanatik Amerikalı Protestanlar söz konusudur) üzerine bir araştırma yapmak üzere davet edildiklerini düşünün. Ben, başkalarının köktendinciliği üzerine yapılacak antropolojik bir çalışmanın, kendi köktendinciliğimizin doğasını anlama konusunda yardımcı olacağını düşünüyorum. Gelip bizim kutsal savaş kavramımızı araştırsınlar (onlara çok ilginç, hatta son zamanlarda yazılmış yazılar da önerebilirim), belki o zaman kendi kutsal savaşlarına daha eleştirel bir bakış açısıyla bakarlar. Sonuç olarak biz Batılılar, *la pensée sauvage*'ı *[yaban düşünce]* tanımlayarak, düşünce biçimimizin sınırları konusunda tartışabilirdik.

Batı uygarlığının üzerinde çok konuştuğu değerlerden biri, farklılıkların kabulüdür. Bu konuda kuramsal olarak hepimiz aynı fikirdeyiz, herkesin içinde birisinin *gay* olduğunu söyleyince *politically correct* bir ifade kullandığımızı biliriz,

ama evimize döndüğümüzde kıs kıs gülerek o kişinin ibne olduğunu söyleriz. Farklılığı kabul etmeyi nasıl öğretebiliriz? Académie Universelle des Cultures, öğrencilerine onlardan farklı olan insanları nasıl kabul edebileceklerini öğretmek isteyen her ülkeden eğitimciye açık, değişik konuların (renk, din, gelenek ve görenek, vesaire) işlendiği bir internet sitesi hazırlamıştır. Hepimizin eşit olduğu belirtilerek, her şeyden önce çocuklara yalan söylenmemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Çocuklar bazı komşu çocuklarının ya da okul arkadaşlarının aynı olmadığını, kimisinin ten renginin farklı olduğunu, kimisinin gözlerinin çekik olduğunu, saçlarının daha kıvırcık ya da düz olduğunu, tuhaf yiyecekler yediklerini, ilk komünyonu yapmadıklarının farkındadır. Onlara herkesin Tanrı'nın çocukları olduğunu söylemek de yetmez; çünkü hayvanlar da, çocuklar kürsüde yazı yazmasını öğreten bir keçi görmedikleri halde, Tanrı'nın çocuklarıdır.

Çocuklara, insanların kendi aralarında çok farklı olduklarını söylemek, bu farklılıkların nereden kaynaklandığını anlatmak, sonra da farklılığın bir zenginlik kaynağı olabileceğini açıklamak gerekir. Bir İtalyan kentindeki bir öğretmen İtalyan öğrencilerine diğer çocukların neden başka bir tanrıya dua ettiğini ya da neden rock müziğine benzemeyen bir müzik dinlediğini anlamalarına yardımcı olmalıdır. Aynı yaklaşımı, elbette, Çinli bir öğretmen de Hıristiyanlarla birlikte yaşayan Çinli öğrencilerine göstermelidir. Bir sonraki aşamada ise, onların müziğiyle bizim müziğimiz arasında bazı benzerlikler olduğunu ve onların Tanrılarının da iyi şeyler önerdiğini anlatmak gerekecektir.

Olası bir itiraz şu yönde olabilir: Biz Floransa'da bunu yapalım, peki, ama aynı şeyi Kâbil'de de yapacaklar mı? Bu düşünce Batı uygarlığı değerlerinden çok uzaktır. Biz çokuluslu bir uygarlığız, çünkü topraklarımızda cami yapımına izin veririz ve Kâbil'de Hıristiyanlık propagandası yapanlar tutuk-

lanıyor diye bundan vazgeçemeyiz. Böyle bir şey yaparsak bizim de Taliban'dan bir farkımız kalmaz. Farklılığın hoşgörüyle karşılanması parametresi çok güç ve tartışmaya açık bir parametredir. Kültürümüzün, farklılığı hoşgördüğü için olgun olduğunu düşünürüz ve bunu yapmayanları kendi kültürümüzden bile olsalar barbar olarak tanımlarız. O kadar. Başka türlü davranmak, yamyamları –dünyanın bir köşesinde hâlâ yaşıyorlarsa– ders olsun diye yemeye benzer.

Bizler kendi ülkelerimizde cami yapımına izin verdiğimize göre, bir gün onlarda da Hıristiyan kiliseleri olmasını ya da Buda heykellerinin bombalanmamasını umuyoruz.

Dünya çok karmaşık. Son zamanlarda çok ilginç olaylar yaşanmakta. Batı değerlerinin savunulması sağ kanadın sloganı haline geldi, sol kanat ise her zamanki gibi İslamcı. Üçüncü Dünya ülkeleri ve Arap yanlısı bir Katoliklik ve aynı görüşlerde siyasi bir sağ kanat da var, ama bu arada herkesin gözü önündeki tarihsel bir olay dikkate alınmıyor.

Bilimin, teknolojik gelişmenin ve modern Batı kültürü değerlerinin savunulması her zaman laik ve ilerici çevrelerin bir özelliği olmuştur. Ayrıca, teknolojik ve bilimsel gelişme ideolojisine tüm komünist rejimler de başvurmuşlardır. *Manifesto* 1848 yılında kentsoylu sınıfın büyümesini yansız bir övgüyle vermektedir; Marx yön değiştirmek ve Asya tipi üretim tarzlarını uygulamak gerektiğini söylememektedir: Yalnızca, proleterlerin bu değer ve başarılara sahip olması gerektiğini belirtmektedir.

Tersine, gerici düşünce (sözcüğün en soylu anlamıyla), en azından Fransız Devrimi'ni reddettikten sonra, Geleneğin değerlerine geri dönülmesi gerektiğini ileri sürerek, gelişimin laik ideolojisine karşı çıkmıştı. Yalnızca bazı Neonaziler Batı'nın efsanevi düşüncesiyle özdeşleşiyorlar ve tüm Müslümanları Stonehenge'de boğazlamaya hazırlar. Gelenek ko-

nusundaki en ciddi düşünürler (aralarında İtalyan sağ kanat partisi Alleanza Nazionale'ye oy verenler de vardır), yalnızca alternatif maneviyatın modern kaynakları olarak gördükleri ilkel toplum töre ve efsanelerine değil, Buda hatta İslam öğretisine de başvuruyorlar. Bize her zaman üstün olmadığımızı, hatta gelişim ideolojisiyle kısırlaştığımızı, gerçeği sufiler ve dervişler arasında aramamız gerektiğini anlatmaya çalışıyorlar. Bunları söyleyen ben değilim, onlardır. Bir kitapçıya gidip doğru raflara bakmak yeterlidir.

Bu bakımdan şimdi sağ kanatta ilginç bir bölünme meydana gelmektedir. Ama, belki de, büyük bir zihin karışıklığının yaşandığı dönemlerde olduğu gibi (bu dönemlerin birini yaşıyoruz) hiç kimse artık ne tarafta olduğunu anlayamamaktadır.

Akılların karıştığı anlarda, inceleme ve eleştiri silahını, bizim ve başkalarının batıl inançlarını araştırma silahını kullanmak gerekir. Bu konuların yalnızca basın toplantılarında değil, okullarda da tartışılmasını diliyorum.

Farklı etnik grupların yaşadığı bir toplumda pazarlık*

İnsan ilişkilerini düzenleyen –ya da düzenlemesi gereken– temel ilke, eğer çatışma ve anlaşmazlıklar ya da gereksiz ütopiler engellenmek isteniyorsa, pazarlık ilkesidir. Pazarlık modeli, Doğu pazarlarında yapılan pazarlıklara benzer: Satıcı on ister, sen en fazla üç vermek istersin ve üç önerirsin, bunun üzerine o dokuz der, sen dörde çıkarsın, o sekize iner, sen beşte israr edersin, o da yediye iner. En sonunda altıya anlaşılır, sen sadece üç artırdığın, o da dört indirdiği için kazandığını düşünürsün, ama satıcı da bu alışverişten memnundur; çünkü malının gerçek değerinin beş ettiğini bilir. Sonuç olarak, seni o mal ilgilendirdiği için, satıcı da satmak istediği için, ikiniz de bu alışverişten oldukça memnun kalırsınız.

Pazarlık ilkesi, yalnızca pazar ekonomisini, sendika çatışmalarını ve (işler iyi gittiğinde) uluslararası ilişkileri yönetmez, kültürel yaşamın da temelinde yer alır. Pazarlık, iyi bir çeviri yapabilmek (çeviride, kaçınılmaz olarak, özgün metindeki bazı noktaları yitirirsiniz, ama başka çözümlerle bunları telafi etmeye çalışabilirsiniz), hatta sözcükleri ne şekilde kullandığımızı anlamak için de gereklidir: Bir sözcüğe sen ve ben farklı anlamlar yükleyebiliriz, ama aramızda iyi bir iletişim sağlamak için anlaşma yoluna gidip birbirimizi anlayabilmemizi sağlayan anlamı seçeriz. Bazı insanlar için yağ-

* *La Repubblica*, Temmuz 2004.

mur ancak bardaktan boşanırcasına yağdığı zaman yağmurdur, kimileri de ellerinde birkaç damla hissettiklerinde yağmur yağdığını söylerler, ama sorun plaja gidip gitmemekse, o "yağmurun" miktarı konusunda anlaşmaya varılabilir. Pazarlık ilkesi, bir metnin (bu bir şiir ya da antik bir belge olabilir) yorumu için de önemlidir; çünkü onun hakkında çok şey söyleyebilmemiz önemli değildir, önümüzde belirli bir metin vardır, başka bir metin yoktur ve o metin bir gerçektir. Bugün yağmur yağdığı gerçeği değiştirilemediği gibi, *Nişanlılar* romanının "Como Gölü'nün o kolu" diye başlaması da değiştirilemez ve Como Gölü yerine Garda Gölü yazılırsa (ya da öyle anlatılırsa) roman değiştirilmiş olur.

Kimilerinin dediği gibi, dünyada gerçekler olmasa ve yalnızca yorumlar olsa, pazarlık mümkün olamaz; çünkü o zaman benim yorumumun seninkinden daha iyi olduğunu saptayacak bir ölçüt olmaz. Yorumları tamamen karşılaştırabilir ve tartışabiliriz; çünkü onları, açıkladıkları olayları dikkate alarak inceleyebiliriz.

Gazetelere göre, yanlış bilgiye sahip bir rahip, son zamanlarda adımı, Kötü Eğitimciler arasında saymış, çünkü ben gerçeklerin olmadığını, sadece yorumların olduğunu iddia etmişim. Kötü Eğitimci sıfatı önemli değil (şeytan diyor ki ol, ama yaşım ilerleyip aklım geliştikçe, kendimi aslında Çok Kötü Öğrenci olarak görüyorum), asıl sorun, birçok yazımda, bunun tam tersini iddia etmiş olmam, yani yorumlarımızın sürekli olarak gerçeklerin sert yüzlerine çarptıklarını ve gerçeklerin, sağlam ve saldırgan bir biçimde durup, savunulamaz yorumlara meydan okuduklarını söylemiştim.

Bir konuda anlaşmak için görüşülür, çünkü eğer herkes olaylarla ilgili kendi yorumuna bağlı kalırsa, sonsuza kadar tartışılabilir. Birbirinden ayrılan yorumlarımızı, kısmen de olsa, bir birleşme noktasına yönlendirebilir, böylece bizi bekleyen ve kurtulamadığımız bir Olay ile birlikte uğraşırız.

Ele aldığımız bu konu (kaçınılmaz olanla, akıllı bir biçimde anlaşma yoluna gitme gerekliliği ilkesini anımsatır) Milano'daki bir lisede, göçmen anne ve babaların isteği üzerine, yalnızca Müslüman çocuklardan oluşan bir sınıf kurulmasının kararlaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Tuhaf bir olay, biraz mantıklı davranıp, Müslüman öğrencilerin yarısının bir sınıfa, yarısının başka bir sınıfa konması gerekir, böylece bu çocuklar başka kültürden arkadaşlarıyla kaynaşır, İtalyan öğrenciler de farklı bir kültürden olan çocukları anlama ve kabul etme olanağı bulurlar. Ama içinde yaşadığımız dünyanın, arzu edebileceğimiz dünyaların en iyisi olmadığı da bir Gerçektir. Bazı dinbilimciler ve felsefeciler Tanrı'nın bundan daha iyisini yapamayacağını ileri sürerler, onun için bunu kabul etmek zorundayızdır.

Arkadaşım Claudio Magris'in düşüncelerini her zaman yüzde yüz paylaşmışımdır (peki, onu utandırmamak, kendimi de tehlikeye atmamak için, yüzde doksan dokuz diyelim), ama geçenlerde *Corriere della Sera* gazetesinde çıkan yazısına bazı itirazlarım var. Ne "olması gerektiği" konusundaki görüşleri mükemmeldir. Magris, okulun aldığı kararda, Müslüman çocukların ebeveynlerinin şantaj yapar gibi ya bizim dediğimiz olur ya da çocuklarımızı okula yollamayız demelerinin etkili olduğunu belirttikten sonra, şöyle diyor: "Müslümanlara karşı büyük bir nefret duyan ırkçılar tarafından dile getirilebilecek bu gettoya kapanma isteği, herkese karşı, özellikle de İslamiyet'e karşı bir hakarettir. İslamiyet bir kez daha en yozlaşmış yanlarıyla tanınma tehlikesiyle karşı karşıyadır... Katolik, Waldo'cu, Musevi ya da ne vaftiz ne de sünnet olmuş sınıf arkadaşlarına sahip olmak onlar için neden bu kadar korkunç, utanç verici ve iğrenç bir olaydır? Yaşamın, demokrasinin ve kültürün tadı tuzu olan çoğulculuk, kendi içlerine kapanmış ve birbirini tanımayan dünyalardan değil, bir araya gelmekten, diyalogdan ve karşılaştırmadan oluşur..."

Bu düşüncelere tamamen katılıyorum, nitekim birkaç yıldır dostlarım ve çalışma arkadaşlarımla birlikte, her ırk ve ülkeden öğretmenlere, öğrencilerini farklılıkların karşılıklı olarak anlaşılması ve kabul edilmesi konusunda eğitebilmeleri için öğütler veren bir internet sitesini desteklemekteyim (Académie Universelle des Cultures'de ya da Kataweb'de bulmanız mümkündür). Birbirimizi anlayıp kabul edebilmemiz için, elbette birlikte yaşamamız gereklidir. Bunu çocuklarını diğer çocuklardan ayırmak isteyen ebeveynlere de anlatmak gerekir, ama bu insanların, Magris'in paylaştığım düşüncelerine ne kadar açık olduklarını bilemeyeceğim.

Magris'in yazısında katılmadığım tek nokta, "ebeveynlerin bu isteğinin kabul edilemeyeceği" ve "dikkate bile alınmayıp çöpe atılması gerektiği" düşüncesidir. İnançlarımıza ters düşen bir isteği dikkate almamız mümkün müdür? Bu inançlarımız "Olması Gerekir" diye düşündüğümüz şeylerle ilgilidir (daha meydana gelmemiştir, orada beklemektedir, bu nedenle sayısız tartışmalara ve yorumlara açıktır). Ama "Olması Gerekir" tartışması, ele aldığımız konuda bir Gerçekle çatışmaktadır ve tüm Gerçekler gibi tartışılamaz. Bir yanardağın püskürmesi ya da bir çığ karşısında, düşünce değil çözüm üretilmesi gerekir.

Bizim karşı karşıya olduğumuz Gerçek, bir grup anne ve babanın (Mısırlı oldukları söylenmektedir) okula "ya dediğimizi kabul edersiniz ya da çocuklarımızı yollamayız" demiş olmalarıdır. Onları Mısır'a geri yollayıp eğitimlerini orada almalarını sağlamak, ya da hiç okula göndermemek, ya da yalnızca Müslüman dinine dayalı özel bir eğitim vermek bir çözüm müdür, bilemeyeceğim. İlk seçeneği dikkate alamayız (Lega Nord Partisi'nin hoşuna gidebilir: Ülkelerine yollayıp kurtulalım şu sümüklülerden– bu "şunları küçükken öldürmek en iyisi" cümlesinin yumuşatılmış biçimidir), ikinci seçenek de uygun değildir; çünkü bu durumda göçmen gençle-

rin eğitim hakkı (Devlet'in değil, ailelerinin yüzünden) ellerinden alınmış olur.

Geriye üçüncü seçenek kalıyor, ama onun da üç olumsuz yanı vardır: Bu gençler, diğer gençlerden tamamen ayrı tutulmuş olurlar, onları konuk eden ülkenin kültürünü öğrenemezler ve büyük bir olasılıkla köktendinci bir tecrit söz konusu olur. Bir grup gönüllü ebeveynin de sağlayabileceği ilkokul eğitiminden değil, çok daha karmaşık olan lise eğitiminden söz ettiğimizi de unutmayalım. Ancak devlet okullarıyla eşdeğerde özel İslami Okullar açılırsa durum değişir – özel Katolik Liseleri olduğuna göre, neden olmasın. Ama, bence, bu da insanları tecrit etme biçimidir.

Gerçekler ve seçenekler bunlarsa, Milano'daki okulun mantıklı bir pazarlık sonucu vardığı kararı anlamak mümkündür. Gençler, kendilerine hayır dendiğinde başka yerlere gideceklerine ya da hiçbir yere gitmeyeceklerine göre, bu istekleri, okul tarafından ilke olarak paylaşılmasa da, kabul edilir, yani en az zarar verecek çözüm seçilir ve geçici olması dileğinde bulunulur. Gençler sınıfta kendi kendilerine yalnız kalacaklardır (bu onlar için de bir kayıptır), ama bir İtalyan öğrencinin aldığı aynı eğitimi alacaklardır, dilimizi, hatta tarihimizi öğreneceklerdir. Çocuk değil, liseli olduklarına göre, akıllarını kullanıp, gereken karşılaştırmaları yapabilirler, hatta İtalyan (ya da Çinli, Filipinli) yaşıtlarıyla özgürce bağlantı kurmaya çalışabilirler. Henüz kimse bize onların aileleri gibi düşündüklerini söylememiştir.

Ayrıca, birçok dersin ve öğretinin verildiği bir lise söz konusu olduğuna göre, öğretmenler becerikli ve anlayışlı davranmayı başarırlarsa, öğrenciler ülkemizde bazı inançların, geleneklerin, düşüncelerin çoğunluk tarafından paylaşıldığını öğrenirler ama İtalyanlara da Kuran'ın bazı bölümlerini, örneğin şu paragrafı okunmalarının fena olmayacağı söylenebilir:

"Allah'a ve bize açıkladığı her şeye inanıyoruz, biz İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakup'a, Kabilelere açıkladıklarına ve Musa'ya, İsa'ya ve diğer peygamberlere söylenenlere inanıyoruz: aralarında hiçbir ayrım yapmıyoruz... Allah'a ve ahiret gününe inanan Yahudiler, Sabiiler ve Hıristiyanlar, iyi iş yapan herkes, Allah tarafından ödüllendirilecektir... Hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepiniz Allah'a geri döneceksiniz, o size ayrıldığınız noktaları söyleyecektir... İnsanlarla Kitap üzerine saygılı bir biçimde tartışın, yalnızca haksızca hareket edenlere şöyle söyleyin: 'Bize ve size indirilen her şeye inanıyoruz: sizin Allahınız ile bizim Allahımız birdir.' "

Bu gençlerin ayrı bir grup olarak ama yaşadıkları ülkenin kültürü içinde geçirecekleri birkaç yıldan sonra nasıl ve ne şekilde düşüneceklerini bilemeyiz; çünkü gelecek Allah'ın elindedir. Ama, büyük bir olasılıkla, sonuç, özel bir okulda, iki kat tecrit edilmiş biçimde yaşamanın getireceği sonuçlardan daha ilginç olacaktır.

Hepimiz her şeyin en iyisini isteriz, ama bazen her şeyin en iyisi, iyinin düşmanıdır, onu için bir pazarlık yapıp en az kötü olan seçilmelidir. Farklı etnik grupların yaşadığı bir toplumda, gelecekte kan dökülmemesi için kimbilir bu gibi ne çok pazarlıklar yapılacaktır. Geleneğe dönüşmemesini umarak, en az kötü olanı kabul etmek, en iyi için mücadele etmemek anlamına gelmez. En iyi düşüncesi, bir gerçek değil de, bir amaç olduğu için, yoruma açıktır.

Kudüs'ün alınması. Naklen yayın.*

14 Temmuz, sabah. Alo, stüdyo, beni duyuyor musunuz? Tamam, ben sizi çok iyi duyuyorum, okey. Burası Kudüs, surların dışından, Siyon Dağı'ndan yayın yapıyoruz. Günün ilk ışıklarıyla birlikte kente saldırı başladı. Bulunduğum noktadan kentin kare biçimindeki surlarını görebiliyorum, Doğu'da, bir zamanlar Süleyman Tapınağı'nın bulunduğu düzlükte Mescid-i Aksa, Kuzeybatı'da Herod Kapısı, Kuzeydoğu'da surların ötesinde Zeytindağı, Güneybatı'da Davud Kulesi. Surlar çok heybetli, doğuda Kidron Vadisi'ne, batıda başka bir vadiye doğru uzanıyorlar. Bu durumda Hıristiyan müttefik birlikleri yalnızca güneybatıdan ve kuzeyden saldırıya geçebilirler.

Güneş doğduğu için büyük ahşap kuleleri, mancınıkları ve surların hendeklerini aşmaya çalışan katapultları çok iyi görebiliyorum. İşgal makineleriyle ilgili sorununun ne kadar önemli olduğunu hepiniz anımsayacaksınız. Kent, 7 Haziran'dan beri kuşatılmış durumda, ilk saldırı zaferin çok yakında olduğu kehanetinde bulunan bağnaz bir münzevinin sözü dinlenerek 12 Haziran'da gerçekleşti. Büyük bir bozgun yaşandı ve Hıristiyan orduların surları aşmak için yeterli araca sahip olmadıkları anlaşıldı. Komutanlar bunu çok iyi biliyordu, ama bu savaşta farklı baskılar rol oynuyor. Soylular ve şövalyeler, ateşkesler uygulayarak, düşmanla anlaşarak, özellikle de sakin davranarak savaşabileceklerini biliyorlar.

* *La Repubblica*, Temmuz 1999, Kudüs'ün ele geçirilmesinin birinci yıldönümü nedeniyle.

Ama orduların arkasında, mistik dürtülere ve yağmalama arzusuna kapılabilecek büyük bir hacı kalabalığı da vardır. Bunlar, Ren ve Tuna nehirleri boyunca Yahudi mahallelerini ateşe veren, tehlikeli ve denetimi zor insanlar.

12 Haziran yenilgisinin asıl nedeninin bu olduğunu düşünüyorum. Bir ay açlık ve susuzluk çekildi. Gerçek bir susuzluk, çünkü Kudüs valisi İftiharü'd-Devle kent dışında kalan kuyuları zehirletti (kent, aslında, olağanüstü bir sarnıç sistemine sahip), Hıristiyanlar da, özellikle ağır silah taşıyanlar cehennem sıcağına dayanamıyorlar ve pis su bile bulmakta güçlük çekiyorlardı. İyi su yalnızca güneyde, düşman surlarının çok yakınında bulunuyordu. Ayrıca tüm bu dönem boyunca odun bulup, kuşatma araçları yapmak gerekiyordu. Ama çevredeki tepeler kıraç, ağaç bulmak için uzağa gitmek gerekiyor. Savaş aletlerine gelince, çivi, civata, askeri marangozluk işlerinde gereken her şeyin yüklü olduğu iki Cenova kadırgası ve dört İngiliz yelkenli savaş gemisi ancak haziran ortasında Yafa limanına geldi. Onun için ancak şimdi teknik açıdan üst düzeyde silahlarla saldırıya geçebiliriz.

Evet, şu anda üç katlı, kocaman üç kulenin surlara doğru ilerlediğini görüyorum. İçleri silahlı asker dolu ve her biri surların üzerine kaldırma köprü yerleştirebilecek donanımda. Sorun surlara varmakta ve hendeği doldurmakta. Üstelik, düşmana açık hedef olarak. Zor iş, çok kayıp verilecek. Savaş bu.

Bizimkiler kaç kişi? Size imkânsız gelecek ama sayılarını saptayamıyorum. Hıristiyan müttefik birliği değişik ordulardan ve ayrıcalıklı bir konum elde etmek için mücadele eden ve çıkarları doğrultusunda hareket eden komutanlardan meydana geliyor. Ayrıca hacı topluluğu var, elli bin kişi oldukları söyleniyor. Bence biraz yüksek bir sayı bu. En abartılı tahminlere göre on iki bin silahlı asker ve bin üç yüz şövalye, en düşük tahminlere göreyse bin şövalye ve beş bin

silahlı asker var. Birliklerde birkaç bin Arap ve Sudanlı var, ama halk da savaşa hazır. Bu arada İftihar dahiyane bir buluşla, tüm Hıristiyanları kentten atarak, hem şimdi bizimkilerin doyurmak zorunda kaldığı boğazlardan hem de sabotaj ihtimalinden kurtulmuş oldu. Yahudileri kentten çıkarmadı, belki de bu hareketinin karşılığında onlardan para almayı düşünüyor, çünkü eğer yollasaydı bizim hacılar onları paramparça ederlerdi.

Dinleyicilerimizin çoğu, bu savaşın Kutsal Toprakları ibadete açmak için yapıldığını artık anlamışlardır ve Kudüs'te Hıristiyanların, kiliseleri ve her türlü olanaklarıyla, rahat bir biçimde yaşadıklarına şaşıracaklardır. Aslında anımsayacak olursanız, Hıristiyan müttefik, son olarak yerel Hıristiyan topluluğunun isteği üzerine Beytüllahm'i işgal etti, bu da Hıristiyan topluluğunun varlığının açık işaretidir. Nitekim, yavaş yavaş Hıristiyanların ve dinlerinin, tıpkı Yahudiler gibi, Sarazen topraklarında az çok hoşgörüyle karşılandığını öğreniyoruz. İnançsızların topraklarını, Hıristiyanlar ziyaret edebilsin diye fethediyoruz, ama elde ettiğimiz ilk sonuç orada yaşayan Hıristiyanların kovulması oluyor. Kimine göre bir ilkeye dayanan (Kutsal Topraklar Hıristiyanların olmalıdır), kimine göre bir fetih fırsatı, kimine göre başka nedenlere bağlı olan bu savaşın, bu acımasız büyük eğlencenin tek tuhaf yanı bu değildir.

Habercilerim Kuzeybatı'da, Herod Kapısı'ndaki saldırının daha ilginç olduğunu söylüyorlar. Bir katır sırtında surların öbür köşesine gitmeye çalışacağım. Sözlerimi burada bitiriyorum.

14 Temmuz, akşam. Alo, stüdyo, beni duyuyor musunuz? Tamam, başlıyorum. Herod Kapısı'na ulaşmam birkaç saat sürdü: Surlardan mümkün olduğunca uzak durmam gerekiyordu, çünkü taş yağmuru durmak bilmiyor. Yangın duman-

ları arasından geçtim. Büyüleyici ama korkunç. Araplar Yunan ateşinin Bizans tekniğini biliyorlar ve hiç durmamacasına kulelere ateş topları yağdırıyorlar. İşte, şimdi uzaklaşmam gerekiyor, bir grup Arap makinelerimizi yakmaya çalışıyor... Bir kule ateş aldı, bizimkiler kendilerini aşağı atarak kurtulmaya çalışıyorlar, ama düşman oklarıyla delik deşik oldular. Kulenin üst kısmı kıvılcımlar saçarak yere düştü, ama şans eseri surlardan içeri girmeye çalışan Arapların üzerine düştü ve çıkış kapılarını da ateşe verdi. Bizimkiler kapıları kırmak için neden bütün kütükleri oraya götürmüyorlar? Bizim araçlarımızın da Yunan ateşiyle yandığı söyleniyor, bugün yenildik, gece savaş makinelerimizi onarmak gerekiyor. Sözlerimi burada bitiriyorum.

15 Temmuz, sabah. Sizi duyamıyorum... evet, şimdi duyuyorum, okey. Makinelerimizin çoğunun onarıldığı haberini aldık, saldırı yeniden başladı, surlar taş yağmuruna tutuldu, kütükler hendekleri aştı. Eski siper sistemi iyi, ama geçilmez değil, birçok kahraman askerimiz yukarıdan yağan ateş altında yere düşüyor, ama onların yerini hemen başka askerler alıyor, makinelerimiz Kudüs'ü temelinden sarstı...

Bulunduğum yeni yerden bir kulenin tepesinde son saldırıyı yöneten Godefroy de Bouillon'u çok iyi görüyorum. İşte, surların üzerine atlayan ilk Hıristiyanlar, Litold ve Gilbert de Tournai olduklarını söylüyorlar bana, Godefroy ve diğerleri de onları izliyor, Araplar onların ateşiyle yere yığılıyor, kimisi de aşağı atlayıp paramparça oluyor. Herod Kapısı yıkıldı, hayır, yanılmıyorsam bizim adamlarımız tarafından içeriden açıldı, şu anda Hıristiyan müttefikler, yaya olarak ya da at üzerinde, kente giriyor!

Ama Siyon Kapısı yakınlarında savaşın tüm şiddetiyle sürdüğünü söyleyenler var... bir dakika, işte son haberler, Provanslı Raymond de Saint-Gilles birliklerinin Siyon Kapısı'nı

kırmayı başardıkları söyleniyor. Raymond, Davud Kulesi'ni yıktıktan sonra İftihar ve bütün ordusunu yakalamış ve bir fidye karşılığında hayatını bağışlamış. Saint-Gilles onu hâlâ Sarazenlerin elinde olan Ascalon'a göndermiş. Düşman dağıldı, zafer bizim! Tarihi bir an, şaşılacak bir şey, saat öğleden sonra üç, Peygamberimiz İsa'nın çarmıha gerildiği saat!!! İnanılmaz bir rastlantı!! Kente doğru ilerleyen bizimkilerin arasına girmeye çalışıyorum şu anda, inanın hiç de kolay değil, her an atların altında ezilebilirim... Beni duyuyor musunuz? Ben sizi duyamıyorum yine de devam edeyim...

Şu anda ben de Kudüs surlarından içeri girdim. Esmer tenli insanlara ait ceset yığınını aşmam gerekiyor, oysa kapılar yıkıldıktan sonra fazla direnç gösterilmemiş olduğunu düşünüyordum. Hıristiyan ordugâhına geri döndüğünü düşündüğüm bir çavuşa sormak istiyorum, kanlar içinde, ama eli kolu değerli kumaşlarla dolu. "Ne direnmesi? Hiç direnmediler; biz kente girer girmez, tanrının belaları kaçmaya başladılar ve Mescid-i Aksa'da toplandılar. Ama Tancréde de Hauteville, onları bir savunma düzenlemelerine fırsat vermeden yakalayınca, teslim oldular. Tancréde sancağını camiye astı ve onları koruması altına aldı." Ona bütün o cesetlerin nedenini soruyorum: "Bayım, sen nereden geliyorsun? Burada bir kent fethediliyor, üstelik kâfirlerin kenti. Onun için de herkesi öldürmek gerek, genç, yaşlı, erkek, kadın, çocuk demeden herkesi. Savaş kuralı, öyle değil mi?" Tancréde'in koruması altında olanlar ne olacak peki? diye soruyorum. Eliyle ne demek istediğini anlayamadığım bir hareket yapıyor: "Bilirsiniz, soyluların geçici arzuları vardır."

Hâlâ ilerleyemiyorum, şu anda bizimkilerin kovaladığı her yaştan insan oraya buraya kaçıyor ve ben o kalabalığın ortasındayım... Özür dilerim, ama şu anda gördüklerimi anlatırken sesim titriyor, Hıristiyan müttefiğin adamları acımasızca herkesin boğazını kesiyor, aman Tanrım, bazıları da çocukla-

rı, kafalarını kırmak için duvara çarpıyor... üstelik bunlar sadece savaşın gerilimini üzerlerinden atmak isteyen askerler değil, hacıların da yaralıların üzerine çullandıklarını görüyorum... Bir dakika... kentte kalan Yahudilerin sığındığı sinagogdan bazı haberler geliyor. Yangın çıkmış ve Kudüs'teki Yahudi topluluğu yok olmuş. Yaşlı bir rahibin ağladığını görüyorum: "Doğru, Yahudiler alçaktır, ama neden şimdi yakılıyorlar, nasıl olsa cehennemde yanacaklardı. Ah, bizim Hıristiyanlara bakın, çılgın hayvanlara benziyorlar, komutanların emirlerine bile uymuyorlar."

Alo? Beni duyuyor musunuz? Duyamazsınız tabii, yanarak yıkılan binalardan kopan parçalar her yana saçılıyor, kılıçtan geçirilen insanların çığlıkları kulakları sağır ediyor. Tanrım, artık dayanamıyorum, yarın görüşürüz, sözü size bırakıyorum.

16 Temmuz. Alo, stüdyo? Söyleyecek az sözüm kaldı. Kimi zaman insan haberci olmaktan utanıyor... Tancréde, camideki Müslümanların yaşamını bağışlayacağı sözünü vermişti ama bugün gelen bir başka grup (Flaman oldukları söyleniyor ama bilemeyeceğim) onun buyruklarına uymayıp bir katliam gerçekleştirdi. Şövalyelerin bazıları, Raymond de Saint-Gilles'i, İftihar'ın yaşamını bağışladığı için ihanetle suçluyor. Burada herkes delirmiş gibi, kan insanların beyinine sıçradı. Raymond d'Auguilers'le konuşuyorum: "Caminin çevresinde kan diz boyu. Tancréde çılgına döndü, sözünde duramadığı için onurunun lekelendiğini düşünüyor, ama bu onun suçu değil. Kudüs'te canlı tek bir Arap ya da Yahudinin kalmadığını sanıyorum." Ona kaç kişinin öldüğünü soruyor, bir tahminde bulunmasını istiyorum. Yetmiş bin ölüden söz ediyor, ama abarttığını düşünüyorum; çünkü perişan bir halde. Öğrenebildiğim kadarıyla, Hıristiyanların kovulmasından sonra, kentte birkaç bin asker ve elli bin kişi kalmıştı. Yıkılan

surların arasından kimilerinin kaçabilmiş olacağı söyleniyor. Yaklaşık iki gün içinde kırk bine yakın kişinin öldüğünü söyleyebilirim. Belki bir gün bu sayının daha az olduğu, bu boyutlarda bir kıyımın iki günde yapılamayacağı söylenecektir. Ama çevremde büyük ceset denizi uzanıyor, güneşin altında leş kokusu dayanılır gibi değil.

Bu sabah konuştuğum bir keşiş bu katliamın aslında bir yenilgiye yol açacağını söyledi. Bu topraklarda bir Hıristiyan krallığı kurulmak isteniyorsa, burada yaşayan Müslümanların kabulü ve çevre krallıkların hoşgörüsü gereklidir. Bu katliamla Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında yıllarca, belki de yüzyıllarca sürecek bir nefret duvarı oluştu. Kudüs'ün fethi çok uzun bir savaşın sonu değil, başlangıcıdır.

Bir dakika. Şu anda, dün, tam katliam sırasında, Tancréde de Hauteville, Robert de Flanders, Gaston de Béarn, Raymond de Toulouse ve diğer komutanların birlikte Kutsal Mezar'da silahlarını bıraktıkları ve Godefroy de Bouillon'un sözleri kullanılacak olursa, yeminlerinden vazgeçerek ibadet ettikleri haberi geldi. Çok duygulandırıcı, herkesin kendini iyi yürekli hissettiği bir tören olduğu belirtiliyor.

Bu büyük haberi veremediğim için özür dilerim. Ama o cesetlerin arasında yolumu şaşırdım. Burası kurtarılmış Kudüs, söz sizde stüdyo.

Güzellik kraliçeleri, köktendinciler ve cüzamlılar*

Bu yazım yayımlandığı sırada, çoğumuz Nijerya'da düzenlenen son Dünya Güzellik Yarışması sırasında iki yüzden fazla kişinin ölümüne neden olayları unutmuş olacağız. Bu nedenle konunun yeniden ele alınmasının önemli olduğunu düşünüyorum.

Yarışmanın Londra'ya alınması durumu düzeltmedi; çünkü güzellik kraliçelerinin Nijerya'ya gelişi, gerilim yaratmak ya da ciddi kışkırtıcı planları harekete geçirmek için yalnızca bir bahaneydi: Nitekim bir güzellik yarışmasını protesto etmek için Hıristiyanların neden öldürüldüğü ve kiliselerin neden yakıldığı anlaşılamamaktadır. Yarışmayı piskoposlar düzenlememişti. Bu korkunç köktendinci tepkiyi başlatan bahane üzerine düşünmekte yarar vardır.

Talihsiz ülkesinde temel özgürlükleri savunmaya kalkıştığı için tutuklanan Nobel ödüllü Wole Soyinka, *Repubblica*'da yayımlanan bir yazısında, Nijerya'daki çatışmalar üzerine bazı aydınlatıcı düşüncelerini dile getirdikten sonra, Ulusal ya da Evrensel Güzellik Yarışmalarına hiç sıcak bakmadığını, ama Müslüman köktendincilerin öfkesi karşısında kendini, beden ve güzellik haklarını korumak zorunda hissettiğini söylemektedir. Nijeryalı olsam onun gibi düşüneceğime inanıyorum, ama olmadığıma göre, bu olayı İtalyan bakış açısıyla incelemek istiyorum.

* *L'espresso*, Aralık 2002.

Genç kızları mayoyla gösteren bir yarışmaya bağnazlıkla karşı çıkıp, konuyla hiç ilgisi olmayan iki yüzden fazla insanın öldürülmesi elbette haklı gösterilemez. Durumu bu açıdan inceleyecek olursak, hepimiz genç kızlardan yana oluruz. Ama, Dünya Güzellik Yarışması'nı düzenleyen kişilerin, yer olarak Nijerya'yı seçmelerini kötü bir oyun olarak görüyorum. Tepkileri tahmin edebileceklerinden ya da tahmin etmeleri gerektiğinden değil, ama Nijerya gibi yoksul, çocukların açlıktan öldüğü, zina yapan kadınların taşlanarak ölüm cezasına çarptırıldığı bir ülkede, gösteri dünyasıyla ilgili bir yarışmanın yapılması (harcanan para bazı kavimlerin bir ay boyunca karnını doyuracak miktardadır), görme özürlülerin çoğunlukta olduğu bir düşkünler evine porno ya da komedi film kasetleri armağan etmeye ya da Naomi Campbell'ın reklamını yaptığı bazı güzellik ürünlerini bir cüzam hastanesine bağışlamaya benzer.

Bir güzellik yarışmasının da antik gelenek ve görenekleri değiştirmek için bir yol olabileceği söylenmesin; çünkü bu tür dayatmalar, böyle açık kışkırtmalarla değil, ancak yavaş yavaş yapıldığında bir çözüm getirebilir.

Uygunsuz ve tamamen duygusuzca yapılmış bu etkinliğin reklam amacıyla düzenlendiği açıktır. Bu konu, küreselleşme diye adlandırılan sorunlarla ilgili olduğu için, özellikle de son zamanlarda, bizi yakından ilgilendirmektedir. Ben küreselleşmenin neden olduğu on olaydan en az beşinin olumlu olacağını düşünen insanlardanım, ama gelişmemiş ülkelere Batı modellerinin zorla kabul ettirilmesini, küreselleşmenin en olumsuz yanı olarak görüyorum. Bu ülkeler teşvik edildikleri tüketimi kaldıramayacak ve verilen ümitleri besleyemeyecek durumdadırlar. Kısacası, eğer güzellik yarışmasındaki adayları mayolu olarak tanıtırsam, Hong Kong'da açlık çeken çocukların diktiği Batı tarzı mayoların satın alınmasını teşvik etmeye çalıştığım düşünülebilir. Mayolar, Nijerya'da açlık-

tan ölmeyenler ama açlıktan ölenlerin sırtından para kazanlar ve yoksulları sömürüp onları sömürgecilik öncesi koşullarda yaşatan Batılılarla işbirliği yapanlar tarafından satın alınacaktır.

Belirttiğim bu nedenlerden dolayı küreselleşme karşıtı grupların, *black bloc* ve beyaz giysililer diye iki gruba ayrılarak, bu yarışma sırasında Nijerya'da bulunmalarını isterdim. Beyaz giysililer barışçıl bir şekilde (ama biraz kuvvetlice) yarışma organizatörlerini tekmeleyebilirler, sonra onları tıpkı güzellik kraliçeliğine aday genç kızlar gibi külotlarıyla bırakıp üzerlerine bal dökebilirler, devekuşu ya da o yörenin başka bir kuşunun tüyleriyle kaplayabilirler, sonra da yollarda dolaştırıp alay edebilirlerdi. Kara bloklar, o insanların gelişmesini istemeyen Batı sömürgeciliğinin suç ortağı yerel köktendincilerin karşısına çıkabilirler ve katliamlarını engelleyebilmek için tüm mücadele güçlerini ortaya koyabilirlerdi. Belki hepimiz bu barış savaşçılarını alkışlardık (kırk yılda bir alkışlanabilirler). Eğer saldırgansan, dişine göre rakiplerle boy ölçüşme yürekliliğini göstermelisin.

Peki, güzellik kraliçesi adayları ne yapılabilirdi? Belki, küreselleşme karşıtı uysal kanat tarafından ikna edilir ve köylere gidip, o güzel popolarıyla, giyimli olarak kırıtarak konserve et ve sabun dağıtırlardı. İşte o zaman çok güzel olduklarını gerçekten görürdük.

Âdem'den önce yaşayan insanları ne yapacağız?*

Espresso dergisinin bu sayfasında on sekiz yıl önce makalelerimi yayımlamaya başladığımda, her zaman güncel olaylardan söz etmeyeceğimi, örneğin tesadüfen bir akşam *İlyada*'dan bir bölüm okuduğumda, günümüzün konularıyla bağlantı kurabileceğimi belirtmiştim.

Savaş rüzgârlarının estiği şu günlerde, uzun zamandır aradığım ve asla bulamayacağımı düşündüğüm bir kitaba, antika kitaplar kataloğunda rastladım. Bulunmaz bir kitap olmasının nedeni, göreceğimiz gibi, yakılan kitaplar arasında yer almasıydı, nitekim yazarı da yakılarak cezalandırılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu durumda, yazar ve yayıncısının, ellerindeki kitabın tüm baskılarını hemen yaktıklarını düşünüyorum. Kitabı az bir ücret karşılığında satın aldım. Bunun nedeni, satıcının onun ender bulunan bir yapıt olduğunu bilmemesi değil, önemli grafik ve baskı özelliklerine sahip olmayan, birkaç araştırmacının dışında kimsenin kütüphanesinde bulundurmak için can atmadığı küçük bir kitap olmasıydı.

Kitap, Protestan Isaac de la Peyrère tarafından 1655 yılında yayımlanan iki bilimsel inceleme yazısını içeriyordu: *Prae-Adamitae* ve *Systhema theologicum ex praeadamitarum hypothesi*. Yazarı, daha sonra canını kurtarmak için Katolik olmak ve papaya boyun eğmek zorunda kalacak kadar olağanüstü ne söylemişti?

* *L'espresso*, Nisan 2003.

Her uygarlığın kökeninde yatan ve genellikle Âdem'in dili İbraniceyle özdeşleştirilen bir ana dil üzerine birçok araştırmanın yapıldığı bir dönem söz konusuydu. Aynı zamanda, Amerika'nın keşfinin üzerinden bir buçuk yüzyıl geçtiği için, o uzak halklar hakkında önemli haberler gelmeye başlamış, Çin de dahil olmak üzere egzotik ülkelere yapılan yeni yolculuklar artmıştı. Bu arada, "Özgür düşünce" çevrelerinde Epikuros'a bağlanan (Herodotos'a mektup), daha sonra Lucretius'un ele aldığı bir varsayım dikkat çekmeye başlamıştı: İsimler, dünyanın başlangıcında ve ayrıcalıklı bir dilde ortaya çıkmamıştır; farklı insan soylarının kendilerine özgü deneyimleri karşısında verdikleri farklı tepkilerden kaynaklanmışlardır. Böylelikle değişik soylar farklı biçim ve zamanlarda değişik dil (ve kültür) gruplarının doğmasına neden olmuşlardır.

Kalvinist Isaac de la Peyrère, kitabında, elbette tartışılabilir bir biçimde, Kitabı Mukaddes'ten bazı bölümleri yorumlayarak (çünkü kabul edilmiş dini esaslara aykırı olan savlarına Ortodoks destekler bulmak zorundaydı), halkların ve ırkların çok soyluluğu fikrini öne sürer. La Peyrère, dünyanın başlangıcından itibaren yaklaşık altı bin yıllık kutsal kitap kronolojilerinin, Keldanilerin, Azteklerin, İnkaların ve Çinlilerin kronolojilerine, özellikle de dünyanın başlangıcıyla ilgili öykülerine oranla çok kısa olduklarını fark etmiştir. Bu durumda Âdem'den önce yaşayan insanlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun doğru olması halinde, bu uygarlık (putperestlerle özdeşleştiriyordu onu, ama başka ırklarla da özdeşleştirilebilirdi) Hıristiyanlıktaki insanların doğuştan eğilimli olduğu günahtan etkilenmemişlerdi ve hem ilk günah hem de Nuh tufanı, yalnızca Âdem ve onun Yahudi topraklarındaki soyuyla ilgiliydi.

Bu varsayım Müslüman çevrelerde de ortaya çıkmıştı. 10. yüzyılda, El Makdisi, Kuran esaslarına dayanarak,

Âdem'den önce dünyada yaşayan başka varlıklardan söz etmişti. Peyrère'in düşüncesinin kabul edilmiş doktrinlere ne kadar aykırı olduğu anlaşılmaktadır. Her şeyden önce, Nuh tufanı konusunda kuşku uyandırıyordu: Eğer gemiden yalnızca Nuh'un ailesi kurtulduysa, tufanın diğer ırkları yok etmiş olması gerekiyordu, ama yeni etnolojik kanıtlar bu insanların gelişip çoğaldığını göstermekteydi; insanlık tarihi için, İsa'nın çarmıha gerilmesinin önemi konusunda kuşku uyandırıyordu. İnsanlığın yalnızca bir bölümü ilk günahı işlemişti ve ondan kurtulup bağışlanması için kurtarılması gerekiyordu. Kısacası altı bin yıllık kutsal tarih Akdeniz'de küçük bir kazaya indirgeniyordu. Elbette yakılması gerekirdi!

La Peyrère'in savını ırkçı bir yaklaşımla yorumlayıp, sözünü ettiği Âdem'den önce var olan insanların Yahudilerden üstün olduklarını düşünenler olabilir. Ama La Peyrère'in savı biraz farklıydı; Yahudi geleneğine ilginç ve evrensel bir bakış açısıyla bakıyordu. Onun yapmak istediği, insanın kendi ırkının üstünlüğüne inanışını kırmaktı; sadece, bütün dünyanın ve uygarlığın, yalnızca "bizler"den değil, Yahudi-Hıristiyan uygarlığından daha eski bir tarihe sahip olan "başkaları"ndan da meydana geldiğini kanıtlamaya çalışıyordu.

Bir rastlantı sonucu, belki de Tanrı'nın yardımıyla keşfettiğim bu düşüncenin, bizden daha kısa bir tarihi geçmişe ve soyluluk unvanına sahip olduklarını düşündüğümüz insanlara karşı bir Haçlı Seferi fikrinin gözümüzü kör ettiği bu dönemde yeniden ortaya çıkması ilginçtir.

La Peyrère, sunduğu kanıtların hemen hemen hepsinde yanılmıştı, ama diğer uygarlıklara açılma ruhuyla ilgili olarak, zavallı zulüm kurbanının ve kötü bir sona uğrayan kitabının bizi hâlâ düşündürebileceğini söyleyebilirim.

V

Summa ve gerisi

Avrupa'nın kökleri*

Avrupa Anayasası'nda, kıtamızın Hıristiyan köklerinin belirtilmesinin uygunluğu konusunda tartışmalar yaz boyunca sürüp gitti. Belirtilmesini isteyenler, Avrupa'nın, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından önce, en azından Constantinus'un ünlü Milano Fermanı zamanından beri, Hıristiyan bir kültürle doğduğu gerçeğine işaret etmektedirler. Doğu dünyası Budizmsiz düşünülemeyeceği gibi, Avrupa da, kilisenin toplumdaki rolü, birçok koyu Hıristiyan kral, din okullarındaki tanrıbilim ya da büyük ermişlerin çalışmaları göz önüne alınmadan düşünülemez.

Avrupa'nın Hıristiyan köklerinin anılmasına karşı çıkanlar, modern demokrasilerin dayandığı laik ilkeleri dikkate almaktadırlar. Anayasada bu maddeyi isteyenler, Avrupa'nın laikliği kısa bir zaman önce elde ettiğini, Fransız Devrimi'nden miras olarak aldığını anımsatmaktadırlar: Manastır sistemi ya da Fransisken mezhebine kadar giden köklerle hiç ilgisi yoktur. Bu maddeye karşı çıkanlar özellikle, kaçınılmaz olarak farklı etnik grupların yaşadığı bir kıtaya dönüşecek olan geleceğin Avrupa'sını düşünmektedirler. Hıristiyan köklerle ilgili açık bir ifade, hem yeni gelenlerin asimilasyon sürecini durdurabilir hem de farklı gelenek ve inançları hoş görülen bir azınlık dinine ve kültürüne dönüştürebilir.

* *L'espresso*, Eylül 2003.

Görüldüğü gibi, bu yalnızca bir din savaşı değildir; çünkü siyasi bir projeyi, antropolojik bir bakış açısını ve Avrupa halklarının fizyonomisini, geçmişlerine göre mi, yoksa geleceklerine göre mi çizme kararını içermektedir.

Geçmiş konusunu ele alalım. Avrupa yalnızca Hıristiyan kültürüyle mi gelişmiştir? Avrupa kültürünün yüzyıllar boyunca Hint matematiğinden, Arap tıbbından öğrendiklerini ve yalnızca Marco Polo zamanında değil, Büyük İskender zamanında da Uzak Doğu ile ilişkilerinden elde ettiği zenginlikleri düşünmüyorum. Her kültür, kendine yakın ya da uzak kültür öğelerini özümler, ama onları kendi öz değerleriyle harmanlayarak yeni yaklaşımlar üretir. Sıfırı Hintlilere ya da Araplara borçluyuz demek yetmez; çünkü daha sonra doğanın matematik diliyle yazılmasını ilk olarak Avrupalılar belirtmişlerdir. Ama Yunan-Roma kültürünü unutmaktayız.

Avrupa Yunan-Roma kültürünü hem hukuk hem de felsefe alanında, hatta halk inançları bakımından özümlemiştir. Hıristiyanlık, çoğu kez kolaylıkla, pagan töre ve söylencelerini, halk dindarlığında yaşayan çoktanrıcılık biçimlerini içine almıştır. Venus ve Apollon ile kaynayıp, klasik dünyayı, kalıntılarını ve elyazmalarını keşfeden sadece Rönesans dünyası değildir. Hıristiyan Ortaçağ tanrıbilimi, Araplar aracılığıyla yeniden keşfettiği Aristoteles'in felsefesi üzerine kurulmuştur. Platon'u göz ardı etse de, Kilise Babaları'nı büyük ölçüde etkileyen yeni-Platonculuğu göz ardı etmiyordu. Hıristiyan düşünürlerinin en büyüğü Augustinus'u, Platoncu düşünceyi içselleştirmeden kavramamız mümkün değildir. Bin yıl boyunca Avrupa devletleri arasında, devletlerle kilise arasında çatışmalara yol açan İmparatorluk kavramı bile Roma kökenlidir. Hıristiyan Avrupa, Roma Latincesini kutsal törenlerin, dinsel düşüncenin, hukukun, üniversite tartışmalarının dili olarak seçmiştir.

Öte yandan Yahudi tektanrıcılığı olmadan bir Hıristiyan

geleneği düşünülemez. Avrupa kültürünün dayandığı metin, ilk matbaacının basmayı düşündüğü ilk yapıt, Luther'in tercüme ettiği ve Alman dilinin ortaya çıkışını kolaylaştıran metin, Protestan dünyasının en önemli metni Kitabı Mukaddes'tir. Hıristiyan Avrupa, ilahiler söyleyerek, peygamberlerin çalışmalarını okuyarak, Eyüp ve İbrahim üzerine düşünerek doğmuş ve gelişmiştir. Yahudi tektanrıcılığı, Hıristiyan tektanrıcılığıyla Müslüman tektanrıcılığı arasında diyaloğa izin veren tek bağ olmuştur.

Bu kadarla da bitmez. Nitekim Yunan kültürü, en azından Pythagoras zamanından itibaren, Mısır kültürü dikkate alınmadan düşünülemez. Mısırlıların ve Keldanilerin öğrettikleri, Avrupa'nın kültürel olayları arasında en özgününe, Rönesans'a, esin kaynağı olmuşlardır. Dikilitaşlardaki yazıları çözen ilk insanlardan Champollion'a kadar, imparatorluk stilinden ultra modern ve çok Batılı *new age* tuhaflıklarına kadar, Avrupa'nın hayal gücü, Nefertiti'den, piramitlerin gizeminden, firavunların lanetinden ve altın bokböceklerinden beslenmiştir.

Bir anayasada kıtamızın Yunan-Roma ve Yahudi-Hıristiyan köklerine işaret edilmesinde, ayrıca bu kökler sayesinde Roma'nın panteonunu her ırktan tanrıya açtığının ve imparatorluğunun tahtına siyah tenli adamlar oturttuğunun (Aziz Augustinus'un Afrikalı olduğu unutulmamalıdır), kıtanın diğer kültür ve etnik katkıların entegrasyonuna açık olduğunun ve bu açık fikirliliğin en derin kültürel özelliklerinden birini oluşturduğunun belirtilmesinde ben bir sakınca görmüyorum.

Haç, gelenek ve görenekler*

Birkaç yıl önce, kıtamızı değiştirmekte olan göç dalgasından (aralıklarla meydana gelen basit göçler değil, kitle göçü) söz ederken, beraberinde getireceği tüm değişimlerin, uyarlamaların, anlaşma ve uyuşmazlıkların otuz yıl içinde Avrupa'yı renkli bir kıtaya dönüşeceğini yazmış ve bu geçişin sancısız olmayacağını belirtmiştim. Okulların duvarlarını süsleyen haçlar konusunda başlayan tartışma, tıpkı Fransa'daki *çador* tartışması gibi, bu çatışmalı geçişte yaşanan sorunlardan biridir.

Geçişin en üzücü yanı, bu dönemde yalnızca siyasi, yasal ve dinsel sorunlar yaşanmayacağıdır; ne yasalara dayandırılabilecek ne de tartışılabilecek duygular oyuna girecektir. Bunlara örnek olarak okullarda bulunan haçları verebiliriz; nitekim ortaya çıkan tepki, farklı düşünen insanları, dindar ve dindar olmayan insanları birleştirmektedir.

Duygusal konuları akıl süzgecinden geçirmek mümkün değildir: Bu, intihar etmek üzere olan sevgiliye neden terk edildiğini anlatmaya, hayatın güzel olduğunu, dünyada sevilecek başka çok insan yaşadığını, sevdiği o insanın hiç de onun sandığı gibi erdemli olmadığını söylemeye bezer. Boşuna nefes tüketilir, sevdiği kişi tarafından terk edilen insan acı çeker ve ona söyleyecek hiçbir şey yoktur.

Yasal sorunlar önemsizdir. Bir krallık kararnamesi, okul-

* *L'espresso*, Ekim 2003.

larda hem haç hem de kralın portresi bulunmasını gerekli kılıyordu. Krallık kararnamelerine uyacak olursak, II. Vittorio Emanuele'nin (Umberto resmi olarak tahta çıkmamıştır) portresini yeniden okul sınıflarına asmamız gerekir. Devletin laikliğinin altının çizilmesi amacıyla haçların kaldırılması için yapılacak yeni bir kararname, kamuoyunun büyük bir kısmı tarafından kabul edilmeyecektir.

Fransa Cumhuriyeti devlet okullarında dinsel simgeleri yasaklamaktadır. Ne haç ne de burkaya –eğer dinsel bir simge olarak görülebilirse– yer yoktur. Ussal açıdan kabul edilebilir bir durum, yasal açıdan da kusursuzdur. Ama modern Fransa, laik bir devrimden doğmuştur. Andorra Devleti öyle değildir ve ilginç bir biçimde Fransa Cumhurbaşkanı ile piskopos Urgel tarafından ortak yönetilmektedir. İtalya'da komünist lider Palmiro Togliatti, anayasanın Roma Katolik Kilisesi'ne birçok ayrıcalık tanıyan 7. maddesi için partisine lehte oy kullandırmıştır. Fransız okulu tamamen laiktir, her şeye rağmen modern Katolikliğin büyük akımlarının bazıları cumhuriyetçi Fransa'da ortaya çıkmış, hem sağ hem de sol kanatta, Charles Péguy ve Léon Bloy'dan, Maritain ve Mounier'e ve işçi rahiplere kadar etkili olmuştur. Portekiz'de Fatima varsa, Fransa'da da Lourdes var. Okullarda dinsel simgelerin kaldırılması, dinsel duyguları söndürmez.

İtalyan üniversitelerinin amfilerinde haç yoktur, ama birçok öğrenci Comunione e Liberazione gibi Katolik grupların üyesidir. Bununla beraber, İtalyanların iki kuşağı çocukluk yıllarını, kralın portresiyle Mussolini'nin portresi arasında haçların yer aldığı sınıflarda geçirmiştir; sınıf başına otuzdan fazla öğrencinin bir kısmı ateist olmuş, bir kısmı direniş hareketine katılmış ve sanırım çoğunluğu cumhuriyete oy vermiştir. Bunlar öykü de olsa, tarihsel öneme sahiptirler, bize okullardaki kutsal simgelerin öğrencilerin maneviyatını etkilemediklerini gösterirler.

Bu nedenle sorunun dinsel açıdan da önemsiz olduğunu söyleyenler olacaktır. Sorunun ilkesel açıdan önemsiz olduğu açıktır; çünkü sınıflardaki haç bizlere Hıristiyan ve Katolik geleneğe bağlı bir ülke olduğumuzu anımsatır, onun için de kilise çevrelerinin tepkisi anlayışla karşılanabilir. Ama ilkeler sosyolojik diye adlandıracağım gözlemlerle her zaman uyuşmayabilir. Nitekim Avrupa uygarlığının klasik simgesi haç, maalesef çoktan laikleştirilmiştir. Edebe aykırı bir biçimde değerli taşlarla süslenmiş haçlar günahkâr kadınların ve saray kadınlarının göğüslerini çok süslemiştir, bu arada, güzel bir bayanın dolgun göğsü üzerinde bir haç görüp, İsa'nın çarmıha gerilmesi üzerine şehvetli gözlemlerde bulunan Kardinal Lambertini'yi herkes anımsayacaktır. Göbeklerini açıkta bırakan giysiler ve aşırı mini eteklerle dolaşan genç kızlar da haçlı kolyeler takıyor. Toplumumuzun haçlar konusunda görgüsüzlüğü gerçekten edebe aykırıdır ama bundan kimsenin fazla utandığı yoktur. Kentlerimiz haç kaynıyor, yalnızca çan kulelerini süslemiyorlar, onları artık şehir mimarisinin bir parçası olarak kabul ediyoruz. Ama dört yol ağızlarında laiklik nedeniyle yuvarlak kavşakların yapıldığını hiç sanmıyorum.

Hilalin (İslamiyetin simgesi) Cezayir'in, Libya'nın, Maldivler'in, Malezya'nın, Moritanya'nın, Pakistan'ın, Singapur'un, Türkiye'nin ve Tunus'un bayraklarında yer alması gibi (bu arada, bayrağında dinsel bir simge bulunan laik Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesinden söz edilmektedir), İsveç, Norveç, İsviçre, Yeni Zelanda, Malta, İzlanda, Yunanistan, Finlandiya, Danimarka, Avustralya, İngiltere gibi tamamen laik ülkelerin bayraklarında da haç ve ona benzer simgeler vardır. Sol kanadın yönetimde olduğu birçok İtalyan kentinin armasında bir haç vardır ve böyle olmasına asla kimse karşı çıkmamıştır. Okullarda haçları kabul ettirmek için bütün bunlar iyi nedenler olabilir ama gördüğümüz gibi

dinsel duygulara ilgili değildirler. Dindar bir insana korkunç gelse de, haç evrensel bir laiklik simgesi olmuştur.

Okullara, belli bir dini çağrıştırdığı çok açık olarak belli olmasın diye, bir başpiskoposun çalışma odasında görebileceğimiz sade bir haç konulması önerilebilir, ama böyle bir seçim günümüzde baskılara boyun eğme olarak algılanabilir.

Sorun başkadır, onun için duygusal etkiler konusuna geri dönmek istiyorum. Bu dünyada dini inançtan ve dini inanca başkaldırıdan daha radikal gelenek ve görenekler vardır ve gelenek ve göreneklere saygı göstermek şarttır. Bu nedenle ateist bir hanım bir Hıristiyan kilisesini, tahrik edici bir giysiyle ziyaret edemez, o şekilde ancak müzeleri gezebilir. Ben hiçbir batıl inancı olmayan bir insanım ve merdiven altından geçmeyi pek severim, ama kesinlikle laik, hatta kiliseye karşı olan batıl inançlı arkadaşlarım vardır, sofraya tuz döküldüğünde dehşete kapılırlar. Bana göre bu psikologlarının (ya da özel falcılarının) sorunu, ama evimde yemek daveti düzenlediğimde, on üç kişi olacağımızı fark edince, ya bir kişiyi daha davet etmeye çalışır, ya da sofrayı on bir kişilik hazırlar, iki kişiyi de hemen yanına kurduğum küçük bir masaya oturturum. Bu kaygıma güler geçerim, ama başkalarının duyarlılığına, gelenek ve göreneklerine saygı duyarım.

Son günlerde, agnostik kişiler tarafından da gelen ağır ve öfkeli tepkiler, haçın kamuoyu duyarlılığına kök salmış bir kültürel antropoloji olayı olduğunu ortaya koyuyor. Bunu İtalya'da yaşayan Müslüman köktendinci Adel Smith de fark etmiş olacak: Eğer bir Müslüman İtalya'da yaşamak istiyorsa, her dinsel ilkenin ötesinde, dinine bağlılığı saygı gördüğü sürece, ev sahibi ülkenin gelenek ve göreneklerini kabul etmek zorundadır.

Eğer Müslüman bir ülkede bulunuyorsam yalnızca belirli yerlerde (Avrupalıların gittikleri otellerde) alkollü içki içerim, gidip bir caminin önünde bir şişe viskiyi başıma dikerek

yerel halkı kışkırtmam. Bir monsenyör İslami bir çevrede bir konferans vermeye davet edilirse, Kuran ayetleriyle süslü bir salonda konuşmayı kabul eder.

Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden gelen göçmenlerin sayısının arttığı bir Avrupa'nın entegrasyonu ancak karşılıklı hoşgörü temelinde gerçekleşebilir. Bu fırsattan yararlanıp, *Corriere della Sera* gazetesinde "hoşgörü" [tolerans; İt. *tolleranza*] sözcüğünün ırkçı bir sözcük olduğunu düşünen arkadaşım Elisabetta Rasy'ye bir itirazda bulunmak istiyorum. Hoşgörü üzerine Locke'un bir mektup, Voltaire'in ise bilimsel bir inceleme yazısı yazdığını belirtmek isterim. Belki de günümüzde "hoş görmek" küçük görmek anlamında da kullanılıyordur (seni kendimden daha aşağı görsem de seni hoş görüyorum; çünkü ben senden üstünüm) ama hoşgörü kavramının felsefi bir tarihi ve değeri vardır ve birbirlerinden farklı olan insanlar arasında karşılıklı anlayışa işaret eder.

Gelecekte okullarda gençlerin eğitimi, farklılıkların silinmesi üzerine değil, farklılıkların anlaşılıp kabul edilmesine yardım eden pedagojik tekniklere dayanmalıdır. Uzun süredir okullarda din dersinin yanında haftada en az bir saatlik din tarihleri dersinin konmasının iyi olacağından söz edilmektedir. Böylece Katolik bir genç de Kuran'ın ne dediğini ya da Budistlerin nasıl düşündüğünü öğrenme olanağına, Yahudiler, Müslümanlar ya da Budistler de (hatta Katolikler de) Kitabı Mukaddes'in nasıl doğduğunu ve ne dediğini öğrenme olanağına sahip olur.

Adel Smith'e ve köktendinci hoşgörüsüzlere bir önerim olacak: Ev sahibi ülkenin gelenek ve göreneklerini anlayın ve kabul edin. Ev sahibi ülkelere de bir önerim var: Gelenek ve göreneklerinizin, dini inançlarınızın zorla kabul edilmesi için bir araç durumuna gelmelerine engel olun.

Ama aklın ışığından kaçan gölge alanlara da saygı göstermek gerekir.

Embriyonların ruhu üzerine*

Embriyonun değeri üzerine son günlerde ortaya atılan görüşlerden hiçbiri, Hıristiyan dinbiliminin en önemli temsilcilerinden birinin yüzyıllar önce başlattığı tartışmadan söz etmemektedir. Eski çağlara dayanan bu tartışma, Tanrı'nın insan ruhlarını dünyanın başlangıcından itibaren yarattığını ileri süren Origenes ile başlar. Bu görüş, Yaradılış'ta (Genesis; Tekvin) yer alan bir bölümle (2,7) hemen çürütülmüştür: "Tanrı insanı yerin tozundan yarattı ve burnuna yaşam nefesini üfledi ve insan yaşayan bir can oldu." Kitabı Mukaddes'e göre Tanrı önce bedeni yaratır, sonra canı içine üfler. Ama bu durum, ilk günahın İsa'nın bütün soyuna bulaşması konusunda sorun yaratır. Tertullianus, ebeveynin ruhunun tohum aracılığıyla babadan oğluna "çevrildiğini" ileri sürmüştür. Bu görüş, ruhun maddesel bir kökeni olduğunu varsaydığı için, hemen heretik olarak kabul edilmiştir.

Bu konuda görüşleri nedeniyle çok zor durumda kalan kişilerin başında ermiş Augustinus gelir; çünkü ilk günahı reddeden Pelagius ve taraftarlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kendisi bir yandan yaratılış öğretisini (bedensel "çeviri"ye karşı), diğer yandan bir çeşit ruhsal "çeviri"yi kabul etmektedir. Ama tüm yorumcular Augustinus düşüncesini oldukça karmaşık bulmaktadırlar. Aquino'lu Aziz Tommaso kesinlikle yaratılma görüşünden yana olacak ve ilk günah

* *L'espresso*, Eylül 2000 ve Mart 2005.

olayını çok güzel bir biçimde çözümleyecektir. İlk günah, doğal bir bulaşıcı hastalık olarak tohumla geçmektedir (*Summa Teologica,* I-II, 81,1) ama bunun akıllı ruhun geçişiyle hiçbir ilgisi yoktur. Ruh yaratılır, çünkü bedensel maddeden kaynaklanmaz.

Tommaso'ya göre hayatın ilk düzeyindeki bitkiler, bitkisel ruha sahiptir, bitkilerin üzerinde hayvan yaşamı yer alır ve duyu algısıyla belirlenir. İnsanlarda ise bu iki işlev akıl sahibi ruh tarafından özümsenir. İşte bu ruh insanı akıl sahibi ve –eklemek isterim– insan yapar; çünkü antik geleneğe göre, insan "akıllı bir doğanın tek özüdür".

Aquino'lu Aziz Tommaso ceninin oluşumu konusunda çok biyolojik bir bakış açısına sahiptir: Cenin önce bitkisel ruha, sonra duyusal ruha yavaş yavaş sahip olduktan sonra Tanrı içine insan ruhunu sokar. Ancak o noktada, meydana gelmiş bedende, akıl sahibi ruh yaratılır (*Summa,* I, 90). Cenin sadece duyusal ruha sahiptir (*Summa*, I, 76, 2 ve 118, 2). *Summa contra gentiles*'te (II, 89) üremede, "ceninin başlangıçtan son şekline kadar aldığı ara biçimler nedeniyle, bir düzen, bir aşama" olduğu yinelenmektedir.

Ceninin gelişiminin hangi noktasında, insanı insan yapan o akıl sahibi ruh aşılanır? Geleneksel öğreti bu konuda çok temkinliydi. Pietro Caramello'nun Tommaso'nun yapıtları üzerine eleştirisinde, Tommaso öğretisinde ruhun, "yeterli bir düzenlemeye sahipken" döllenen yumurtaya girdiğinin ileri sürüldüğünü belirtilirken, "zamanımızın yazarlarına göre", "döllenmiş yumurtada organik bir yaşam başlangıcı olduğu" da kaydedilmektedir. Ama çok temkinli bir not söz konusudur; çünkü organik bir yaşam başlangıcı bitkisel ve duyusal ruhlarla da ilgili olabilir.

Son olarak, *Summa Theologica*'da (80, 4) embriyonların akıl sahibi ruhun içine işlenmediği, embriyonların kıyamette dirilmeyecekleri belirtilmektedir. Yani Kıyamet Günü,

gökyüzünün zaferine katılmak için ölü bedenler dirildiğinde (Augustinus'a göre o gün yalnızca doğarken ölenler tüm güzellikleriyle, olgun bir biçimde ortaya çıkmayacaklar, doğanın gazabına uğramış insanlar, sakatlar, kolsuz ya da gözsüz doğanlar kusursuz bir insan biçimde yeniden doğacaklardır) embriyonlar dirilmeyecektir. Onların içine akıl sahibi ruh henüz girmediği için, yaratık değillerdir.

Tarih boyunca Kilise'nin, çoğu kez yavaş ve gizli bir biçimde bu konuda fikir değiştirdiğini söyleyebiliriz. Onun için bu düşünce de değişebilir. Ama burada sıradan bir otoritenin değil, Katolik dinbiliminin tartışma götürmez, en büyük Otoritesi'nin sözle ifade edilmeyen yadsımasıyla karşı karşıyayız.

Bu konudaki düşünceler ilginç sonuçlar ortaya çıkarıyor. Katolik Kilisesi'nin uzun bir zaman boyunca evrim teorisine, yalnızca Kitabı Mukaddes'te anlatılan yaratılmanın yedi günüyle çelişkili olduğu için değil, radikal sıçrayışı, insan öncesi yaşam biçimleriyle İnsan'ın ortaya çıkışı arasındaki mucizevi farkı yok ettiği ve ilkel bir hayvan olan maymun ile akla sahip bir ruhu olan insanla aradaki farkı sildiği için karşı çıktığını bilmekteyiz.

Embriyonun gelecekte yaşayabileceği için insan olduğuna inanan ve yaşamı savunanların yeni köktendinci olarak adlandırabileceğimiz mücadelesi, en katı dindarları bir zamanların eski evrimci maddecileriyle aynı cepheye götürmektedir: Bitkilerden hayvanlara ve insanlara kadar evrim boyunca kopma (Aziz Tommaso'nun tanımladığı kopma) yoktur, tüm yaşam aynı değere sahiptir. Giovanni Sartori'nin geçtiğimiz günlerde *Corriere della Sera*'da yazdığı gibi, sormamız gereken, yaşamı koruma ile insan yaşamını koruma arasında belli bir karışıklık yapılıp yapılmadığıdır; çünkü yaşamı ne pahasına olursa olsun ortaya çıktığı her yerde korumak, insanın tohumunu döllenme amaçlı kullanmaması, ayrıca tavuk yemek ve sinek öldürmek cinayet olarak tanımlanabilir. Bitkiler için de öyle.

Sonuç: Yeni köktendinci Katolik tutumlar Protestan kökenli olmanın ötesinde (bu o kadar önemli değildir), Hıristiyanlığı özdekçi ve tümtanrıcı tutumlarla konformizme itmekte ve nefes alırken mikroorganizmaları öldürmemek için ağızlarını tülle kapatıp yürüyen Uzak Doğulu guruların izlediği Doğu panpsişizm biçimlerine benzer bazı tutumlar benimsemesine yol açmaktadır.

Bu çok hassas konu üzerine görüş bildirmiyorum. Tarihsel ve kültürel bir ilginçliği, görüşlerin ilginç değişimini ortaya koyuyorum. *New age*'in etkisi olmalı.

Rastlantı ve Akıllı Tasarım*

Darwinizm konusu çoktan kapandı sanıyorduk (en azından sadece Amerika'nın en tutucu ve dünyadan kopuk, yoğun köktendinci anlayışa sahip insanların yaşadığı ve yalnızca Bush'un büyük bir olasılıkla seçim kaygısıyla ciddiye aldığı Kitabı Mukaddes Kuşağı ile sınırlı bir konu olduğunu düşünüyorduk), ama tartışmalar ansızın yeniden alevlendi, hatta İtalya'da devlet ve Katolik okullarında yapılacak eğitim reformu planlarında bile yer aldı.

"Katolik" sözcüğünü özellikle vurgulamak isterim, çünkü Protestan çevrelerde doğmuş olan Hıristiyan köktendinciliği, Kitabı Mukaddes'in harfi harfine yorumlaması esasına dayanmaktadır. Ama Kitabı Mukaddes'in bu şekilde yorumlanabilmesi için, inananların onu özgürce tartışabilmesi gerekir, bu da Protestanlığa özgü bir yaklaşımdır. Katolik köktendinciliği olamaz –bu konuda Reform-Karşı Reform Savaşı yaşanmıştır– çünkü Katolikler için Kitabı Mukaddes'in yorumunda Kilise aracıdır.

Kilise Babaları'nın çalışmalarıyla birlikte, hatta İskenderiyeli Philo'dan da önce, Kitabı Mukaddes'in çoğu kez eğretileme ve alegori aracılığıyla konuştuğunu kabul etmeye hazır olan Aziz Augustinus'unki gibi daha yumuşak bir yorum (tefsir) gelişmiştir; bu nedenle yedi günde yaratılma, yedi bin yıl

* *L'espresso*, Kasım 2005.

da sürmüş olabilir. Kilise yorum konusundaki bu tavrı aslında kabul etmiştir.

Yedi günde yaratılmanın şiirsel bir anlatım olduğu ve simgesel bir biçimde yorumlanabileceği kabul edilirse, Yaratılış her şeyde Darwin'i haklı çıkarır: Önce Işığın patlamasıyla bir çeşit Big Bang meydana gelir, sonra gezegenler biçimlenir ve Yeryüzü'nde büyük jeolojik hareketler olur (topraklar denizlerden ayrılır) ve bitkiler, meyveler, tohumlar ortaya çıkar, en sonunda denizler canlı varlıklarla kaynamaya başlar (yaşam önce suda başlamıştır), kuşlar uçar, daha sonra da memeli hayvanlar görülür (sürüngenlerin soyu tam belli değildir, ama Yaratılış'tan da çok şey beklenemez).

Ancak bu sürecin sonunda ve doruk noktasında (tahminime göre insan biçimli büyük maymunlardan da sonra) insan ortaya çıkar. Unutmayalım ki, insan hiçten değil, çamurdan, yani daha önce var olan maddeden doğmuştur. Çok destansı nitelikte olsa da, bundan daha fazla evrimci olunamaz.

Katolik dinbilimi özdekçi evrimcilikle bir tutulmamak için her zaman ne demiştir? Bütün bunlar Tanrı'nın eseridir ve Tanrı canlı bir organizmaya ölümsüz akıl sahibi bir ruh verdiğinde, evrim olağanüstü bir sıçrayış yapmıştır. Materyalizm ile spiritüalizm arasındaki savaş yalnızca bu noktaya dayanır.

Okullarda, Darwinci "varsayım"ın (Galileo Galilei'nin mahkeme sırasında, söylediğinin bir keşif değil varsayım olduğunu kabul ederek kurtulduğunu unutmayalım) yanı sıra yeniden yaratılış öğretisinin okutulması üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan tartışmanın ilginç bir yanı, bilimsel bir kuramla dinsel bir inanışı karşı karşıya getirmemek için, tanrısal bir yaratılıştan değil, "Akıllı Tasarım"dan söz edilmesidir.

Şu şekilde de söyleyebiliriz: Size zorla sakallı ve antropo-

morf bir Yehova'yı kabul ettirmek istemiyoruz, ama evrimsel bir gelişim olduysa, bunun tesadüfen değil, bir plan, bir proje doğrultusunda meydana geldiğini bilmeniz gerekir ve bu proje bir Akıl biçiminden kaynaklanır. Akıllı Tasarım fikri, aşkın bir Tanrı yerine, panteist bir Tanrı'yı kabul eder.

İlginç bir şekilde, bu akıllı tasarım düşüncesi Darwin kuramınınkine benzeyen rastlantısal bir süreci göz ardı etmez. Bu süreçte çeşitli yollar denenir ve yaşam mücadelesinde çevreye en iyi şekilde uyum sağlayan varlıklar hayatta kalır.

Akıllı tasarımla ilgili olarak en soylu fikri, yani sanatsal yaratıyı düşünelim: Michelangelo'nun ünlü bir sonesinde dile getirdiği gibi, sanatçı büyük bir mermer parçasıyla karşı karşıya kaldığında, o mermerden ortaya çıkacak heykeli düşünmez, ama çeşitli denemeler yapar: Mermerin sağlamlığını inceler, heykelin, içinde hapsolduğu kalıptan yavaş yavaş ortaya çıkması için, "fazlalığı" atmaya çalışır. Sanatçı, heykelin gerçekten o mermerin içinde olduğunu ve içinden Musa ya da bir tutsak çıkıp çıkmayacağını ancak uzun deneme sürecinden sonra keşfeder.

Onun için, bir Akıllı Tasarım, rastlantının sunduğu öğelerin kabulü ve geri çevrilmesi aracılığıyla da ortaya çıkabilir. Önce hangisinin geldiğine karar vermek gerekir: Kabul eden ve reddeden Tasarım mı, yoksa kabul ederek ve reddederek tek Akıllılık biçimi olarak ortaya çıkan Rastlantı mı – bu durumda Rastlantı Tanrı oluyor demektir.

Bu kolayca çözümlenecek bir konu değildir. Ama, felsefe ve dinbilim açısından, köktendincilerin sunduğu şekilden biraz daha karmaşıktır.

Çekin ellerinizi Oğlumun üstünden!*

Bir dizi sorudan korkarak ve aklımdaki karışıklığı gidermek için, Mel Gibson'ın *Tutku* (*Hz. İsa'nın Çilesi*) adlı filmini görmeye gittim. Üstelik, İtalya'da gösterime girmeden önce, yabancı bir ülkede (film on sekiz yaşından küçüklere yasaklanmıştı). Oyuncular Arami dilinde konuşuyorlardı, onun için ancak "Çekil oradan!" anlamında "İ" diye bağıran Romalıları anlayabiliyordunuz.

Filmin teknik açıdan çok başarılı olduğunu söylemem gerek, son haftalarda çok sık ve gelişigüzel bir biçimde tartışıldığı gibi, ne Yahudi düşmanlığını ne de kanlı kurban gizemi saplantılı Hıristiyan köktendinciliğini yansıtıyor. Sadece *splatter* tarzı bir film. İzleyicilere *Pulp Fiction*'ın anaokulu çocukları için hazırlanmış bir çizgi film olduğunu düşündürecek şekilde bol kan ve şiddet sunarak çok para kazanmayı amaçlayan bir yapım.

Canlandırılan kişilerin silindirle ezilip ya da bir kapı arkasında sıkışıp CD gibi dümdüz hale geldiği, gökdelenlerden aşağı düşüp paramparça olduğu *Tom ve Jerry* gibi çizgi filmlerden yararlanılmış olabilir. Büyük bir olasılıkla film setine tankerlerle taşınan ve çekim bittikten sonra tüm Transilvanya'nın vampirlerini çalıştırarak ancak temizlenebilen litrelerce kan kullanılmıştır.

Tutku dinsel bir film değil. İsa ile ilgili olarak, İlk

* *L'espresso*, Nisan 2004.

Komünyon'da öğrenilen bilgileri içeren rahat yorumlar yapılmış. İsa'nın Baba ile ilişkileri isterik ve tamamen laik. Charlie Manson'ın Şeytan ile ilişkileri gibi olabilir, ama Şeytan bir orada bir burada, ufak tefek bir travesti olarak görünüyor ve akıtılan onca kan karşısında o bile kötü oluyor. Öte yandan, son sahne, Yeniden Diriliş sahnesi, hiç de ikna edici değil: *Summa Theologica*'dan alınmışa hiç benzemiyor, anatomik resimleri anımsatıyor.

Bu filmde İncil'in olağanüstü sessizliğinden eser yok. İncil'in, müminleri Tarih'teki en büyük özveri karşısında sessizce düşünmeye davet ettiği, dile getirmediği her şeyi sahneliyor. İncil İsa'nın kırbaçlandığını yazarken (Matta, Markos ve Yuhanna İncillerinde üç dört kelimeyle geçiyor, üçüncüsü olan Luka İncili'nde ise hiç anılmıyor), Gibson onu önce kamışlarla, sonra çivili kamışlarla, en sonunda da iyi pişmemiş bir hamburgere benzeyinceye kadar sopalarla dövdürüyor.

Gibson'ın Hazreti İsa'ya duyduğu nefret anlatılamayacak kadar büyük. Kim bilir hangi bastırılmış antik duyguların acısını bu daima kanayan bedenden çıkarmış. Bereket, tarihsel olaylar onu orada durdurmuş, yoksa İsa'nın testislerine elektrot bağlatacak ve ona petrol lavmanı da yaptıracakmış. Kimilerine göre, Kurtuluş gizemi karşısında sağlıklı bir ürperme işte bu şekilde yaşanmalı. Gülünç.

Antisemitist bir film mi? Western modeli üzerine bir *splatter* yapılmak istendiyse roller net olmalıydı: İyi olan kötülere karşı, kötüler de son derece kötü olmalıydılar. Ama tapınaktaki rahipler çok kötüyse, Romalılar daha da kötü olmalıydı, tıpkı Miki Fare'yi kıs kıs gülerek işkence sandalyesine çivileyen Tahta Bacak gibi acımasız.

Gibson Romalıları kötü tanımlamakla (bunu bize Asterix zaten söylemişti) birilerinin Campidoglio'da yangın çıkarmayacağını tahmin etmiş olmalıydı, ama özellikle de günümüzde

Yahudilere karşı daha temkinli davranmak gerektiğini elbette biliyordu. Ama bir *splatter* yapan kişiye fazla incelikli davranması söylenemez. Neyse ki, biraz pişman olup, arada bir şaşkınlıkla bakan (seyirciye bakıp, "Biraz abarttık!" der gibi bir halleri var) iyi yürekli sayılabilecek üç Yahudi ve üç de Romalı göstermiş. Onların bu şaşkınlıklarından, eğer kurbanın kaburga kemiğinden fışkıran şeyi görüp hâlâ kusmadıysanız, bu filmde her şeyin dayanılmaz olduğunu anlarsınız.

Gibson İsa'nın acı çekmiş olması fikrini havada kapmış ve tıpkı Poe'nun en romantik biçimde insanı duygulandıracak olayın güzel bir kadının ölümü olduğunu anladığı gibi, Tanrı'nın Oğlu'nun kıyma makinesine konulduğu filmin çok para kazandıracağını anlamıştır. Bunu çok başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. İsa nihayet ölüp de acımıza (ya da zevkimize) son verdiğinde ve kıyamet koptuğunda toprak titrerken ve tapınağın örtüsü parçalanırken, insanın belli bir heyecan duyduğunu belirtmeliyim, çünkü o anda, filmi uğursuz bir biçimde bozan bir üstünlük esintisi görülüyor.

Evet, o noktada Tanrı sesini duyuruyor. Ama sağduyulu seyirci (ve umarım, inananlar) Tanrı'nın Gibson'a çok kızmış olduğunu hissediyor.

Not

Yukarıdaki yazım *Espresso* dergisinin internet sitesinde geniş bir tartışma yarattı. Tahmin edilebileceği gibi, kimileri beğenmiş, kimileri de kızmış. Karşı çıkanların birçoğu (beni Yahudi lobisinin *gizli eli* olmakla suçlayanlar bile vardı) Gibson'un *Tutku* adlı filmini değil, İsa'nın çilesini (tarihsel olayı) alaya aldığımı söylüyordu.

Bu da, filmdeki İsa ile İncillerdeki İsa'yı ayırt edemedikleri anlamına gelir. İsa rolünde bir aktörü değil, etten ve kemikten İsa'yı gördüklerini düşünüyorlardı demek.

Temsil edileni gerçek gibi görmek putperestliğin modern biçimidir.

Ne olursa olsun, bana şu cümleyi yazan okuyucuya minnettarım: "Sevgili Umberto, bana filmin sonunu anlattığın için seni asla bağışlamayacağım."

Tanrı'ya inanmayan, artık her şeye inanır[1]

Sıfır Yılı'na inanmak*

İS 2000 yılının sonu yaklaşıyor. Basında çıkan yazılarda, hatta günlük sohbetlerde üçüncü binyılın [milenyum] 31 Aralık 2000'de, saat gece yarısını bir saniye geçtiğinde başlayacağı artık kabul ediliyor.

Kitlesel iletişim alanındaki kadar unutkan bir bellek yoktur, belki okurlar da geçen yılın ateşli tartışmalarını çoktan unutmuştur. Geçen yıl seyahat şirketlerini, restoranları ve şampanya üreticilerini kapsayan büyük bir ticari operasyon, ikinci binyılın 31 Aralık 1999'da bittiğine ve 2000 yılının üçüncü binyılın başlangıcı olduğuna karar vermişti. Matematik uzmanlarının, sıfırdan başlayarak sayıldığında, sıfırla biten rakamların on, yüz gibi rakamları kapattığını (açmadığını) belirtmeleri de, bu kararın yanlışlığını ortaya koymaya yetmedi. Son olarak, Armando Torno *Corriere della Sera* gazetesinde bu konuyu yeniden ele almış ve çift sıfırın çekici bir rakam olduğunu belirtmiştir. Torno, sırf bu nedenle birçok insanın, sağduyu ve aritmetiğe karşın, 1900 yılının başladığı ilk saniyede 20. yüzyılı kutlamış olduğunu da anlatmaktadır.

Çift sıfırın gücü sağduyuyu yeniyor ve tüketim toplumu herkesin yeni binyılın başlangıcını 1999 yılının sonunda kutlamaktan mutlu olacağına karar veriyor. Nitekim dünya ar-

1. Bu söz Chesterton'a aittir, ama onun farklı versiyonlarına sahip olan American Chesterton Society (bkz. internet), daha ayrıntılı benzer sözlerin özeti olduğunu kabul ediyor.

* *L'espresso*, Ocak 2000.

tık gelecek yeni yılı olağan, ölçülü bir heyecanla bekliyor.

İnsanlar böyledir. Geçen yıl, bir yazımda üçüncü binyıla henüz girilmediğini anımsattığımda, karmakarışık hesapların yer aldığı sayısız mektup aldım. Mektuplarda, Dionysius Exiguus da işin içine katılarak, binyılın bir yıl önce başladığı ve bir Sıfır yılının olduğu (düşünmeden) kabul edilen tuhaf bir evrensel takvimden de söz ediliyordu (buna göre İsa doğduktan 12 ay sonra sıfır yaşını doldurmuş oluyordu). Bana yazanlar arasında yalnızca her şeye kolayca aldananlar, gelecek "Biri Bizi Gözetliyor" programının sadık izleyicileri değil, önemli araştırmacılar, felsefeciler, dilbilimciler, yorumbilim uzmanları, Latince kökenli dillerin uzmanları, böcekbilimciler ve arkeologlar da vardı.

Bu kadar bilgili insan, konunun bu kadar açık olmasına karşın, binyılın 2000 yılıyla başlamasını, yirmi dört saat içinde yeni yılı kutlamak için Güney Pasifik Okyanusu'na ya da Aleut Adaları'na gitmeyecekleri halde, neden bu kadar yürekten istiyorlardı?

Bunu, çocukken Salgari'nin ya da başka yazarların kitaplarını okuyup 2000 yılıyla ilgili hayaller kurduğumu anımsayarak anlamaya çalışıyorum. 2000 yılını görebilecek miyim acaba, diye sorardım kendi kendime. Hesap yapıp, altmış sekiz yaşında olacağımı düşünür ve kendi kendime, o kadar yaşayamam, kimse o kadar yaşlanmıyor, derdim. Ama sonra yetmiş yaşında insanlar tanıdığımı anımsar (yaşam yolumuzun ortasına otuz beş yaşında ulaştığımızı da duymuştum), onun için belki, her şey yolunda giderse, 2000 yılını göreceğimi düşünürdüm. Geçen yıl, sonbaharda, üçüncü binyıla doğru görkemli ilerleyişimi, çok az bir zaman kala, ani bir otomobil kazası, bir kalp krizi, kasıtsız ya da kasıtlı bir cinayet durduracak diye korktuğumu itiraf ediyorum.

Geçtiğimiz 31 Aralık günü, saat 23.45'e kadar içimde hafif bir korku vardı, sonra duvara arkamı dönüp oturdum, tehli-

keli havai fişeklerin göründüğü pencereden bakmaya bile çekiniyordum. Sabırla son çan sesini bekledim ve sonra kendimi içkiye verdim, çünkü artık ölsem bile gam yemezdim.

İşte açıklaması. Sayıların gizemli etkisi nedeniyle, en azından daha yaşlı kuşaklar için, 2000 yılını yaşamak ölüme karşı yapılan koşuyu kazanmak demekti. Onun için de bu tarihi öne almak için her şey deneniyordu. Kurnazca (ve sorumsuzca) bir davranış, ama ölüme yenilmemek için yapılmayacak şey yoktur, Bergman'ın ünlü filmi *Yedinci Mühür*'de çaresizlikten bir satranç oyunu bile deneniyordu.

Simyaya inanmak*

New age düşünce biçiminde rahatsız edici olan nedir? Bazı insanların astrolojiye inanması değildir; çünkü astrolojiye her zaman inanılmıştır. Stonehenge'in yıldızlarla ilgili sihrin bir mucizesi olduğuna inanılması da değildir. Birilerinin güneş saatini bulduğu zamanlarda, taşların güneşin doğuşu ve batışına göre yönlendirilmesi hiç de inanılmaz değildir ama onları inşa edenlerin güneşe bizden daha başarılı bir biçimde bakmış olmaları insanı elbette etkiliyor. Ama *new age* düşünce biçiminde rahatsız edici olan sinkretizmdir. Senkretizm, tek bir şeye değil, aralarında çelişki olsa da, her şeye inanmaktan oluşur.

Senkretizm riski her zaman tetiktedir. Bu konuyla ilgili güzel bir örneğe, 23 Şubat tarihli *Corriere della Sera* gazetesinde rastladım: Aynı sayfada, Cesare Medail'in yan yana iki makalesi yer alıyordu. Makaleler ayrı ayrı ele alındıklarında doğruydu. Biri Michael White'ın, Rizzoli Yayınevi tarafından yayımlanan *Newton* adlı kitabından yola çıkıyordu. Kitap geniş yankı uyandıracak türdeydi ve araştırmacıların evvelce bildikleri konuları hiç duyulmamış olarak veriyor, ünlü yapıtların başlıklarını yanlış belirtiyor, Cornelius Agrippa

* *L'espresso*, Mart 2001.

ve Johannes Valentin Andreae'nin İngilizce yazdıklarını ileri sürüyor, Aziz Tommaso'nun simyayla ilgilendiği söylencesine inanıyor, ama modern bilimin babası Newton'un, bugün anlaşılmaz diye adlandıracağımız ilgilere sahip olmanın ötesinde, dünyanın gizli güçler tarafından yönetildiğine inandığı için fizik ve matematik alanında büyük buluşlarda bulunduğunu da büyüleyici bir biçimde anlatıyordu. Doğru.

Bu yazısının hemen yanındaki makalesinde Medail, eski simya kitaplarına karşı doğan ilgiye değinerek, bu konunun geri dönüşüne örnek olarak, bugün hâlâ simyaya inanan insanların beklentilerini karşılayan, Mediterranee Yayınevi'nden yıllardır çıkan bazı kitapların adlarını veriyor (nitekim hâlâ o yaşlı deli Fulcanelli öneriliyor). Bazen güvenilir araştırmacıların kitaplarını da yayımlıyorlar ama senkretizmin işleyiş biçimi şöyledir: Hepsi bir araya getirilince, güvenilir yapıtların da, ciddi olmayan kitapların ileri sürdükleri konuları ele aldığı düşüncesi doğar.

Bu iki makalenin yan yana getirilmesiyle ileri sürülmek istenen nedir? Gizli güçlere inananlar Newton'un bilimsel araştırmasından esinlendiklerine göre, bizi hâlâ ciddi anlamda ilgilendirecek bir şeyler söylüyorlardı. Bu kestirme yol saf okuru baştan çıkarabilir.

Amerika'nın keşfinde, batıya doğru yol alındığında Hindistan'a varılacağı inancından esinlenilmiştir. Yanlış nedenlere dayanılarak yapılan iyi bir buluş, beklenmedik bir şanstır. Ama Kolomb'un Amerika'ya ulaşmış olması, batıya gidilerek doğuya kolayca varıldığının kanıtı değildir. Tersine, Kolomb'un keşfi, Hindistan'a, diğer yöne doğru hareket ederek daha kolay gidilebileceğini göstermektedir.

Portekizlilerin Afrika'yı keşfi, büyük bir güce sahip olduğu söylenen Prestor John'un Etiyopya'daki krallığını keşfetme isteğinden kaynaklanır. Kimileri Habeşistan kralı olduğuna inanmıştır, ama hemen sonra Prestor John diye biri olmadı-

ğı anlaşılmıştır (Etiyopya'da bulunan kişi hiç de güçlü değildi, nitekim Mareşal Bodoglio'ya yenilmiştir). Aynı şey Avustralya Toprağı söylencesi için de geçerlidir. Bu söylence Avustralya'nın keşfine neden olmuştur, ama yeryüzünün tüm güney küresini kaplayan bir kara parçası olmadığı da anlaşılmıştır.

İki şey, her zaman aynı anda doğru olmayabilir. Simyacıların sayesinde, Newton bize simyacıların haklı olmadıklarını kanıtlamıştır. Ama beni ve Medail gibi birçok insanı büyülemeye devam etmektedirler. Süpermen, Miki Fare ve Mandrake de büyüler beni, ama onların gerçekte var olmadıklarını çok iyi bilirim.

Rahip Amorth'a inanmak*

Yaklaşık iki yıl önce, ilk üç kitap çıktığında Harry Potter üzerine bir yazı yazmıştım. O sırada İngiliz dünyasında, çocuklara bu sihir öykülerinin anlatılmasının doğru olup olmadığı konusunda büyük bir tartışma başlamıştı. Çocuklar esrarlı öykülerdeki bazı saçma olayları ciddiye alabilirlerdi. Filminin de yapılmasıyla, Harry Potter gerçekten küresel bir olaya dönüşmektedir. Bu konunun ele alındığı *Porta a porta* adlı televizyon programını izleme fırsatım oldu: Bir yanda kendisini büyücü olarak nitelendiren ve onun gibilerin propagandasını yapmaktan pek memnun Mago Otelma adlı bir kişi (öyle bir "büyücü" kıyafeti vardı ki, Ed Wood bile bir korku filminde bu giysiyi kullanmaktan çekinebilirdi, diğer yanda Harry Potter öykülerinin şeytanca fikirler verdiği ünlü egzorsist Rahip Amorth (*nomen omen [isim işaret-tir]*)[2] vardı.

Programa katılan sağduyulu insanların çoğu beyaz ve ka-

2. 1925 doğumlu İtalyan Katolik rahip Gabriele Amorth. Eco, rahibin soyadı Batı dillerinde neredeyse ortak olan "ölüm" sözcüğünü hatırlattığı için "Nomen omen" yorumunu yapıyor. (ed.n.)

* *L'espresso*, Aralık 2001.

ra büyüyü saçma sapan şeyler olarak görüyor, ama egzorsist her tür büyüyü –siyah olsun, beyaz olsun hatta benekli olsun– şeytan işi diye ciddiye alıyordu.

Bu durumda, Harry Potter için olumlu sözler söylemem gerektiğini düşünüyorum. Evet, bu öykülerde büyücü ve sihirbazlar anlatılmaktadır ve başarılıdırlar; çünkü çocuklar perilerden, cücelerden, ejderhalardan ve büyücülerden her zaman çok hoşlanmışlardır. Şimdiye kadar hiç kimse Pamuk Prenses'in Şeytan'ın planının bir parçası olduğunu düşünmemiştir; ama bu öykülerin başarılı olmalarının nedeni, yazarının (yerinde bir tahminle mi, yoksa olağanüstü bir içgüdüyle mi, bilemiyorum) ilk örnekler diyebileceğimiz öykülerdeki olayları anlatmasını bilmiş olmasıdır.

Harry Potter kötü güçler tarafından öldürülen çok iyi yürekli iki büyücünün oğludur, ama bundan habersizdir. Öksüz olduğu için sert ve acımasız akrabalarının yanında yaşamaktadır. Daha sonra Harry Potter'a doğası ve yetenekleri açıklanır, ardından genç kız ve erkek büyücülerin gittiği bir okula gönderilir. Orada olağanüstü serüvenler yaşar. Ortaya çıkan ilk klasik durum şudur: Masum bir çocuğu alın, büyük zorluklar yaşatın, çekmediği kalmasın, sonra önemli bir soydan geldiğini açıklayıp, kendisini parlak bir gelecek beklediğini söyleyin; işte karşınıza yalnızca Çirkin Ördek Yavrusu ve Külkedisi değil, Oliver Twist de çıkar. Harry Potter'ın sihirli iksir yapmayı öğrendiği Hogwarts, İngiliz kolejlerine benzemektedir. Orada, kurallarını sezdikleri için İngilizleri şaşırtan, asla anlamayacaklarını bildikleri için yabancıları büyüleyen bir oyun oynanmaktadır.

Esinlenilen bir başka örnek: Bir grup genç öğrenci tuhaf (ve bazen ahlakı bozuk) öğretmenlere karşı birleşir. Harry ve arkadaşlarının uçan süpürgelere bindiklerini ekleyelim, işte karşımızda Mary Poppins ve Peter Pan. Son olarak, Hogwarts, (Harry Potter'ın İtalyan yayıncısı) Salani Yayınevi ta-

rafından yayımlanan *Çocukların Kütüphanesi* adlı kitapta yer alan esrarengiz şatolara benzemektedir. Aralarında iyi anlaşan bir grup kısa pantolonlu erkek ve altın sarısı uzun saçlı bir kız, sahtekâr bir yöneticinin, rüşvet alan bir amcanın, bir dolandırıcılar çetesinin entrikalarını ortaya çıkarır ve sonunda bir hazine, kaybolmuş bir belge ve bir kilisenin sır dolu bodrum katını keşfeder.

Harry Potter'da tüyler ürperten sihirler ve korkunç hayvanlar olsa da (öykü ne de olsa Rambaldi'nin canavarları ve Japon çizgi filmleriyle büyümüş çocuklara yöneliktir) Harry ve arkadaşları *Üç İzci* gibi iyi amaçlar için mücadele ederler ve erdemli eğitimcilerin öğütlerini dinlerler, böylece Edmondo de Amicis'in ünlü yapıtı *Çocuk Kalbi*'ndeki aşırı duygusallığın sınırına gelinir.

Çocukların sihir öyküleri okurlarsa, büyüdüklerinde büyücülere inanacaklarını gerçekten düşünüyor muyuz (böyle düşünen ancak, karşıt duygulara sahip olsalar da, Mago Otelma ve Rahip Amorth'tur)? Hepimiz devler ve öcüler karşısında sağlıklı bir korku tatmışızdır, ama büyüdüğümüzde zehirli elmalardan değil, ozon tabakasından korkmaya başladık. Çocukken hepimiz çocukları leyleklerin getirdiğine inanırdık, ama bu, büyüdüğümüzde çocuk yapmak için daha yerinde (ve zevkli) yöntemler uygulamamıza engel olmadı.

Gerçek sorun, Kedi ile Tilki'ye inanarak doğan, ama sonra tamamen farklı, daha az hayali olan hainlerden sakınmaları gerektiğini öğrenen çocuklardan kaynaklanmamaktadır: Asıl kaygı uyandıran büyüklerdir, küçükken büyü öyküleri okumayan, ama televizyon programlarından etkilenip kâğıt ve kahve falına baktıran, kara ayinlere katılan, medyumlara, Tutankamon'un sırrını açıklayanlara inanan büyüklerdir. Büyücülere inanınca da yeniden Kedi'lere ve Tilki'lere inanmaya başlarlar.

Medyumlara inanmak*

Eğer ekonomik durumunuz sizi tatmin etmiyorsa ve meslek değiştirmek istiyorsanız, en iyi kazanç sağlayan ve tahminlerinizin aksine, en kolay mesleklerden biri falcılıktır. Başkalarını birazcık anlayabilmek, sevimli ve gözü kara olmak yeterlidir. Ama bu özelliklere sahip değilseniz de, sizin lehinize istatistikler vardır.

Şöyle bir deneme yapın: Herhangi bir insanı seçin (bu kişinin sizin normal ötesi güçlerinize inanan bir insan olması elbette işinizi kolaylaştırır). Gözlerinin içine bakıp ona söyle söyleyin: "Birinin yoğun bir biçimde sizi düşündüğünü hissediyorum, bu yıllardır görmediğiniz, ama bir zamanlar çok sevdiğiniz biri, sevginize karşılık alamadığınız için çok acı çekmişsiniz... Şimdi bu kişi sizi ne kadar üzdüğünün farkında ve artık çok geç olduğunu bilse bile pişmanlık duyuyor..." Dünyada, eğer çocuk değilse, geçmişte mutsuz bir aşk yaşamamış ya da sevgisine yeterince karşılık alamamış bir insan var mıdır?

Karşınızdaki kişi hemen yardımınıza koşup sizinle işbirliği yapacaktır ve düşüncesini bu kadar net bir şekilde okuduğunuz kişinin kim olduğunu anladığını söyleyecektir.

Birine "Değerinizi bilmeyip sizin hakkınızda kötü konuşan biri var, ama bunu kıskançlıktan yapıyor" da diyebilirsiniz. Karşınızdaki kişinin herkes tarafından çok sevildiğini ve bu kişinin kim olduğunu hiç anlamadığını söylemesi biraz güçtür. Onun için kim olduğunu hemen anlamaya hazır olacak ve derin sezginize hayran olacaktır.

Ya da, bu kişilere yitirdikleri insanların hayaletlerini gördüğünüzü söyleyin. Belli bir yaşa gelmiş bir kişiye yaklaşın ve ona bir kalp hastalığı nedeniyle ölmüş yaşlı bir insanın gölgesini yanında gördüğünüzü söyleyin. Dünyada her insa-

* *L'espresso*, Ocak 2002.

nın annesi, babası, anneannesi, babaannesi ve dedeleri olmuştur, hatta eğer talihli bir insansanız amcalarınız, dayılarınız ya da vaftiz anneniz ve babanız da vardır. Karşınızdaki kişi belli bir yaştaysa, akrabalarından birinin kalp yetmezliğinden ölmüş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Bu kişiyi normal ötesi sezgilerinizle ilgilenen başka insanlar arasından seçme kurnazlığını gösterseniz bile şansınız yolunda gitmezse, yanılmış olabileceğinizi, gördüğünüz gölgenin onun değil, yanındaki kişinin bir akrabası olduğunu söyleyin. Orada bulunan kişilerden birinin hemen annesinin ya da babasının söz konusu olduğunu söyleyeceğinden emin olabilirsiniz. Bu noktada gölgenin yaydığı sıcaklıktan, o kişiye duyduğu sevgiden söz edebilirsiniz, muhatabınız cazibenize kapılmaya hazırdır...

Dikkatli okurlar, televizyon yayınlarında görünen çok karizmatik bazı kişilerin tekniklerini anlamış olmalıdırlar. Çocuğunu yeni kaybeden bir ebeveyni, annesinin ya da eşinin yeni gerçekleşmiş ölümüne ağlayan bir insanı, sevdiğinin ruhunun hiçlikte kaybolmadığını, öbür dünyadan ileti yollamaya devam ettiğini söyleyip kandırmaktan kolay bir şey yoktur. Tekrar ediyorum, medyumluk kolaydır, başkalarının acısı ve her şeye inanmaları sizin lehinize işler.

Ama çevrede Cicap'tan (İtalya'da normalötesi iddiaları denetleyen komite) kimsenin bulunmamasına dikkat etmeniz gerekir. Cicap araştırmacıları normal ötesi oldukları iddia edilen olayların peşindedirler (umacılardan spiritizma kuvvetiyle havaya yükselme olayına, medyumlara inananlardan ekin tarlalarındaki çemberlere, UFO'lardan bir değnekle su kaynaklarının ya da maden yataklarının yerini iskambil kâğıdıyla saptayanlara kadar; cinlerin, önsezilerin, akıl gücüyle bükülen çatalların, iskambil kâğıdıyla bakılan falların, ağlayan Meryem Analarının, yara izleri taşıyan ermişlerin, vesaire peşinde olduklarını da söylemeden geçemeyiz). Uygula-

nan mekanizmayı keşfedip hileyi ortaya çıkarırlar, mucizevi görünen olayı bilimsel açıdan açıklarlar ve çoğu kez aynı deneyi tekrarlayıp, hileyi bilince herkesin sihirbaz olabileceğini kanıtlarlar.

Cicap detektiflerinden Massimo Polidoro ve Luigi Garlaschelli, komitenin diğer üyelerinin araştırmalarından da yararlanarak, bir kitap yayımladılar: *Investigatori dell'occulto. Dieci anni di indagine sul paranormale.* Bu kitapta, eğer Noel Baba'nın gerçekte olmadığını öğrenince ağlayanlardan değilseniz, çok eğlenceli öyküler okumanız mümkün.

Aslında eğlence konusunda çekincem var. Cicap'ın bu kadar çok çalışmak zorunda kalması, kolayca aldatılanların tahmin edilenden daha çok olduklarını göstermektedir. Ama sonuçta, bu kitap birkaç bin satarken, Rosemary Altea televizyonda insanların acısıyla oynarken milyonlar tarafından izlenecektir. Bu programların insanlara zarar verildiğini kime anlatabilirim ki? Reyting reytingdir.

Tapınak Şövalyeleri'ne inanmak*

Dini ve askeri bir tarikat kurun ve onu hem askeri hem de ekonomik açıdan olağanüstü güçlü duruma getirin. Devlet içindeki bu devletten kurtulmak isteyen bir kral bulun. Çevreye yayılan söylentileri topladıktan sonra entrikaların, korkunç cinayetlerin, dini inançlara aykırı sözü edilemez düşüncelerin, yozlaşmaların ve bol ölçüde homoseksüelliğin olduğu bir mozayik oluşturmayı bilecek uygun araştırmacıları seçin. Şüphelileri göz altına alın ve onlara işkence yapın. Pişman olup itiraf eden canını kurtaracak, suçsuz olduğunu söyleyen ölecektir. Soruşturma yapılmasını ilk isteyenler kurbanlar olacaktır, özellikle de masum olanlar. Son olarak, Tarikat'ın sayısız malına el koyun. Bu, aslında bize, Fransa kralı Güzel Philip'in

* *L'espresso*, Aralık 2004.

Tapınak Şövalyeleri'ne karşı başlattığı süreci anımsatır.

Tapınak Şövalyeleri söylencesi bu şekilde doğar. Tahmin edebileceğiniz gibi, bu süreçten etkilenen ve tıpkı Dante gibi haksızlığı gören çok insan olmuştur. Bu insanlar, Tapınak Şövalyeleri'ne ait olduğu düşünülen gizli öğretilerden büyülenmişler ve Şövalyelerin çoğunun yakılarak öldürülmekten nasıl kurtulduğuna şaşırmışlardır. Ayrıca, tarikat dağıldığında, üyeleri bir anda ortadan yok olmuşlardır. Şüpheci bir yoruma karşı (korktukları için sessizce başka bir yerde hayat kurmuşlardır) esrarlı ve romantik bir yorum vardır: Gizlenerek etkinliklerini yedi yüzyıl daha sürdürmüşlerdir. Hâlâ aramızdadırlar.

Tapınak Şövalyeleri üzerine kitap bulmaktan daha kolay bir şey yoktur. Tek sorun bu kitapların yüzde doksanının (düzeltiyorum, yüzde doksan dokuzunun) uydurmaca olmasıdır; çünkü tüm zaman ve tüm ülkelerin orta düzeydeki düşünürlerini, Tapınak Şövalyeleri kadar esinleyen bir konu olmamıştır. Bu nedenle Tarih sahnesinin arkasında sürekli ve istikrarlı bir biçimde varlıklarını, agnostik tarikatlar, satanist dernekler, tinselciler, Pythagoras'çılar, Gülhaççılar, masonlar ve Siyon Manastırı aracılığıyla sürdürdüler. Bazen saçmalık, Baigent, Leigh ve Lincoln'un *Kutsal Kan, Kutsal Kâse* adlı yapıtında olduğu gibi o kadar açıktır ki, yazarların gözle görülür ve mantıksız kötü niyeti, sağduyulu okurun dikkatini çeker ve gerçeklerden uzak, eğlenceli bir kitap okuduğunun farkına varmasını sağlar.

Bugün aynı durum, tüm geçmiş edebiyatı kötü bir biçimde kopya edip yeniden sunan *Da Vinci Şifresi* için de geçerlidir. Ama dikkat etmemiz gerekir; çünkü binlerce saf okur, bir başka tarihsel uydurmaca yüzünden, Rennes-le-Chateau'yu ziyaret edebilir.

Tapınak Şövalyeleri üzerine yazılan bir kitabın ciddi olup olmadığını anlamak için yapılacak tek şey, bu topluluğun

1314 tarihinde kesin olarak ortadan kalkıp kalkmadığını anlayabilmektir. Bu, Büyük Liderlerinin yakılarak öldürüldüğü tarihtir. O tarihte sona eren kitaplardan biri Peter Partner'ın *The Murdered Magicians: The Templars and Their Myth* adlı yapıtıdır.

İtalyan yayınevi Mulino da, bu konuda yıllardır araştırma yapan ve çeşitli kitaplar yazan Barbara Frale'nin *I Templari* (Tapınak Şövalyeleri) adlı yapıtını yayımlamıştır. İki yüz sayfadan az olan bu kitap zevkle okunuyor. Ciddi bibliyografyası çok zengin.

Barbara Frale Tapınak Şövalyeleri söylencesinin bazı yanlarına hiç şaşırmamakta, hatta bazı romansı gelişmelere sempatiyle bakmaktadır (yine de son bölümde bunlara iki sayfa ayırmıştır), ama bunu sadece Tapınak Şövalyeleri'nin "gerçek" öyküsünün gizli kalmış yanları konusunda yeni araştırmaları teşvik amacıyla yapar.

Örneğin Tapınak Şövalyeleri ile Kutsal Kâse inancı arasında bir bağlantı var mıydı? Onlarla aynı çağda yaşamış olan Wolfram von Eschenbach olağanüstü öyküler yazmış olduğuna göre mümkündür. Ama bence şairler, Horatius tanıktır, hayal kurma yetkisine sahiptirler. Bin yıl sonra yaşayacak olan bir araştırmacı, bugünün bir filminin Indiana Jones'un kayıp hazineyi bulduğunu anlattığını görünce, bu eğlenceli öyküden gerçek bir tarihsel sonuç çıkarmak için neden bulamaz.

Bu antik öykünün bazı yanlarının açıklığa kavuşturulmamasıyla ilgili olarak, Barbara Frale, Kilise'nin süreçteki rolüne yeni bir bakış açısı getiren, Vatikan arşivlerinde son zamanlarda gerçekleştirdiği bazı buluşlarından söz ediyor. Frale'nin, kartvizitlerinde Tapınak Şövalyeleri soyundan olduklarını belirtenlere kötü bir haberi var: Papa V. Clemente tarikatı kapatırken, kilisenin onayı olmadan yeniden kurulmasını engellemiş ve Tapınağın adını ve simgelerini kul-

lananların aforoz edileceğini bildirmiştir.

Öte yandan, 1780 yılında, bu tür konuları zamanının yeni tapınak şövalyelerini yok etmek için Joseph de Maistre de kullanıyordu. Tapınak Şövalyeleri tarikatı, Kilise ve çeşitli Avrupa devletleri tarafından tanındıkları için varlıklarını sürdürmüş ve 14. yüzyılın başında resmi olarak feshedilmiştir. O andan itibaren, kimse *copyright*'ına sahip olmadığına göre, herkes onu yeniden kurma hakkına sahiptir. Bir başka deyişle, herkes kendini tanrıça İsis ya da tanrı Osiris olarak tanıtabilir, bu Mısır hükümetine vız gelir.

Dan Brown'a inanmak*

Her gün elime, Dan Brown'ın *Da Vinci Şifresi* ile ilgili yeni bir yorum geçiyor. Yalnızca İtalyanca yapıtlardan söz ediyorum; çünkü bütün dünyada çıkan kitaplarla ilgili bir bibliyografi sağlayabilme becerisine sahip değilim. İtalya'da çıkan kitapları sayabilirim: Bart Ehrman'ın *Da Vinci Şifresi Gerçeği,* Darrell L. Bock'un *Da Vinci Şifresi. Gerçekler ve Yalanlar,* Dan Burstein'in *Şifrenin Sırları.* Mutlaka dikkatimden kaçan başka kitaplar da olmuştur. Bu konuda çıkan makaleler konusunda bilgi almak için Opus Dei internet sitesini ziyaret edebilirsiniz. Ateist olsanız bile bu siteye güvenebilirsiniz. Asıl sorun, Katolik dünyasının Dan Brown'ın kitabını neden yıkmaya çalıştığıdır. Yine de, Katolik yazarlar kitaptaki tüm bilgilerin asılsız olduğunu yazıyorlarsa, inanabilirsiniz.

Da Vinci Şifresi bir romandır, onun için de yazarın istediğini uydurma hakkı vardır. Ayrıca büyük ustalıkla yazılmıştır ve bir solukta okunmaktadır. Yazarın kitabın başında anlattıklarının tarihsel gerçekler olduğunu söylemesi de önemli değildir. Deneyimli okuyucu gerçeklerin yazıldığının söylenmesine alışkındır; roman edebiyatı oyununun bir parçası-

* *L'espresso,* Ağustos 2005.

dır bu. Sorun, birçok deneyimsiz okuyucunun bu açıklamaya inanmış olmasıdır, tıpkı izleyicilerin geleneksel Sicilya kukla oyununda Gano di Maganza'ya hakaret etmeleri gibi.

Da Vinci Şifresi'nin tarihsel gerçekliğinin olmadığını kanıtlamak için iki konudan söz eden oldukça kısa bir makale yazmak yeterlidir (bu konuda çok güzel yazılar yazılmıştır). Birincisi, İsa'nın Mecdelli Meryem ile evlenmesi, Meryem'in Fransa'ya yolculuğu, Merovenj hanedanının kurulması ve Siyon Manastırı öyküsü, onlarca yıldır, doğaüstü bilimlere meraklı kişiler için yazılmış kitap ve kitapçıklarda fazlasıyla yer alıyordu (Gilbert de Séde'in Rennes-le-Chateau'sundan Baigent, Leigh ve Lincoln'un *Kutsal Kan, Kutsal Kâse*'sine kadar).

Tüm bu yapıtların abartılı öyküler içerdikleri uzun zaman önce söylenmiş ve kanıtlanmıştır. Ayrıca Baigent, Leigh ve Lincoln'un, Dan Brown'a, yapıtlarını çaldığı suçlamasıyla yasal işlem başlatacakları tehdidinde bulundukları da söylenmektedir. Nasıl olur? Eğer bir Napolyon'un yaşamöyküsünü yazacak olursam (gerçek olayları anlatarak), Napolyon'un başka bir yaşamöyküsünü aynı tarihsel olayları uydurma detaylarla anlatarak yazan kişiyi eserimi çalmakla suçlayamam. Suçlayabilmem için çok özgün bir buluşumu (düşüncemi ya da yalanımı, nasıl isterseniz öyle deyin) çalmış olması gerekir.

İkinci konuya gelince, Brown kitabını sayısız tarihsel yanlışlarla doldurmuştur. Başta, İsa hakkında Ölü Deniz elyazmalarında bilgi aramıştır (Kilise'nin sansürlediği bilgileri). Bu elyazmaları İsa'dan değil, Musevilerden, Essenilerden söz etmektedir. Brown, Ölü Deniz elyazmalarını Nag Hammadi elyazmalarıyla karıştırmaktadır.

Da Vinci Şifresi olayını ele alan kitapların çoğu, özellikle de iyi yazılmış olanlar ve bir kitap sayılabilecek kalınlıkta olanlar, Brown'ın yağmaladığı her şeyi en ince ayrıntısına kadar anlatmaktadır. Bu kitaplar yalanın altını çizmek için yazılmış olsalar da, doğaüstü malzemelerin yayılmasına kat-

kıda bulunmaktadırlar. Son zamanlarda ileri sürülen ilginç düşünceyi kabul edecek olursak –*Şifre* satanik bir komplodur– hakkındaki her tekzip, içerdiği üstü kapalı sözlerin daha güçlü yayılmasına neden olmaktadır.

Bu kitap, içeriği çürütülse de, neden kendi kendini üretmeye devam ediyor? Çünkü insanlar gizemlere (ve komplolara) açtır, onlara düşünecekleri bir gizem daha sunduğunda (bazı kurnazların uydurması olduğunu söylesen bile) hemen inanıverirler.

Kiliseyi kaygılandıran olayın bu olduğunu sanıyorum. *Şifreye* (ve değişik bir İsa'ya) inanç Hıristiyanlıktan çıkmaktır. İnsanlar artık Tanrı'ya inanmıyorlarsa, diyordu Chesterton, bu hiçbir şeye inanmadıkları anlamına değil, her şeye inandıkları anlamına gelir. Kitle iletişim araçlarına bile inanırlar.

Çok büyük bir kalabalık San Pietro Meydanı'nda, Papa II. Ioannes Paulus'un ölüm haberini beklerken, aptal bir gencin kulağında cep telefonu, gülümseyerek televizyon kameralarına el sallaması beni çok etkiledi. Milyonlarca dindar evlerinde dua ederken, o ve onun gibi başkaları neden oradaydı? Doğaüstü bir medyatik olayı beklerken, İsa'nın Mecdelli Meryem ile evlendiğine, Siyon Tarikatı'nın mistik bağıyla Jean Cocteau'ya bağlı olduğuna inanmaya hazır değil miydi acaba?

Geleneğe inanmak*

Büyük bir olasılıkla okurların çoğu kara deliklerin tam olarak ne olduğunu bilmez. Açıkçası, ben de, çevresindeki her şeyi yok eden, sonunda kendisini de yutan *"Yellow Submarine" [Sarı Denizaltı]* olarak hayal edebiliyorum onları. Ama hareket noktamı oluşturan haberi anlayabilmek için kara delikler hakkında daha fazla bilgiye sahip olmanız gerekmez, sadece çağdaş astrofiziğin en tartışmalı ve en ilginç sorunla-

* *L'espresso*, Temmuz 2004.

rından birinin söz konusu olduğunu anlamak yeterlidir.

Geçenlerde ünlü bilgin Stephen Hawking (belki de kamuoyu onu, buluşlarından çok, bir başkasını bitkisel yaşama mahkûm edecek korkunç hastalığına karşın tüm hayatı boyunca güç ve azimle çalışmasından tanımaktadır) çarpıcı bir açıklamada bulundu. Hawking, yetmişli yıllarda kara delikler kuramında bir yanlışlık yaptığını düşünmekte ve şimdi gereken düzeltmeleri önermek için bilimadamlarının karşısına çıkmaya hazırlanmaktadır.

Bu davranış, Hawking'in ünü bir yana, bilimle uğraşanlara hiç de olağanüstü gelmemektedir. Ama ben bu olayın, modern bilim ilkeleri üzerine düşünmelerini sağlamak amacıyla, köktendinci okulların ve din okullarının öğrencileri dışındaki tüm öğrencilerin dikkatine sunulması gerektiğine inanıyorum.

Bilim, kitle iletişim araçları tarafından, insanlığı şeytani bir gururla yavaş yavaş yıkıma götürmekle suçlanarak, sıklıkla eleştirilmektedir. Büyük bir olasılıkla bilim ile teknolojiyi birbirine karıştırmaktadırlar. Nükleer silahlardan, ozon tabakasındaki delikten, buzulların çözülmesinden, vesaire, bilim sorumlu değildir: Aksine bilim, ilkelerini uygulayarak sorumsuz teknolojilere güvendiğimizde, karşılaşacağımız tehlikeler konusunda bizi uyarır.

Duyulan ya da okunan gelişim ideolojisi (ya da Aydınlanma ruhu) eleştirilerinde, genellikle bilim ruhu, idealizme dayanan ve Tarih'in her zaman daha iyiye doğru hareket ettiğini, her zaman En Uygun Son'a doğru ilerlediğini ileri süren bazı 19. yüzyıl felsefelerinin ruhuyla özdeşleştirilmektedir. Ama birçok kişi (en azından benim kuşağım) her düşünürün kendinden önce yaşayan düşünürlerin buluşlarını daha iyi anladığını söyleyen idealist felsefe yazılarını okuduklarında kuşku duymuşlardır (bu, Aristoteles Platon'dan daha akıllıydı demeye benzer).

İtalyan şair Leopardi "görkemli ve ilerleyen yazgı"dan alaylı bir biçimde söz ederken Tarih'in işte bu kavramına meydan okuyordu.

Günümüzde insanlar, krizdeki birçok ideolojiye tepki olarak, Tarih boyunca gerçeğe yaklaşılmadığını ileri süren Gelenek düşüncesine kur yapmaktadırlar: Bu düşünceye göre anlaşılması gereken her şeyi yeryüzünden yok olan eski uygarlıklar anlamışlardır ve ancak o geleneksel ve değişmeyen hazineye alçakgönüllülükle geri dönecek olursak, kendi kendimizle ve yazgımızla yeniden barışabiliriz.

Geleneksel düşüncenin gizli güçlerden en açık biçimde söz eden açıklamalarına göre, Gerçeği bilgi sahibi olmadığımız uygarlıklar elde etmiştir: Okyanus tarafından yutulan Atlantis uygarlığı, kuzey dağlarının ötesinde ebedi ışık ve bolluk ülkesinde yaşayan ve yüzde yüz Hint-Avrupalı olan Hyperborea'lılar, kaybolmuş bir Hindistan'ın bilginleri ve kanıtlanamaz başka birçok öykü. Bunlar üçüncü sınıf felsefecilere ve yalnızca geçim amacıyla kitap yazan yazarlara, hep aynı çöpü yaz tatiline çıkan kalabalıklara sunmak için malzeme olmaktadır.

Ama modern bilim, Yeni'nin her zaman haklı olduğuna inanmaz. Tersine, "yanılabilirlik" ilkesine (Amerikalı felsefeci Charles Sanders Peirce tarafından ortaya atıldı, Popper ve başka kuramcılar tarafından geliştirildi) dayanır; bu ilkeye göre bilim, kendini sürekli düzelterek, *deneme ve yanılma* yoluyla varsayımlarını çürüterek, yanlışlarını kabul ederek ilerler. İyi sonuçlanmayan bir deneyimi başarısızlık olarak kabul etmez; çünkü belli bir araştırma yönteminin yanlış olduğunu, yön değiştirmek ya da yeniden başlamak gerektiğini ortaya koyar.

Aynı ilkeyi, yüzyıllar önce, İtalya'da, sloganı "deneyerek ve yeniden deneyerek" olan Accademia del Cimento ileri sürmüştür. Ama bu sloganda ince bir fark vardır. İtalyancada

riprovare sözcüğü genelde yeniden denemek anlamına gelir, ama bu bağlamda akıl ve deneyim ışığında "kabul etmemek" anlamına gelmektedir.

Söylediğim gibi, bu düşünce biçimi her köktendinciliğe, kutsal yazıların her yorumuna, düşüncelerin her dogmatik güvenilirliğine karşıttır. Bu, okullarda öğretilmesi gereken, kelimenin günlük ve Sokratik anlamıyla iyi "felsefe"dir.

Hermes Trismegistos'a inanmak*

Şimdiye kadar, *Corpus Hermeticum*'u incelemek isteyenlerin ulaşabilecekleri tek kitap (doğaüstü bilimler konusunda uzman kitapçılarda satılan pek çok değersiz kitaplar değil, eleştirel denemenin yanında özgün metnin de olduğu yayınlar dikkate alınırsa), 1945 ile 1954 yılları arasında, Nock ve Festugière'in hazırladığı klasik Les Belles Letters yayını idi; daha önce de Walter Scott'un yaptığı İngilizce çeviri yayımlanmıştı: Oxford, 1924).

Takdir edilecek bir atılımla, İtalyan yayınevi Bompiani *Corpus Hermeticum*'u yeniden yayımladı. Kitap, Nock ve Festugière'in bilmelerinin olanaksız olduğu bazı olayları da, yani Nag Hammadi yazmalarını da, metinleri karşılaştırmak isteyenler için, özgün Kopt diliyle sunmaktadır. Bu yapıt, 1500 sayfa olmasına rağmen sadece 35 avroya satılıyor olsa da, uyumadan önce okunmasını önermek ukalalık olur. Yeri doldurulamaz ve değerli bir eser olabilir, ama hermetik yazıları tatmak isteyenler, Marsilio Yayınevi'nden 1987 yılında çıkan, *Poimandres* adlı yaklaşık yüz sayfalık yapıtla yetinebilirler.

Corpus Hermeticum çok büyüleyici bir öyküdür. Tüm bilimlerin, özellikle de yazının ve büyünün mucidi, Musa Peygamber ile özdeşleştirilen efsanevi Hermes Trismegistos'un (Mısır tanrısı Toth, Yunanlılara göre Hermes, Romalılara gö-

* *L'espresso*, Mayıs 2005.

re Mercurius) yazdığı düşünülen bir dizi metinden oluşur. Bu metinler elbette, İS 2. ve 3. yüzyıllar arasında, Mısır maneviyatıyla beslenmiş, Platoncu izler de taşıyan bir Yunan kültürü çevresinde yaşayan değişik yazarların eseridir.

Bu eserle ilgili olarak ileri sürülen çelişkili görüşler, metinlerin farklı yazarlar tarafından ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu küçük bilimsel incelemelerde Mısır büyücülüğünden de herhangi bir Mısır ibadet şeklinden de söz edilmemesi, yazarlarının Mısırlı rahipler değil Yunanlılaşmış filozoflar olduklarını göstermektedir. Nock'un da önsözünde belirttiği gibi, bu metinlerin yeni maneviyata susamış beyinlerde etkisinin büyüklüğü, "klasik dilin saflığından olduğu kadar mantıklı düşünceden de yoksun... dolaylı anlatımla dile getirilen antik düşünceler mozayiğini" oluşturmalarından kaynaklanıyordu. Gördüğünüz gibi (bu durum birçok modern felsefeci için de geçerlidir) anlamsız ve karışık sözler, sonsuz yorumların ortaya çıkması için özellikle kullanılmıştır.

Bu incelemeler (yüzyıllardır Latince olarak elden ele dolaşan *Asclepius*'un dışında) uzun zaman unutulmuş, 1460'ta, Hümanizm Çağı'nda, insanların antik ve Hıristiyanlık öncesi bir bilgeliğe dönüş yaptıkları sırada, Floransa'da ortaya çıkan bir elyazmasıyla yeniden anımsanmışlardır. Cosimo de' Medici bu elyazmasından büyülenerek, Latinceden İtalyancaya çevirmesi için Marsilio Ficino'yu görevlendirmiştir. O da bu eseri ilk metnin başlığıyla, *Pimander* olarak adlandırmış ve yalnızca Platon'un değil, Hıristiyanlığın da esinlendiği, bilimlerin en antik kaynağı Trismegistos'un özgün yapıtı olarak tanıtmıştır.

Pimander ile birlikte bu yazıların olağanüstü başarısı ve kültürel etkisi başlar. Frances Yates'ın Giordano Bruno üzerine yazdığı kitabında söylediği gibi, "bu büyük tarihsel yanlış şaşırtıcı sonuçlar üretecekti."

1614'te, İsviçreli dilbilimci Isaac Casaubon, *Corpus*'un

geç Helenistik döneme ait olduğunu karşı çıkılamaz bir biçimde kanıtlamıştı. Bugün, bu konuda, hiçbir ciddi araştırmacının kuşkusu yoktur. Ama olağanüstü olan, Casaubon'un iddiasının araştırmacılar çevresinde sınırlı kalması ve *Corpus* yetkilisini hiç rahatsız etmemiş olmasıdır. Daha sonraki yüzyıllara ait (günümüzün beklenmedik yazarlarına kadar) tüm gizlici, kabalist, mistik ve –elbette– Hermetik edebiyatın gelişimini incelemek yeterlidir: *Corpus,* yalnızca kutsal Trismegistos'un değil, tıpkı İncil gibi üzerine yemin edilen bir eski bilgelik ürünü olarak düşünülmüştür her zaman.

Corpus öyküsü, bir ay önce Will Eisner'in *The Plot* (New York, Norton) adlı eseri yayımlandığında yeniden aklıma geldi: Çağdaş karikatürün dâhilerinden Eisner (kitabı basım aşamasındayken yaşamını yitirdi), bu yapıtında yazı ve resimlerle *Siyon Bilgelerinin Protokolleri*'ni anlatmaktadır. Bu öykünün en ilginç kısmı, bu antisemitist yalanın yaratılma hikâyesi değil, yalan olduğunun 1921'de her yerde kanıtlanmış ve yazılmış olmasına rağmen, daha sonra meydana gelen olaylardır. Tam o tarihten itibaren *Protokoller* tüm ülkelere yoğun bir biçimde yayılmış ve çok daha fazla ciddiye alınmışlardır.

Bu da, ister Hermes ister Siyon Protokolleri olsun, bir sırrı, gökten ya da cehennemden gelecek herhangi bir kehaneti öğrenme isteği ve heyecanıyla önyargılı bir biçimde hareket edenlerin, gerçek ile sahte arasındaki farkla ilgilenmediklerini göstermektedir.

Üçüncü Sırra inanmak*

Geçtiğimiz günlerde rahibe Lucia'nın gazetelerde yayımlanan metnini okuduğumda, söyledikleri bana hiç yabancı gelmedi. Neden böyle bir izlenim edindiğimi daha sonra anladım: Rahibenin okuma yazma bilmediği çocukluk döneminde

* *L'espresso,* Temmuz 2000.

değil de, 1944 yılında, ileri yaşlarda yazdığı bu yazı, açık bir biçimde, Yuhanna'nın Vahyi'nden alıntılarla doluydu.

Lucia, elinde ateşten bir kılıçla dünyayı yakmak ister gibi duran bir melek görür. Borazanlı ikinci meleği konu alan bölümde, Vahiy (9,8) dünyaya ateş saçan meleklerden söz etmektedir. Bu meleğin ateşten bir kılıcı olmadığı doğrudur, ama o kılıcın nereden geldiğini biraz sonra göreceğiz (aslında geleneksel ikonografi ateşten kılıçlı meleklerle doludur).

Sonra Lucia bir aynadaymış gibi kutsal ışığı görür: Bu görüntü Vahiy'de değil, Havari Pavlus'un Korinthos'lulara yazdığı mektupların birincisinde vardır (mavi şeyleri şimdi hayatta bir ayna aracılığıyla görüyoruz, ancak daha sonra onlarla yüz yüze kalacağız).

Sonra karşımıza beyaz giysili bir piskopos çıkar: Yalnızdır. Vahiy'in birçok bölümünde (6,11; 7,9; 7,14) şehit olmaya ant içmiş beyaz giysili çok tanrı kulu vardır.

Daha sonra sarp bir dağa tırmanan piskopos ve rahipler görülmektedir ve bu da Vahiy'de vardır (6,12). Bir dağda mağaralara ve kayaların arasına gizlenenler Yeryüzü'nün güçlüleridir. Onun için Papa "yarısı yıkık" bir kente gelir ve geçtiği yol boyunca ölü ruhlarla karşılaşır: Kentten ve ölülerden Vahiy'in 11,8 sayılı bölümünde söz edilmektedir. 11,13'te yıkılıp çöktüğü, 18,19'da Babil gibi olduğu anlatılmaktadır.

Devam edelim: Piskopos ve birçok mümin, askerler tarafından ok ve ateşli silahlarla öldürülürler. Aslında Rahibe Lucia ateşli silahlarla ilgili olarak yaratıcıdır ama beşinci borazan çaldığında, zırhlı çekirgeler tarafından sivri uçlu silahlarla yapılan katliamlar 9,7'de anlatılmaktadır.

Sonunda kristal bir sürahiyle (Portekizcesi *regador*) kan boşaltan iki meleğe gelinir. Vahiy kan akıtan meleklerle doludur, ama 8,5'te bunu bir buhurdanla yaparlar, 14,20'de kan bir fıçıdan taşar, 16,3'te bir kadehle dökülür.

Neden bir sürahiyle? Fatima'nın, Ortaçağ'da olağanüstü

Mustarib minyatürleri içeren vahiy elyazmalarının üretildiği Asturias bölgesinden pek uzak olmadığını düşündüm. Bu minyatürlerde ellerinde biçimi tam belirli olmaya kadehlerden, sanki dünyayı kanla sularmış gibi, kan fışkırtan melekler resmedilmiştir. Bu geleneksel ikonografinin rahibe Lucia'nın belleğini etkilediği başta sözü edilen ateşten kılıçlı melekten anlaşılmaktadır, çünkü bazen bu minyatürlerde meleklerin ellerindeki borazanlar kızıl bıçak ağızları gibi durmaktadır.

Gazetelerde yazan özetleri okumakla kalmayıp, Kardinal Ratzinger'in dinbilimsel yorumunu da okuyacak olursak, bu onurlu insanın bize, kişisel bir imgelemin imanla ilgili bir konu olamayacağını ve bir alegorinin harfi harfine kabul edilmesi gereken bir kehanet olmadığını anımsatmaya çalıştığını ve açıkça Vahiy ile benzerliklerini ortaya koyduğunu anlarız.

Bunun dışında, bir imgelemde kişi olayları "bildiği tanım ve bilgiler aracılığıyla" görür, bu nedenle "görüntü, yalnızca onun kriter ve olanakları çerçevesinde ortaya çıkar".

Bunu daha laik bir biçimde söyleyecek olursak (ama Ratzinger açımın "antropolojik yapısı"ndan sonraki bölümü onaylıyor), Jung'cu ilkörnekler yoksa, her kâhin kendi kültürünün ona öğrettiği şeyleri görür.

Görecilik*

Günümüzün bazı tartışmalarında (felsefe bilgisine sahip kişiler arasında yapılan tartışmalarda da) nezaket kurallarına hiç uyulmaması, hassas sözcüklerin öfkeyle kullanılması, kitle iletişim araçlarının kabalığından değil, insanların artık sadece yorumlarının medyaya nasıl yansıyacağını düşünerek konuşmalarından kaynaklanmaktadır. İtalya'da bu duruma en iyi örnek, laik düşünürleri "görecilik"le suçlayan ve *teocon*'lar adı verilen kişilerle, rakiplerini "köktendinci" olarak niteleyen laik düşünürleri karşı karşıya getiren tartışmadır.

Felsefede "görecilik" ne anlama gelir? Dünyayla ilgili tanımlamalarımız, onun karmaşıklığını gidermeyen ama az çok gerçeklik payı olan görüş açılarıdır. Bu tez, geçmişte ve günümüzde birçok Hıristiyan felsefeci tarafından savunulmuştur.

Bu tanımlamaların gerçek anlamlarıyla değil, tarihsel ve kültürel gereksinimlere birer yanıt olarak değerlendirilmeleri gerekir. Bu görüşü, yeni "pragmatizm" anlayışıyla Richard Rorty savunur.

"Bildiğimiz, onu kişinin bilme biçimiyle bağıntılıdır" mı diyorsunuz? Bu da bizi eski Kant felsefesine götürür.

"Her düşünce yalnızca belli bir örnek çerçevesinde gerçektir" mi diyorsunuz? Bu da "holizm" demektir.

"Etik değerler kültürlere göre değişir" mi diyorsunuz? Bu

* *L'espresso*, Temmuz 2005.

düşünce biçimi, 17. yüzyılda keşfedilmeye başlanmıştı.

"Olgular değil, yorumlar vardır" mı diyorsunuz? Bunu Nietzsche ileri sürer.

Eğer bir Tanrı yoksa her şeye izin vardır görüşünü mü savunuyorsunuz? Bu yaklaşım da Dostoyevski'nin nihilizmini anımsatır.

Görecilik kuramını mı düşünüyoruz? Lütfen, şaka yapmayın.

Kantçı anlamda göreci olan, Dostoyevskici anlamda göreci değildir (iyi yürekli Kant, Tanrı'ya ve göreve inanıyordu); Nietzsche göreciliği kültürel antropoloji göreciliğiyle pek ilgili değildi, çünkü Nietzsche olgulara inanmazken, kültürel antropoloji olgulardan asla kuşku duymazdı. Quine'in holizmi, çevreden aldığı dürtülere çok güvenen sağlıklı bir deneyciliğe sıkı sıkıya bağlıydı.

Kısacası, "görecilik" sözcüğü, çoğu kez birbiriyle çelişkili modern düşünce biçimlerine işaret edebilir; kimi zaman derin bir gerçekçiliğe bağlı düşünürler göreci olarak tanımlanmaktadır ve "görecilik"ten, 19. yüzyılda Cizvit papazlarının "Kant zehiri" için kullandıkları öfkeli tonlarda söz edilmektedir.

Eğer tüm bunlar görecilikse, bu suçlamadan yalnızca iki felsefe akımı kurtulmaktadır; bunlar radikal yeni-Tommaso'culuk ve Lenin'in *Materyalizm ve Ampriokritisizm* adlı yapıtındaki bilgi kuramıdır.

Ne tuhaf bir ittifak.

VI

Irkın korunması

İtalyanlar antisemitist midir?*

Roma'daki Yahudi mezarlığında son zamanda gerçekleştirilen saygısız eylemlerden sonra, antisemitizmin diğer ülkelere oranla İtalya'da pek derin köklere sahip olmadığını ileri süren sağ kanat milletvekili Ferdinando Casini'nin sözleri tartışmalı bir biçimde yeniden anımsatıldı. Ben entelektüel antisemitizm ile popüler antisemitizm arasında ayrım yapmak gerektiğini düşünüyorum.

Popüler antisemitizm Diaspora kadar eskidir. Alt tabakaya mensup kişilerin, büyü ayinlerini anımsatan ritüellere ve değişik bir dile sahip olan, kendilerinden farklı insanlara karşı geliştirdikleri içgüdüsel tepkiden doğar. Kitap kültürüne alışkın olan Yahudiler okuma yazma öğreniyor, tıp alanında çalışıyor, ticaretle uğraşıyor ve ödünç para veriyorlardı, onun için de bu "entelektüeller"e karşı öfke besleniyordu. Rusya'da köylülerin gösterdikleri antisemitizm bu köklere dayanır.

"Deisid" olayı, yani Hıristiyanlığın Tanrı katilini kınaması da bu düşmanlıkta rol oynamıştı, ama yine de Ortaçağ boyunca Hıristiyan ve Yahudi entelektüelleri arasında karşılıklı çıkar ve saygıya dayanan bir ilişki yaşanmıştır. Bu durum Rönesans döneminde de sürmüştür. Haçlıların peşinden giden çaresiz kitleler, Yahudi mahallelerini yakıp yıkarlarken temel öğretilerle ilgilenmiyor, yağmalama içgüdüsüyle hareket ediyorlardı.

* *L'espresso*, Temmuz 2002.

Bugün bildiğimiz entelektüel antisemitizm, modern dünyada doğmuştur. 1797 yılında, rahip Barruel, Fransız Devrimi'nin Tapınak Şövalyeleri ile masonların bir komplosu olduğunu göstermek için *Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme*'i yazmıştır. Daha sonra Yüzbaşı Simonini adında biri (İtalyandır), Barruel'e perde arkasında acımasız Yahudilerin yer aldığını belirtmiştir. İşte bu noktada *Siyon Belgelerinin Protokolleri* polemiği başlamış ve Cizvit papazları onları Carbonaro hareketine karşı kullanmışlardır.

Bu tartışma 19. yüzyıl boyunca tüm Avrupa'yı kaplamış, en uygun zemini de, Yahudi sermayedarların, yıkılması gereken düşman olarak gösterildiği Fransa'da bulmuştur. Tartışma, elbette, Katolik dünyasının onayıyla da beslenmiş, ama laik çevrelerde (ve gizli servislerde) bir yalandan, yani Çarlık Rusyası'nda yayılan ve en sonunda Hitler'in benimsediği ünlü *Siyon Bilgelerinin Protokolleri*'nden başlayarak yavaş yavaş şekillenmiştir.

Protokoller, roman malzemelerinin yeniden işlenip kullanılmalarıyla oluşmuştur, bu nedenle de güvenilmez oldukları kendiliğinden ortaya çıkar; çünkü "kötüler"in korkunç planlarını böyle utanmadan dile getirmiş olmalarına inanmak pek mümkün değildir. Siyon bilginleri çalışan sınıfı sersemletmek için spor ve görsel iletişimi teşvik edeceklerini bile açıklamaktadırlar (bu bölüm Yahudi düşüncesinden çok, Berlusconi'nin fikirlerini anımsatmaktadır). Her şeye rağmen, ne kadar safça olursa olsun, entelektüel antisemitizm söz konusudur.

Casini'nin düşüncesini paylaşabilir ve İtalya'daki popüler antisemitizmin (birçok sosyal ve tarihsel, hatta demografik nedenlerden dolayı) diğer Avrupa ülkelerine oranla daha zayıf olduğunu ve zamanında sade vatandaşların Yahudilere yardım ederek ırkçı zulme karşı çıktıklarını söyleyebiliriz. Ama İtalya'da, Cizvit kuramsal antisemitizmi (ra-

hip Bresciani'nin romanlarını düşünmek yeterlidir) kentsoyluların antisemitizmiyle eş zamanda uygun zemin bulmuştur. Bu da rezil *La difesa della razza* (Irkın Korunması) adlı derginin ve 1937'de Julius Evola'nın önsözü ile yayımlanan *Protokoller*'in sorumlusu birçok yazar ve araştırmacının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Evola, *Protokoller*'in "ruhsal açıdan teşvik edici değerde" olduğunu, "özellikle de Batı tarihi için dönüm noktası olan bu saatlerde göz ardı edilirlerse, ruh, gelenek, gerçek uygarlık adına mücadele edenlerin cephesinin ciddi bir biçimde tehlikeye atılacağını" yazmıştır. Evola'ya göre Batı uygarlığının başlıca sapkınlıklarının kökeninde Yahudi enternasyonali yatıyordu: "...kitlelerin isyanına ve komünizme kadar götüren liberalizm, bireyselcilik, siyasal ve sosyal eşitlik, özgür düşünce, din karşıtı Aydınlanma ve bunlara bağlı diğer fikirler... Yahudi için bir görevdir... gerçek düzenin ve farklı uygarlığın ayakta kalan izlerini silmek... Freud Yahudidir, kuramı da ruhsal yaşamı içgüdüye ve bilinçaltı güçlere indirgiyor, Einstein da Yahudidir, onunla da "görecilik" moda oldu... Dekadan müziğin başlıca temsilcileri Schönberg ve Mahler de Yahudidir. Avangard sanat diye adlandırılan rezaletin uç sınırı Dadaizmin yaratıcısı Tzara da Yahudidir... Burada etkili olan ırktır, bir içgüdüdür... Bu artık güçlerin her yerde baş kaldırdıkları andır; çünkü Avrupa'nın egemenliği altına girmek üzere olduğu yazgı açıkça görülmektedir... Bu 'çatışma' saatidir... onları sağlam, kırılmaz, direnilmez bir demir blok halinde buluyoruz."

İtalya, entelektüel antisemitizme katkısını esirgememiştir. Ama sadece bugün bazı olaylar dizisi yeni bir popüler antisemitizmi akıllara getirmektedir. Sanki eski antisemitizm odakları, kaba ve yeni Kelt ırkçılık biçimleriyle kök salacak zemini bulmuşlardır. Bunun da kanıtı kuramsal biçimlerin hep aynı olmasıdır: İnternette bazı ırkçı sitelere girmek ya

da bazı Arap ülkelerinde uygulanan antisiyonist propagandayı görmek yeterlidir. Demek ki, *Protokoller*'den başka yeniden işlenip kullanılacak daha iyi bir malzeme bulunamamaktadır.

Komplo*

Siyon Bilgelerinin Protokolleri'nin en olağanüstü yanı, ortaya çıkış öyküsünden çok kabul ediliş öyküsüdür. Bu yalanın farklı metinlerin bir araya getirilerek, en az üç ülkenin gizli servisleri ve polisleri tarafından üretildiği artık bilinen bir konudur. Will Eisner bunu en son araştırmaları da göz önüne alarak tüm ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Ben bir makalemde[1] araştırmacıların dikkate almadığı başka kaynaklar da belirtmiştim: Dünyanın fethini amaçlayan Yahudi planı, bazen kelime kelime, Eugéne Sue'nün ilk önce *Le Juif errant* (Serseri Yahudi), sonra da *Les Mystéres du peuple* (Halkın Gizemi) adlı eserlerinde anlatılan Cizvit planından kopya edilmiştir. Hatta bu romanlardan Maurice Joly'nin de (tüm öyküsü Eisner'in kitabında anlatılmaktadır) esinlendiği düşünülebilir. Bu arada başka olaylar da vardır: *Protokoller*[2] üzerinde çalışan araştırmacılar, 1868 yılında Sir John Ret-

* Will Eisner'in *The Plot. The Secret Story of the Protocols of the Elders of Zion* (New York: Norton 2005) adlı yapıtına (İtalyanca çevirisi: *Il complotto,* Einaudi, 2005) önsöz olarak yazılmıştır.

1. "Protocolli fittizi", *Sei passeggiate nei boschi narrativi.* Milano: Bompiani 1994.
[Türkçesi için bkz. "Sahte Protokoller", *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti,* Çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can 1995. Eco, "Sahte Protokoller" yazısından başka *Foucault Sarkacı* (1988) romanında ve elinizdeki kitapta yer alan "İtalyanlar Antisemitist midir?" ve okumakta olduğunuz "Komplo" yazısında da sözünü ettiği *Siyon Bilgelerinin Protokolleri*'nin ortaya çıkışını, 2010'da yayımlanan *Il cimitero di Praga (Prag Mezarlığı,* Çev. Eren Yücesan Cendey, İstanbul: Doğan Kitap, 2011) romanında ayrıntılarıyla işlemiştir – ed.n.]

2. Bkz. Norman Cohn, *Warrant for Genocide.* Londra: Eyre and Spottiswoode 1967, 1. Bölüm.

cliffe takma adıyla *Biarritz* adlı bir roman yazan ve İsrail'in on iki kavminin temsilcilerinin Prag Mezarlığı'nda dünyanın fethini hazırlamak için nasıl bir araya geldiklerini anlatan Hermann Goedsche'nin öyküsünü ayrıntılarıyla incelemişlerdir. Beş yıl sonra aynı öykü Rusça bir kitapçıkta (*Yahudiler, Dünyanın Efendileri*) gerçekten meydana gelmiş bir olay olarak aktarılmaktadır. 1881'de, *La Contemporaine* onu yayımlayarak, güvenilir bir kaynaktan –İngiliz diplomat Sir John Readcliff– geldiğini ileri sürmüştür. 1896'da François Bournand, *Les Juifs, nos contemporains* (Çağdaşımız Yahudiler) adlı kitabında hahambaşının (bu sefer onun adı John Readclif'tir) konuşmasını yeniden kullanır.

Ama Goedsche'nin sadece Dumas'nın *Joseph Balsamo*'sundan bir sahneyi kopya etmiş olduğunu kimse fark etmemiştir. Bu bölümde, Kraliçenin Gerdanlığı olayını planlayıp, bu skandalla Fransız Devrimi'ne uygun atmosferi hazırlamak için bir araya gelen Cagliostro ve diğer mason entrikacılar arasındaki görüşme anlatılmaktadır.

Çoğu romansal nitelikte olan bu metinler *patchwork*'ü *[yamalı bohça]*, *Protokoller*'i hayali kaynakları açıkta olan tutarsız bir yapıta dönüştürmektedir. "Kötüler"in "sınırsız bir hırsımız, silip süpüren bir açgözlülüğümüz, amansız bir intikam arzumuz ve yoğun bir nefretimiz vardır" demeleri pek inanılır değildir; böyle bir şeye ancak *roman feuilleton* adı verilen 19. yüzyıl tefrika romanlarında ya da bir operada rastlanabilir.

Protokoller'in başlangıçta ciddiye alınmasının nedeni, güvenilir olarak gösterilen kaynaklara dayandırılmış olmasıyla ve korkunç bir kuşku olarak tanıtılmasıyla açıklanabilir. Ama asıl inanılmaz olan, ne zaman hiç kuşku götürmeyecek biçimde yalan olduklarını kanıtlamaya çalışan biri çıksa, küllerinden yeniden doğmuş olmalarıdır. "*Protokoller* roma-

nı" gerçekten romansı bir hal almaktadır.

Times'ın 1921'deki açıklamalarından sonra, ne zaman güvenilir bir kaynak *Protokoller*'in sahte doğasının altını çizse, birileri çıkıp onu özgün yapıt olarak yeniden yayımlamıştır. Bu hikâye bugün internette devam etmektedir. Sanki Kopernik, Galileo ve Kepler'den sonra, insanların güneşin dünya çevresinde döndüğünü yazan okul kitaplarının yayımlamaya devam etmesi gibi bir olaydır bu.

Çok açık olmasına karşın bu direnç ve bu kitabın insanları bu kadar büyülemesi nasıl açıklanabilir? Yanıt, tüm yaşamını Yahudi komplosu düşüncesini savunmaya adayan Yahudi düşmanı kadın yazar Nesta Webster'in yapıtında bulunmaktadır. *Secret Societies and Subversive Movements* adlı yapıtında Eisner'in anlattıkları hakkında bilgili olduğu görülen Webster, sözlerini şu şekilde bitirmektedir:

> Vardığım tek düşünce, *Protokoller*'in, özgün olsun ya da olmasınlar, bir dünya devrimini temsil ettikleridir. Kehanet özelliğine sahip olduklarından ve geçmişin gizli bazı topluluklarının programlarıyla aralarındaki olağanüstü benzerlikten dolayı, gizli bir toplumun ya da gizli toplumların geleneklerini çok iyi bilen ve onların düşünce ve ifade biçimlerini yeniden üretmeyi başaran birisinin eseridir.[3]

Bu akılcılaştırma kusursuzdur: "*Protokoller* benim öyküm-de anlattıklarımı söylediklerine göre, sözümü teyit ederler"; ya da "*Protokoller*, onlardan esinlendiğim öyküyü teyit ederler, onun için özgündürler." Şöyle de söylenebilir: "*Protokoller* yalan olabilir, ama kusursuz bir biçimde Yahudilerin düşündüklerini anlatırlar, onun için özgün oldukları düşünülmelidir." Başka bir deyişle, yabancı düşmanlığı yaratan *Protokoller* değildir, *Protokoller*'e inanmaya iten, derin bir Düş-

3. Nesta H. Webster, *Secret Societies and Subversive Movements*. Londra: Boswell 1924, s. 408-409.

man belirleme gereksinimidir.

Will Eisner'in *comic* değil de *tragic book* olarak adlandıracağım bu yürekli yapıtına karşın, öykünün henüz bitmediğini düşünüyorum. Ama Büyük Yalan'a ve onun cesaretlendirdiği nefrete karşı gelmek için anlatmaya değer.

En iyi arkadaşlarımdan bazıları*

Müsteşar Stefano Stefani, Almanlara yönelik sözlü saldırıları nedeniyle kopan gürültüye karşı, iyi niyetinin kanıtı olarak, ilk eşinin Alman olduğunu belirtti. Ne ilgisiz bir konu: Eğer şimdiki karısı Alman olsa neyse, ama büyük bir olasılıkla terk etmiş ya da terk edilmiş olduğuna göre, bu ancak onun Almanlarla hiç anlaşamadığını gösterir. Eş gerekçesi çok zayıftır: Anımsadığım kadarıyla, Céline'in Yahudi bir karısı vardı, Mussolini'nin de bir Yahudi kadınla uzun süren bir ilişkisi olmuştu, ama bu gerçek ikisinin de, farklı biçimlerde de olsa, Yahudi karşıtı duygulara sahip olmalarını engellemedi.

Özellikle Amerika'da atasözüne dönüşen bir deyim vardır: "*Some of my best friends*" (En iyi arkadaşlarımdan bazıları). Söze bu cümleyle, en iyi arkadaşlarından bazılarının Yahudi olduğunu söyleyerek başlayan kişiler, konuşmalarını "ama" ya da "yine de" diyerek sürdürür ve Yahudilere karşı sert sözler kullanırlar. Yetmişli yıllarda New York'ta Yahudi düşmanlığı üzerine *Some of My Best Friends* adlı bir komedi sahneleniyordu. Bu cümleyle başlayan hemen Yahudi düşmanı olarak nitelendirilir, hatta bir zamanlar, ırkçılık karşıtı bir konuşmaya, çelişkili de olsa, "En iyi arkadaşlarımdan bazıları Yahudi düşmanıdır..." diye başlamak gerektiğine karar vermiştim.

* *L'espresso*, Ağustos 2003.

Some of my best friends klasik retorikte *concessio* yani ödün ya da taviz diye adlandırılan kavramın bir örneğidir: Söze düşman hakkında iyi konuşularak ve iddialarından birinin paylaşıldığı belirtilerek başlanır, daha sonra onu yıkma işlemine geçilir. "En iyi arkadaşlarımdan bazıları Sicilyalıdır" diye söze başlarsam, güneyli İtalyanlara düşman Lega Nord Partisi lideri Bossi'nin adına konulacak bir ödüle aday oluyorum demektir.

Çok yaygın olmasa da, bu oyunun tersi de aynı şekilde etkilidir: Anımsadığım kadarıyla Termoli Imerese'de, Canberra'da ya da Darüsselam'da çok iyi arkadaşlarımın bulunduğunu sanmıyorum (bu tamamen bir rastlantı), ama sözlerime "Canberra'da hiç arkadaşım yoktur" diye başlarsam, konuşmamı büyük bir olasılıkla Avustralya başkentine koşulsuz övgülerle sürdüreceğim demektir.

Amerikalıların büyük bir bölümünün Bush'a, İsraillilerin büyük çoğunluğunun da Sharon'a karşı olduğunu kanıtlayan istatistiklerden söz ettiğimiz siyasi bir konuşmayı düşünelim, sözlerimiz elbette bu iki sorumlu kişiye yönelik eleştirilerle devam eder. Ama tek örnek yeterli değildir, İsrail için Amos Oz'u, Amerika Birleşik Devletleri için Susan Sontag'ı anmak da yetmez. Bu, retorikte, tartışmacı değil de, psikolojik değeri olan bir *exemplum* yani örnektir. Bir başka deyişle, Sontag ya da en iyi arkadaşlarımdan biri tarafından temsil edilen özellik, genel sonuçlar çıkarmama izin vermez. Bir gün Amsterdam'da para cüzdanımı çalmış olmaları, tüm Hollandalıların hırsız olduğunu düşüncesini haklı çıkaramaz (bunu yalnızca ırkçılar iddia edebilir), bununla beraber doğrudan genelleme yaparak düşünce bildirmek çok yanlıştır (İskoçların tümü cimridir, Korelilerin tümü sarımsak kokar), tesadüfe bakın ki, tanıdığım tüm İskoçlar bana her zaman cömertçe içki ısmarlamışlardır, Koreli dostlarım da sadece pahalı ve hoş tıraş losyonu kokarlar.

Genel sonuçlar çıkarmaya eğilimli olmak tehlikelidir, bunun kanıtı da, tüm Giritlilerin yalancı olduğunu ileri süren Giritli Epimenides paradoksudur. Bunu yalancı olan bir Giritli söylediğine göre, tüm Giritlilerin yalancı olduğu yalandır; ama Giritliler doğru sözlüyse, o zaman Epimenides tüm Giritlilerin yalancı olduklarını ileri sürerek doğruyu söylüyordu. Bu mantık silsilesi sonsuza dek gider. Aziz Pavlus, bir Giritli söylediği için Giritlilerin gerçekten yalancı olduklarına inanarak, bu tuzağa düşmüştü.

Bunlar mantık ya da retorik öğrencileri için eğlenceli konulardır, ama bir *concessio* ile başlayan birinin sözlerini duyduğumuzda, şüphe etmemiz gerektiğini öğretir. Günümüzde siyaset alanında duyulan farklı ödün biçimlerinin –savcıların görevine saygı duymak, Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelerin vatandaşlarının iş alanında gösterdikleri iyi niyeti bilmek, büyük Arap kültürüne hayranlık beslemek, cumhurbaşkanına büyük saygı göstermek– incelenmesi ilginç olur.

Söze bir *concessio* ile başlandığını duyarsanız, sonra söyleneceklere dikkat edin. Gerisi zehirli olabilir.

Onun en iyi arkadaşlarından bazıları*

Yetmişli yılların başında, ben ve arkadaşlarım İspanya'ya, kültürel bir toplantıya davet edildiğimiz zaman, demokratik ve güzel ruhlu insanlar olarak ilk anda, bir diktatör tarafından yönetilen bir ülkeye asla gitmeyeceğimizi belirterek öneriyi geri çeviririrdik. Sonra bazı İspanyol dostlarımız bizi bu konuda ikna etti: Gittiğimiz takdirde, yabancı ziyaretçiler olduğumuz için, çevremizde oldukça özgür bir tartışma ortamı yaratılacağını ve Franco rejimine karşı olan İspanyolların muhalefet olanağını artırabileceğini söylediler. Bunun üzerine, her davette İspanya'ya gitmeye başladık. Ferdinando Caruso yönetimindeki İtalyan Kültür Merkezi'nin bir özgür tartışma adasına dönüştüğünü anımsıyorum.

O zamandan beri, bir hükümetin siyasetiyle (hatta bir Devlet'in Anayasa'sıyla) o ülkede yaşanan kültürel heyecanlar arasında ayrım yapmasını öğrendim. Daha sonra bu nedenle, siyasetini kabul etmediğim ülkelerde kültürel toplantılara katıldım. Son olarak, modern bir kültürün gelişimi için mücadele eden bazı genç ve açık düşünceli araştırmacılar tarafından İran'a davet edildim. Füzelerin çapraz ateşi arasında uçmanın tehlikeli olacağını düşündüğüm için, ziyaretimi Ortadoğu bölgesindeki durum açıklığa kavuştuktan sonra yapmayı önerdim.

Amerikalı olsam elbette Bush'a oy vermem, ama bu benim

* *L'espresso*, Ocak 2003.

Amerika Birleşik Devletleri üniversiteleriyle sürekli ve saygılı ilişkiler içinde olmama engel değildir.

Geçmişte işbirliği yaptığım, çeviri sorunlarıyla ilgilenen İngiliz dergisi *The Translator* daha yeni elime geçti. Dergi uluslararası mükemmel bir yayın komitesine sahiptir ve 1998 yılında Routledge tarafından yayımlanan *Encyclopedia of Translation Studies*'in değerli editörü Mona Baker tarafından yönetilmektedir.

Derginin son sayısında Mona Baker bir makale yayımlayarak birçok akademik kurumun (Sharon siyasetini protesto etmek amacıyla) İsrail üniversitelerini (bazı internet siteleriyle anlaşarak) boykot için, "Call for European boycott of research of Israel scientific institutions" ve "Call for European boycott of research and cultural links with Israel" başlıklı dilekçeleri imzaladıklarını belirtti. Mona Baker, ayrıca, Miriam Schlesinger ve Gideon Toury'yi (ikisi de İsrail üniversitelerinin tanınmış araştırmacılarındandır) *Translation Studies Abstracts*'ın yönetiminden istifa etmeye davet etmektedir.

Mona Baker (bereket versin) bu kararı dergi danışmanlarına ve yazarlarına sormadan aldığını belirtmekte ve boykot edilmesini istediği üniversitelerin araştırmacılarının her fırsatta Sharon'un siyasetini kesinlikle onaylamadıklarını belirttiklerini kabul etmektedir; Boykotun kişilere karşı değil, kurumlara karşı yapıldığının altını çizmektedir. Bu, durumu daha da kötüleştirmektedir, çünkü belli bir ırka ait olmanızın, ortaya koyduğunuz tavrınızdan daha önemli olduğu anlamına gelir.

Böyle bir ilkenin doğuracağı sonuçlar açıktır: Bush'un savaş kışkırtıcısı olduğunu düşünenler, İtalyan araştırma merkezleriyle Amerikan araştırma merkezleri arasındaki her tür bağlantıyı durdurmalıdır; Berlusconi'nin kişisel bir iktidar kurmaya çalıştığını düşünenler, Lincei Akademisi'yle tüm ilişkileri kesmelidirler; Arap terörüne karşı olanlar, Arap

araştırmacıları, köktendinci gruplarla anlaşıyor olsunlar ya da olmasınlar, tüm Avrupa kültür kurumlarından attırmalıdırlar.

Korkunç hoşgörüsüzlük ve devlet eliyle gerçekleştirilen vahşet olaylarına karşın, tüm ülkelerin insanları arasında kardeşlik duygularını geliştirmeye çalışan bilgili bir insan topluluğu yüzyıllardır mücadelesini sürdürmektedir. Eğer bu evrensel bağ koparsa bir trajedi yaşanabilir. Mona Baker'ın bu noktayı anlamamış olmasına üzüldüm. Üstelik kendisi bir çeviribilimci olduğuna göre, farklı kültürler arasında sürekli diyalogdan yana olmalıdır. Bir ülke, içindeki bölünmeler, çelişkiler ve kanayan yaralar göz önüne alınmadan, hükümeti yüzünden suçlanamaz.

Tam bu satırları yazarken, bir denetim komisyonunun, İsrail'de Sharon'un televizyonda yayımlanan bir basın açıklamasını, yasadışı seçim propagandası olduğu gerekçesiyle durdurduğunu öğrendim. Böylece İsrail'de farklı tavırlar arasında ilginç bir eytişim olduğunu görebiliriz. Bu durumun Irak'a karşı uygulanan ambargonun, Saddam diktatörlüğü altında acı çekenlerin zararına olduğu için de haksız olduğunu düşünen kişiler tarafından nasıl görülmediğini anlayamıyorum.

Yeryüzünün hiçbir yerinde inekler siyah değildir, siyah olduklarını söylemek ırkçılıktır.

VII

Yeni binyılın çöküşü

Bir düş*

Birisi "şunu şunu düşledim..." ya da "bir düş gördüm" dediği zaman, genellikle o düşte kişinin arzularının gerçekleştiği ya da dile geldiği anlaşılır. Ama bir düş, hiç beklemediğimiz olayların habercisi bir kâbus da olabilir. Ya da bize ne vaat ettiğini, ne gibi bir tehdit içerdiğini söyleyebilecek bir yorumcunun yardımını gerektirecek, geleceği bildiren bir düş de olabilir

Benim düşüm işte bu son türden, istek ya da korkularımı dile getirip getirmediğini kendi kendime hiç sormadan olduğu gibi anlatacağım.

Tüm uygar dünyayı felce uğratan küresel bir *black-out* olduğunu düşlüyorum. Bunun sorumlularını bulmak için ümitsiz bir arayış başlıyor. Ülkeler kendilerini tehdit altında hissettikleri için büyük bir gezegen savaşı kopuyor: Korkunç bir savaş, yalnızca elli beş milyon insanın ölümüne yol açan İkinci Dünya Savaşı gibi küçük bir kaza değil. Gerçek bir savaş, bugün modern teknoloji sayesinde gerçekleşebilecek savaşlardan: Radyasyonla büyük yeryüzü alanlarının çöle dönüşmesine, dünya nüfusunun en az yarısının dost ateşiyle, açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle ortadan kalkmasına neden olan bir savaş. Kısacası, zamanımıza uygun, uzman ve sorumlu generaller tarafından gerçekleştirilen güzel bir iş.

Elbette (düşlerde de bencilizdir) ben, ailem ve arkadaşla-

* *L'espresso*, Aralık 2003.

rım kurtuluyoruz ve her şeyin tamamen yok olmadığı bir bölgede (mümkünse İtalya'da) yaşıyoruz.

Televizyon yok, telefon hatları da kesileceğine göre, internet de yok. Kristal ile çalışan eski radyo alıcılarıyla iletişim kurulabilecek. Elektrik hattı yok, kırık dökük birkaç güneş panosunu tamir edip, özellikle de köy evlerinde bir, iki saat ışık elde etmek mümkün olacak. Geri kalan zamanda kullanacağımız gaz lambalarına karaborsada gazyağı aramak zorunda kalacağız. Yol diye bir şey kalmayacağı için, kimse otomobil için benzini arıtmaya çalışmayacak. El arabaları ya da atlı arabalar olacak ancak.

Az ışıkta, mümkünse oradan buradan toplanmış idareli kullandığımız odunla yanan şöminenin yanında, akşamları torunlarıma –artık televizyon izleyemedikleri için– tavan arasında bulduğumuz eski kitapları okuyabileceğim ya da savaştan önce dünyanın nasıl olduğunu anlatabileceğim.

Belli bir saat gelince radyonun önünde çömelip oturacağız ve dünyadaki son durum ve bölgemizdeki tehditler konusunda bizi bilgilendirecek bazı uzak yayınların sinyalini almaya çalışacağız. İletişim için yeniden güvercinler eğitilecek ve teyzemizin siyatik ağrısının tuttuğunu, ama yine de iyi olduğunu yazan son iletiyi ya da bir önceki günün gazetesinin mikroçip kopyasını hayvanın pençesinden çekip almak çok zevkli olacaktır.

Köye kaçmış ve orada bir okul kurmuş olabiliriz. Ben de dilbilgisi ya da tarih dersleri vererek eğitime katkıda bulunabilirim. Dünya haritası kökten değişeceği için coğrafya öğretmek antik tarih öğretmeye benzer. Okul olmazsa, torunlarımı ve arkadaşlarını evde toplar ders yaparım; yalnızca yazı yazmaları için değil, yapmak zorunda kalacakları diğer birçok el işi için de önce bileklerini güçlendiririm, sonra yavaş yavaş, eğer daha büyük çocuklar varsa, felsefe dersi de verebilirim.

Belki kilise bahçesindeki küçük futbol alanı yıkılmamış olur (paçavralardan yapılmış bir topla da oynanabilir), bodrum katında eski bir langırt masası bulunabilir. Papaz, bir marangoza, gençlerin video oyunlarından daha büyüleyici ve yaratıcı bulacakları bir pinpon masası yaptırmış olabilir.

Radyoaktif bir bölgede bulunmuyorsak bolca sebze yenecektir, ıspanağa benzeyen ısırgan pişirilebilir. Tavşan en yüksek doğurganlık ortalamasına sahip olduğundan, bol tavşan bulmak mümkün olacaktır, pazar günleri de bir tavuk yenebilir: En küçüğe göğsü, en büyüğe budu düşer, babaya kanat, anneye but, ağzının tadını bilen büyükanneye boynu, başı ve en lezzetli kısmı olan gerisi verilebilir.

Yürüyüş yapmanın zevki, modası geçmiş eski kabanların ve kartopu da oynayabileceğimiz yün eldivenlerin sıcaklığı yeniden keşfedilecektir.

Biraz aspirinle kinin saklayacak iyi bir aile doktoru da eksik olmamalıdır. Hiperbarik odalar, tomografi ve ultrason cihazları olmadan, ortalama insan ömrü yeniden altmış yıla inecektir, ama yeryüzünün diğer bölgelerindeki ortalama insan ömrünün uzunluğunu göz önüne alacak olursak, fena bir yaş değildir bu.

Tepelerde yeldeğirmenleri yeniden görülecek. Büyük kolları karşısında yaşlılar Don Kişot'un öyküsünü anlatacaklar, çocuklar da bayılarak dinleyecekler. Yeniden müzikle uğraşılacak ve herkes eski bir alet çalmasını öğrenecek. İstenirse bir bıçak ve bir kamış parçasıyla büyük flüt orkestraları bile kurulabilir, pazar günleri köyün kırlarında danslar edilebilir, hayatta kalmayı başarabilen bir akordeoncu çıkıp mazurka bile çalabilir.

Kahve ve meyhanelerde bezik oynanabilir, limonata ve taze şarap içilebilir. Köyün aptalı, siyaseti bırakmak zorunda kalacağından, yeniden sokaklarda dolaşmaya başlayacak. İsteksiz gençler, başlarında bir havlu, burunlarına kaynatıl-

mış papatya çayının buharını çekecekler ve bunun gerçek bir uyuşturucu etkisi yaptığını söyleyecekler.

Dağda hayvanlar rahat bir soluk alabilecekler, porsuklar, zerdevalar, tilkiler ve yabani tavşanlar artacak, hayvan hakları savunucuları bile proteinli yiyecek bulmak için, varsa eski av tüfekleriyle, yoksa ok ve yayla ava çıkacak.

Geceleri vadide semirmiş köpekler havlayacak, insanlar pahalı elektronik alarmların yerini alan bu hayvanlara çok önem verecek. Artık kimse onları otoyollarda terk etmeyecek hem artık otoyol diye bir şey olmayacağı için, hem de, olsa bile, artık kimse tekinsiz, *ubi sunt leones* [aslanların bulunduğu] bölgelere gitmeye gönüllü olmayacağı için.

Yeniden kitap okunmaya başlanacak, çünkü kitaplar, yangınlardan değil ama birçok felaketten kurtulmayı başaracaklar, terkedilmiş büyük odalarda bulunacaklar, yıkılan büyük kent kütüphanelerinden alınacaklar, ödünç verilerek elden ele dolaşacaklar, Noel'de armağan edilecekler, uzun kış aylarında, hatta yazları bir ağacın altında ihtiyaçlarımızı giderirken bize arkadaş olacaklar.

Eski radyo alıcılarından tedirgin edici sesler gelse de, kurtulacağımızı düşünüp, hâlâ hayatta olduğumuz ve güneş doğduğu için her gün şükrederken, içimizde en şair ruhlu olanlar bir Altın Çağ'ın yeniden doğduğunu söylemeye başlayacaklar.

Bu tazelenen zevklerin en az üç milyar insanın ölümü, piramitlerin, San Pietro Kilisesi'nin, Louvre'un ve Big Ben'in (New York ise büyük bir Bronx haline gelecektir) yok olmasıyla ödeneceğini hesaplayınca ve sigara yerine saman içmek zorunda kalacağımı düşününce, tedirgin bir biçimde uyanıyorum ve doğruyu söylemek gerekirse düşümün gerçekleşmemesini umuyorum.

Ama fal bakan, hatta hayvanların bağırsaklarını ve kuş-

ların uçuşunu bile yorumlayan birine gittim. Bana düşümün yalnızca korkunç şeyler bildirmediğini, bu korkunçluğun biz insanların az tüketmesiyle, şiddetten sakınmasıyla, başkalarının şiddetine katkıda bulunmayarak, ara sıra eski gelenek ve unutulmuş göreneklerimizden yeniden zevk alarak önüne geçilebileceğini de anlattığını söyledi. Düşüm her şeye rağmen bugün de televizyonun ve bilgisayarın kapatılabileceğini, bir *charter* seferle Maldivler'e gidileceğine bir ateşin yanında sohbet edilebileceğini belirtiyordu. İstemek yeterliydi.

Ama düş yorumcum, asıl bunun bir düş olduğunu söyledi. Diğer düşün gerçekleşmesini önlemek için bir an durma yürekliliğini göstermemiz gerektiğini anlattı. Düş yorumcusu (kimsenin sözünü dinlemediği falcılar gibi akıllı ama hırçın), cehenneme kadar yolunuz var, çünkü suç sizde, diye de ekledi.

Devlerin omzunda*

Konuşmamın başlığını sadece geçen yılın konusunu övme amacıyla değil, cüce ve dev öykülerinin her zaman hoşuma gitmiş olması nedeniyle de bu şekilde seçtim.

Tarihsel cüce-dev tartışması, babalar ve oğullar arasındaki çok eski zamanlara dayanan, ama göreceğimiz gibi, bizi hâlâ çok yakından ilgilendiren kavganın yalnızca bir bölümünü oluşturur.

Oğulların babalarını öldürme eğilimine sahip olduklarını söylemek için psikanalistleri rahatsız etmeye gerek yoktur. Bu konuyla ilgili edebi eserleri düşünerek erkeklerden söz ettim, ama annelerle oğulları arasındaki kötü ilişkileri de çok iyi bilirim. Akıllara hemen Neron'un öz annesi Agrippina'yı öldürmesi gelebilir. Günümüzde, İtalya'da çocukların işlediği başka anne cinayetleri de vardır.

Sorun, oğulların babalarına saldırdıkları gibi, bazen babaların da çocuklarına saldırmalarıdır. Oidipus, masumca da olsa, Laios'u öldürür, Saturnus çocuklarını yer, Medeia adı elbette bir anaokuluna verilemez. Thyestes de, bilmeden, çocuklarının etiyle bir Big Mac yapıp yemiştir. Bizans'ta babalarını kör eden taht varisleri olduğu gibi, Konstantinopolis'te de ilk eşlerinden olan oğullarını vaktinden önce iktidara gelmemeleri için öldürten sultanlar olmuştur.

* 2001 yılı Temmuz ayında "Edebiyat Müzik Sinema" konulu *Milanesiana* kültürel etkinliğinde verilen konferans.

Babalar ile oğullar arasındaki çatışmaların, şiddet içermeseler bile, dramatik olmadıkları söylenemez. Babaya, onunla alay edilerek de karşı çıkılabilir. Akıllara, Nuh Peygamber'in oğlu Ham gelebilir. Ham o kadar sudan sonra biraz şarabı babasına çok görür; bilindiği gibi Nuh, ırkçı bir tepki verir ve saygısız oğlunu gelişmekte olan ülkelere sürgüne yollar. Alkolü fazla kaçırmış bir babayla hafifçe alay etmenin cezası, kabul etmemiz gerekir ki, binlerce yıl sürecek açlık ve tutsaklık olmamalıydı.

İbrahim Peygamber'in, oğlu İshak'ı kurban etmeye niyetlenmesini, Tanrı'nın isteğine boyun eğmenin en iyi örneği olduğunu düşünsek de, İbrahim Peygamber'in oğlunu kendi malı gibi gördüğünü belirtmek isterim (oğlu boğazı kesilerek ölecekti, o da Yehova'nın iyiliğini kazanacaktı, ama ahlaksal değerlerimize göre mi davranıyordu, söyleyin bana). Neyse ki, Yehova şaka yapıyormuş, ama İbrahim bunu bilmiyordu. İshak'ın şanssız bir insan olduğu, baba olduğu zaman başına gelenlerden bellidir: Yakup onu öldürmez, ama alçakça bir hileyle, körlüğünden yaralanarak, kardeşi Esav'ın yerine geçerek kendisini kutsatır. Bu belki de insanın öz babasını öldürmesinden daha rezilce bir hiledir.

Her *querelle des anciens et des modernes [eskiler ile yeniler arasındaki tartışma]* bakışımlı bir mücadeledir. 17. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan ve bu ibarenin temsil ettiği fikir tartışmasında, Perrault ya da Fontenelle, çağdaş sanatçıların yapıtlarının, atalarının yapıtlarından daha olgun oldukları için daha iyi olduklarını ileri sürüyorlardı (bu nedenle *poètes galants [cesur şairler]* ve *esprits curieux [meraklı kafalar]* yeni öykü ve roman biçimlerini yeğliyorlardı) ama bu *querelle,* başta Boileau olmak üzere antikçağ yazarlarının taklit edilmesinden yana olanların yenilere karşı çıkmalarıyla doğmuş ve beslenmiştir.

Bir *querelle* olduğunda, geçmişi övenler yenilikçilere karşı çıkar ve genellikle yeniliklere duyulan heves ve geçmişle

bağları koparma isteği tutuculuğa karşı bir tepki olarak ortaya çıkar. İtalyan *Novissimi* şiir sanatı okulu bir 20. yüzyıl olayıdır, ama iki bin yıl önce de *poetae novi*'nin *[yeni şairler]* yaşadığını biliriz. Catullus zamanında *modernus* sözcüğü henüz yoktu, ama Latin geleneğine karşı çıkarak Yunan lirizmine yönelen şairlere "yeni" deniyordu. Ovidius *Sevmek Sanatı* adlı yapıtında *prisca iuvent alios* ("geçmişi başkalarına bırakıyorum"), *ego me nunc denique natum gratulor; haec aetas moribus apta meis* ("ben bu zamanda doğmuş olmaktan gurur duyuyorum, çünkü bugün bana uyuyor, daha hoş ve eski zamanlara oranla daha az kaba") der. Ama geçmişi övenleri rahatsız eden yenileri bize, "modern" sözcüğü yerine *nuper* zarfını kullanan Horatius anımsatır (*Epistulae*). Bir kitabın edebi incelik eksikliği nedeniyle değil de *sed quia nuper* yani "bir gün öncesi"nin yapıtı olduğu için kullanılmamasının yanlış olduğunu söylemiştir. Genç bir yazarın kitabını, artık eski romanlar gibi yapıtlar yazılmadığından yakınarak eleştiren çağımız kitap eleştirmenlerinin tavrı da böyledir.

Modernus sözcüğü antikçağ bittiğinde, yani İS 5. yüzyılda, Karolenj Rönesansı öncesinde Avrupa'nın gerçekten karanlık dönemler yaşadığı, bize tüm çağlar içinde modernlikten en uzak dönem gibi gelen tarihte sahneye çıkar. Geçmişin büyük yapıtlarının anısının silinmekte olduğu ve yalnızca yıkık dökük, çökmek üzere olan eserlerin ayakta kaldığı o "karanlık" dönemde yenilik, yenilikçiler farkına varmadan kök salmaya başlar. Nitekim yeni Avrupa dilleri o sırada ortaya çıkar; belki de bu, kültürel açıdan son iki bin yılın en özgün ve etkili olayıdır. Aynı zamanda, klasik Latince ortaçağ Latincesi olur. Bu dönemde yenilik gururunun izlerini görürüz.

İlk gurur belirtisi, eskiden kullanılan Latinceden farklı yeni bir Latincenin türetildiğinin kabul edilmesiydi. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, Avrupa, tarım toplumunda yaşanan krize tanık olur; büyük Roma kentleri, yol-

ları, su kemerleri yıkılır ve ormanlıklarla kaplı bir toprakta, keşişler, şairler ve minyatürcüler dünyayı canavarların yaşadığı karanlık bir orman olarak görürler. Tours'lu Gregory, 580'de, okuryazarlığın sona erdiğini bildirir. Bir papa da (hangisi olduğunu anımsamıyorum) Galya'da papazların artık Latince bilmediğini, onun için de *in nomine Patris et Filiae*[1] *et Spiritus sancti* diyerek gerçekleştirdikleri vaftizlerin hâlâ geçerli olup olmadığını sormuştur kendi kendine. Ama 7. ve 10. yüzyıllar arasında "*hispericus*[2] estetik" diye adlandırılan ve İspanya'dan İngiliz Adalarına ve Fransa'ya kadar yayılan bir stil ortaya çıkmıştır.

Klasik Latin geleneği "Attika" üslubunun dengeli tarzlarına karşıt olan bu üslubu önce "Asyalı", sonra "Afrikalı" olarak tanımlamış ve eleştirmiştir. Asyalı üslupta klasik retoriğin *kakozelon* ya da *mala affectatio [kötü taklit]* diye adlandırdığı olay eleştiriliyordu. 5. yüzyıl Kilise Babaları'nın *mala affectatio [kötü taklit]* karşısında ne kadar şaşırdıklarını anlamak için Aziz Hieronymus'un şu sözlerine kulak verelim (*Adversus Jovinianum* I):

> Son zamanlarda pek çok ilkel yazar ve kimin ne söylediği anlaşılmayan, üslup kusurlarıyla dolu yazılar ortaya çıktı. Her şey, tıpkı kıvrılmaya çalışan hasta bir yılanın kopması gibi, şişip sönüyor. Her şey çözülemeyecek söz düğümlerine dönüşüyor, Plautus'la birlikte "Sybilla'dan başka kimse bir şey anlamıyor" diye tekrar etmek gerek. Bu sözlü büyüler neye yarıyor?

Ama klasik geleneğe göre kusur sayılan öğeler, *hispericus* şiirinde güzellik olarak görüldü. Bu dilde kaleme alınan yazılarda artık geleneksel sözdizimi ve retorik kuralla-

1. Oğul (Filii) yerine Kız denmektedir. (ç.n.)

2. 6. yüzyılda İngiltere'nin güneybatısında, farklı ve bilinmeyen köklerden gelen sözcüklerin karışımıyla ortaya çıkan Latince; Ortaçağ Latincesi. (ç.n.)

rına uyulmuyordu. Vezin ve ritm kuralları barok tadında listeler üretmek için çiğneniyordu. Klasik dünyanın kulak tırmalayıcı bulacağı, aynı seslerin tekrar edildiği uzun cümleler şimdi yeni bir müzik üretiyordu ve Malmesbury'li Aldhelm (*Eahfrid'e Mektup*), her sözcüğü aynı harfle başlayan cümleler kurarak eğleniyordu: "*Primitus pantorum procerum praetorumque pio potissimum paternoque praesertim privilegio panegyricum poemataque passim prosatori sub polo promulgantes ...*"

İbraniceden ve Yunancadan sözcükler alındığı için, sözlük inanılmaz birleşik kelimelerle zenginleşti, söylemler şifreli cümlelerle doldu. Klasik estetik, açık seçikliği bir ideal olarak görürken, hispericus estetik karmaşıklık için çalıştı. Klasik estetik orantı kuralını bir ideal olarak görürken, hispericus estetik güçlüğü, bol sıfat kullanımını ve dolambaçlı anlatımları, büyüklüğü, korkunçluğu, idaresizliği, ölçüsüzlüğü, olağanüstülüğü yeğledi. Denizdeki dalgaları tanımlamak için *astriferus* ya da *glaucicomus* gibi sıfatlar ve *pectoreus*, *placoreus*, *sonoreus*, *alboreus*, *propriferus*, *flammiger*, *gaudifluus* gibi yeni sözcükler ortaya çıktı.

Bunlar, Virgilius Grammaticus'un 7. yüzyılda *Epitomae* ve *Epistolae* adlı yapıtlarında övdüğü türetilmiş sözcüklerdir. Toulouse'a yakın Bigorre kentinden olan bu çılgın gramer uzmanı, Cicero ve Vergilius'tan (öteki, gerçek olanı)[3] alınmış, ama bu yazarların yazmış olamayacağı metinlere yer veriyordu. Bunların, klasik yazarların adlarını kullanan ve bu sahte ad altında kesinlikle klasik olmayan bir Latince ile yazı yazan ve bundan gurur duyan gizli bir yazarlar grubuna ait oldukları görülmekte ya da sezilmektedir.

Bigorre'lu Virgilius, İtalyan şair Edoardo Sanguineti'nin düş gücünden ortaya çıkmış gibi görünen bir dil evreni ya-

3. Antik Romalı şair Vergilius ile Ortaçağ yazarı Virgilius'un adları İtalyancada aynı şekilde ("Virgilio") yazılır. Eco bu yüzden okuru uyarıyor. (ed.n.)

ratır; oysa büyük bir olasılıkla bunun tersi olmuştur. Virgilius on iki çeşit Latince olduğunu ileri sürer, bunların her birinde "ateş" sözcüğü farklıdır: *ignis, quoquinhabin, ardon, calax, spiridon, rusin, fragon, fumaton, ustrax, vitius, siluleus, aeneon* (*Epitomae,* I, 4). Savaşa *praelium* denir, çünkü denizde meydana gelir (denize de enginliği nedeniyle *praelum* ya da olağanüstü olmasından dolayı *praelatum* denir, *Epitomae*, IV, 10). Öte yandan Latincenin kuralları konusunda tartışmalar başlar, hatta ikisi de retorikçi olan Galbungus ile Terentius'un on dört gün on dört gece *ego* isminin hitap hali üzerine tartıştıkları anlatılır – soru çok önemlidir, çünkü insanın kendi kendisine etkili bir biçimde nasıl seslenebileceğine karar verilecektir ("Ey ben, iyi yaptım mı?" *O egone, recte feci?*).

Ama şimdi halk dili konusunu ele alalım. 5. yüzyılın sonuna doğru halk, Latince yerine, Gal-Roma, İspanyol-Roma, Balkan-Roma dili konuşuyordu. Bunlar yazı değil, konuşma dilleriydi, ama yine de Serment de Strasbourg[4] ve Carta Capuana'dan[5] önceki önemli bir dilbilimsel yenilik olarak görülmüştür. Aynı yüzyıllarda, dillerin çoğalmasıyla, Babil Kulesi öyküsü insanlar tarafından yeniden ele alınmış ve bir lanet ve felaket işareti olarak görülmüştür. Ama yeni halk dillerinin doğuşunu, bir modernlik ve gelişim işareti olarak görenler bile vardır.

7. yüzyılda bazı İrlandalı gramer uzmanları, Latince gramere oranla Gal halk dilinin avantajlarını tanımlamaya çalışırlar. *Şairlerin Kuralları* adlı bir yapıtta Babil Kulesi yapılarına gönderme yapılır: Kuleyi inşa etmek için nasıl dokuz malzeme –kil ve su, yün ve kan, kereste ve kireç, zift, keten ve katran– kullanıldıysa, Gal dili de isim, zamir, fiil, sıfat, zarf, ortaç, bağlaç, edat, ünlemden meydana gelmiştir. Kıyaslama şunu göstermektedir: Babil söylencesinden olumlu bir örnek çıkarmak

4. Strasbourg Yemini (842): Günümüze ulaşan en eski Fransızca metin. (ed.n.)

5. Capua Beratı (960): Günümüze ulaşan en eski İtalyanca metin. (ed.n.)

için Hegel'i beklemek gerekecektir. İrlandalı gramer uzmanları Gal dilinin dillerden doğan karmaşıklığın aşıldığını işaret eden ilk ve tek örnek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yaratıcıları, bugün kes-yapıştır diye adlandıracağımız bir işlem aracılığıyla her dilde en iyi olanı seçmişler ve diğer dillerin bir ad veremedikleri şeyler için ad üretmişlerdir; bu şekilde cisim ve olaylar ile sözcük arasında biçimsel bir özdeşlik ortaya çıkmıştır.

Birkaç yüzyıl sonra, gerçekleştirdiği çalışma ve önemi konusunda tamamen farklı bir bilinçle, Dante kendini yeni bir dilin yaratıcısı olarak görecektir. Dilbilimci titizliği ve şair kibriyle –tüm şairlerin en büyüğü olduğundan asla kuşku duymamıştı– incelediği İtalyan lehçelerinin bolluğu karşısında, Dante, ünlü (ışık saçan), asal (esas ve kural olarak kabul edilen), muhteşem (İtalyanların ulusal bir krallığı olsaydı, orada yer almaya değer olan) ve yüce (hükümet, hukuk ve bilim dili) bir dili hedeflemek gerektiği sonucuna varmış, *De Vulgari Eloquentia* adlı yapıtında tek ve gerçek halk dilinin, gururla kendisinin kurduğunu düşündüğü şiirsel dilin derlenme kurallarının ana hatlarını belirlemiştir. Bu dil, karmaşıklığın dillerinden farklı olarak, tıpkı Âdem'in dilinde olduğu gibi, cisim ve olaylarla kurulabilecek ilk ilgiyi yeniden keşfeder. Dante'nin "güzel kokulu bir pantermiş" gibi peşine düştüğü bu ünlü halk dili, Cennet dilinin yeni bir düzenlemesiydi; böylece Babil sonrası yaralar sarılacaktı. Dante'nin kendini kusursuz dilin onarımcısı olarak gösterdiği bu cüretli kavram, dillerin çeşitliliğini eleştirmek yerine, onların biyolojik diye adlandırabileceğimiz, zaman içinde yenilenme ve değişme gücünü vurgular. Dilin bu kesin yaratıcılığı sayesinde Dante, ilk İbranice gibi kaybolmuş modellerin peşine düşmeden, modern ve doğal kusursuz bir dil yaratabilir. Dante yeni (ve daha kusursuz) bir Âdem olmaya aday olur. Dante'nin gururuna göre biraz daha geç ortaya çıkan Rimbaud'un *il faut être absolument moderne [kesinlikle ileri*

görüşlü olmak gerekir] iddiası eskimiş olarak kabul edilecektir. Babalar ve oğullar mücadelesinde *Yaşam yolumuzun ortasında, Saison en enfer*'den daha fazla baba katilidir.

Modernus sözcüğünün açık bir şekilde kullanıldığı kuşaklar arası ilk uyuşmazlık, belki edebiyat alanında değil, felsefe dünyasında ortaya çıkmıştır. Erken ortaçağ dönemi, geç yeni-Platonculuk metinlerine, Augustinus'a ve *Logica Vetus* diye adlandırılan Aristotelesçi yazılara yöneldiği gibi, 12. yüzyıla doğru skolastik kültür çevrelerinde yavaş yavaş başka Aristoteles yazıları yayılmaya başladı (*Birinci ve İkinci Analitikler, Sofistik Delillerin Çürütülmesi* ve *Topik*ler) ve bunlara *Logica Nova* adı verildi. Bu uyarım, sadece metafiziksel ve tanrıbilimsel olan konudan, çağdaş mantık biliminin ortaçağ düşüncesinin en parlak mirası olarak gördüğü uslaştırmanın tüm o inceliklerinin araştırılmasına geçilmesini sağlar ve böylece *Logica Modernorum* olarak tanımlanan (tüm yenilikçi hareketlerin gururuyla) mantık anlayışı doğar.

Logica Modernorum'un geçmişin dinbilimsel düşüncesine göre yeniliğini bize şu olay belirtir: Kilise, Anselmus'u, Aquino'lu Aziz Tommaso'yu ve Bonaventura'yı yüceltmiş ama modern mantık biliminin savunucuları için aynı şeyi yapmamıştır. Heretik oldukları için değil. Geçmiş yüzyılların dinsel tartışmalarına göre, başka konularla ilgileniyorlardı; bugün olsa, aklımızın işleyişi konusu üzerine çalışıyorlardı diyebiliriz. Bu kişiler hemen hemen bilinçli bir şekilde babalarını öldürüyorlardı; daha sonra da hümanizm felsefesi, artık modası geçmiş oldukları için onları öldürmeyi deneyecekti, ama yalnızca üniversite okuma salonlarında kış uykusuna yatıracak ve çağdaş üniversiteler (bugünün üniversiteleri demek istiyorum) onları yeniden keşfedecekti.

Verdiğim örneklerde görüldüğü gibi, her yenilik eylemi ve babalara karşı geliş, öldürülmek istenen babadan daha iyi olduğu düşünülen bir ata aracılığıyla ortaya çıkar. *Poetae no-*

vi [Yeni şairler] Yunan lirik şairlerini taklit ederek Latin geleneğine karşı çıkarlar. Hispericus dilinde yazan şairler ve gramer uzmanı Virgil bileşik sözcüklerini Kelt dilinden, Vizigot dilinden, Yunanca ve İbraniceden ödünç aldıkları sözcüklerle yaratmışlardır; İrlandalı gramer uzmanları, çok eski dillerin bir *kolaj*'ı olan Latinceye karşı çıkan bir dili övmüşlerdir; Dante, Virgilius (Latin şair) gibi çok eski bir atasına gereksinim duymuştur; ve *Logica Modernorum* yitirilmiş Aristoteles'in yeniden keşfi sayesinde moderndi.

Ortaçağda ataların daha güzel ve daha uzun boylu oldukları genel görüşü vardı. Bugün böyle bir iddianın savunulması olanaksızdır; Napolyon'un yattığı yatakların uzunluğuna bakmak yeterlidir, ama belki de o çağda bu düşünce o kadar anlamsız değildi: Antik çağlarda yapılan heykeller genellikle kişileri olduklarından daha heybetli gösterdikleri için insanların bu şekilde düşünmeleri doğaldır. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra yüzyıllarca süren kıtlık ve azalan nüfus nedeniyle, çağdaş sinemada gördüğümüz Haçlılar ve Kutsal Kâse şövalyeleri büyük bir olasılıkla zamanımızın birçok muzaffer şövalyesinden daha kısa boyluydular. Büyük İskender'in bücür olduğu dillere düşmüştü ama, Vercingetorix büyük bir olasılıkla Kral Arthur'dan daha uzundu.

Kitabı Mukaddes'ten geç antikçağa ve daha ötesine giden bir başka genel görüş *puer senilis,* gençliğin özelliklerine sahip olmanın ötesinde *senectus*'un *[yaşlı bir kişinin]* erdemlerine de sahip olan genç düşüncesiydi. Ataların uzun boylarının övülmesi tutucu bir zaaf olarak görülebilir ama Apuleius tarafından ortaya atılan *senilis in iuvene prudentia* yenilikçi bir model olarak düşünülebilir. Ama öyle değildir. Atalara övgü, yenilikçilerin yeniliklerini haklı çıkarma yoluydu, babaların unuttuğu bir gelenekten esinleniyorlardı.

Sözünü ettiğimiz bu birkaç örneğin dışında özellikle Dante'nin gururu, Ortaçağda insanlar, daha önce bir *auctori-*

tas [otorite; yetkili] tarafından desteklendiği ölçüde söylenenleri gerçek olarak kabul ediyordu, öyle ki yeni düşüncenin, *auctoritas* tarafından desteklenmediği konusunda kuşku duyulduğunda, yazıları hemen değiştiriliveriyordu; çünkü *auctoritas*, 12. yüzyılda Alain de Lille'in de söylediği gibi, mumdan bir buruna sahipti.

Bu noktayı iyi anlamamız gerekmektedir, çünkü Descartes'tan sonra, daha önceki bilgileri tamamen silen ve – Maritain'in söyediği gibi– kendini *débutant dans l'absolu [mutlakın acemisi]* olarak tanıtan kişi filozof olarak görülür. Günümüzün düşünürlerinin (elbette şairlerinin, yazarlarının, ressamlarının) ciddiye alınmak için bir şekilde kendilerinden önceki düşünürlerden farklı şeyler söylemeleri gerekir, bunu yapamasalar da yapıyor gibi görünmelidirler. Ortaçağ bilginleri bunun tam tersini yaparlardı. Babalarının söylediği şeyleri tekrar ettiklerini ileri sürerek ya da doğruluğunu kanıtlamaya çalışarak, daha dramatik bir biçimde baba katili oluyorlardı.

Yaşadığı zamanını göz önüne alarak Aquino'lu Aziz Tommaso'nun Hıristiyan felsefesini tamamen değiştirdiğini, ama sekiz buçuk yüzyıl önce Aziz Augustinus'un söylediklerini tekrar etmekten başka bir şey yapmadığını kendisine belirtip eleştirenlere (bunu yapmayı deneyen olmuştur) yanıtının hazır olduğunu da söyleyebiliriz. Bu ne bir yalandı ne de sahtekârlık. Ortaçağ düşünürü kendisinden önce gelen filozofların düşüncelerinin bazı bölümlerini, onlar sayesinde daha belirgin fikirler edindiğinde düzeltmenin doğru olduğuna inanıyordu. İşte bundan da konuşmamın başlığını, cüceler ve devler başlığını vermeme neden olan özdeyiş doğar.

Dicebat Bernardus Carnotensis nos esse quasi nanos gigantium humeris insidentes, ut possimus plura eis et remotiora videre, non utique proprii visus acumine, aut eminentia corporis, sed quia in altum subvehimur et extollimur magnitudine gigantes.

(Bernard de Chartres bizim, devlerin omuzlarında duran cüceler gibi olduğumuzu söylüyordu; onlara oranla uzağı daha iyi görebiliyoruz ama boyumuz ya da görüş gücümüz nedeniyle değil, omuzlarına çıkınca onlardan daha uzun olduğumuz için.)

Bu özdeyişin kökenini incelemek üzre, ortaçağ dönemi için Edouard Jeauneau'nun *Devlerin Omuzlarındaki Cüceler* adlı yapıtı incelenebilir ama 1965 yılında en büyük çağdaş toplumbilimci Robert Merton tarafından yazılan *On the Shoulders of Giants* adlı yapıt daha eğlenceli ve coşturucudur. Merton, (bir gün) Newton'un 1675 yılında Hooke'a yazdığı bir mektupta bu özdeyişi ifade etme biçiminden etkilenir: "*If I have seen further it is by standing on ye sholders of Giants.*" Böylece kaynağını aramaya başlar, bir dizi bilgi dolu ama konudan uzaklaşan yazılar aracılığıyla eserini notlar ekleyerek ve başka kaynaklar kullanarak genişletir.

Cüceler ve devler özdeyişinin Bernard de Chartres'e ait olduğu Salisbury'li John tarafından *Metalogicon* adlı yapıtta belirtilmiştir (III, 4). 12. yüzyıldayız. Belki onu ilk bulan Bernard değildir, çünkü kavram (ve cüce mecazı) altı yüzyıl önce Priscianus'ta görülür ve Priscianus ile Bernard arasındaki aracı, *Priscianus'a Açıklama* adlı yapıtında cüce ve devlerden söz eden Guillaume de Conches'dir. Ama bizim için ilginç olan bu özdeyişin Salisbury'li John'dan sonra hemen hemen herkes tarafından kullanılmış olmasıdır: 1160'ta Laon okulunun bir yazısında, yaklaşık olarak 1185'te Danimarkalı tarihçi Sven Aggesen tarafından, daha sonra Gerard of Cambrai, Raoul de Longchamp, Egidio di Corbeil, Gerard of Auvergne tarafından ve 14. yüzyılda Aragon krallarının hekimi Alexandre Ricat tarafından kullanılmıştır. İki yüzyıl sonra Ambroise Paré'nin yapıtlarında, sonra 17. yüzyıl bilgini Richard Sennert, daha sonra da Newton'da görülmüştür.

İtalyan tarihçi ve düşünür Tullio Gregory özdeyişin

Gassendi'de bulunduğunu belirtir (*Scetticismo ed empirismo Studio su Gassendi*, Bari, Laterza, 1961). Yazar ve düşünür Ortega y Gasset ise *En torno a Galileo* adlı denemesinde (*Obras completas*, V, Madrid 1947, s. 45), birbirini izleyen kuşaklardan söz ederken, insanlar içinde "kimilerinin başkalarının omzunda olduğunu, yüksekte olanın öbür insanlara egemen olduğu izlenimine kapıldığını ama aynı zamanda onların tutsağı olduğunu da anlaması gerektiğini" söyler.

Ayrıca Jeremy Rifkin'in *Entropia*'sında Max Gluckman'dan bir alıntı gözüme çarptı, şöyle diyor: "Bu kuşaktan aptal birinin, önceki kuşaktan bir dâhinin ulaştığı noktayı aşmayı başardığı herhangi bir disiplin, bilimdir." Bu görüşle Bernard'ın olduğu düşünülen söz arasında sekiz yüzyıl vardır ve ortaya çıkan fikir şudur: Felsefe ve dinbilim düşüncesinde babalarla ilişkiyi anlatan bir söz, bilimin ilerleyen özelliğini ortaya koyar.

Bu özdeyişin ortaçağda ünlenmesinin nedeni, kuşaklararası çatışmayı görünüşte devrimsel olmayan bir biçimde çözümlenmesine izin veriyor olmasıdır. Antik çağlarda yaşayan insanlar bize oranla elbette devdirler; ama bizler, cüce olmamıza rağmen, onların omuzlarına oturarak, yani bilgeliklerinden yararlanarak, onlardan daha iyi görebiliriz. Bu ifade başlangıçta alçakgönüllülük mü, yoksa kibir mi belirtiyordu?

Ortaçağ kültüründe sık sık yinelenen konulardan biri dünyanın giderek yaşlanmasıydı (*mundus senescit [dünya yaşlanıyor]*), bu nedenle Bernard'ın özdeyişi, biz gençler antikçağ insanlarına göre yaşlanıyoruz, ama onların yapmayı ya da anlamayı başaramadıkları bazı şeyleri onlar sayesinde anlıyor ya da yapıyoruz, olarak yorumlanabilir. Bernard de Chartres, bu özdeyişi gramer konulu bir tartışma çerçevesinde, antik insanların stilini anlamak ve taklit etmek kavramıyla ilgili olarak ileri sürmüştür. Ama Bernard, yine Salisbury'li John'a göre, antik metinleri kopya eden öğrenci-

lere kızıyor ve sorunun onlar gibi yazmak değil, onlardan iyi yazı yazmayı öğrenmek olduğunu, böylece tıpkı şimdi kendilerinin antik metinlerden esinlendikleri gibi, daha sonra başkalarının da onlardan esinlenmelerini sağlayacak şekilde davranmaları gerektiğini söylüyordu.

Bu nedenle özdeyişinde, özerklik ve yeniliğe cesaret etme çağrısı vardı.

Özdeyiş "biz antik insanlardan daha uzağı görüyoruz" diyordu. Mecazın uzamsal olduğu ve ufuğa doğru atılacak bir adımı belirttiği açıktır. Yaratılıştan kurtarılışa ve İsa'nın zaferle dönüşüne kadar geleceğe doğru ilerleyen bir hareket olarak tarihin, Kilise büyüklerinin buluşu olduğunu unutmamalıyız, onun için beğenilsin ya da beğenilmesin, Hıristiyanlık olmasaydı (omuzlarda Yahudi Mesihliği olsa da) İtalyan şair Leopardi'nin kuşku duyarak baktığı "muhteşem gelişim yazgısı"ndan[6] ne Hegel ne de Marx söz edebilecekti.

Özdeyiş 12. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Yalnızca bir yüzyıl önce, Vahiy'in ilk yorumlarından 1000 yılının yarattığı dehşetlere kadar tüm Hıristiyan dünyasında görülen başlıca tartışma sonunda dinmişti; 1000 yılına karşı duyulan dehşet söylence de olsa, tüm bin yılın edebiyatında ve oldukça gizli heretik akımlarda yer almıştır. Milenarizm [binyılcılık], yani günlerin sonunun evhamlı bir biçimde beklenmesi, özdeyiş ortaya çıktığı anda, birçok heretik hareketin etkin mirası haline gelir ama ortodoks tartışmasından silinir. Son *Parousia*'ya (İsa'nın ikinci gelişi) doğru devam eder ama olumlu olarak görülen bir tarihin ideal sonu olur. Cüceler bu geleceğe doğru yürüyüşün simgesine dönüşürler.

Cücelerin ortaçağda ortaya çıkışı, babaların unutulmuş örneklerini tekrar bulan yenilik hareketi olarak modern tarihin başlangıcına damgasını vurur. Örnek olarak Marsilio Ficino ve Pico della Mirandola gibi filozofların ve ilk hümanist-

6. *Giacomo Leopardi*, "La Ginestra", 1836. (ç.n.)

lerin ilginç duruşlarını ele alalım. Ortaçağ dünyasına karşı bir savaşın baş kahramanlarıdırlar ve "gotik" sözcüğü, pek olumlu olmayan çağrışımlarla, aşağı yukarı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yine de Rönesans Platon felsefesi ne yapar? Platon'u Aristoteles'e karşı kışkırtır, *Corpus Hermeticum*'u ve Keldani Kehanetleri'ni keşfeder, yeni bilimi İsa'dan önceki antik bir bilgelik üzerine kurar. Hümanizma ve Rönesans, genelde, devrimci kültürel hareketler olarak görülürler; reaksiyonizm sözcüğüyle zaman dışı geleneğe dönüş belirtiliyorsa, bu hareketlerin yenilikçi stratejileri en gericiler arasında ani darbeye dayanıyordu. Bu durumda dedelere başvurarak babaları yok eden bir hareketle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Dedelerin omzunda, insanı evrenin merkezine yerleştiren Rönesans felsefesinin ortaya çıkmasına çalışılmıştır.

Büyük bir olasılıkla, Batı kültürü 17. yüzyıl bilimiyle dünyayı baş aşağı ettiğini ve bilimi gerçekten tamamen değiştirdiğini anlayacaktır. Ama yola çıkış noktası, Kopernik'in varsayımı Platoncu ve Pythagoras'çı düşünceye dayanıyordu. Barok dönemi Cizvitleri Kopernik modeline karşı, Uzak Doğu'nun antik yazı ve uygarlıklarını yeniden keşfederek bir yenilik yaratmaya çalışırlar. Tamamen heretik olan Isaac de la Peyrére, Kitabı Mukaddes kronolojilerini kılıçtan geçirerek, dünyanın Âdem'den çok daha önce, Çin Denizi'nde başladığını ve insanın yaratılmasının yeryüzümüzün tarihinde ikincil bir olay olduğunu göstermeye çalışmıştı. Vico tüm insanlık tarihini, biz insanları geçmişin devlerinin elinden alan ve sırf aklımızla düşünmeye götüren bir süreç olarak görmektedir. Aydınlanma kendisini temelden modern görür ve günah keçisi olarak Louis Capet'yi [XVI. Louis] kullanarak babasını gerçekten öldürür. Ama burada da –*Encyclopédie*'yi okumak yeterlidir– sık sık geçmişin devlerinden söz edilir.

Encyclopédie, yeni sanayiye özgü makine resimleriyle do-

ludur, ama antik öğretilerin yeniden gözden geçirildiği yazıları hiç küçümsememektedir; tıpkı güçlü bir dev gibi tarihi yeniden yorumlar.

19. yüzyılın büyük Kopernik devrimleri her zaman eski devlere başvurur. Kant'ın, kendisini dogmatik uykudan uyandırması için Hume'a ihtiyacı olmuştur; Romantikler *Tempest* ve Sturm und Drang ile ortaçağ sis ve şatolarını keşfetmişlerdir; Hegel insan düşüncesinin tüm tarihini okuyarak sonunda yeninin eskiye göre üstünlüğünü onaylamıştır (Tarih'i tortusuz ve özlemsiz, mükemmelleştirici bir hareket olarak görerek); Marx üniversite mezuniyet tezinde kendi materyalizmini Yunan atomcularından başlatmıştır; Darwin devler olarak Kitabı Mukaddes'teki babalarını öldüren büyük maymunları seçmiştir, onların omuzlarında insanlar ağaçlardan aşağı inerek kendilerini bulurlar, şaşkın ve vahşidirler, diğer parmakların karşısına konulan başparmak gibi olan o harika evrimi yönetmek zorundadırlar.

19. yüzyılın ikinci yarısında, ön-Rafaelloculardan dekadanlara kadar, geçmişe tamamen yeniden sahip çıkan bir yenilikçi sanat hareketine tanık olunur. Geçmişte kalan bazı babaların yeniden keşfi, mekanik dokuma tezgâhları tarafından baştan çıkarılmış olan elde mevcut babalara karşı başkaldırıdır. Carducci *Inno a Satana [Şeytana İlahi]* ile kendini modernliğin müjdecisi yapar, ama nedenler ve idealleri sürekli olarak yerel yönetimli İtalya mitinde arayacaktır.[7]

20. yüzyıl başındaki avangard hareketler, her tür geçmişe saygı duygusundan kurtulmak isteyen modernist baba katlinin uç noktasını temsil ederler. Böylece yarış otomobilinin Samothrake Nike'sini yenmesini, ay ışığının katledilmesini, dünyayı tek sağaltma yöntemi olarak savaş inancını, biçimlerin kübik ayrıştırılmasını, soyutluktan boş tuvale doğru yü-

7. Carducci İtalyan Birliği'ni gerçekleştiren kurumların ve hükümetin amansız düşmanı olmuştur. (ç.n.)

rüyüşü, müziğin yerini gürültü ya da sessizliğin almasını, en azından tonlar skalasının tekdüzeleşmesini, çevreye hâkim olmak yerine onu yutan *curtain wall*'un *[perdeduvar, giydirme cephe]* zaferini, koşutyüzlü dikilitaş gibi binaların ve minimal sanatın zaferini görürüz; edebiyatta da kolajın ve boş sayfanın lehine konuşma dili akışının ve anlatımda zamanların yıkılmasına tanık oluruz.

Ama burada da, antik devlerin mirasını kabul etmeyen yeni devler aracılığıyla cücenin saygısı ortaya çıkmaktadır. Şair Marinetti ay ışığının ölümüne neden olduktan sonra kendini bağışlatmak için, ay ışığına sempatiyle bakan Accademia d'Italia'ya girmiştir. Picasso antik örnekler ve Rönesans örnekleri üzerine düşünceden yola çıkarak insan yüzünü bozmuştur, sonunda da antik minotorları yeniden incelemiştir. Duchamp Mona Lisa'ya bıyık çizmiştir, ama bıyığını gerçekleştirmek için Mona Lisa'ya gereksinimi olmuştur, Magritte resmettiği şeyin bir pipo olduğunu yadsımak için, çok titiz bir gerçekçilikle bir pipo çizmek zorunda kalır. Ve romanın tarihsel bedeninde asıl baba cinayetini gerçekleştiren, Homeros'tan esinlenen Joyce'tur. En yeni Ulysses (Odysseus) deniz yolculuğunu antik geleneğin omuzlarında, hatta ana direğinde yapar.

Bu da bizi postmodernizm konusuna götürür. *Postmodern* her işe yarayan bir sözcüktür ve birçok, hatta çok fazla şeye uygulanabilir. Ama postmodern olarak bilinen farklı işlemlerin tümü ortak bir noktaya sahiptir: Belki de bilinçsiz olarak, tarihi farkındalığımızın aşırılığını açığa vuran Nietzsche'nin *İkinci Zamansız Düşünceler* adlı yapıtına tepkiden doğarlar. Eğer bu farkındalık avangardın devrimci hareketiyle de yok olmuyorsa, onun etkisinin yarattığı sıkıntıyı kabul etmek, geçmişe övme amacıyla dönmek ve ona mizahın izin verdiği uzaklıktan bakmak en iyisidir.

İşte sonunda sıra, otuz yaşından büyük insanlara güvenemeyeceklerini hisseden gençlerin, "yeni" gençlerin yetişkin

toplumuna karşı protestosunun en açık örneğine geldi: 1968 kuşağından söz ediyorum. Yaşlı Herbert Marcuse'nin mesajından esinlenen Amerikan çiçek çocuklarının yanı sıra, İtalya'daki gösteriler sırasında atılan sloganlar (Yaşasın Marx! Yaşasın Lenin! Yaşasın Mao Zedong!) bize sol kanattan parlamento babalarının ihanetine karşı başlayan başkaldırının eski develere çok gereksinimi olduğunu kanıtlar. *Puer senilis [yaşlı çocuk]* bile sahneye geri döner: Genç yaşta ölen ama ölümüyle her eski erdeme sahip bir kişiye dönüşen Che Guevara'yı örnek olarak verebiliriz.

Ama 1968'den bu yana olağandışı bir şey olmuştur: Kimilerinin yüzeysel bir biçimde yeni bir 68 olayı olarak tanımladıkları küreselleşme karşıtı hareketten söz ediyorum.

Basın bu hareketin genç üyelerine daha çok yer vermektedir, ama temsilcileri sadece gençler değildir; altmış yaşını geçmiş yüksek rütbeli din adamları da bu harekette yer almaktadır.

1968 gerçekten bir genç kuşak hareketiydi; kravatları atıp kazak giyen, traş losyonu yerine özgür bırakılmış teri seçen az sayıda uyumsuz yetişkin tarafından benimsenmişti. Üstelik ilk başlarda kullanılan sloganlardan biri otuz yaşını geçmiş insanlara güvenilmemesi gerektiğini dile getiriyordu. Oysa küreselleşme karşıtlığı genelde bir gençlik hareketi değildir ve önderleri ya Bové gibi kişiler ya da başka devrimlere de katılmış yetişkin insanlardır. Kuşaklar arasındaki, hatta gelenek ile yenilik arasındaki çatışmayı temsil etmez. Böyle düşünülmezse –yine yüzeysel biçimde– yenilikçiler küreselleşmenin teknokratları, göstericiler de makine kırıcılık dönemine özlem duyanlar, *laudatores temporis acti [geçmişe özlem duyanlar]* olarak adlandırılır.

Seattle'dan Cenova'ya kadar uzanan küreselleşme karşıtı hareket elbette çok yeni bir siyasi mücadele biçimini temsil etmektedir, ama bu savaş her kuşak ve ideolojiyi etkilemek-

tedir. Bu harekette dünya yazgısıyla ilgili iki görüş, yani iki güç karşı karşıya gelir: Biri üretim araçlarına sahip olmaya, diğeri iletişim araçlarının buluşuna dayanır. Ama küreselleşme taraftarlarını beyaz tulumlularla karşı karşıya bırakan savaşta, iki tarafta da eşit sayıda genç ve yaşlı vardır, *new economy*'de *[yeni ekonomi]* kendilerini göstermeye başlayan kırk yaşındaki insanlar, sosyal merkezlerde[8] faaliyet gösteren kırk yaşındaki insanlara karşı çıkmaktadırlar, her iki tarafın da yanında yaşlı insanlar vardır.

68 hareketini 1999'daki G8 konferansından ayıran otuz yılı aşkın zaman içinde çok daha önce başlatılan bir süreç sona ermiştir. Şimdi bu sürecin iç mekanizmasını anlamaya çalışalım. Babalarla oğullar arasında bir diyalektik sağlanması için çok güçlü bir baba örneğine ve oğulun kışkırtmasının babanın kabul edemeyeceği, hatta unutulan devleri yeniden keşfetmeyi kabul edemeyeceği tarzda olması gerekiyordu. Horatius'un dediği gibi yeni şairler *quia nuper [çok yeni] oldukları için* kabul edilemezlerdi; konuşma dili üniversitelerin ciddi Latin dili bilginleri için kabul edilemezdi; Aquino'lu Aziz Tommaso ve Bonaventura kimsenin farkına varmamasını umarak yenilikler yapıyorlardı, ama dilenci tarikatı Dominikenler arasındaki düşmanlar Paris Üniversitesi'nde bu yenilikleri hemen fark ediyor ve yenilikçilerin eğitim vermelerini yasaklamaya çalışıyorlardı. İşte bu şekilde Samothrake Nike'si ile karşılaştırılabilecek olan Marinetti'nin otomobiline kadar gelinir; çünkü sağduyu sahipleri hâlâ otomobili yalnızca korkunç ve gıcırtılı sesler çıkaran bir demir yığını olarak görmektedirler.

Örnek alınan modeller kuşaktan kuşağa değişmeliydi. Babaların, Rubens'in selülitli Venüs'lerinin güzelliğe karşı bir hakaret olduğunu düşünmeleri için Cranach'ın Venüs'lerine hayran olmaları gerekiyordu; babaların çocuklarına

8. Karşıt kültürü savunan gençlerin politik, sosyal, kültürel etkinliklerde bulunmak için toplandığı, çoğu kez yasadışı olarak işgal edilmiş bina ve alanlar. (ç.n.)

Mirò'nun o karalamacasından ne anladıklarını ya da Afrika sanatının yeniden keşfini sorabilmeleri için Alma Tadema'yı sevmeleri gerekiyordu; babaların hayretler içinde çocuklarına maymuna benzeyen Brigitte Bardot'da ne bulduklarını sormaları için Greta Garbo'ya âşık olmaları gerekiyordu.

Günümüz kitle iletişim araçları ve müzelerin medyatikleşmeşi, sunulan tüm örneklere ilgi duyma ve tüm değerleri kabul etme gibi bir durum yaratmıştır. Avustralyalı ünlü model Megan Gale, Bilbao Guggenheim Müzesi kubbeleri altında sütunlar arasında dolaşırken, hem sanat hem de cinsellik konusunda her kuşaktan insanın iştahını açar: Müze Megan kadar çekicidir, Megan da müze kadar kültürel bir objedir; çünkü ikisi de, bir zamanlar seçme filmlerde görülen estetik cesaretle reklam filmlerinin cazibesini bir araya getirmesini bilen sinematik bir buluşta yaşamaktadır.

Yeni öneriler ve nostaljik uygulamalarla televizyon, Che Guevara ile Kalkütalı Rahibe Teresa, Lady Diana ile Padre Pio arasındaki, Rita Hayworth, Brigitte Bardot ve Julia Roberts arasındaki, kırklı yılların erkeksi John Wayne'i ile altmışlı yılların uysal Dustin Hoffman'ı arasındaki kuşak farkını yok eder. Otuzlu yılların ince uzun Fred Astaire'i ellili yıllarda tıknaz Gene Kelly ile dans eder, ekran bize bir yandan *Roberta* defilelerinde gördüğümüz kadınsı ve gösterişili iç çamaşırlar sunan mankenler üzerine, diğer yandan Coco Chanel'in hem erkeksi hem de kadınsı modelleri üzerine düşler kurdurur. Richard Gere'in erkeksi ve kibar güzelliğine sahip olamayanlar için, Al Pacino'nun duygulu cazibesi ve Robert De Niro'nun proleter çekiciliği sunulur. Heybetli bir Maserati'ye sahip olamayanlar için de küçük ama şık Mini Morris vardır.

Kitle iletişim araçları artık tek değil, karma bir model sunmaktadır. Bir hafta sürecek bir reklam kampanyasında bile, tüm avangard deneyimleri önerirken 19. yüzyıl ikonografisini de yeniden keşfedebilirler: Rol yapma oyunlarının masal-

sı gerçekliğini ve Escher'in tuhaf perspektiflerini, Marilyn Monroe'nun zenginliğini, yeni mankenlerin cılızlığını, Naomi Campbell'ın çekici koyu esmerliğini ve Claudia Schiffer'ın kuzeylilere özgü güzelliğini, *A. Chorus*'daki geleneksel dansları ve *Blade Runner*'daki *[Bıçak Sırtı]* fütürist mimariyi, erkeksi dişi Jodie Foster'ı ve saf güzelliğiyle Cameron Diaz'ı ve Rambo'yu, George Clooney'yi (tüm babalar tıp fakültesinden yeni mezun olmuş oğulları olarak onu isterler) ve yüzlerini metalik renklerle boyayan, saçlarını renkli bir başak ormanına dönüştüren yeni *cyborg*'ları sunarlar.

Bu hoşgörü çılgınlığı, bu mutlak ve durdurulamaz çoktanrıcılık karşısına konabilecek, babaları oğullarından ayıran, oğulları baba katili olmaya zorlayan (isyan ve saygıdır bu), babaların Satürn gibi çocuklarını yemesine yol açan set nerededir?

Bu yolun daha çok başındayız, yine de bir an için önce kişisel bilgisayarın, sonra da internetin gelişini düşünelim. Bilgisayar, ekonomik nedenlerle babaların sayesinde evlere girer; çocuklar onu reddetmez, el koyarlar, babalarından önce kullanmasını öğrenirler, ama ne baba ne de çocuk bilgisayarı bir başkaldırı ya da karşılıklı direnç simgesi olarak görür. Bilgisayar kuşakları ayırmaz, aksine birleştirir. Kimse çocuğuna internete bağlandığı için kızmaz, kimse yine aynı nedenden babasına karşı çıkmaz.

Yenilik yine vardır, ama bu kez teknolojik bir yenilik söz konusudur; normalde ileri yaşta insanlar tarafından yönetilen ve gençlerin kabul ettiği modalar yaratan uluslararası bir yönetim merkezi tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde gençlerin sms mesajlarında ve elektronik postada kullandıkları yeni dil sık sık bahis konusu olmaktadır, ama on yıl önce yeni araçları yaratanların, ya da onları inceleyen yaşlı sosyolog ve göstergebilimcilerin kaleme aldıkları yazılarda yeni dil ve formüllerin yaygınlık kazanaca-

ğını ileri sürdüklerini sizlere gösterebilirim. Bill Gates de tüm bu yeniliklerin başlangıcında genç yaşlardaydı (kendisi bugün gençlere kullanacakları dili bildiren bir yetişkindir), ama genç bir adam olarak bir başkaldırı biçimi değil, hem babaları hem de çocukları ilgilendirecek akıllı bir ürün keşfetmiştir.

Bazı insanlar topluma uyum sağlayamayan gençlerin ailelerine uyuşturucu maddelere sığınarak karşı çıktıklarını düşünürler, oysa uyuşturucu maddelere sığınmak babaların önerdiği bir modeldir ve 19. yüzyılın yapay cennetleri zamanından beri bu böyledir. Yeni kuşaklara *input*, yetişkin yaştaki uluslararası uyuşturucu kaçakçıları tarafından verilmektedir.

Evet, modeller arasında bir karşıtlık yoktur, sadece hızlı bir biçimde yer değiştirmektedirler. Oysa durum aynıdır. Bir gençlik simgesi (Nike ayakkabıdan küpeye) babalara önce aşırı gelebilir, ama medya aracılığıyla hızla yayıldığında, çok kısa bir süre içinde yaşlı insanlar tarafından da kabul edilip kullanılmaya başlarlar, ama bu, yine kısa zaman içinde, çocuklara gülünç gelme riskini de beraberinde getirir. Kimsenin bu bayrak yarışını fark edecek zamanı olmayacaktır. Ortaya çıkacak küresel sonuç, mutlak çoktanrıcılık, birbirinden farklı tüm değerlerin bir arada bulunması olacaktır.

New age bir kuşak buluşu muydu? İçeriğine baktığımızda binlerce yıllık gizemli öğeleri kapsadığını görürüz. Gençler başlangıçta bu öğelere, yeniden keşfedilen devler olarak yönelmiş olabilirler, ama *New Age*'e özgü görüntülerin, seslerin ve inançların anında yayılmasıyla, müzik, yayın, sinema ve din sektöründe eski kitle iletişim kurtları tarafından yönetilmişlerdir. Gençler Doğu'ya kaçtıklarında kendilerini, bir yığın sevgilisi ve sayısız Cadillac'ı olan çok yaşlı bir Doğulu gurunun kolları arasına bulabiliyorlar.

Son farklılık göstergesi dile takılan küpe ve mavi saçlar, birkaç kişiye ait bir buluş değil, evrensel bir modeldir, gençlere çok eski uluslararası moda merkezleri tarafından önerilmiştir. Çok kısa bir zaman sonra kitle iletişim araçlarının etkisiyle ebeveynler de kullanacaktır bu modeli. Ama gençler ve yaşlılar dilde bir küpeyle dondurma yemenin güç olduğunu anlarlarsa durum değişebilir.

O zaman neden hâlâ babalar çocuklarını, çocuklar da babalarını yesinler ki? Kimsenin suçu olmadan herkes için oluşacak risk, durdurulamayan ve sürekli herkes tarafından kabul edilen bir yenilikte, sıra sıra cücenin başka cücelerin sırtına oturacak olmasıdır.

Ama gerçekçi olalım. Normal bir çağda yaşıyor olsaydık, *Milanesiana*'nın kapanış konuşmasını yapmam mümkün olmazdı; emekli bir insan olarak katılabilirdim ancak. Bu tür etkinliklerin kapanış konuşmalarını otuz yaşındayken yapıyordum. Bu *Milanesiana*'yı yirmi yaşındaki gençler düzenlemiş olsalardı, hem Salman Rüşdi'yi hem de Terrence Malick'i davet ederlerdi. Asıl sorun budur.

Ne güzel, diyeceksiniz. Yeni bir çağa girerken ideolojiler çöküyor, sağ ve sol kanat arasındaki geleneksel ayrım kayboluyor, böylece kuşaklararası çatışmalar da yok oluyor. Ama çocukların başkaldırısının babaların başkaldırı modellerine yüzeysel olarak uymaktan öteye gitmemesi ve babaların çocuklarına rengârenk bir toplum dışına itilme alanları armağan etmeleri biyolojik açıdan önerilebilir mi? Baba katli ilkesi krizde olunca, *mala tempora currunt [karanlık zamanlar yaklaşıyor]*.

Ama her çağın en kötü teşhis uzmanları çağdaş olanlardır. Benim devlerim bana, koordinatların eksik olduğu, geleceğin pek iyi görülmediği, Aklın kurnazlıklarının, *Zeitgeist*'ın sezilmeyen komplolarının anlaşılmadığı bazı geçiş alanları olduğunu öğrettiler. Belki de sağlıklı baba katilliği ideali fark-

lı biçimlerde doğmaktadır, gelecek kuşaklarda klon çocuklar hem yasal babalarına hem de sperm vericilerine öngörülemez bir biçimde karşı çıkacaklardır.

Belki de gölgede hâlâ fark etmediğimiz ve biz cücelerin omuzlarına oturmaya hazır devler dolaşıyordur.

Ölümün sakıncaları ve yararları*

Felsefe, dünyanın başlangıcını –ya da Sokrates öncesinin bize öğrettiği evrenin ilk anamaddesini (*arkhe*)– sorgulamasıyla başlamış olabilir, ama bu düşünce, büyük bir olasılıkla, her şeyin yalnızca bir başlangıcı değil, bir sonu da olduğunun kavranmasından kaynaklanmıştır. Öte yandan tasımın, ona bağlı olarak da sarsılmaz bir akılyürütmenin klasik örneği şudur: "Eğer insan ölümlüyü, Sokrates de insanı içeriyorsa, Sokrates ölümlüyü içerir." Sokrates'in ölümlü olduğu bir çıkarımdır, ama tüm insanların ölümlü olduğu mutlak bir öncüldür. Tarih boyunca tartışılmaz birçok gerçekle ilgili olarak (güneşin düyanın çevresinde döndüğü, birçok şeyin kendiliğinden meydana geldiği, filozof taşının varlığı) kuşkular dile getirilmiştir, ama tüm insanların ölümcül olduğundan hiç kuşku duyulmamıştır. İnançlı insanlar tek bir İnsanın yeniden doğduğuna inanır; ama yeniden doğmak için de ölmek gerekir.

Bu nedenle felsefeyle uğraşan ölümü olağan bir ufuk olarak kabul eder, nitekim ölmek için yaşadığımızı ileri sürmek (en azından düşünen insanların ileri sürmesi) için Heidegger'i beklemeye gerek olmamıştır. Az önce "düşünen insanlar" dedim; filozofça düşünenleri kastediyorum, çünkü tanıdığım birçok kültürlü kişi, ölümden söz edildiğinde (üs-

* *La mort et la immortalité*'de (Ölüm ve Ölümsüzlük; haz. Frédéric Lenoir and Jean-Philippe de Tonnac, Paris: Bayard 2004) sonsöz olarak yer almıştır.

telik başkalarının ölümünden) hemen Tanrı korusun işaretleri yapmaya başlar. Filozof böyle davranmaz, öleceğini bilir ve bu bekleyiş sırasında, çalışkanlıkla kendi hayatını yaşar. Öbür dünyaya inanalar ölümü huzurla bekler, ama, Epikür'ün öğrettiği gibi, ölüm geldiğinde artık biz yokuz, onun için kaygılanmaya gerek yoktur düşüncesine inananlar da onu huzurla bekler.

Elbette herkes (filozof da) o noktaya acı çekmeden gelmek ister, çünkü acı bizim hayvan doğamıza karşıttır. Kimileri o ana bilmeden ulaşmak ister, kimileri o yüce saatin bilincinde olmak ister, kimileri o tarihe kendileri karar vermek ister. Ama bunlar psikolojik detaylardır, asıl sorun ölümün kaçınılmaz oluşudur, ve kendini ona hazırlamak filozofça davranmaktır.

Sona hazırlanmanın çeşitli yolları vardır. Benim yeğlediğim bir yolu belirtmek için, kendi kendime atıfta bulunarak, birkaç yıl önce yazdığım bir yazının bazı bölümlerini buraya aktarmayı uygun gördüm.[9]

> Kısa bir zaman önce bir öğrencim (Critone[10] diye biri) kaygılı bir biçimde bana şöyle bir soru sordu: "Hocam, ölüme iyi bir şekilde nasıl hazırlanılır?" Ona, ölüme hazırlanmanın tek yolunun insanın kendisini herkesin ahmak olduğuna inandırmasıdır, diye yanıt verdim.
>
> Critone'nin şaşırdığını görünce, açıklamaya başladım. "Bak," dedim ona, "inançlı bir insan olsan da, tam sen ölürken, yakışıklı gençlerin ve güzel kızların diskoteklerde çılgınca eğlendiğini, aydın bilginlerin evrenin son sırlarını keşfettiklerini, dürüst siyasetçilerin daha iyi bir toplum yarattıklarını, gazete ve televizyonların yalnızca önemli haberleri vermekte kararlı ol-

9. "Come prepararsi serenamente alla morte", *La bustina di Minerva*'da (Milano: Bompiani, 2000).

10. Platon'un, hapiste ölüm cezasının infazını bekleyen Sokrates ile onu kurtarmaya gelen Kriton (İtalyancası: Critone) arasındaki konuşmayı aktardığı *Kriton* söyleşisine gönderme. (ed.n.)

duklarını, sorumlu iş adamlarının ürünlerinin çevreye zarar vermemesi için çabaladıklarını ve içilir suların aktığı derelerin, ormanlık dağ eteklerinin, Tanrı lütfuyla ozon tabakasının korunduğu açık gökyüzlerinin ve tatlı yağmurlar yağdıran bulutların olduğu bir doğa yaratmaya çalıştıklarım bilerek ölüme nasıl hazırlanırsın? Tüm bu olağanüstü şeyler meydana gelirken, bu dünyadan göçeceğin düşüncesi dayanılmazdır.

"Bir de, bu dünyadan ayrılmak üzere olduğunu anladığın an, altı milyar insanın yaşadığı dünyanın ahmaklarla dolu olduğunu, o sırada diskoteklerde dans edenlerin ahmak olduklarını, evrenin sırlarını keşfettiklerini sanan bilginlerin ahmak olduklarını, her derdimize deva öneren siyasetçilerin ahmak olduklarını, boş dedikodularla sayfalar dolduran gazetecilerin ahmak olduklarını, yeryüzünü mahveden üreticilerin ahmak olduklarını düşünmeye çalış sadece. O anda bu ahmaklar dünyasını terkedeceğin için mutlu, huzurlu ve sevinçli olmaz mısın?"

Bunun üzerine Critone bana şöyle sordu: "Hocam, peki ne zaman böyle düşünmeye başlamalıyım?" Ona bu düşünceye çok erken yaşlarda sahip olunmaması gerektiğini, çünkü yirmi ya da otuz yaşında böyle düşünen kişinin ahmak olduğunu ve bilgeliğe asla erişemeyeceğini söyledim. Herkesin bizden daha iyi olduğunu düşünerek başlamak, sonra yavaş yavaş gelişmek gerekir, ilk kuşkular kırk yaşlarına doğru beslenmelidir, düşüncelerimizi elli ile altmış yaşları arasında yeniden gözden geçirmeliyiz ve yüz yaşına doğru ilerlerken artık hiç kuşkumuz kalmamalıdır, ama, bu arada, resmi çağrı telgrafı geldiğinde de bu işi bitirmeye hazır olmak gerekir.

Çevrede yaşayan herkesin (altı milyar insan) ahmak olduğuna inanmak ince ve zekice bir sanatın etkisidir, kulağında (ya da burnunda) küpesiyle dolaşan ilk insana ulaşmaz. Ona sahip olmak için çalışmak, yorulmak gerekir. Acele edilmemelidir. Yavaş yavaş, huzurlu bir şekilde ölecek biçimde ulaşmak gerekir. Ama bir gün öncesinde, sevdiğimiz ve hayran olduğumuz biri-

nin, hiç de ahmak olmadığını düşünmek şarttır. Bilgelik yalnızca doğru anda (önce değil) onun da ahmak olduğunu anlamaktadır. İşte o zaman ölünebilir.

Bu büyük sanat, evrensel düşünceyi azar azar çalışmaya, geleneklerdeki değişimleri incelemeye, kitle iletişim araçlarını, kendilerinden emin sanatçıların iddialarını, hiç durmadan konuşan siyasetçilerin vecizelerini, felaket bildiren eleştirmenlerin anlaşılmaz sözlerini, karizmatik kahramanların özlü sözlerini gün be gün gözlemlemeye, kavramları, önerileri, çağrıları, görüntüleri araştırmaya dayanır. Yalnızca o zaman, sonunda, herkesin ahmak olduğunu kavrayabilirsin. O noktada da ölümle buluşmaya hazırsındır.

Bu inanılmaz gerçeğe sonuna kadar dayanmalısın, birilerinin anlamlı şeyler söylediği, şu kitabın diğerlerinden daha iyi olduğu, şu devlet liderinin ortak çıkarlar için çalıştığı inancını inatla korumaya çalışmalısın. Doğaldır, insancadır, herkesin ahmak olduğunu kabul etmemek biz insanların doğasında vardır, yoksa yaşamaya değer mi hiç? Ama, sonunda, gerçeği öğrendiğinde, ölmeye değer olduğunu (hatta ölmenin harika olduğunu) anlayacaksın.

Critone bana şöyle söyledi: "Hocam, çok acele karar vermek istemiyorum, ama sizin ahmak olduğunuzdan kuşkulanıyorum." "Gördün mü bak," dedim ona, "iyi yoldasın."

Bu yazım derin bir gerçeği dile getirmek istiyordu, yani ölüme hazırlanma yolu olarak yavaş yavaş şu düşünceyi kabul etmeyi öneriyordu: *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes. Vanitas vanitatum et omnia vanitas [Boşların boşu, Vaiz diyor. Boşların boşu, her şey boş.]*

Yine de (bu noktada konumun birinci bölümüne geçiyorum), bütün bunlara rağmen, filozof da ölümün acı veren bir yanı olduğunu kabul eder. Büyümenin ve olgunlaşmanın güzelliği, yaşamın harika bir bilgi birikimi olduğunu fark etme-

dedir. Eğer aptal değilsen ya da kronik bir unutkanlığın yoksa, yavaş yavaş büyürken öğrenmeye başlarsın. Deneyim denen şey işte budur. Geçmiş çağlarda, deneyim sahibi oldukları için yaşlı insanlar kavimlerde bilgin olarak görülürlerdi, görevleri bilgilerini çocuk ve torunlarına aktatrmaktı. Her gün yeni bir şey öğrendiğini, geçmişte yaptığın yanlışların seni daha bilge kıldığını, aklının (bedenin gücünü yitirirken) her gün yeni bir kitapla zenginleşen bir kütüphane gibi olduğunu anlamak çok güzel bir duygudur.

Ben gençliğini özleyen insanlardan değilim (gençliğimi yaşamış olmaktan memnunum, ama baştan başlamak istemem) çünkü bugün kendimi eskisinden daha zengin hissediyorum. Tüm bu birikimimin öldüğüm anda yok olacağı düşüncesi, üzülmeme ve korkmama neden oluyor. Benden sonra gelecek kuşakların benim kadar, hatta daha fazlasını bilecekleri düşüncesi de avutmuyor. Ne yazık, onlarca yıl bir deneyim edinmek için uğraş, sonra her şeyi at. Bu İskenderiye Kütüphanesi'ni yakmak, Louvre'u yıkmak, güzel, zengin ve gelişmiş Atlantis uygarlığını denizin dibine batırmak gibi bir olaydır.

Bu hüzünü yenmenin yolu çalışmaktır. Örneğin yazmak, resim yapmak, kentler inşa etmektir. Sen ölsen de, yaptığının büyük bir bölümü kaybolmayacaktır, şişenin içine bir el yazması bırak, Raffaello öldü ama resim yapma tarzı miras olarak bize kaldı, o bu dünyada yaşadığı için Manet ve Picasso kişisel üsluplarını yaratabildiler. Ölümü yalnızca yazarlar, düşünürler, sanatçılar yenebilirmiş gibi, bu avunma biçiminin aristokratik ya da ırkçı bir izlenim bırakmasını istemem. En mütevazi bir insan da, sözlü anlatım yoluyla deneyimini ya da kendi örneğinin gücünü çocuklarına miras olarak bırakabilir. Bizler, hepimiz konuşuruz, anlatırız, hatta bazen deneyimlerimizin anısını zorla dinleterek başkalarını rahatsız ederiz.

Kendimi anlatarak (ya da bu birkaç sayfayı yazarak) bir şeyler aktarabilsem de, Platon, Montaigne ya da Einstein olsam da, ne söylersem söyleyeyim ya da ne yazarsam yazayım, deneyimimin tümünü asla aktaramam, örneğin sevdiğim bir yüz karşısında hissettiğim duyguları– ya da bir gün batımında bulduğum bir açıklamayı. Kant bile, yıldızlı gökyüzünü inceleyerek anladığı şeyi olduğu gibi aktaramamıştır.

Ölümün asıl sakıncası budur ve filozof da üzüntü duyar. Onun için hepimiz yaşamımızı, başkalarının ölerek bıraktıkları deneyimi yeniden oluşturmaya adarız. Bunun entropinin genel eğrisiyle ilgili olduğunu sanıyorum. Bu dünyayı böyle kabul etmekten başka çare yok. Filozof da ölümde rahatsız edici bir şeyler olduğunu kabul etmelidir.

Bu sakıncayı nasıl giderebiliriz? Ölümsüzlüğü fethederek, deniyor. Ölümsüzlük bir ütopi midir, bir olanak mı, onu elde etmek mümkün müdür, yüz elli yıl yaşanabilir mi, yaşlılık önlenebilir ve bir hastalık gibi tedavi edilebilir mi, bunları tartışmak bana düşmez. Bu konular bilginlerin işidir. Ama çok uzun ya da sonsuz bir yaşamın mümkün olacağını düşünmeye çalışıyorum; çünkü ancak bu şekilde ölümün yararları üzerine düşünebilirim.

Seçmek zorunda kalsam, seçmem mümkün olsa ve son yıllarımda hem tenimin hem de ruhumun yaşlılık dolayısıyla uyuşmayacağından emin olsam, yetmiş beş yıl yerine yüz, hatta yüz yirmi yıl yaşamak istediğimi söyleyebilirim (bu konuda filozoflar diğer insanlar gibidir). Ama kendimi yüz yaşında düşündüğümde ölümsüzlüğün sakıncalarını keşfetmeye başlıyorum.

İlk sorum, o çok ileri yaşa tek başına mı (tek ayrıcalık sahibi olarak) ulaşacağım, yoksa bu olanak herkese mi verilecek, olur. Eğer sadece bana verilecekse, sevdiğim insanların, çocuklarımın, torunlarımın yavaş yavaş yok olduklarını gö-

receğim demektir. Torunlarım bana çocuklarını ve torunlarını bırakırsa, onlara bağlanır, babalarının özlemini çekerken kendimi onlarla avuturum. Ama bu uzun yaşlılık süresinde çekeceğim acı ve özlem dayanılmaz olabilir, hatta hayatta kaldığım için vicdan azabı bile çekebilirim.

Bilgelik, yazdığım gibi, ahmaklarla dolu bir dünyada yaşandığından emin olmaya dayandığına göre, bilge insan olarak ahmak bir dünyada yaşamayı nasıl kabul edebilirim? Prehistorya dönemlerindeki gibi belleksiz bir dünyada belleğini koruyan tek insan olduğumu anlarsam, entelektüel ve ahlaksal yalnızlığıma nasıl dayanabilirim?

Kişisel deneyimimin gelişimi ortak deneyimlerin gelişiminden daha yavaş olursa ve zihinsel esneklikte benden üstün gençlerden oluşan bir toplumda vasat ve çağdışı bir bilgelikle yaşarsam, daha kötü olur. Eğer ölümsüzlük ya da çok uzun yaşama olanağı herkese verilirse, bu da kötü olur.

Her şeyden önce, yüz yaşını (ya da bin) geçmiş, hayati alanları genç kuşakların elinden alan insanlarla kaynayan bir dünyada yaşamak zorunda kalırım ve soyumdan gelenlerin ölmemi bekledikleri korkunç bir yaşam savaşı içinde bulurum. Evet, başka bir gezegen sömürgeleşmesi olasılığı da vardır, ama yaşıtlarımla beraber oraya göç edersem, bu sefer de dünyayı özleyebilirim; belki de gençler göç edip dünyayı biz ölümsüzlere bırakırlar, o zaman da yaşlı bir gezegene hapsolmuş, söylenmiş olanı hiç durmadan ve yorulmadan tekrar eden dayanılmaz ihtiyarlarla anı tazelemek zorunda bırakılmış hissederim kendimi.

Yüz yaşından sonra, keşfettiğimde beni şaşırtan, heyecanlandıran, sevindiren şeylerden sıkılmayacağımı kim ileri sürebilir? Bininci kez *İlyada*'yı okumaktan ya da *İyi Düzenlenmiş Klavye*'yi dinlemekten hâlâ zevk duyabilir miyim? Bir günbatımına, çiçekli bir tarlaya, balın tadına hâlâ tahammül eder miyim? *Perdrix, perdrix, toujours perdrix ["Keklik, kek-*

lik, her gün keklik": "Baklava börek olsa kırk gün yenmez"]...

Ölürsem deneyim hazinemin tümünü kaybedeceğim düşüncesinin bende yarattığı sıkıntının, hayatta kalırsam bunaltıcı, solgun ve eskimiş deneyimimden yavaş yavaş rahatsızlık duyacağım düşüncesinin yol açtığı üzüntüye benzediğinden kuşku duymaya başlıyorum.

Belki de, bana bağışlanan önümüzdeki yıllarda, gelecek kuşaklar için şişelere iletiler bırakmak ve Aziz Francesco'nun Kızkardeş dediği ölümü beklemek daha iyi.

Yengeç Adımlarıyla, 20. yüzyılın en önemli düşünce adamlarından Umberto Eco'nun 2000-2005 yılları arasında (yani 21. yüzyılın ve "üçüncü binyıl"ın hemen başında) yazdığı yazılardan bir seçme.

Eco, "Tarih"in artık "yengeç adımlarıyla" yani geriye giderek ilerlediğini öne sürüyor. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sona erme sürecine giren elli yıllık Soğuk Savaş'ın ardından yeni binyıla duyulan kaygılarla açılan dönemde pek çok yengeç yürüyüşü var: Körfez, Kosova, Afganistan ve Irak'ta "Yeni Savaş"ların başlaması; 11 Eylül saldırılarıyla yükselen İslamofobinin nerdeyse Haçlı Seferleri'ne dönüşmesi; Darwin karşıtı tartışmaların alevlenmesiyle Hıristiyan köktendinciliğinin yeniden ortaya çıkışı; Çin'in gelişmesiyle birlikte "Sarı Tehlike" hayaletinin canlanması, Yahudi düşmanlığının geri dönüşü; İtalya'da Silvio Berlusconi'nin "medyatik popülizm"inin yükselişi... İletişim alanındaki en belirgin yengeç yürüyüşü ise "ağır iletişim"den (televizyon) "hafif iletişim"e (internet ve devamı) geçişle medyanın kimlik değiştirmesi.

Eco, siyasetten medyaya, savaştan Latinceye, *Siyon Bilgeleri Protokolleri*'nden dinbilime kadar pek çok konuda söz alırken, her zamanki gibi engin tarih, edebiyat ve popüler kültür bilgisini konuşturuyor ve zekâ ürünü ironisini sürdürüyor.

Çeviren: Şemsa Gezgin

792431
BAL
2012

ISBN 978-605-09-1116-9
9 786050 911169
sertifika no: 11940
doğankitap.com.tr
₺ 22
DK DOĞAN KİTAP